КАЛЕНДАР

„СВОБОДИ"

1955

КАЛЕНДАР
„СВОБОДИ"
НА 1955 РІК

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

PUBLISHED BY UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION
81-83 Grand Street, Jersey City 3, N. J.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ — БАЗА І СИМВОЛ АМЕРИКАНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

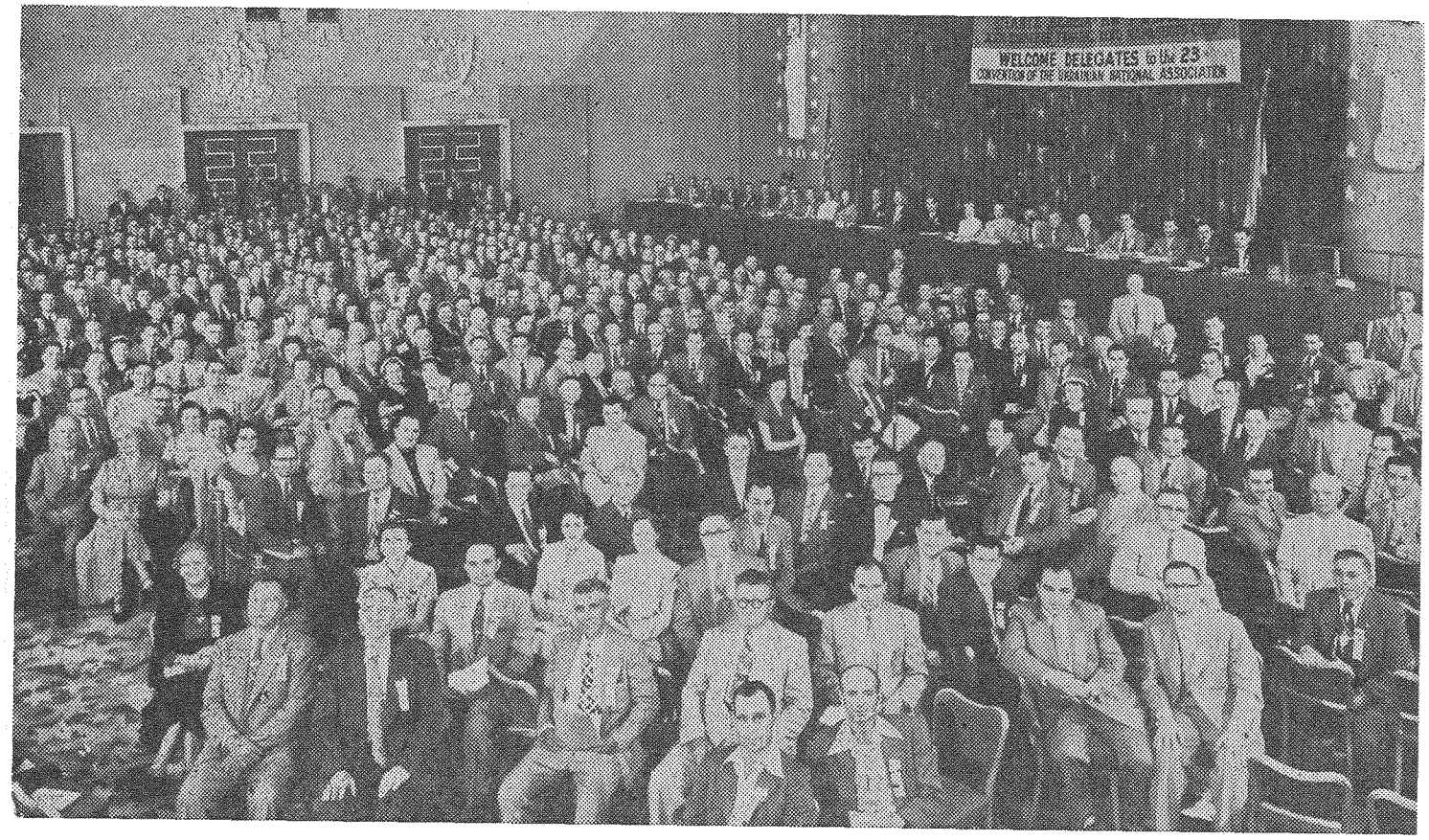

В минулому, 1954-ому році, Український Народний Союз обходив 60-річчя свого існування та своєї праці. З цієї нагоди по всій країні відбулися відповідні ювілейні святкування, під час яких підкреслювано рішальну ролю Українського Народного Союзу в організації, розвитку і творчості американсько-української спільноти та, зокрема, в її активній допомозі визвольним змаганням Українського Народу. Один американський кореспондент, побувавши на одному з таких ювілейних святкувань, назвав У.Н.Союз „гордістю і надхненням для українців у всьому світі". Доказом того твердження була зокрема XXIII. Конвенція У.Н.С., що відбулася в столиці країни, у Вашинґтоні, в тижні від 31-го травня до 5-го чертвя 1954. Цій конвенції переслав своє привітання президент Айзенгавер а особливо виступало на ній, вітаючи УНС і його членство та підкреслюючи їх заслуги для Америки і України 15 представників Конґресу і Уряду, між ними й найвищі провідники обидвох Палат Конґресу. На фото: загальнию вид на залю під час конвенційних нарад.

З НОВИМ РОКОМ!

З НОВИМ РОКОМ, БРАТТЯ МИЛІ,
В НОВІМ ЩАСТІ, В НОВІЙ СИЛІ
РАДІСНО ВІТАЮ ВАС
І БАЖАЮ, ЩОБ В ЗДОРОВ'Ю,
В МИРІ, З БРАТНЬОЮ ЛЮБОВ'Ю
ВІДТЕПЕР ШОВ НАМ ЧАС.

І БАЖАЮ, ЩОБ ТРУДЯЩЕ
ТЕ ЖИТТЯ ВАМ ЯКНАЙКРАЩЕ
БЕЗ БІДИ МИНУЛО ВСІМ,
ЩОБ ДУМКАМИ МИ МІЦНІЛИ,
БАГАТІЛИ, НЕ БІДНІЛИ,
ЩОБ ВЕСЕЛИЙ БУВ ВАШ ДІМ.

І БАЖАЮ, ЩОБ МИ ЗГІДНО,
СМІЛО, СВІДОМО, СВОБІДНО
ЙШЛИ ДО СПІЛЬНОЇ МЕТИ,
В СВОЇЙ ХАТІ ЖИТЬ ПО-СВОМУ,
НЕ КОРИТИСЯ НІКОМУ,
ЛАД НАЙКРАЩИЙ ЗАВЕСТИ.

ЩИРІЙ ПРАЦІ — БОГ ПОМОЖЕ!
ДАЙ ВАМ, БОЖЕ, ВСЕ, ЩО ГОЖЕ!

Іван Франко

Масей Сядньов

НОВИЙ РІК

Який ти в біса Новий Рік!
Старі і лихо, і розлука!
Коли б ти нове щось прирік —
Ми б радо стисли тобі руку!

Старий ти! Хоч на різний лад
Пісні про тебе трубадурять.
А ми чекаєм наздогад,
Немов вітрильники на бурю.

Уже й дрімає не один,
Зневірений в прийдешнє свято.
В музей би їх, туди, туди,
Де сохи, древні та горбаті!

Я зрозумів закон землі
І підіймаю вгору слово:
Не будеш новим ти, коли
Самі тебе ми не обновим!

Переклав з білоруського
Леонид Полтава

СІЧЕНЬ 1955 JANUARY

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	С	Грудень 1954. Боніфатія
2	**20**	**Н**	**Нед. перед Різдвом**
3	21	П	Юліянни, Петр.
4	22	В	Св. вмч. Анастазії
5	23	С	10 муч. на Криті
6	24	Ч	Навечеріє Різдва. Євгена.
7	**25**	**П**	**Різдво Христове**
8	**26**	**С**	**Собор Пр. Богор., Йосипа**
9	**27**	**Н**	**Нед. по Різдв. Стефана првм.**
10	28	П	Муч. в Нік., Дом.
11	29	В	14,000 дітей убитих в Виф.
12	30	С	Анісії мч.
13	31	Ч	Меланії прор.
14	**1**	**П**	**Січ. 1955. Обр. Г., Вас. Вел.**
15	2	С	Сильвестра папи
16	**3**	**Н**	**Неділя перед Богоявленням**
17	4	П	Собор 70 апостолів
18	5	В	Навечеря Богоявл., Теоп.
19	**6**	**С**	**Богоявлення Госп.**
20	7	Ч	†Івана Хрестителя
21	8	П	Юрія й Емел.
22	9	С	Полієвкта мч.
23	**10**	**Н**	**Неділя по Богоявленні**
24	11	П	†Теодозія препод.
25	12	В	Татіяни свмч.
26	13	С	Єрм. і Страт. мч.
27	14	Ч	Отців в Сінаї
28	15	П	Павла і Івана прп.
29	16	С	Поклін кайд. Ап. Петра
30	**17**	**Н**	**Неділя 32 по Зісл. Ст. Духа**
31	18	П	Атаназія і Кирила

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 1. Січня: **Новий Рік („Ню Їр'с Дей").**

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Січень

13. 1867. Андрусівська умова. Поділ України між Москву й Польщу.
13. 1906. Перший український щоденник у Києві „Громадська Думка".
18. 1654. Переяславська умова України з Москвою
22. 1918. Проголошення самостійности України.
22. 1919. Проголошення в Києві злуки всіх українських земель.

ЗАПИСКИ

ПРИГАДКИ НА СІЧЕНЬ: Взяти активну участь в Каляді на харитативні цілі ЗУАДК під час Різдвяних Свят; Відбути Свято Самостійности і Соборности із збірками Національного Датку до Народного Фонду УКК; Вшанувати роковини Крут; Відбути загальні збори товариств і організацій та скласти плян праці на біжучий рік.

ЛЮТИЙ 1955 FEBRUARY

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	В	Макарія прп.
2	20	С	†Евтомія Вел. прп.
3	21	Ч	Максима прп.
4	22	П	Тимотея ап.
5	23	С	Климентія свщм.
6	**24**	**Н**	**Неділя Митаря і Фарисея**
7	25	П	†Григорія Богослов.
8	26	В	Ксенофонта прп.
9	27	С	†Пер. м. Івана Золотоустого
10	28	Ч	Єфрема прп.
11	29	П	Пер. м. Ігнатії
12	**30**	**С**	**Трьох Святих**
13	**31**	**Н**	**Неділя Блудного Сина**
14	1	П	**Лютий.** Трифона муч.
15	**2**	**В**	**Стрітення Господнє**
16	3	С	Симеона й Анни пр.
17	4	Ч	Ізидора прп.
18	5	П	Агафії мч.
19	6	С	Вукола прп.
20	**7**	**Н**	**Неділя м'ясопустна**
21	8	П	Теодора Стр.
22	9	В	Никифора мч.
23	10	С	Харлампія мч.
24	11	Ч	Власія сщмч.
25	12	П	Мелетія св.
26	13	С	Мартиніяна прп.
27	**14**	**Н**	**Неділя Сиропустна**
28	15	П	Онисима ап.

ЗАПИСКИ

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 12. лютого: **Уродини Линколна („Линколнс Бирт Дей")**

Дня 22. лютого: **Уродини Вашинґтона („Вашинґтон'с Бирт Дей")**

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Лютий

8. 1918. Берестейський мир між Україною і Центральними державами.
22. 1894 Засновано УНСоюз.
14. 1897. Помер письменник Пантелеймон Куліш.
25. 1871. Народилася поетка Леся Українка.

ПРИГАДКИ НА ЛЮТИЙ: Сплатити самому та подбати, щоб інші сплатили Національний Даток до Народного Фонду УКК за минулий рік, якщо цього ще не зроблено; Почати відготову до відсвяткування Шевченківських Роковин у березні; Приготовити зворот державного податку, хоч кінцевий речинець його оплати припадає в цьому році на половину квітня.

БЕРЕЗЕНЬ 1955 MARCH

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	16	В	Памфіла свмч.
2	17	С	Теодора Тирон. вмч.
3	18	Ч	Лева Папи
4	19	П	Архіпа ап.
5	20	С	Лева єп. Кат.
6	**21**	**Н**	**Неділя 1 Великого Посту**
7	22	П	Євгенії муч., Атан.
8	23	В	Полікарпа свмч.
9	24	С	†1 і 2 н. гол. Ів. Хрест.
10	25	Ч	Тарасія св.
11	26	П	Порфірія св.
12	27	С	Прокопія прп.
13	**28**	**Н**	**Неділя 2 Вел. Посту**
14	1	П	**Березень.** Евдокії муч.
15	2	В	Теодота свщм.
16	3	С	Евтропія і ін. мч.
17	4	Ч	Герасима прп.
18	5	П	Конона мч. Марка прп.
19	6	С	42 муч. в Аморії
20	**7**	**Н**	**Нед. 3 В. Посту, Хрестопокл.**
21	8	П	Теофілякта
22	9	В	Св. 40 мч. Севастійських
23	10	С	Кондрата і ін. мч.
24	11	Ч	Софронія патр.
25	12	П	Теофана ісп.
26	13	С	Пер. мощ. св. Никиф.
27	**14**	**Н**	**Неділя 4 Вел. Посту**
28	15	П	Агапія
29	16	В	Юліяна свмч.
30	17	С	Олексії прп.
31	18	Ч	Кирила Єрусал.

ЗАПИСКИ

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Березень

4. 1861. Скасовано панщину в Україні.
5. 1950. Поляг в бою за Україну головний командант УПА, ген. Тарас Чупринка-Роман Шухевич.
9. 1814. Уродився Тарас Шевченко.
10. 1861. Помер Тарас Шевченко.
14. 1923. Рада Амбасадорів признала Галичину Польщі.
20. 1917. Створено Українську Центральну Раду в Києві.

ПРИГАДКИ НА БЕРЕЗЕНЬ: Місяць березень — місяць Шевченка. Обов'язково влаштувати і взяти участь у Шевченківському Святі та скласти щедру пожертву на культурні цілі; поробити підготову до успішного переведення збіркової акції Писанка на харитативні цілі ЗУАДКомітету з нагоди Великодніх Свят.

КВІТЕНЬ 1955 APRIL

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	П	Хризантії і Дарії
2	20	С	ОО. убит. в м. Сави
3	**21**	**Н**	**Неділя 5 Вел. Посту**
4	22	П	Василія свщм.
5	23	В	Нікона прп.
6	24	С	Захарія Печер.
7	**25**	**Ч**	**Благовіщення Пр. Богород.**
8	26	П	Собор Арх. Гавриїла
9	27	С	Матрони
10	**28**	**Н**	**Неділя Квітна**
11	29	П	Марка і Кирила
12	30	В	Івана Лістичника прп.
13	31	С	Іпатія
14	1	Ч	**Квітень.** Мар. Єгип.
15	**2**	**П**	**Велика П'ятниця**
16	3	С	Никити прп.
17	**4**	**Н**	**Воскресення Христове**
18	**5**	**П**	**Світлий Понеділок**
19	**6**	**В**	**Світлий Вівторок**
20	7	С	Георгія св.
21	8	Ч	Іродіона і ін. ап.
22	9	П	Евпсихія мч.
23	10	С	Терентія
24	**11**	**Н**	**Неділя Томина**
25	12	П	Василія
26	13	В	Артемона
27	14	С	Мартина
28	15	Ч	Арест. і П. ап.
29	16	П	Агафії мч.
30	17	С	Симеона прп.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 5. квітня: **Велика П'ятниця. (Гуд Фрайдей")**

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Квітень

17. 1847. Арештували Тараса Шевченка.
22. 1920. Варшавський договір Головного Отамана Петлюри з Польщею.
28. 1915. Бої УСС на Макінці.
29. 1848. Вибір Богдана Хмельницького гетьманом

ЗАПИСКИ

ПРИГАДКИ НА КВІТЕНЬ: Під час Великодніх Свят намагатись зберігати і відсвіжувати українські народні традиції; Де тільки трапляється нагода, робити публічні виставки писанок та при допомозі цієї ділянки української мистецької творчости поширювати Правду про Україну; Обов'язково скласти пожертву на Писанку для харитативної акції ЗУАДКомітету.

ТРАВЕНЬ 1955 MAY

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	**18**	**Н**	**Неділя Мироносиць**
2	19	П	Івана староз, Пафн.
3	20	В	Гавриїла мч.
4	21	С	Януарія сщмч.
5	22	Ч	Теод. і Віт. прп.
6	23	П	†Юрія вмч.
7	24	С	Сави Стр. мч.
8	**25**	**Н**	**Неділя Розслабленого**
9	26	П	Василія свщмч.
10	27	В	Стефана прп.
11	28	С	Ясона і Сосіпатра ап.
12	29	Ч	9 муч. в Кизиці
13	30	П	†Якова ап.
14	1	С	**Травень.** Єремії прор.
15	**2**	**Н**	**Неділя Самарянки**
16	3	П	Теодозія Печерського
17	4	В	Пелагії мчц.
18	5	С	Ірини мч.
19	6	Ч	Йова Многостр.
20	7	П	Явленя Чесного Хреста
21	8	С	†Івана Богослова
22	**9**	**Н**	**Неділя Сліпонародженого**
23	10	П	Симеона Зилота
24	11	В	Кирила і Методія
25	12	С	Єпифанії
26	**13**	**Ч**	**Вознесення Господнє**
27	14	П	Ізидора
28	15	С	Пахомія
29	**16**	**Н**	**Неділя Св. Отців**
30	17	П	Андроніка
31	18	В	Петра і Діоніс. мч.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 30. травня: **Пропам'ятний День („Меморіял" або „Декорейшен Дей")**

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Травень

15. 1848. Скасування панщини в Галичині.
18. 1648. Перемога Богдана Хмельницького під Жовтими Водами.
23. 1938. Большевицький аґент убив полк. Євгена Коновальця в Ротердамі.
25. 1926. Убито отамана Симона Петлюру в Парижі.
28. 1916. Помер Іван Франко.
30. 1876. Царський указ про заборону українського письменства в Росії.

ЗАПИСКИ

ПРИГАДКИ НА ТРАВЕНЬ: Вже тепер подумати про вакації для себе і своєї родини та замовити собі місце на СОЮЗІВЦІ, а дітей зголосити до відпочинково-виховних таборів для молоді; Вшанувати роковини Івана Франка; Вшанувати роковини смерти Головного Отамана Симона Петлюри та полк. Євгена Коновальця відповідними імпрезами.

ЧЕРВЕНЬ 1955 JUNE

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	С	Патрикія свщмч.
2	20	Ч	Талалея мч.
3	**21**	**П**	**Вознесення Господнє**
4	22	С	Пресв. Євхар. (на нед.)
5	**23**	**Н**	**Зіслання Св. Духа**
6	**24**	**П**	**Пресв. Трійці**
7	25	В	Ярополка кн.
8	26	С	Карпа ап.
9	27	Ч	Терап. свщмч.
10	28	П	Никити єп.
11	29	С	Теодозії прмч.
12	**30**	**Н**	**Неділя Всіх Святих**
13	31	П	Єрмія
14	1	В	**Червень.** Юстина
15	2	С	Никифора
16	3	Ч	Лукіяна мч.
17	4	П	Митрофана єп.
18	5	С	Доротея свмч.
19	**6**	**Н**	**Неділя 2 по Зісл. Св. Духа**
20	7	П	Теодота,Артемії
21	8	В	Теодора Стр., Єфрема
22	9	С	Кирила св.
23	10	Ч	Тимотея свщмч.
24	11	П	†Вартоломея і Вар.
25	12	С	Онуфрія Вел. прп.
26	**13**	**Н**	**Неділя 3 по Зісл. Св. Духа**
27	14	П	Єлисея, Методія
28	15	В	Амоса прор.
29	16	С	Тихона єп.
30	17	Ч	Мануїла і С. мч.

ЗАПИСКИ

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Червень

7. 1843. Помер о. Маркіян Шашкевич.
8. 1919. Перемога Української Галицької Армії під Чортковом.
9. 1653. Перемога Богдана Хмельницького під Батогом.
14. 1569. Люблинська Унія.
18. 1709. Перше зруйнування Січи москалями.

ПРИГАДКИ НА ЧЕРВЕНЬ: Відбути піврічні збори товариств і організацій та перевірити їхню діяльність; Обов'язково вирівняти залеглості до центральних інституцій, зокрема сплатити Національний Даток до УНФонду, як хто того ще не зробив; Забезпечити місце для дітей на вакації в літніх виховних таборах; Замовити собі місце на вакації на СОЮЗІВЦІ.

ЛИПЕНЬ 1955 JULY

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	18	П	Леонтія мч.
2	19	С	†Юди Тад. ап.
3	**20**	**Н**	**Неділя 4 по Зісл. Св. Духа**
4	21	П	Юліяна
5	22	В	Євсевія свмч.
6	23	С	Агрипіни мч.
7	**24**	**Ч**	**Різдво св. Ів. Хрестителя**
8	25	П	Февронії прпм.
9	26	С	Давида прп.
10	**27**	**Н**	**Неділя 5 по Зісл. Св. Духа**
11	28	П	Кира й Івана
12	**29**	**В**	**Петра і Павла апост.**
13	30	С	Собор 12 Апостолів
14	1	Ч	**Липень.** Косми і Дамяна
15	2	П	†Полож. Ризи Пр. Богород.
16	3	С	Якита і Анат. св.
17	**4**	**Н**	**Неділя 6 по Зісл. Св. Духа**
18	5	П	Атаназія
19	6	В	Юліянії кн.
20	7	С	Томи і Акакія прп.
21	8	Ч	Прокопія мч.
22	9	П	Панкратія сщмч.
23	10	С	†Антонія Печ. прп.
24	**11**	**Н**	**Неділя 7 по Зісл. Св. Духа**
25	12	П	Прокла й Іл.
26	13	В	Собор св. Арх. Гавриїла
27	14	С	Акили ап., Кир муч.
28	15	Ч	†Волод. Вел. кн. України
29	16	П	Атиногена
30	17	С	Маріяни вмч.
31	**18**	**Н**	**Неділя 8 по Зісл. Св. Духа**

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 4. липня: **День Незалежности („Індепенденс Дей")**

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Липень

1. 1910. Вбито студента А. Коцка на львівському університеті.
7. 1569. Перемога гетьмана І. Виговського над москалями під Конотопом.
16. 1919. Українська Галицька Армія переходить Збруч.
27. 1649. Перемога Богдана Хмельницького під Збаражем.

ЗАПИСКИ

ПРИГАДКИ НА ЛИПЕНЬ: Якщо на цей місяць припадають Ваші вакації, Ви використаєте їх найкраще для свого здоров'я, відпочинку і розваги, пробувши їх на СОЮЗІВЦІ; Ви скріпите своє фізичне і духове здоров'я, як використовуватимете СОЮЗІВКУ на проведення там вільних від праці кінців тижня.

СЕРПЕНЬ 1955 AUGUST

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	П	Мокрини
2	20	В	Ілії прор.
3	21	С	Симона і Івана прп.
4	22	Ч	Марії М., Ф. свщмч.
5	23	П	Трофима мч.
6	24	С	†Бориса і Гліба мч. Хр.
7	**25**	**Н**	**Неділя 9 по Зісл. Св. Духа**
8	26	П	Єрмолая
9	27	В	Пантелеймона вмч.
10	28	С	Прохора і ін. ап.
11	29	Ч	Калиніка мч.
12	30	П	Сили і ін. ап.
13	31	С	Евдокима прав.
14	**1**	**Н**	**Неділя 10 по Зісл. Св. Духа**
15	2	П	Перенесення мощ. св. Степ.
16	3	В	Ісааків прп.
17	4	С	7Молодців в Ефезі мч.
18	5	Ч	Евсиґнія мч.
19	**6**	**П**	**Преображення Господнє**
20	7	С	Дометія і Пас. мч.
21	**8**	**Н**	**Неділя 11 по Зісл. Св. Духа**
22	9	П	Матея ап.
23	10	В	Лаврентія мч.
24	11	С	Евпала мч.
25	12	Ч	Фотія і Ап. мч.
26	13	П	Максима ісп.
27	14	С	Михея пр.
28	**15**	**Н**	**Успення Пресв. Богородиці**
29	16	П	Перен. Обр. Госп.
30	17	В	Мирона мч.
31	18	С	Фльора і Лавра мч.

ЗАПИСКИ

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Серпень

1. 1913. Померла поетка Леся Українка.
4. 1687. Вибрано Івана Мазепу гетьманом.
10. 1648. Перемога Богдана Хмельницького під Пилявцями.
14. 988. Хрищення України.
14. 1775. Друге зруйнування Січі москалями.
15. 1856. Народився Іван Франко.
20. 1920. Договір у Севр признав Галичину окремою Державою.

ПРИГАДКИ НА СЕРПЕНЬ: Літній сезон використати насамперед для свого фізичного і духового відпочинку, а найкращі можливості такого відпочинку забезпечить Вам СОЮЗІВКА, вакаційно-відпочинкова оселя Українського Народного Союзу в горах Кетскил біля Кергонксон у стейті Ню Йорк.

ВЕРЕСЕНЬ 1955 SEPTEMBER

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	Ч	Андрея С. мч.
2	20	П	Самуїла пр.
3	21	С	Тадея ап.
4	**22**	**Н**	**Неділя 13 по Зісл. Св. Духа**
5	23	П	Іринея, Луппа
6	24	В	Євтихія свмч.
7	25	С	Вартоломея і Тита
8	26	Ч	Адріяна і Наталії мч.
9	27	П	Пімена прп.
10	28	С	Мойсея прп.
11	**29**	**Н**	**Н. 14 по З. Св. Д.** †Усік. І. Хр.
12	30	П	Олександра
13	31	В	Генадія патр.
14	1	С	**Вересень.** †Нов. Рік церк.
15	2	Ч	Мамонта мч.
16	3	П	Антима свщмч.
17	4	С	Вавила свщмч.
18	**5**	**Н**	**Неділя 15 по Зісл. Св. Духа**
19	6	П	Чудо Арх. Михайла
20	7	В	Созонта свмч.
21	**8**	**С**	**Різдво Пресв. Богородиці**
22	9	Ч	Йоакима і Анни
23	10	П	Минодори і Митродори
24	11	С	Теодори прп.
25	**12**	**Н**	**Неділя 16 по Зісл. Св. Духа**
26	13	П	Корнила сотн.
27	**14**	**В**	**Воздвиження Чесного Хр.**
28	15	С	Никити вмч.
29	16	Ч	Евфимії вмч.
30	17	П	Софії, Віри, Надії, Любови

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Перший понеділок вересня: **День Праці („Лейбор Дей")**

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Вересень

1. 1939. Гітлер зі Сталіном напали на Польщу.
2. 1709. Помер гетьман Іван Мазепа.
10. 1914. Перший бій УСС з москалями під Сянками.
16. 1668. Гадяцька умова гетьмана Виговського з Польщею.
22. 1918. Відкриття в Києві українського університету.

ЗАПИСКИ

ПРИГАДКИ НА ВЕРЕСЕНЬ: Кінчаються вакації й треба думати про новий сезон громадської праці; Відбути повакаційні збори товариств та намітити дальший плян праці; Вакаційний сезон на СОЮЗІВЦІ триває теж у вересні; Подбати про запис дітей до шкіл і зокрема до українських шкіл, де такі існують, або на курси українознавства, де таких шкіл нема.

ЖОВТЕНЬ 1955 OCTOBER

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	18	С	Євменія єп.
2	**19**	**Н**	**Неділя 17 по Зісл. Св. Духа**
3	20	П	Евстаха, Татіяни
4	21	В	Кіндрата ап.
5	22	С	Фоки свщмч.
6	23	Ч	Зачаття Івана Хрестителя
7	24	П	Теклі первмч.
8	25	С	Євфрозини прп.
9	**26**	**Н**	**Н. 18 по З. С. Д.** †Пр. Ів. Бог.
10	27	П	Каліграта
11	28	В	Харитона прп.
12	29	С	Киріяка прп.
13	30	Ч	Григорія свщмч.
14	**1**	**П**	**Жовтень. †Покр. Б.**
15	2	С	Кипріяна свщмч.
16	**3**	**Н**	**Неділя 19 по Зісл. Св. Духа**
17	4	П	Єротея, Вероніки
18	5	В	Дам'яна Печер. прп.
19	6	С	†Св. Томи ап.
20	7	Ч	Сергія і Вакха мч.
21	8	П	Пелегії прп.
22	9	С	†Якова ап.
23	**10**	**Н**	**Неділя 20 по Зісл. Св. Духа**
24	11	П	Филипа, Теофана
25	12	В	Андрикона мч.
26	13	С	Карпа мч., Косми прп.
27	14	Ч	Параскевії прп.
28	15	П	Євфримія прп. і Лукіяна
29	16	С	Лонгина сот.
30	**17**	**Н**	**Неділя 21 по Зісл. Св. Духа**
31	18	П	†Луки еванг.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 12. жовтня: **День Коломба („Коломбос Дей")**

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Жовтень

10. 1648. Облога Львова Богданом Хмельницьким.
12. 1915. Бої УСС з москалями в Семиківцях.
19. 1918. Українські Національні Збори у Львові проголосили на українських землях Австрії Українську Державу.
21. 1624. Наскок козаків на Царгород.

ЗАПИСКИ

ПРИГАДКИ НА ЖОВТЕНЬ: Місяць жовтень є місяцем збірки фондів на видавання дитячого журналу „ВЕСЕЛКА" при „Свободі" та місяцем книжки. Не забудьте вислати свою пожертву на ВЕСЕЛКУ, вирівняти свою передплату і скласти свою Добровільну доплату до передплати „Свободи" та поповнити свою бібліотеку новими книжками з книгарні „Свободи".

ЛИСТОПАД 1955 NOVEMBER

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	19	В	Йоіла прор.
2	20	С	Артемія вмч.
3	21	Ч	Іляр. В. пр.
4	22	П	Аверкія єп.
5	23	С	Якова ап.
6	**24**	**Н**	**Неділя 22 по Зісл. Св. Духа**
7	25	П	Маркіяна
8	**26**	**В**	**Дмитрія вмч.**
9	27	С	Нестора мч.
10	28	Ч	Параскеви мч.
11	29	П	Евфимія
12	30	С	Зиновія і Зиновії мч.
13	**31**	**Н**	**Неділя 23 по Зісл. Св. Духа**
14	1	П	**Листопад.** †Космн і Дам.
15	2	В	Акиндина мч.
16	3	С	Акепсіма мч.
17	4	Ч	Йоанікія В. пр.
18	5	П	Галактіона мч.
19	6	С	Павла і ін. мч.
20	**7**	**Н**	**Неділя 24 по Зісл. Св. Духа**
21	**8**	**П**	**Св. Арх. Михаїла**
22	9	В	Онисифтра
23	10	С	Єраста і ін. ап.
24	11	Ч	Міни і Віктора
25	12	П	†Йосафата свщмч. (п. н.)
26	13	С	†Івана Золотоустого
27	**14**	**Н**	**Неділя 25 по Зісл. Св. Духа**
28	15	П	Гурія і Самоне
29	16	В	Матея ап.
30	17	С	Григорія єп. чудотв.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Четвертий четвер листопада: **День Подяки („Тенксґівінґ Дей")**

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Листопад

1. 1918. Українці переймають владу в Галичині.
6. 1872. Народився Маркіян Шашкевич.
19. 1918. Бій Січових Стрільців під Мотовилівкою.

ЗАПИСКИ

ПРИГАДКИ НА ЛИСТОПАД: Відсвяткувати роковини Листопадового Зриву відповідними імпрезами та скласти щедру пожертву на допомогу інвалідам Українських Армій; Використовувати осінній сезон на культурно-освітню працю, влаштування аматорських театральних вистав, доповідей, вечорів ітп. Перевірити та вирівняти залеглості до центральних організацій, зокрема сплату,

ГРУДЕНЬ 1955 DECEMBER

н.	ст.	д.	СВЯТА
1	18	Ч	Плат. і Ром. пр.
2	19	П	Авдія пр.
3	20	С	Григорія і Прокла прп.
4	**21**	**Н**	**Н.26 по З.С.Д. Введ. в хр.Бог.**
5	22	П	Филимона
6	23	В	Амфілоха, Олекс.
7	24	С	Катерини вмч.
8	25	Ч	Климента папи
9	26	П	Алипія Стовп.
10	27	С	Якова Прерс. вмч.
11	**28**	**Н**	**Неділя 27 по Зісл. Св. Духа**
12	29	П	Парамона
13	30	В	†Андрія первозв.
14	1	С	**Грудень.** Наума пр.
15	2	Ч	Авакума пр.
16	3	П	Софонія пр.
17	4	С	Варвари і Ів. Дам.
18	**5**	**Н**	**Неділя 28 по Зісл. Св. Духа**
19	**6**	**П**	**Миколая чудотв.**
20	7	В	Амврозія єп.
21	8	С	Патапія єп.
22	**9**	**Ч**	**Неп. Зачаття Пр. Богородиці**
23	10	П	Мини і ін. мч.
24	11	С	Данила Ст., Леонтія
25	**12**	**Н**	**Неділя Праотців**
26	13	П	†Евстр. і Авкс.
27	14	В	Филимона мч.
28	15	С	Елевтерія свщмч.
29	16	Ч	Аггея пр.
30	17	П	Даниїла і 3 мол.
31	18	С	Севас. і ін. мч.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ

Дня 25. грудня: **Різдво Христове („Кристмес")**

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Грудень

8. 1868. Оснування „Просвіти" у Львові.
14. 1918. Війська Директорії Української Народньої Республіки зайняли Київ.
19. 1240. Татари зруйнували Київ.
21. 1761. Царський уряд скасував Гетьманщину.
23. 1873. Оснування Наукового Товариства імені Шевченка у Львові.

ЗАПИСКИ

ПРИГАДКИ НА ГРУДЕНЬ; Робити підсумки річної праці, відбувати збори організацій і товариств, продовжувати культурно-освітню працю, влаштовувати Свято-Миколаївські дитячі імпрези та поробити підготову до Коляди на харитативні ціни ЗУАДКомітету під час Різдвяних Свят.

КАЛЕНДАР

Що таке календар?

Слово календар походить від латинського "calendarium", а це знову від слова "calendae", яким означувано початок кожного місяця.

Основою кожного календаря є астрономічні зміни дня й ночі, періоди місяця й пори роки. День і ніч, себто доба, у всіх народів уже від найдавніших часів служили на означення короткого протягу часу. Довший протяг часу, наприклад рік або ряд років, під такий спосіб міреня не підходив, тому всі народи почали покористуватися місяцем і його астрономічними змінами від одної повні до другої і цей протяг часу також у багатьох мовах задержав назву місяця. Рік після всіх майже календарних систем виносив дванадцять місяців по 29 і по 30 днів. Але що ні рік, ні час обороту місяця не виказують округлого числа днів, тому поставали різні системи для обчислювання часу, а кожна система тим самим творила окремий календар.

На протязі віків постало багато календарів; деякі з них задержалися ще по нинішній день. З важніших це календарі: єгипетський, грецький, жидівський, китайський, перський, юліянський і ліліянський або григоріянський.

Єгипетський календар.

У старинних єгиптян мірилом часу був рік, що складався з 12 тридцятиденних місяців і 5 додаткових днів. Цей період часу відповідав більш-менш протягові часу, в якому відбувалися розливи Нілю, а саме Ніль, головна ріка Єгипту, виступала з берегів що 365 днів і 6 годин. Через кожних чотири роки розливи відбувалися на один день пізніше і тому початок року автоматично посувався взад. У звязку з цим на провязі 1461 років зміни в природі, тобто пори року і розливи Нілю, відбувалися тільки 1460 разів, значить лишався зайвий рік. Щоби його усунути, єгипетські астрономи завели так званий період Сиріюса, що зачинався днем першого місяця в момент сходу зірки Сирія. Зайвий рік зовсім відкидали і цей період обнімав 1460 соняшних років.

Грецький календар.

Основою числення часу у греків був спочатку місячний рік, зложений з 12 місяців по 29 і 30 днів. Згодом установили вони період восьми років, в якому до другого п'ятого і восьмого додавали по місяцеві. З огляду на це, що цей період виказував різницю півтора доби, грецький астроном Ментон в 430 році перед Христом, запропонував 19-річний період, в якому 12 років мало б по 12 місяців а 7 по 13 місяців. Різниця виносила тільки ¼ доби. В часах Арістотеля, астроном Каліпп зладив період 76 років, в якому рік обіймав 365¼ днів, тобто такий сам, що і в юліянському календарі.

Жидівський календар.

Жидівський рік основувався на рухові місяця довкола землі і ділився на звичайний і переступний. Звичайний рік має 12 місяців, а переступний 13. Днів в місяці є 29 і 30. Від греків прийняли жиди ментонський, 19-літній період. Початок доби вважають жиди захід сонця. Уживаний тепер у жидів календар походить щойно з XI. століття по Христі і уложив його рабін Гілєль Ганасі.

Китайський календар.

Основою китайського календаря є місяць і соняшний рік при 19-річному періоді, в якому сім років має по 13 місяців, а решта по 12. Місяць зачинається повнею; доба ділиться на 12 годин.

Перський календар.

Перський календар подібний був до єгипетського. Рік складався спершу з 365 соняшних днів і ділився на 12 місяців по 30 днів. Крім цього додавали по 5 днів до кожного року. В XI. століттю перський календар змінили і від того часу що чотири роки почали додавати по одному дневі. Потім це робили щоп'ять років.

Юліянський каледар.

Юліянський календар повстав в 46 р. по Христі в часі панування Юлія Цезара. Спочатку римський календар виносив 304 днів і ділився на 10 місяців, а саме: березень, квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад і грудень. Коли римляни завоювали Єгипет, прийняли вони від єгиптян їх календар і додали ще два місяці: січень і лютий. Щоби як слід уреґулювати справу календаря, Юлій Цезар запросив з Єгипту астронома Созіґена і цей зладив новий календар, який зберігся до наших часів під іменем юліянського.

Юліяньдий календар має 365¼ днів. На кожні чотири роки, три були звичайні і числили 365 днів, а четвертий був переступний при 366 днях. За переступний рік вважали той, якого два останні числа без решти діляться на чотири. Додатковим днем в переступному році був день 24 лютого, який рахували два рази. Початком року був перший день березня, а основним роком числення 707 рік від заснування Риму. Пізніше початок року перенесено на день 1. січня. Юліянський календар прийняла церква на Нікейському соборі в 325 році по Христі.

Григоріянський календар.

Соняшний рік виносить 365.2422 днів, а після юліянського календаря 365¼. Наслідком цього повстає там різниця, а саме 0.0078 дня менше. Ця різниця протягом 128.5 років наростає до одного дня, так що юліянський календар постійно відбігає від початку соняшного року. В XVI. століттю ця різниця виносила вже 19 днів. Тоді то астроном Людвик Лілій зладив проєкт нового календаря, який затвердив папа Григорій XIII. і видав приказ завести такі зміни: замість 5. жовтня 1582 р. вважати 15. жовтня 1582 р. і переступним роком вважати кожний четвертий рік, але ті роки, що кінчаються двома зерами, вважати

звичайними, крім тих, що діляться без решти на чотири. Новий календар названо григоріянським або новим стилем, хоч у дійсності повинен він називатися ліліянським в честь свого творця.

Різниця між юліянським і григоріянським календарями виносила в 1582 р. 10 днів, в 1700 р. 11 днів, в 1800 р. 12 днів, а тепер виносить 13. Оба ці календарі християнські, це значить, що числять початок ери від народження Христа, а цілий рік присвячений або пам'яті святих або різним християнським торжествам. Християнський календар в юліянському стилю датується від VI. століття і є твором римського абата Діонізія Еґзіґна. Прийнявся він дуже поволі. Католицька Португалія прийняла його в XV віці, православна Росія щойно в XVIII віці, а єгипетські копти не узнають його по нинішній день.

Ця сама історія була й з календарем в новому стилю. Німці, як протестанти, довго не хотіли його прийняти, бо трактували це як приказ папи і прийняли його щойно в 1700 р. Англія прийняла його ще пізніше а саме 1752 р., одначе перед тим уряд мусів побороти великий спротив населення, який в багатьох випадках мав кривавий перебіг. Сьогодні новий стиль обовв'язує серед всіх культурних націй, за виїмком церков східніх обрядів.

ПЕРЕДСКАЗУВАННЯ ПОГОДИ

Наука не дала ще й досі певних ознак, не винайшла ще приладів, при допомозі яких можна б безсумнівно вгадувати погоду заздалегідь. Барометр показує погоду на протяг кількох годин.

Одначе старі господарі вміють відгадувати погоду наперед, нераз дуже докладно, тому подаємо знаки, на основі яких можна вгадувати погоду, щоб й інші попробували.

А ними є

Повітря

Погода буде:

1. Коли є велика роса по заході сонця.
2. Як по небі пливуть білі вовняні хмари.
3. Як під час дощу зірветься вітер.
4. Як рано куриться, а передусім на весну.
5. Як покажеться сильна мряка, передусім ранком, і потім опаде на землю. Але й хоч би піднеслася вгору, то розходиться на боки.
6. Як блискає, а нема жадної хмари, то буде спека.

Дощ буде:

1. Як перед сходом сонця покажуться червоні або чорно-брунатні хмари.
2. Як тягнуться широко від сходу або від заходу хмари: червоні, темно-зелені або воднисті.
3. Як постануть від заходу сонця хмари сірі, або сподом чорні, а зверху червоні (слота).
4. Як пливуть з вітром густі чорні хмари. А чим чорніші і ширше засягають, тим довше тривати буде дощ.
5. Мрака, яка довго стоїть у повітрі, впаде з дощем. Так само як закуряться верхи гір, або над шпилями стоять хмари.
6. Як тут і там крутиться вітер, а найбільше від заходу.
7. Як по заході сонця, головно під час повні, нема роси.
8. Дощ ворожать також вітри, що нагло постають (вихри) і підривають солому, порох і т. п.
9. Як з далека чути дзвони, поїзд і т. п., буде дощ.

Вітри будуть:

1. Як довкола сонця або місяця показуються червонаві круги.
2. Як сонце має на собі всілякі краски і з хмар розпускає багряне проміння.
3. Як постають темні стовпи пороху й соломи і йдуть на захід, буде повітряна труба.
4. Як зорі занадто миготять — будуть великі вітри.
5. Як вітер не вспокоїться по заході сонця, то буде довго тривати.
6. Східній вітер триває тільки до вечора.
7. Південній вітер найчастіше віє при зрівнянні дня з ніччю.
8. Коло 20 серпня бувають звичайно вітри при сході сонця.

Огонь і дим

Погода буде:

1. Як дим іде з коминів і з огнищ у гору.
2. Як свічка в хаті палиться спокійно і зміряє вгору.

Дощ буде:

1. Як дим з коминів і огнищ стелиться низом.
2. Коли свічка горить неспокійно, а довкола її вогня твориться райдуга.

Звірята і птахи

Погода буде:

1. Як кури йдуть скоро на сідала.
2. Як сови під час дощу зачнуть перекликатися.
3. Як круки і ворони літають і кружать неспокійно.

Дощ буде:

1. Як вівці дуже хапчиво пасуться, чи їдять пашу.
2. Як пси скубають траву.
3. Як кури й інший дріб довго під вечір не йдуть спати.
4. Як когути дуже піють.
5. Як теркочуть по городах маленькі жабки.
6. Як ластівки дуже неспокійні і довго літають по заході сонця.

7. Як товар вертає швидко з поля, реве і неспокійно, можна сподіватися бурі.

Знаки зимна й морозу

1. Як сонце при сході, або заході брунатно-бліде, або зелено-жовте — буде зимно.
2. Як зимою сонце червоніше й ясніше чим звичайно, а до того вітер віє від сходу або півночі — буде гострий мороз.
3. Як місяць у три дні по нові або по повні покажеться темний або брунатний — буде строга зима.

Громи

1. Як весною, літом, чи осінню ввечері сонце прозирає крізь густішу хмару, а на дворі тепло — будуть громи.
2. Чорні хмари звичайно вагітні громом.
3. Найбільше громів несуть хмари жовто-червоні і темно-ґранатові.

Загальні знаки щодо пір року

1. Перелетні птахи, що вчасно тікають у вирій, ворожать скору зиму.
2. Слотлива зима дає лихий урожай, але добрий збір трави й сіна.
3. Як весна тепла й суха, будуть гарні овочі.
4. Сухий березень, а мокрий травень, буде гарний урожай.
5. Як гостра зима, то буде гаряче літо.
6. Слотлива осінь не добра на врожай.
7. Як на лат. Марії Громничної мороз, буде скоро весна, як навпаки, будуть іще сніги й морози.
8. Як у перших днях червня дощі, то звичайно й липень слотливий.
9. Як у червні що 3-4 дні дощ, буде слота в серпні.

ПОАЗБУЧНИЙ ВИКАЗ СЛОВ'ЯНСЬКИХ СВЯТИХ

Богодар 9. листопада
Богомир 13. січня.
Богуслав 29. квітня.
Богухвал 18. березня.
Богдан 19. березня.
Богданна 6. лютого.
Богдар 27. травня.
Бойомир 6. січня.
Божена 14. березня.
Божеслава 31. травня.
Болеслав 22. VII. і 19. VIII.
Борис і Гліб 9. серпня.
Бронислав 16. жовтня.
Будислав 1. березня.
Ванда 23. червня.
Вислав 7. VI. і 9. XII.
Витослав 22. січня.
Вірослав 27. лютого.
Властимир 23. жовтня.
Войтіх 23. квітня.
Володимир 16 I., 9. IV. і 28. VII.
Володимира 9. I. і 11. VIII.
Володислав 3. квітня.
Володислава 13. грудня.
Всеволод 6. листопада.
Вячеслав 15. IV. і 28. IX.
Годислав 22. березня.
Годимир 31. жовтня.
Горислав 28. листопада.
Гнівомир 8. лютого.
Гримислав 12. жовтня.
Дам'ян 27. вересня.
Держислав 16. липня.
Добромир 4. I. і 5.VI.
Доброслав 10. січня.
Довгослав 18. червня.
Домослав 15. січну.
Збігнєв 17. III. і 1. IV.
Збоїслав 28. червня.
Здислав 29. січня.
Здобислав 30. липня.
Земислав 13. жовтня.
Зимовит 19. жовтня.
Ізяслав 6. липня.
Казимир 4. березня.
Казимира 21. серпня.
Красислав 17. квітня.
Любомир 1. травня.
Любомира 21. III., 24. III. і 24. VII.
Любослав 12. квітня.
Людомир 10. листопада.
Людослав 30. листопада.
Лютослав 26. жовтня.
Мечислав 1. січня.
Милослав 3. липня.
Милош 25. січня.
Мирон 17. серпня.
Мирослав 26. лютого.
Мирослава 26. липня.
Мстислав 8. січня.
Мстислава 9. березня.
Олег 7. серпня.
Ольга 24. липня.
Остромир 4. серпня.
Пребислав 22. жовтня.
Предислав 23. лютого.
Перемислав 13. IV. і 30. X.
Прибислав 27. січня.
Радивой 10. липня.
Радомир 28. I. і 16. XI.
Радослав 15. липня.
Ратимир 19. січня.
Ратислав 2. червня.
Родослав 2. III. і 8. IV.
Ростислав 17. I. і 4. IX.
Славобій 25. лютого.
Славомир 17. V. і 5. XI.
Славомира 23. грудня.
Станислав 5. II., 8. V. і 18. XI.
Станимир 2. жовтня.
Судомир 2. квітня.
Святополк 1. VI. і 25. IX.
Святослав 7. I. і 3. V.
Святош 12. березня.
Томир 27. листопада.
Томира 24. травня.
Томислав 21. грудня.
Яромир 11. IV. і 28. V.
Ярополк 18. січня.
Ярослав 21. I. і 25. IV.

ТЕРМОМЕТРИ

Порівняльна скаля

Цельзія		Фаренгайт	Цельзія		Фаренгайт
100°	точка кипіння води	212°	25		77
			20		68
95		203	15,5		60
90		194	12,8		55
85		185	10		50
78,9		174	7,2		45
75	кипить алькоголь	167	5		41
			1,7		35
70		158	0	точка замерзання води	32
65		149			
60		140	— 1,1		30
55		131	— 5		23
52,8	тісто топніє	127	— 6,7		20
50		122	—10		14
45,8		113	—12,2		10
42,2		108	—15		5
40		104	—17,8		0
33,7	теплота крови	98	—20		— 4
35		95	—25		—13
32,2		90	—30		—22
30		86	—35		—31
26,7		80	—40		—40

Щоб перемінити ступні Фаренгайта на Цельзія, треба відняти 32, поділити одержану різницю через 9 і потім помножити через 5.

Щоб перейти з Цельзія на Фаренгайта, треба помножити через 9, поділити через 5 і додати 32.

„СІМ ЧУДЕС" НЮ ЙОРКУ:

1. Статуя Свободи (The Statue of Liberty) при в'їзді до Нюйоркського порту.
2. „Емпайр Стейт Билдінґ" (The Empire State Building, 5th Ave. & 34th St. — найвищий у світі хмародер.
3. Ракефелер Сентер і Радіо Сіті (Rockefeller Center & Radio City), W. 50 St. — 5th Ave.-6th Ave.
4. Metropolitan Museum of Art, 5th Ave. & 83rd St.
5. George Washington Bridge, 2-ий найдовший міст у ЗДА.
6. Coney Island, найдовша і найпопулярніша пляжа.
7. Палац Об'єднаних Націй, E. 42nd St. & 1st Ave.

З'ЄДИНЕНІ ДЕРЖАВИ АМЕРИКИ

Стейти, столиця, простір, населення

Стейт:	Величина:	Столиця:	Населення:
1. Alabama	51,609 кв. м.	Mongomery	3,061,743
2. Arizona	113,909 „	Phoenix	749,587
3. Arkansas	53,104 „	Little Rock	1,909,511
3. California	158,693 „	Sacramento	10,586,223
5. Colorado	104,247 „	Denver	1,325,089
6. Connecticut	5,009 „	Hartford	2,007,280
7. Delaware	2,057 „	Dover	318,085
8. Florida	58,560 „	Tallahassee	2,771,305
9. Georgia	58,876 „	Atlanta	3,444,578
10. Idaho	83,557 „	Boise	588,637
11. Illinois	56,400 „	Springfield	8,712,176
12. Indiana	36,291 „	Indianapolis	3,934,224
13. Iowa	56,290 „	De Moines	2,621,073
14. Kansas	82,276 „	Topeka	1,905,299
15. Kentucky	40,395 „	Frankfort	2,944,806
16. Louisiana	48,523 „	Baton Rouge	2,683,516
17. Maine	33,215 „	Augusta	913,774
18. Maryland	10,577 „	Annapolis	2,343,001
19. Massachusetts	8,257 „	Boston	4,690,514
20. Michigan	58,216 „	Lansing	6,371,766
21. Minnesota	84,068 „	St. Paul	2,982.483
22. Mississipi	47,716 „	Jackson	2,178,914
23. Missouri	69,674 „	Jefferson City	3,954,653
24. Montana	147,138 „	Helena	591,024
25. Nebraska	77,227 „	Lincoln	1,325,510
26. Nevada	110,540 „	Carson City	160,084
27. New Hampshire	9,304 „	Concord	533,242
28. New Jersey	7,836 „	Trenton	4,835,329
29 New Mexico	121,666 „	Santa Fe	681,187
30. New York	49,576 „	Albany	14,830,192
30. North Carolina	52,712 „	Raleigh	4,061,929
31. North Dakota	70,665 „	Bismarck	619,636
32. Ohio	41,222 „	Columbus	7,946,627
33. Oklahoma	69,919 „	Oklahoma City	2,233,351
34. Oregon	96,981 „	Salem	1,521,341
35. Pensylvania	45,333 „	Harrisburg	10,498,012
36. Rhode Island	1,214 „	Providence	791,896
37. South Carolina	31,055 „	Columbia	2,117,027
37. South Dakota	77,047 „	Pierre	652,740
39. Tennessee	42,244 „	Nashville	3,291,718
40. Texas	267,339 „	Austin	7,711,194
41. Utah	84,916 „	Salt Lake City	688,862
42. Vermont	9,609 „	Montpeller	377,747
43. Virginia	40,815 „	Richmond	3,318,680
44. Washington	68,192 „	Olympia	2,378,963
45. West Virginia	24,181 „	Charleston	2,055,552
46. Wisconsin	56,154 „	Madison	3,434,575
47. Wyoming	97,914 „	Cheyenne	290,529
48. Dist. of Columbia	69 „	Washington	802,178
Commonwealth of Puerto Rico	3,435 „	San Juan	2,210,703
Зорганізовані території ЗДА:			
Alaska	586.400 „	Juneau	128,643
Hawaii	6,455 „	Honolulu	499,794

50 НАЙБІЛЬШИХ МІСТ ЗДА З Т. ЗВ. МЕТРОПОЛІТАЛЬНОЮ ОКРУГОЮ

1	New York	12,911,994
2	Chicago, Ill.	5,495,364
3	Los Angeles, Calif.	4,367,911
4	Philadelphia, Pa.	3,671,048
5	Detroit, Mich.	3,016,197
6	Boston, Mass.	2,369,986
7	San Francisco-Oakland, Calif.	2,240,767
8	Pittsburgh, Pa.	2,213,236
9	St. Louis, Mo.	1,681,281
10	Cleveland, Ohio	1,465,511
11	Washington, D. C.	1,464,089
12	Baltimore, Md.	1,337,373
13	Minneapolis-St. Paul, Minn.	1,116,509
14	Buffalo, N. Y.	1,089,230
15	Cincinnati, Ohio	904,402
16	Milwaukee, Wis.	871,047
17	Kansas City, Mo.	814,357
18	Houston, Texas	806,701
19	Providence, R. I.	737,203
20	Seattle, Wash.	732,992
21	Portland, Oreg.	704,829
22	New Orleans, La.	685,405
23	Atlanta, Ga.	671,797
24	Dallas, Texas	614,799
25	Louisville, Ky.	576,900
26	Denver, Colo.	563,832
27	Birmingham, Ala.	558,928
28	San Diego, Calif.	556,808
29	Indianapolis, Ind.	551,777
30	Youngstown, Ohio	528,498
31	Albany-Schenectady-Troy, N. Y.	514,490
32	Columbus, Ohio	503,410
33	San Antonio, Texas	500,460
34	Miami, Fla.	495,084
35	Rochester, N. Y.	487,632
36	Memphis, Tenn.	482,393
37	Dayton, Ohio	457,333
38	Norfolk-Portsmouth, Va.	446.200
39	Allentown-Bethlehem-Easton, Pa.	437,824
40	Akron, Ohio	410,032
41	Tampa-St. Petersburg, Fla.	409,143
42	Springfield-Holyoke, Mass.	407,255
43	Toledo, Ohio	395,551
44	Wilkes-Barre—Hazleton, Pa.	392,241
45	Omaha, Nebr.	366,395
46	Fort Worth, Texas	361,253
47	Hartford, Conn.	358,081
48	Wheeling, W. Va.—Steubenville, Ohio	354,092
49	Syracuse, N. Y.	341,719
50	Knoxville, Tenn.	337,105

ІНШІ ОБШИРИ, АДМІНІСТРОВАНІ З'ЄДИНЕНИМИ ДЕРЖАВАМИ:

Обшир Каналу і Панамською Канал — 648 кв. миль, з того 372 кв. м. суходолу.

Дівичі Острови (Virgin Islands) 132 кв. м., столиця Charlotte Amalie, населення 26,665.

Острів Guam, 206 кв. м., столиця Agana, мешканців 59,498.

Острови Samoa, 76 кв. м., столиця Pago Pago, мешканців 18,937.

Острови Wake і Midway, 4 і 28 кв. м.

Острови Canton і Enderbury — на спілку з Англією.

Острови Cardlines, Marianas, Marchalls — вірча адміністрація під протекторатом Об'єднаних Націй — населення 85,000.

ВЕЛИЧИНА І НАСЕЛЕННЯ ВСІХ ЧАСТИН СВІТУ У 1950 Р.

Континент	Населення (округло	Простір у кв. клм.	На 1 кв. клм.
Африка	198,000,000	30,140,000	7
Північна Америка	216,300,000	24,276,000	9
Південна Америка	110,400,000	17,764,000	6
Азія (без СССР)	1,272,000,000	26,859,000	47
Европа (без СССР)	395,400,000	4,955,000	80
Океанія (Австралія з Тихо-Ок. Обширом	12,900,000	8,558,000	2
СССР	193,000,000	22,271,000	9
Разом	**2,400,000,000**	**134,823,000**	**18**

В суді.

Суддя до бандита:

— І ви, обвинувачений, мали відвагу задля одного доляра позбавити життя людину?

Бандит: — Пане суддя, для мене й то щось значить. Тут доляр, там доляр...

ПОРІВНЯННЯ ГОДИН В АМЕРИЦІ Й У ШИРОКОМУ СВІТІ

ЗДА мають т. зв. „звичайний час" — Стандарт Тайм — від 1883 р., а 19 березня 1918 р. Конґрес доручив Міжстейтовій Торговельній Комісії встановити докладний час для різних зон країни. ЗДА поділено на 3 зони звичайного часу, якими є часові зони Східня, Центральна, Гірська і Тихоокеанська. Час у тих зонах рахується від 75-го, 90-го, 105-го й 120-го полуденника на захід від Ґрінвічу. У кожній з отих зон час є повільніший (пізніший) на 5, 6, 7 чи пак 8 годин від часу Ґрінвічу.

На межі між Східньою часовою зоною в ЗДА і Центральною лежить напр. місто Apolachicola на Флориді, зараховане до Східнього часу (зони). На межі Центральної і Гірської зон такі міста користуються центральним звичайним часом: Мардо Мекенсі, Савт Дакота; Філіпсбурґ, Кензас; Стоктон, Кензас; Плейнвіл, Кензас; Елліс, Кензас; — всі інші в тій самій смузі — мають гірський звичайний час. Всі місцевості на межі між Гірською і Тихоокеанською часовою зонами вживають гірського звичайного часу, за вийнятком м. Ґантінґтон у стейті Орегон, що має тихоокеанський час. Впродовж останніх 15 років названа вгорі Комісія перевела різні зміни щодо часу для окремих частин країни. В тій самій морі:

12 година вполудне звичайного східнього часу **12 o'clock noon** **Eastern Standart Time**	**11 година перед пол. центрального часу** **11 A. M.** **Central Standart Time**
Atlanta, Ga.	Birmingham, Ala.
Baltimore, Md.	Bismark, N. D.
Boston, Mass.	Chicago, Lll.
Buffalo, N. Y.	Dallas, Tex.
Charlston, N. C. & W. Va.	Des Moines, Iowa
Cincinnati, Ohio	Galveston, Tex.
Cleveland, Ohio	Houston, Tex.
Columbus, Ohio	Idianapolis, Ind.
Detroit, Mich.	Kansas City, Mo.
Miami, Fla.	Louisville, Ky.
New York, N. Y.	Memphis, Tenn.
Newark, N. J.	Milwaukee, Wis.
New Haven, Conn.	Minneapolis, Minn.
Philadelphia, Pa.	New Orleans, La.
Pittsburgh, Pa.	Oklahoma City, Okla.
Washington, D. C.	St. Louis, Mo.
Wilmigton, Del.	Topeka, Kans. Kans.
	Tulsa, Okla., Wichita

10 год. ранку гірського часу — 10 A. M. **Mountain Standart Time**	**9 год. ранку тихоокеанського часу — 9 A. M.** **Pacific Standart Time**
Albuquerque, N. Mex.	Los Angeles, Calif.
Boise, Idaho	Portland, Ore.
Butte, Montana	Reno, Nevada
Cheyenne, Wy.	San Francisco, Calif.
Denver, Colo.	Seattle, Wash.
Helena, Ark.	Spokane, Wash.
Pierre, S. D.	Tacoma, Wash.
Phoenix, Ariz.	
Salt Lake City, Utah	
Santa Fe, New Mex.	

КОЛИ У НЬЮ ЙОРКУ Є 12 ГОД. ВПОЛУДНЕ, ТО НАСТУПНІ МІСТА У СВІТІ МАЮТЬ ТАКИЙ ЧАС:

Александрія	7	попол.
Амстердам	6	попол.
Атени	7	попол.
Баґдад	8	веч.
Берлін	6	попол.
Бомбай	10:30	веч.
Бремен	6	попол.
Брюсель	6	попол.
Букарешт	7	попол.
Будапешт	6	попол.
Буенос Айрес	2	попол.
Варшава	6	попол.
Відень	6	попол.
Гонґ Конґ	1	попол. наст. дня
Данцінґ	6	попол.
Делі	10:30	веч.
Женева	6	попол.
Істанбул	7	попол.
Йокогама	2	попол. наст. дня
Київ	7	попол.
Львів	6	попол.
Лєнінґрад	8	веч.
Лондон	5	попол.
Мадрид	5	попол.
Монтреал	12	впол.
Москва	8	веч.
Осльо	6	попол.
Париж	5	попол.
Ріо де Жанейро	2	попол.
Рим	6	попол.
Токіо	2	попол. наст. дня
Шангай	1	попол. наст. дня
Штокгольм	6	попол.
Тегеран	8:30	веч.
Цюріх	6	попол.

МІРИ І ВАГИ.

12 інчів (inches) — 1 стопа (foot)
3 стопи (feet) — 1 ярд (yard
5,280 стіп — 1,760 акрів — 1 миля (mile)
9 кв. стіп (9 стіп^2) — 1 кв. ярд (ярд^2) sq. yard
4,840 кв. ярдів — 43,560 кв. стіп — 1 акр. (acre)
640 акрів — 1 кв. миля
16 унцій (ounces) — 1 пайнт (pint)
2 пайнти (pints) — 1 кварта (quart)
4 кварти (quarts) — 1 ґальон (gallon)
27 11/32 ґрейнів (grains) — 1 драма (dram)
16 драм (drams) — 1 унція (ounce)
16 унцій (ounces) — 1 фунт (pound)
100 фунтів (pounds) — 1 сотнар (hundredweight)
20 сотнарів — 2,000 фунтів — 1 тонна (ton)
1 стопа — 12 інчів — 30.48 cm.
1 ярд — 36 інчів — 3 стопи — 91.44 cm. — 0,914 m.
1 миля — 63,360 інчів — 5,280 стіп — 1,609.34 m.
1 метр — 39.37 інчів — 3.28(0833) стіп — 1.09(3611) ярдів — 100 cm.
1 кв. миля — 640 акрів
1 гектар (ha) — 2,471.04 акрів — 10,000 кв. m.

П'яний.

Під вуличною лямпою стоїть п'яний і кричить на ціле горло:

— Петре! Петре!

Підходить поліціянт:

— Чого так кричите серед ночі?

— Я кличу свого товариша.

— То не можете тихше?

— Коли ж він аж в Европі.

Має час.

Господиня: — Не можу вас нічим спомогти. Грошей не маю, а обід буде щойно за годину.

Прошак: — Ну, то годі. Буду мусів вже ту годину заждати...

НАСЕЛЕННЯ З'ЄДИНЕНИХ ДЕРЖАВ

Усе населення З'єдинених Держав, включно зі збройними силами, стаціонованими поза межами ЗДА, нараховувало на день 1 серпня 1953 року округло 159,959,000 душ. У порівнянні з днем 1 квітня 1950 р. це населення зросло на 8,827,000 душ.

Населення ЗДА за віком, коліром і статею, за переписом з 1950 р.

Вік	загалом	чоловіки	жінки	білі		колірові	
				чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Всі роки	150,697,361	74,833,239	75,864,122	67,129,192	67,812,836	7,704,047	8,051,286
нижче 5 р.	16,163,571	8,236,164	7,927,407	7,244,211	6,940,293	991,953	987,114
5 до 9 „	13,199,685	6,714,555	6,485,130	5,915,130	5,681,422	779,425	803,688
10 „ 14 „	11,119,268	5,660,399	5,458,869	4,944,535	4,749,994	715,864	708.875
15 „ 19 „	10,616,598	5,311,342	5,305,256	4,685,825	4,644,695	625,517	660,561
20 „ 24 „	11,481,828	5,606,293	5,875,535	5,002,782	5,176,405	603,511	699,130
25 „ 29 „	12,242,260	5,972,078	6,270,182	5,349,707	5,575,097	622,371	695,085
30 „ 34 „	11,517,007	5,624,723	5,892,284	5,080,610	5,275,721	544,113	616,563
35 „ 39 „	11,246,386	5,517,544	5,728,842	4,955,941	5,102,532	561,603	626,310
40 „ 44 „	10,203,973	5,070,269	5,133,704	4,573,529	4,616,761	496,740	516,943
45 „ 49 „	9,070,465	4,526,366	4,544,099	4,080,174	4,089,180	446,192	454,919
50 „ 54 „	8,272,188	4,128,648	4,143,540	3,756,125	3,779,314	372,523	364,226
55 „ 59 „	7,235,120	3,630,046	3,605,074	3,350,888	3,344,844	279,158	260,230
60 „ 64 „	6,059,475	3,037,838	3,021,637	2,829,399	2,823,207	208,439	198,430
65 „ 69 „	5,002,936	2,424,561	2,578,375	2,223,014	2,362,572	201,547	215,803
70 „ 74 „	3,411,949	1,628,829	1,783,120	1,513,308	1,668,267	115,521	114,853
75 „ 79 „	2,152,400	1.001,785	1,150,615	933,330	1,083,538	68,455	67,077
80 „ 84 „	1,125,351	504,971	620,380	472,524	585,018	32,447	35,362
85 і більше	576,901	236,828	340,073	218,160	313,956	18,668	26,117

Повищі цифри не стосуються збройних сил ЗДА поза межами країни.

Індіян було в ЗДА в 1950 р.	343,410
Жидів було в ЗДА в 1952 р. разом з Канадою	5,205,000
в Ню Йорку	2,100,000
в Ізраїлі	1,437,000

ВОЄННІ ВТРАТИ ВСІХ УЧАСНИКІВ У 1-ій СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Держава:	Змобілізовані:	Вбиті й померші:	Ранені:	Полонені й пропавші:	Всі втрати:
Альянти:					
Росія	12,000,000	1,700,000	4,950,000	2,500,000	9,150,000
Франція	8,410,000	1,357,000	4,266,000	537,000	6,160,800
Велика Британія	8,904,467	908,371	2,090.212	191,652	3,190,235
Італія	5,615,000	650,000	947,000	600,000	2,197.000
ЗДА	4,355,000	126,000	234,300	4,500	364,800
Японія	800,000	300	907	3	1,210
Румунія	750,000	335,706	120,000	80,000	537,706
Сербія	707,000	45,000	133,148	152,958	331,100
Бельґія	267,000	13,716	44,686	34,659	93,061
Греція	230,000	5,000	21,000	1,000	27,000
Португалія	100,000	7,222	13,751	12,318	33,291
Чорногора	50,000	3,000	10,000	7,000	20,000
Усього	42,188,810	5,152,115	12,831,004	4,121,090	22,104,209
Центральні держави:					
Німеччина	11,000,000	1,773,700	4,216,058	1,152,800	7,142,558
Австро-Угорщина	7,800,000	1,200,000	3,620,000	2,200,000	7,020,000
Туреччина	2,850,000	325,000	400,000	250,000	975,000
Болгарія	1,200,000	87,500	152,390	27,029	266,919
Усього	22,850,000	3,386,200	8,388,448	3,629,829	15,404,477
Взагалі	65,038,810	5,538,315	21,219,452	7,750,919	37,508,686

ВОЄННІ ВТРАТИ ЗДА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ:

Рід зброї:	у бойових діях:	вбиті:	ранені:
Армія	11,260,000	318,274	565,861
Фльота	4,183,466	102,821	37,778
Летунство	669,100	91,718	67,207
Всього	16,112,566	407,828	670,846

ВОЄННІ ВТРАТИ З'ЄДИНЕНИХ ДЕРЖАВ У КОРЕЙСЬКІЙ ВІЙНІ:

(за час від 25 червня 1950 до 27 липня 1953)

	Вбиті:	Ранені:	Пропавші:	Разом:
Армія	20,903	78,253	6,713	105,869
Фльота	393	1,575	78	2,046
Морська піхота	3,764	23,617	493	27,874
Летунство	544	47	671	1,262
Загалом	25,604	103,492	7,955	137,051

Інші учасники Корейської війни по стороні Об'єд. Націй:

	Вбиті:	Ранені:	Пропавші:	Разом:
	415,004	428,568	459,428	1,303,000
Австралія	291	1,240	39	1,570
Бельгія	97	350	5	452
Канада	291	1,072	21	1,384
Колумбія	140	452	65	657
Етіопія	120	536		656
Франція	288	818	18	1,124
Велика Британія	710	2,278	1,263	4,251
Греція	169	543	2	714
Голляндія	111	589	4	704
Нова Зеляндія	34	80	—	114
Філіппіни	92	299	57	448
Південна Африка	20	—	16	36
Сіям	14	794	5	813
Туреччина	717	2,246	167	3,130

Вячеслав Лащенко

СЛОВО

„В почині було Слово"
(Єв. Іоанна І. 1)

В почині за подій містичних,
У небі був таємний рух,
Там поміж вирів хаотичних,
Носився тихо творчий Дух.

Землі він ранок ніс живущий,
Світало в кожному куті,
Скрізь, наче на Купала в пущі,
Розлив він чари золоті.

Блакиті безкрай неозорий
Туманом раннім заволік,
Курились тихо діл і гори,
І грало море оддалік.

Повіяв він і в слово, в звуки
Думки таємні одяглись.
І понад тихі гори й луки
Кудись чайками понеслись . . .

Дихнув і дав початок Музі,
Заграла кобза на землі.
Затьохкав соловейко в лузі
І степ гимн сонцю слав в імлі.

Лунало скрізь співуче Слово,
Плило, неслося з гір, степів.
Шуміли радісно діброви
І чувся моря вільний спів.

Землі святу співучесть давши,
Краси й гармонії взірець,
Нічні примари розігнавши
Над світом сяв його Творець.

О, творче Слово й звуки ранку!
І я вам тихий спів несу,
Бо ж ви одбили на світанку
І розум Божий і красу.

О, діти сонця та блакиті!
Нема й за бурь для вас утрат,
Віки ви живете на світі,
І давня „тьма вас не об'ять".

Ніщо здолати Вас не може!
Ви — давній лік від бурь, тривог,
Бо в Вас живе таємство Боже,
Бо ж звук і Слово був сам Бог.

Мов світячись крізь морок темний,
Пливе й до мене світлий рій,
І шепоче про якийсь таємний
Далекий край душі моїй.

Жива „гармонія світів"
Первісні чари скрізь розлила.
Я в їй розплинутись би хтів,
Мов у блакиті хмарка біла.

О, сонце й звуки — звуків море,
Що мріє, ваблячи мене!
Пірну я в нього, й тихе горе
Й землі вже спів мій не клене.

НА МЕЖІ

У прірвах простору майоріють зорі. Є між ними велетні, що помістили б в собі мільйони наших сонць, зате складаються вони з дуже розріджених газів; є карлики, що їх густота є неймовірно велика: наперсток речовини, принесений на нашу землю з зірки Куйпера 70-8247, важив би 30 тонн! Це тому, що усі атоми зірки є цілковито зйонізовані, позбавлені електронових оболонок.

Такої речовини не вміємо витворити штучно на землі, з чого виходить, що атомова бомба й інші осяги Дубового Провалля (Овк Рідж) ще не є на вершинах!

Є між зорями зірки подвійні і потрійні, що кружать довкола спільного осередку ваги; деякі системи є так дивачно побудовані, що — за докладним годинником — наступає між обома партнерами виміна речовини, як у зірки Бета Ліри (ці зірки досліджував П. Ґутнік, Нім. Акад. Наук). Є зірки типу Дельта Цефеї, про які ми вже гуторили. Найновіші дослідники (Тун Бругґенкате, Мільне, Йордан, Штернінґен)

пояснюють явище цих останніх тим. що вони творять властиво один великий атом (ліпше: речовинну одиницю), „пульсор". Якщо дрижання поверхневих шарів зірки відповідає через резонанс дрижанню ядра, тоді ми це дрижання зауважуємо, як ґіґантичний віддих. В іншому випадку зауважаємо змінливість типу „Міри". Є, знані нам вже, зірки типу „Нових", що їх в останньому часі досліджували Мак Лафлін і Бірман.

А поміж цими всіма зірками тягнуться хмари сильно розріджених речовин (таких розріджень ми ще не в силі витворити нашими апаратурами) мряки в стислім значенні цього слова, як ось блискуча хмара в сузір'ї Оріона або темна мряка, що заслонює перед нами частину Чумацького Шляху, із-за чого він, як нам здається, має вигляд двох відног.

Всі ці зорі, хмари, мряковини, кудись летять, мають свої власні рухи, мають свій початок і кінець, мають свою історію.

Ось колись в заранні віків... Та дозвольте застерегтись, що про різні факти і дії, що їх тут порушую, існують ріжні погляди серед астрономів, ріжні гіпотези і теорії. Якщо наводжу котрусь з них, то не тому, що вона одинока, або що з нею тільки погоджуюся. Діється це тому, що скромні розміри цеї ґутірки не дозволяють на енциклопедичний відчит. Хотілося б лише попровадити вас на береги нинішнього знання і на прикладах показати, як високо літає людський дух.

Ось колись в заранні віків постало Сонце. Від мільйонів літ воно прямує в напрямі свого „апексу", що лежить побіч ясної Веґи. Колись довелося йому перелітати блискучою стрілою згадану хмару ґазів в Оріоні. Ця соняшна подорож не лишилася без впливу на землю. Хмара Оріона має два великі рамена. Під час занурення соняшної системи в хмару розріджених газів наступило на землі зменшення соняшного промінювання (інсоляції). Сонце не давало стільки тепла, що передтим, на землі ставало холодно... Під час мільйонолітньої мандрівки через оба рамена мряки, наступали на землі холодні періоди ледових епох, перервані теплою добою переходу між обома раменами. Сьогодні імла Оріона далеко поза нами: як прозоре мушчине крильце вона зоріє серед нетрів цього прекрасного сузір'я.

Але і це сузір'я належить до великої системи Чумацького Шляху, що раз на чверть мільярда літ оточує своє маґічне коло довкола спільного всім його зіркам осередку — ми є безплатними пасажирами на цій полум'яній карузелі! При тім Чумацький Шлях біжить — з зростальною скорістю у безвіть, щораз збільшуючи свою віддаль від других подруг — Молочних Доріг, що їх Великий Архитект завісив у просторі. Раз на тисячі літ спалахне на ших шляхах пожар супернової зірки; спалахне, даючи вість, що сповнилася знов одна з найбільших містерій зористого буття.

Спираючись на бистроумних дослідах Чандрезіхара, Цвікого, Дірака і інших, німецький учений Паскуаль Йордан оголосив 1947 р. гіпотезу про супернові, що сильно схвилювала і астрономів — і філософів. Згідно з нею супернові є новопосталими, свіжо сотвореними небесними тілами. І свідчать, у формі колосальної катастрофи, про події ще більше загадкові, як усе, що було дотепер предметом людських наукових розважань.

З'ясуймо отож підстави тверджень Йордана!

А. Згідно з законом Доплера, треба вияснити пересунення смужок у дугах далеких Чумацьких Шляхів у сторону чєрвені тільки тим, що ці далекі ґаляктики віддалюються від нас; радше не від нас, а одні від одних, так як віддалювалися б поодинокі міста на землі, коли б вона була бальоном і її хтось надував. Мешканець кожнього міста мав би тоді враження, що стоїть на місці, а інші міста віддалюються від нього. В дійсності немає тут жадного упривілейованого міста. Як тільки справа цієї „втечі" мряковин стала відома, подав отець Леметр свій погляд, що, уявивши собі перебіг дії взад, мусів всесвіт бути дуже малий колись, — можливо, що він і повстав з одного атому. Незадовго по оголошенні поглядів о. Леметра, подав де Сіттер свою гіпотезу „пульсуючого всесвіту", захопивши нею астрономів.

Стало ясно, що назрівають нові часи для шляхетної науки астрономії, науки, що вилучила кров і ненависть зі свого словника.

Отож при такому розширюванні всесвіту, звільняється певна скількість енергії. Бо згідно з законом загального тяжіння Нютона, меншає енергія ґравітації, можливо отже, що надвишка зароблена десь і колись перетворюється в масу. Зауважуємо, що, за новими поглядами, речовина є тільки іншою формою енергії.

Певно, теорія зглядности відкидає понятя ґравітації, впроваджуючи на її місце кривизну простору. Та це не змінює нічого на енерґетичній господарці всесвіту. (Справа кривизни простору чи переміни енергії в матерію є також темами гідними уваги!).

За теорією Чандрезіхара, випрацьованою передовсім для „білих карликів", не сміє густота зірок переступати певних границь. Переносячи („екстраполюючи") цей закон на більші зірки, виходить, що і вони „не сміють" переступити певних границь густоти. Довкола них замкнулася б метрика простору.

В цьому місці Йордан запитує: Чому не сміє? І продовжує: приймім альтернативу, що зірки, які зі „старости" набули питоменних „старим" зіркам прикмет, є „звироднілі" (ентартет), що довкола них замикається метрика простірної геометрії, що через це ані найменший промінь з неї не входить до нашого простору. Ба, така зірка навіть не заслонить інших зірок, що лежать „за нею". Це спершу дивне. Бож висловом „за нею" розуміємо, що коли переведемо прямку від нас до зірки тоді ця прямка стріне в дальшій дорозі якусь іншу зірку, що лежить „за нею". Це й було б так, якби в просторі нашого світу правила Евклідова геометрія, що її уживаємо в нашому обмеженому довкіллі. Але в дійсності простір є закривлений, такі прямки як згадана, взагалі не існують. Кожна „прямка" — і промінь світла — обійде замкнену зірку великим луком і однак дістанеться до зірки „за нею".

Виходить, що зірка, довкола якої замкнувся простір, взагалі випала з нашого простору, зникла, перестала в нашому світі існувати. Де поділася? Хто

знає, чи наш світ не є чотиророзмірним творивом, завішеним у п'ятирозмірному надпросторі.

Звичайно, це скупченість тяжких назв і понять! Та це не повинно нас бентежити. Людському племені, що жило в добі Коперніка, також багато речей не поміщалося в голові. Маймо ж надію й ми, що, з бігом літ, сьогоднішні поняття стануть загальним добром — і предметом навчання в середніх школах, і що наші потомки так звикнуть до нових — для нас ще незвичних — тез, як ми звикли до законів Кеплера і Нютона, хоч і як дивними вони видавалися їхнім сучасникам.

І ось так само, як одна зірка зникає з нашого світу, з нашого простору, так само може інша до цього світу увійти, — з-поза меж, що їх наше і певне ще кілька слідуючих поколінь не відкриє. Знаємо, що така зірка виповнить прогалину в енергетичній господарці нашого світу. Можна довести, що подія її входу мусить статись надзвичайно швидко.

Якщо назвемо „елементарним відтинком часу" добу, яку потребує світляний промінь, щоб перелетіти дорогу рівну промірові електрону, тоді відтинок часу, в якому нова зірка з'являється в нашім просторі, виноситеме 20 квадрильйонів таких одиниць (коло одної секунди).

Цій події будуть товаришити різні інші фізичні й астрофізичні явища, але для нас найбільше цікавою буде історія цеї події. З рахунків Йордана виходить, що зірка перед входом до нашого простору мусить мати так велику температуру, що її частинки порушуються практично зі скорістю світла. Спочатку є така зірка зложена з самих невтронів, у густоті атомового ядра. Протягом коло одної тисячної секунди наступає її злиття з нашим космосом. Тепер зірка експандує зі скорістю світла. Висока її температура і цілий фізичний стан сприяє випромінюванню надзвичайно твердих (себто проникливих) електромагнітних хвиль, таких саме, яких ми зауважуємо у космічних промінях.

Все це цілковито згоджується з подіями, що їх ми спостерігаємо при появі супернових.

Ці розважання переносить Йордан на сам космос: легко зробити висновок, що і він постав через експансію супернової, — природно, з далеко більшим енергетичним потенціялом. Виходить, що наш світ, десь в глибині віків, заледве в десять секунд від Початку, мав все таки вже розміри нашого сонця, хоч масу мільярд разів меншу. За цей короткий час він вже розпався на більйон дрібних зір, — мряковин ще не було — вони з'явилися десять більйонів секунд (30 мільйонів літ) — пізніше. Щойно по упливі багатьох мільйонів літ по цій драмі, постало сонце і його планети.

Усі ці розважання — НА МЕЖІ! — є однак тільки в згоді з математичними рівняннями, що очеркують масу світу в залежності від його віку, коли приймемо, що у всесвіті править не Айнштайнівська теорія ґравітації, але її розширена форма, т. зв. проєктивна теорія ґравітації, випрацьована передовсім Калюзою і Вебленом.

Стоїмо НА МЕЖІ. Знаємо так багато про світ! Знаємо так жахливо мало!

Але: назвім на хвилю відтинок часу рівний 25000 років — одним роком! В **цьому** мірильці існує людськість тільки кількасот літ. Від першого проблиску справжнього інтелекту, від часу різьб на косях, мальовил в еспанських печерах — минуло тільки кілька літ! Від початку історичних народів не минуло ще й чверть року. Скажемо: ми ще живемо у провесні людськости. Наше життя — у цьому — як на космічне числення — скромному мірильці — це час від народин дитини до її першого крику. А час кількох наших днів, що їх нераз так глибоко переживаємо, дорівнює одному кліпненню ока.

Поміж часом, що його потребує світло, щоб перелетіти крізь атом, а часом, що минув від постання світу, від хвилини, коли Всеґеометр завісив його в надпросторах, порушивши вперше стрілки світового годинника, стоїть людина — зі своїми прагненнями, здобутками, похибками, мріями і надіями. Перед нею — невідомий шлях, понад нею — НА МЕЖАХ — полуменні ЗОРІ.

Ірина Ш. Шуварська

НАД НІЯГАРОЮ

Здавалося, що Бог душею лине в світ
і духом білим силу незміренну накриває,
у ритм життя і вічности, незбагненим звичаєм,
влива захоплення чуття живі,
що в грудях наповняють береги безкраї.

Здавалося, і я дивилась в водоспад;
в мені замовкли голоси бажання невблаганні:
я бачила немов початок і кінець, і чула: загуло радіння
велично з водяних дзвініць, — рука завершена із хвиль
їх підійма,
і втіху вічности на смуток схилених голів склоняє.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В НАЙКОРОТШОМУ ОГЛЯДІ

Історія знає східніх слов'ян уже в стадії племінного розрізнення. Перша держава, що постала на території України, була витвором тої південної групи східньослов'янських племен, з якої постала українська народність. Норманські вікінги-варяги дали цій державі династію Рюриковичів і, не виключене, саме ім'я „Русь". Уже в IX ст. в Києві сидять князі Рюриковичі. Під їх

Князь Ярослав Мудрий

проводом українські племена (особливо поляни), об'єднані в одному державному центрі, розвивають небувалу енергію, і протягом X ст. підбивають майже всі східньослов'янські племена (пізніші великоруси і білоруси) та значну кількість фінських племен на півночі. Молода держава опановує степові простори на південному сході, пробиває собі шляхи на Кавказ, до Візантії і до нижнього Дунаю. Її інтереси виявляє войовничо-промисловий елемент, більш заінтересований у війнах і торгівлі та здобичі, ніж у мирній хліборобській праці, яка покладається на звичайну людність.

Вирішальне значення для Київської держави мають зв'язки з Візантією і Заходом. За князя Володимира Великого (980-1015) приймається з Візантії християнство грецького обряду. Син Володимира, Ярослав Мудрий (1019-1054), якого називають „тестем Европи", споріднюється з володарями наймогутніших европейських держав. Встановлюється тісний культурний і економічний зв'язок із Заходом. Вже в XI ст. Київ є одним з видатних політичних і культурних осередків Европи, що відбиває і модифікує на своєму ґрунті західньоевропейські та візантійські впливи. Ця доба геґемонії київської державности серед інших східньослов'янських племен є, як каже Шахматов, блискучою сторінкою минулого життя українців.

Але вже в XII ст. помітно виразний занепад київського центру то внаслідок усобиць в княжому роді, то внаслідок сепаратистичних тенденцій великоруських та білоруських земель (не бракувало роз'єднуючих сил і в самих українських землях), то через кочовиків-печенігів та половців, що виходили з південно-східніх степів і пустошили нашу країну. Ще деякий час Київ тримав провід у руках завдяки таким особистостям, як князь Володимир Мономах (1113-1125), що завдав нищівних ударів половцям.

З нападом татар (1240 р.) прийшов останній удар для Києва. Він перестав бути центром, і шляхи Півночі й Півдня розходяться. Постають окремі центри — Галицько-Волинський для України і Ростово-Суздальський на півночі, з якого вийшла пізніше Москва.

Спадкоємцем Київської держави стало для українців Галицько-Волинське королівство. Тут Українська держава, об'єднуючи українські землі від Карпат до Дніпра, досягла найбільшого розмаху за часів князя Романа (1200-1205), сина його короля Данила (1205-1264) та внука Льва (1264-1301). Сюди перейшли і суспільно-правові поняття та культурні традиції Київської Руси, які мали можливість тут далі розвиватися. Часи галицько-волинські позначалися ще більшим наближенням до західньоевропейського життя, і наша батьківщина набула тоді поважне місце серед народів Середньої Европи.

Але в половині XIV ст. Галицько-Волинська держава теж прийшла до упадку. Її підірвали внутрішня незгода, коромоли боярства, що раз-у-раз виступало проти князів та претендувало на ролю західньоевро-

Князь Володимир Мономах

пейських баронів, вимертя династії і смерть Романа і зовнішні обставини: в першій половині XIV ст. скріпилися підупалі Пальща та Угорщина і постала нова молода й міцніша Литовська держава. В середині XIV ст. Галицько-Волинське королівство поділене було між

трьома сусідами: Польща взяла Галичину, Литва — Волинь, а закарпатські землі отримала Угорщина.

Велике князівство Литовське, об'єднане з окремих племен в одну державу під князем Мендовгом у половині XIII ст., почало поширюватись на Білорусь, а з половини XIV ст. й на Україну. Тим то в кінці XIV ст. внаслідок політики князя Ольґерда Гедиміновича (1341-1371) опинилася під Литвою більшість українських земель. По суті це була мирна інкорпорація, і нова Литовсько-Руська держава стала спільною батьківщиною для всіх трьох народів — для литовців, українців і білорусів. На першу пору залишилися на-

Король Данило Галицький

віть князі Рюриковичі на своїх землях, ставши тільки у васальну залежність від пануючого великого князя литовського. Згодом приходили на їх місце литовські князі Гедиміновичі, а то й просто воєводи, але й тоді не порушувано основ стародавнього, відрубного життя українського, мало того, українсько-білоруська культура завойовує собі міродайне місце в спільній державі. Спільна українцям і білорусам літературна мова стає урядовою мовою держави; „Руська Правда", збірник законів Київської Руси, стає підставою для „Литовського Статуту". Князі Гедиміновичі, що правили нашими землями, українізуються і приймають християнську віру грецького обряду.

Персональна унія між Литовсько-Руською державою і Польщею, до якої дійшло в 1387 р. внаслідок одруження Гедиміновича Ягайла з польською королевою Ядвигою, заповідає значні зміни на майбутнє. Дедалі більшого значення в державі набирають поляки, які зміряють до тіснішої злуки Польщі та Литви-Руси, і два століття пізніше вони об'єднуються Люблинським актом 1569 р. в Річ Посполиту на основах федерації, при чому всі українські землі переходять у безпосереднє володіння Польщі.

В Україні під польським пануванням настає нова ера. Зразу ж по Люблинській унії почали польські пани захоплювати в свої руки величезні земельні простори нашої країни, українське можновладство польщилося, селянство підпадало вже цілковитому кріпацтву. Це викликало значний спротив в Україні, який особливо посилився після заведення церковної унії з Римом у Бересті 1596 р.

Виступаючи з величезними претенсіями, польська держава не зуміла дати країні головного — захистити її від кримських татар, що, починаючи з останніх десятиліть XV ст., рік-у-рік пустошили наші землі. Почасти пани-адміністратори, що сиділи в своїх пограничних замках, а головно сама українська людність мусіли організувати оборону. Як в обороні віри і власної культури виступають українські середні круги, шляхта і міщанство, засновуючи братства, школи, друкарні, плекаючи полемічне письменство, так до оборони рідної землі від татар беруться ті сміливі українські елементи, промисловці й вояки, що вже наприкінці XV ст. стали відомими під назвою козаків. Вирісши з охотничих ватаг, що промишляли в південних степах України, вони з часом своєю боротьбою проти турецько-татарського світу вславилися в цілій Європі. В другій половині XVI ст. їхнім осередком є Запорозька Січ за Дніпровими порогами. Дуже швидкий розвій козацтва привів до того, що воно, будучи то реєстровим, на службі держави, то вільним (з осередком у Січі), створило своєрідну державу в державі. В козацтві здобула собі українська народність найсильніше підпертя з того часу, коли Польща розпочала політику національного і соціяльного пригноблення українців. Уже в кінці XVI ст. вибухають козацькі повстання проти Речі Посполитої, спочатку скорше в охорону своїх станових інтересів, чим даліш тим більше в загальнонаціональному маштабі.

Та лишень гетьману Богданові Хмельницькому вдалося в 1648 р. з допомогою українського козацтва і цілого народу визволити Україну з польського ярма. Він заснував Українську козацьку державу і змагав до повної її незалежности. Довголітня війна з Польщею, що вирувала після перших блискучих перемог зі змінним успіхом, примусила його шукати підтримки в чужих державах. Так прийшло до переговорів із Москвою (попередній союз з Кримом виявив цілковиту ненадійність цього партнера), з якою укладено було в 1654 р. Переяславський договір, що ним забезпечувано державне життя України в етнографічних межах під протекторатом царя і в союзі з Московською державою.

Передчасна смерть великого гетьмана (1657), якого діяльність подивляв сам сучасний йому англійський державний муж Кромвел, привела до внутрішніх потрясень ще не сконсолідованого державного організму. Відразу виступили на сцену сусіди, а в першу чергу Москва й Польща, із спробами підпорядкувати собі країну. Це було тим легше, що гетьмани, які прийшли на зміну Б. Хмельницькому, не дорівнювали йому ні в політично-організаційних здібностях, ні в енергії. Здібнішими з них були Іван Виговський (1657-1659) і Петро Дорошенко (1665-1676). В їх політиці помітна певна конструктивна лінія, при чому спочатку шведська (пізніше польська) орієнтація першого, а турецька другого була тільки засобом для збереження найвищої мети, а саме — незалежности України. Зате гетьмани, подібні до Брюховецького (1663-1668), дбали тільки про власну кар'єру і готові були на всякі уступки то Москві, то Польщі, то Туреччині.

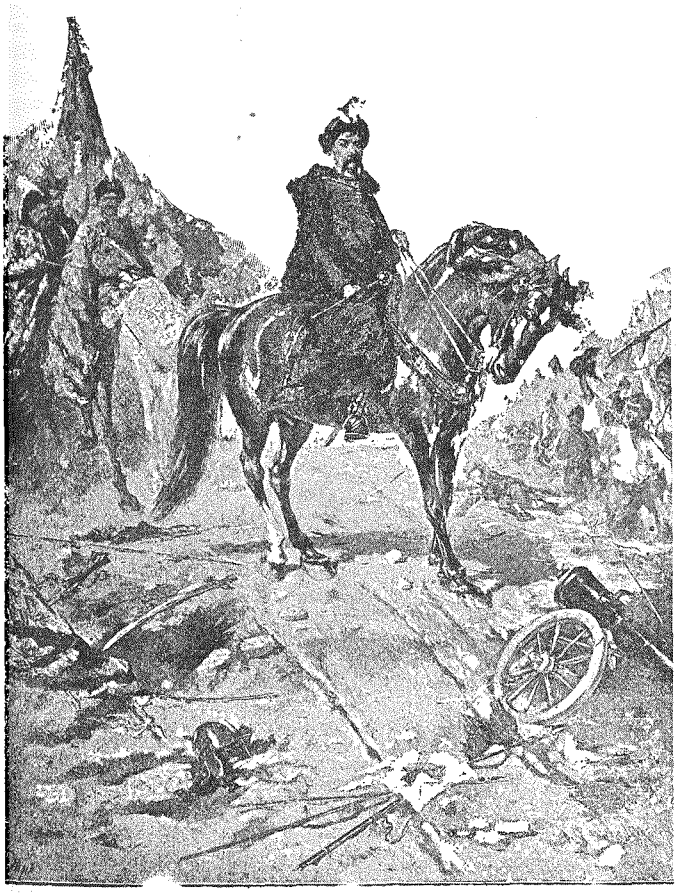

Гетьман Богдан Хмельницький

Внаслідок помилок проводу, соціяльних антагонізмів і встряваня сусідів, Україна виявила себе слабою, і її коштом порозумілися Польща і Москва: в 1667 р. в Андрусові було укладено між ними угоду, згідно з якою Правобережна Україна відійшла до Польщі (але вона довго ще боролася за свої права), а Лівобережна, так звана Гетьманщина, разом з Києвом, залишилася в сфері впливів Москви. Але цей поділ викликав спротив українських патріотів. Дорошенко, Іван Самойлович (1672-1687) і Мазепа (1687-1709) ніколи не покидали думки про об'єднання Правобережної і Лівобережної України в одну суцільну державу.

За часів Самойловича і Мазепи прийшло до консолідації відносин на Лівобережній Україні. Тут, на Гетьманщині, сформувався остаточно державний козацький устрій на тих основах, які поклав був Б. Хмельницький: з гетьманом на чолі, як головою держави, хоч і під зверхністю Москви, з власним військом, з власними адміністрацією, фінансами, судом і т. д. Це були й часи значного розвитку української культури з Могилянською Академією в Києві, з Колеґіями, з загальною народньою освітою, з блискучим розвитком бароккового мистецтва і т. д. Московська зверхність, а особливо постійні втручання царської влади в українські відносини відчувались як тягар, що його Україна не радо несла. Гетьмани раз-у-раз робили спроби відірватися від Москви; з них особливо визначався Мазепа із своїм сміливим виступом проти царя Петра І. Його союз з шведським королем не привів до бажаних результатів, але глибоко вплинув на сформування української національної думки в пізніших часах (битва під Полтавою 1709).

Ще авторитет Мазепи стримав московський уряд від виразного урізування державних прав Гетьманщини, хоч цар Петро І і навіть його батько не раз виявляли подібні тенденції, що й було причиною виступу Мазепи. Але вже після цього гетьмана почалася доба реакції. Москва, осмілена перемогою над шведами і надзвичайним зростом свого значення в Европі, взялася, зрештою, загнуздувати Україну. Українські гетьмани XVIII ст. Іван Скоропадський (1708-1721), Данило Апостол (1727-1734), Кирило Розумовський (1750-1764) мусіли від думки про об'єднання цілої України відмовитися і перейти до політики оборони тих вільностей, які ще не були забрані самій Лівобережній Україні, Гетьманщині. Вони берегли основи української автономної державности ще й до другої половини XVIII ст.

Російська цариця Катерина II завдала українській державності останній удар. В 1764 р. уряд гетьмана перестав існувати. Приблизно двадцять років пізніше скасовано було рештки козацько-гетьманського устрою, також і окрему козацьку армію. Та сама доля судилася в 1765 р. Слобідській Україні, а десять років після неї Запорозькій Січі, що віддавна мала свою автономію, та яку зруйновано 1775 р.

Після поділів Польщі (1793 та 1795 рр.) і вся Правобережна Україна була приєднана до Росії (Галичина перейшла до Австрії в 1772 р.), і таким чином більшість українських земель опинилися в рамках Російської імперії. На Україні запанували загальноросійські порядки; кругом було заведено російську адміністрацію і російські установи. Тяжким тягарем лягла на селянство кріпацька система в її скрайніх московських формах. Чужа бюрократично-поліційна влада незабаром привела до повного культурного й економічного упадку колись квітучої країни.

Але непереможний гін до власного існування діяв і далі. Вже з кінця XVIII ст. починається, так звана, доба національного відродження (або скорше національного усвідомлення), що набирає сили з стародав-

них традицій України, з ідей Великої французької революції та европейської романтики. Спочатку українці беруться за розроблення народньої старовини і поезії, потім устами членів Кирило-Методіївського братства висловлюють у 1846 р. першу політичну програму вільної України в федеративному союзі слов'янських народів. У 60-их рр. постають українські громади, які перебирають на себе політичний і культурний провід нації, а наприкінці століття їм на зміну приходять політичні партії з ідеологічними настановами на европейські ідеї.

Всі спроби росіян придушити український національний рух, адміністраційні заборони вживання української мови, заборона літератури, театру і т. д. мають тільки тимчасовий ефект. Коли поліційні переслідування, занадто дошкуляли, рух переносився туди, де були вільніші умовини національного життя, в австрійську Галичину, що з часом стала правдивим П'ємонтом всеукраїнської культурної сили.

Вибух революції в Росії у 1917 р., внаслідок першої світової війни, дав нагоду українцям довести, якого розмаху досяг український національний рух. Вже на початку революції постала в Києві Центральна Рада, що незабаром перетворилася на український парлямент з президентом Михайлом Грушевським на чолі і проголосила в дні 15 червня 1917 року І. Універсал. В Києві відбувалися національні конґреси, на які з'їжджалися представники з цілої України, а також від армії і фльоти. У червні постав уже перший уряд України під назвою Генерального Секретаріяту, на чолі якого став відомий соціял-демократ В. Винниченко. Також і російський революційний уряд примушений був визнати автономію України, хоч і в досить обмежених та невиразних формах.

Але події переступили через це порозуміння. Восени 1917 р. большевики захопили владу в Петербурзі і заволоділи значною частиною Росії. В Україні Центральна Рада зручною тактикою зуміла зліквідувати російських білогвардійців і спинити комуністів, що підняли були голову. III. Універсалом проголошено в дні 17 серпня 1918 р. Українську Народну Республіку.

Але тут вмішалася петербурзька Рада Народніх Комісарів з цілим рядом вимог, скерованих на адресу українського уряду. Центральна Рада відмовилася їх задовольнити, і це стало сигналом для війни. Україна рішуче відійшла від Росії. 22 січня 1918 р. Центральна Рада проклямувала, так званий, четвертий універсал, в якій оголошувано Укр. Нар. Республіку самостійною, незалежною, вільною і суверенною державою українського народу. Вночі з 28 на 29 січня 1918 р. вибухло в Києві, організоване большевиками, повстання. Почався завзятий бій між українськими добровільцями й прихильниками большевиків з їхнім опірним пунктом Арсеналом. Кілька днів пізніше появився на лівому березі Дніпра полковник Муравйов з своїми відділами. Під тиском цього подвійного наступу уряд, парлямент і невеличкі відділи добровільців (реґулярної армії не було організовано) мусіли залишити 8 лютого 1918 р. столицю України. Тимчасовим осідком уряду став Житомир, а в Києві запанували большевики.

Уряд Центральної Ради провадив переговори з Англією та Францією в справі допомоги, але вони її дати не могли (крім позичок і техніки). Тепер, коли стало сутужно, уклав в Бересті Литовському, 9 лютого 1918 року, мир з центральними державами. Німеччина й Австрія обіцяли Україні військову допомогу. Незабаром почався відворотний рух. На звільнення України йшли наперед українські частини, а за ними поволі рухалися німецькі дивізії. Вже по початку березня уряд вернувся до Києва.

Але між представниками німців — послом бароном фон Мумом, головнокомандувачем німецьких військових сил в Україні генерал-фельдмаршалом Фон Айхгорном та Центральною Радою не прийшло до правдивої співпраці. Революційно-соціялістична Центральна Рада і консервативні німці не знайшли спільної мови. Внаслідок цілого ряду конфліктів, німецьке представництво в Україні почало оглядатися за тими силами, які йому більше відповідали б. Так прийшло до перевороту в Києві в дні 29 квітня 1918 р. Відтоді на чолі України став гетьман Павло Скоропадський, що оперся на деякі кола індустрії, торгівлі, поміщиків та заможного селянства, особливо на Полтавщині, змінивши назву Української Народної Республіки на „Українську Державу".

Якщо часи Центральної Ради можна назвати часами революційного зриву, то добу гетьмана Скоропадського скорше вдасться схарактеризувати як період консолідації відносин. Але вона переводилася здебільшого силами людей, що ще були причетними до старого царського апарату, земських діячів, представників старих міських самоуправ, і мала проти себе всю революційну українську інтеліґенцію.

Обіцяючи скликання в майбутньому українського парляменту, гетьман покищо перебрав цілу владу на себе, і це одне викликало негайну опозицію міродайних українських партій. Спроба створення кабінету з участю цих партій, принаймні поміркованих соціялістів-федералістів, не вдалася. Прийшлося покликати до влади міністерство з людей, що були здебільшого з роду українцями, але стояли здалека від українського національного руху і належали передусім до російської партії конституціонал-демократів.

А проте, при всій консолідації відносин, реґуляції валюти, бюджету, заведенні банків, усталенні цін і т. д., були деякі важливі сторінки державного життя, яких опанувати не вдалося. Уряд не поспішав з аґрарною реформою, хоч її пекучість в революційних обставинах була очевидною, і не міг припинити діяння місцевих та німецьких каральних відділів, що були спрямовані проти селянства й викликали серед нього страшне обурення.

А тим часом опозиційні українські елементи з'єдналися і створили Український Національний Союз, що взяв на себе поборення режиму. Це стало для гетьмана дуже небезпечним тоді, коли йому загрозила небезпека залишитися без німецької підтримки. Восени 1918 р. положення центральних держав зовсім захиталося. На західнім фронті почався повільний відступ німецьких армій. Знову можна було сподіватися активного встрявання Совєтської Росії в українські справи.

Ця небезпека для України привела до зближення між гетьманом і Національним Союзом. У жовтні створено було новий кабінет міністрів, в який увійшли поміркованої представники Союзу. Але згода тривала недовго. Національний Союз почав вимагати скликання Національного Конґресу, до чого кінець-кінцем гетьман поставився негативно. Тоді міністри, члени Національного Союзу, вийшли з кабінету. Новий кабінет, покликаний гетьманом, прийняв виразно антиукраїнський характер, і справа скінчилася тим, що гетьман випустив 4 листопада урочисту декларацію про федерацію України з Росією.

Це було сиґналом для Союзу, щоб здеклярувати гетьмана поза законом і оголосити повстання. На таємнім засіданні Союз обрав Директорію з Винниченком на чолі і Петлюрою, як головним керманичем війська. Опірним пунктом повстанців стала Біла Церква, де знаходилися Січові Стрільці полковника Коновальця, якому судилося відіграти міродайну ролю в наступних подіях. Незабаром повстання охопило цілу Україну: на його бік стало селянство й пролетарські елементи, включно до комуністів. Німецьке військо в Україні (в Німеччині також уже вибухла була революція) оголосило свій невтралітет, і гетьман, не бачачи виходу, мусів 14 грудня, в момент штурму на обложений повстанцями Київ, зректися своєї влади. П'ять днів пізніше Директорія урочисто вступила до Києва, відновивши Українську Народну Республіку.

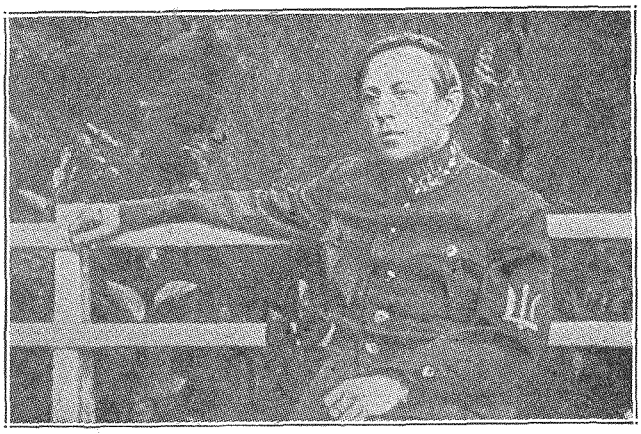

Гол. Отаман Симон Петлюра

Але й Директорія недовго панувала. Вона взала занадто радикальний курс, розпочала політику свого роду соціяльних змагань з Совєтами, скликала Трудовий Конґрес, але все ж не зуміла спинити ростучих комуністичних впливів (сам голова Директорії, Винниченко був у таємних зносинах з большевиками). Ще йшли засідання Трудового Конґресу, а вже большевики зайняли більшу частину Лівобережної України і незабаром знову загрожували столиці Києву. Тепер прийшло до змін. З Директорії вийшов заступник совєтської тези (Україна совєтська, але не залежна від Росії) Винниченко, а його місце зайняв Петлюра, як Голова Директорії і Головний Отаман війська, який створив діловий кабінет, що перестав вести політику соціялістичних експериментів.

Та було вже запізно. 4 лютого 1919 р. Директорія і кабінет примушені були покинути Київ і почати мандрівку на Поділля.

Незадовго перед цими діями настала рішуча зміна і в долі Галичини. Розпад Австрійсько-Угорської монархії поставив на ноги вже в жовтні 1918 р. Західньо-Українську Народню Республіку. На чолі уряду став Євген Петрушевич, і незабаром ціла Галичина опинилася в руках українців, за вийнятком Перемишля та Ярослава.

Але переможна українська акція викликала на сцену й поляків. Почалися між обома сторонами криваві бої, в першу чергу за Львів. І хоч столиця Західньої України перейшла в польські руки, боротьба з українського боку велася з надзвичайним завзяттям далі. Бракувало людей, бракувало амуніції, і все ж ішла спроба за спробою утримати в своїх руках успадковану землю. Рішення впало щойно тоді, коли Польща дістала підкріплення з організованих у Франції 6-ти польських дивізій генерала Галлера. Почався відступ аж до Збруча. Ще раз у червні-липні 1919 р. зроблено було спробу визволити батьківщину від поляків: українська армія дійшла аж до Львова, але, не маючи зовсім амуніції і втративши силу людей, мусіла звертати назад 16-го липня 1919 р. УГА перейшла через Збруч на Наддніпрянщину й получилась з Дієвою Армією УНР.

Вирішено було спільними силами наступати проти большевиків. Метою операції був Київ. На цей раз щастя стало по боці українців. 31 серпня українці знову входили до Києва. Але тут зустрілися вони з білогвардійськими полками Денікіна, що тим часом успів зайняти цілу Лівобережну Україну. І коли українці відступили й покотилися назад на Поділля, то причиною їх поразки був не стільки білий генерал, скільки холод, голод, епідемії і брак амуніції, яких жертвою впали десятки тисяч українських вояків.

Для західньоукраїнської армії почався тепер (після спроби перемир'я з Денікіним) період внутрішньої та зовнішньої еміґрації і підпілля. Східньоукраїнська армія пішла в славний Зимовий похід від 5 грудня 1919 року, під проводом генерала Омеляновича-Павленка. Петрушевич залишився непримиренним ворогом поляків, а Петлюра поїхав у Варшаву і розпочав переговори з Пілсудським. Між поляками і східніми українцями прийшло 20 квітня 1920 р. до порозуміння. Ще раз українська армія в складі 6-ох дивізій пішла разом з польським військом на Схід. 7 травня 1920 р. було зайнято Київ.

Та саме тоді большевики мали можливість, розбивши білогвардійських генералів на Сході, кинути всі свої сили на Захід. Хоч населення й було тепер по боці українців (Зимовий похід виявив це дуже яскраво), але проти совєтської армії не сила було втриматися. Українська армія боролася, одначе, вперто далі і допомогла полякам визволити їх батьківщину від совєтських частин, що дійшли були до самої Варшави. Українці ще й далі тримали частину Поділля в своїх руках, коли вже польський союзник вів мирові переговори з Москвою. В листопаді 1920 р. довелося з боєм уступити перед переважаючими большевицькими силами і залишити останній шмат рідної землі.

Хоч і не вдалося тоді врятувати території, але врятовано було ідею державної незалежности й соборности. Ця ідея виявила себе настільки сильною, що з нею мусіли рахуватися і ті, що заволоділи просторами України. А для тих, що пішли на еміґрацію, вона стала прапором, навколо якого й сьогодні єднаються представники партій, напрямків, територій, конфесій — Сходу і Заходу. Отже, коли XIX ст. можна назвати народницьким періодом нашого існування, то для XX ст. скорше надається назва державницького.

Б. К.

***

З заломанням військових дій і з поділом українських земель знову між 4-ох займанців, доля України пішла різними шляхами. До Відня переїхав західньо-український політичний центр — Диктатура ЗУНР д-ра Е. Петрушевича, який вів дипломатичний процес за Східню Галичину, поки 15 березня 1923 р. Рада Амбасадорів не признала Галичину Польщі. Признаної в тій постанові автономії для Галичини поляки не зреалізували. Ще раніше, 18 березня 1921 р. Польща, зрадивши УНР, як союзника з Варшавської конвенції 20 квітня 1920 р., підписала з большевиками мировий договір, поділившись з ними українськими землями. Гол. От. С. Петлюра гине від атентату в Парижі 25 травня 1926 р. На західньо-українських землях, поділених на „воєвідства", боротьба йшла леґально, очолювана Українською Парляментарною Репрезентацією до польського сойму і сенату, активізуванням мас при всяких нагодах та оборонною і роз-

У тяжких терпіннях і переживаннях українського народу, американські українці всіляко намагались допомогти своїм поневоленим братам, збираючи пожертви на визвольну боротьбу, заступаючи у вільному світі українську правду ,влаштовуючи масові походи й маніфестації в обороні українського народу та демаскуючи злочини його ворогів і гнобителів. На фото одна з таких маніфестацій на вулицях Ню Йорку.

будовою українського стану посідання, — і нелеґально, підпільною Організацією Українських Націоналістів, заснованою на конґресі ОУН у Відні, в січні 1929 р. Її провідник, полк. Е. Коновалець гине від большевицької бомби 23 травня 1938 р. У реакції на масові акти терору збоку ОУН польська влада перевела літом 1930 р. жорстоку „пацифікацію". На Холмщині й Волині польонізаційна акція дійшла до шпилю поруйнуванням в рр. 1938/39 кількадесятьох православних церков, проти чого виступив також гр.-катол. митрополит А. Шептицький. Деякі совєтофільські впливи (орієнтація на „хоч радянську, але Україну") зникли в Західній Україні без решти після закінчення „українізаційного" курсу в підсовєтській Україні і поведення там жорстоких переслідувань. В 1930 р. у процесі Спілки Визволення України винищено поважну частину української інтелектуальної верхівки, а в страшній катастрофі штучно викликаного голоду в 1933 р. згинуло 7 мільйонів українського селянства. Спроби ідейних комуністів, але й українських патріотів погодити ті два світогляди й співпрацювати з Москвою скінчились повною невдачею (самогубство наркома освіти Миколи Скрипника й письменника Миколи Хвильового в 1933 р.).

Закарпатська Україна, прилучена до ЧСР, хоч і не дістала сподіваної широкої автономії, все ж змогла культурно й господарсько краще розвиватись, як під Мадярщиною. Після прилучення Судетського краю до Німеччини (вересень 1938) і перетворення ЧСР в німецький „Протекторат", сойм Закарпатської України проголосив 15 березня 1939 р. самостійність Карпатської України. Проте, під збройним натиском Мадярщини, за потуранням Гітлера, не вдержалось, не зважаючи на геройський спротив „Січей", і перейшла знову під панування Мадярщини.

Буковина, яка від 1774 р. належала до Австрії, підтримувала з галицькими українцями найтісніші політичні й культурні зв'язки. Український Крайовий Комітет у Чернівцях, що був секцією Української Національної Ради, ухвалив 1918 р. прилучитись до Західньо-Української Республіки, але румунське військо окупувало край. Від 1924 року поведено там безоглядну румунізаційну політику.

В такому стані застала Україну друга світова війна. Червона армія, на підставі договору з Німеччиною, рушила 17 вересня 1939 р. через совєтсько-польський кордон „визволяти" білоруське та українське населення в Польщі, і 21-го вересня зайняла Львів. За 20 місяців перебування в Західній Україні совєтське правління винищило тисячі українського національного активу, а зокрема найчільніших діячів передвоєнних політичних партій, які залишились в краю. В той час у Кракові Український Центральний Комітет, зорганізував на Засянні й у Холмщині культурно-національне життя. 1941 р. Галичину прилучено до т. зв. Генеральної Губернії, а для Східньої України створено „Райхскомісаріят", що повів жорстоку політику, викорінюючи всякі прояви активізму українців.

Відступаючи, большевики переводили масову різню українського населення (в'язниці у Львові, Дрогобичі та масові могили розстріляних у Вінниці, Одесі, Києві та ін.). Українці падали жертвою потрійного терору: німецького, совєтського і польського. У реак-

ції створюється Українська Повстанська Армія, яка виступає проти всіх трьох ворогів і діє проти большевиків на рідних землях по нинішній день (геройська смерть Тараса Чупринки-Шухевича літом 1951 р.). Після поразки Німеччини (травень 1945 р.) совєтська армія займає знову всі українські землі. До СССР включено Сх. Галичину, Закарпаття й Буковину, зате ці ціле Засяння, Холмщину й Лемківщину.

З понад 2-мільйонової маси українців, які опинились в центральній Европі після закінчення війни (вивезені до Німеччини на примусові роботи, полонені й втікачі), більшість примусово репатрійовано, при чому були численні персональні трагедії. Створена ще в 1943 р. у Львові Дивізія Галичина, втратила була 8,000 вбитими у битві під Бродами, піддалася альянтам і з табору в Ріміні (Італія) була вивезена майже цілістю до Англії. 200,000 українських еміґрантів, що відмовились вертатися на Схід, розвинули в таборах у Німеччині й Австрії живу діяльність. Постали Українська Греко-Католицька Церква на чолі з Апостольським Візитатором Архиєп. І. Бучком і Українська Автокефальна Православна Церква на чолі з Митрополитом Полікарпом (помер у жовтні 1953 р., його наступник — Митр. Никонор). Відновились деякі давні й постали нові політичні партії. У березні 1948 року зреорганізовано український Державний Центр з Національною Радою і Виконним Органом. Окремо діє Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради, створеної наприкінці війни на рідних землях. В рр. 1949/50 коло 180,000 еміґрантів переїхали до ЗДА (коло 60,000), Канади, країн Південної Америки, Австралії, Франції, Англії та ін.

Григорій Чупринка

РІДНИЙ КРАЙ

Розкішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний.
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний.

Як часто я в своїх надіях
З тобою, краю мій, живу,
Бо вірю я, — не тільки в мріях —
Ти будеш вільним назову...

Твої сини на всі дороги
Старцями вбогими пішли:
Давно чумацькі круторогі
Вони попродали воли.

Давно степи твої широкі
Вони задармо оддали,
Гаї ж розкішні і високі
Другії власники звели.

Нащадки прадідів дебелих
В ярмі ідуть твої сини.
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний.

А все ж надійним, вільним жаром
Твої сини вже розпеклись:
О, краю! Може незабаром
Ти будеш вільним, як колись.

Розкішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний.
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний.

ЯК МИ „ВИКІНЧИЛИ" ГЕН. СВЄРЧЕВСЬКОГО

(З Архіву Т-ва був. Вояків УПА ім. Ген. Тараса Чупринки.)

Березень, 1947-ий рік. Я був тоді кулеметчиком у І-ій чоті Граня, в сотні командира Хріна. Минула важка зима, сонце побороло холод, розтопило сніги по полянах і південних схилах гір — надходила, очікувана всім вояцтвом УПА весна.

Місяць березень 1947 р. для сотень командирів Хріна і Стаха був повен подвигів і слави. Це: ліквідація Пограничної Застави в Яселку, великий бій з куренем ВП у селі Височани, а два дні пізніше ще більший бій сотень Хріна, Стаха, Мара і Мирона з неопвною дивізією ВП.

З тактичних причин сотні поділено по чотам, щоб були поворотніші і менше звертали на себе увагу. Червоні заповідали остаточну розправу з УПА.

Моя чота під командою к-ра Граня перебувала в околиці Вислока. Ми підготовили вже були наступ на містечко Ясліська, як наказ к-ра Хріна, щоб негайно получитися з ним у лісах Хрещатої, перешкодив нам у цьому. По двох днях важкого маршу, ми прибули над с. Суковате, до місця постою сотні. Короткий цей, та багатий боями час, вирвав із наших рядів кількох друзів, у тому й мого односельчанина, що впав в обороні виселюваних.

День 28. березня, 1947 р. В годині 3:30 ранку ліс ожив від людських голосів. Стрілецтво п'є каву, щоб погрітись по холодній ночі. В год. 4-ій збірка. Маленька поляна з трудом поміщувала дві сотні повстанців. Командири попереду, а між ними Хрін, що проходить попри лави лицарів Українського Резистансу, пильно вдивляючись у виснажені обличчя вояцтва.

Короткий привіт: „Слава Україні! „Героям Слава! „Україна в неволі! „Визволимо Її!" — понісся відгомоном по гірських масивах. Далі коротка промова командира, і ми готові піти в найнебезпечніші бої, з вірою в нашу перемогу.

„Хворі й ранені залишаються, непотрібний вантаж заховати!" — наказав командир. „Сотня відходить!" Довгий, сірий ланцюг поплив униз Хрещатої, до села Раб'є, що стояло тепер пусткою. Потім знову на гору і попри село Лубне наближаємось до шоси Балигород-Тісна. Підсуваємось закритим тереном до дороги, що прямує до села Команицті. Там гарні місця на засідку.

Коло години 8:30 ми вчули гук моторів із Балигороду. Над'їздили польські танки. „Направо на гору, вздовж шосе займати становища!" — пішов наказ. Поки ми зайняли становища, танки чмихнули коло нас і пішли в сторону Тісної. Лежимо тихо, вибираємо місця для обстрілу. Сотня к-ра Стаха розташована від сторони Балигорода далі наша, к-ра Хріна.

Раптом з-поза закруту показалася гарна лімузина, за нею важкі автомашини, повні війська. Проходить наказ: „На вистріл з пістолі — вогонь!" Почалося!.. Заграли наші кулемети, повалились ворожі лави, залягаючи у придорожніх ровах.

Лімузина проїхала аж до правого крила, де була чота к-ра Граня. „По машині, друзі!" — крикнув командир. Серія з кулемету „ЛМГ" поставила її впоперек дороги. З неї почали вискакувати польські офіцери, між ними один без шапки, з лисою головою, в білому порохівнику. Це був генерал Вальтер Сьвєрчевскі. Його підхопило двох під руки і почали втікати до річки, за шосою.

... На вистріл з пістолі — вогонь! Почалося...

Тут командир Грань дав наказ ройовому Олинцеві, мені і другому кулеметчикові Нетлі збігти вниз до шосе і взяти ворога з флангу. Біжу із своїм амуніційним, стр. Грубим. Ворог обстрілює нас, але ми премо вперед. Дивимось, а за дорогою, в кущах, залягли офіцери з генералом. Кілька серій з наших кулеметів притиснуло їх назавжди до землі. Потім ми почали сікти ворога ззаду. А тим часом стрільці Антипко і Когут хотіли дістатися до генеральського авта. Не знаючи, хто це (*бо ми були в польській уніформі*) наше ліве крило почало нас обстрілювати і примусило завернути на старі позиції.

Почали над'їжджати ворожі танки і стріляти з гармат по лісі. „Відступати", пішов наказ. Під прикриттям ліса, без власних втрат, легко відв'язуємось від ворога, завдавши йому поважного удару: упівська куля досягнула того, що довго вислугувався червоній Москві, здобував для неї Мадрит, нищив власних братів і „забігмався", що зліквідує УПА.

А тимчасом пішов сам, де раки зимують.

ЛЬВІВ У ДІЯХ УКРАЇНИ

Написав Володимир Дорошенко

Велику вагу й значення має Львів у нашій історії. Велику й славну, многозаслужену. В короткій статті нема місця, щоб вичерпно представити всі заслуги нашої західньо-української столиці перед батьківщиною та їхню вагу. На це треба б цілого тому і немалого. То ж прошу шановних читачів вибачити мені мимовільну маломовність.

Вежі Львова

Львів молодший з-поміж усіх городів княжої України й далеко поступається перед днедавнім Києвом, золотоверхою столицею всієї соборної України. Проте він не раз змагався з вагою довершених ним діл.

Не буду тут розводитися про значення Львова, як міцної твердині, що обороняла наші західні землі від напасників із Заходу чи східніх орд.

Не буду говорити про нього, як про посередника між Заходом і Сходом, а заразом осередком, де стикалися впливи Заходу і Сходу, запліднюючи нашу культуру. Хочу тут пригадати тільки ролю Львова, як оберегача нашого національного духа, як борця за нашу народну самостійність і окремішність, як захисника, помножувача й поширювача нашої національної самосвідомости й культури.

Цю ролю по занепаді Києва після татарської навали перебрали були від нього й довго її сповняли наші західні центри передусім Галич, а згодом Остріг, що був, за словами сучасників, „українськими Атенами."

Але всіх їх перевершив молодший за них Львів. У найкритичніших бо періодах існування нашої нації твердо стояв він на сторожі її прав.

У Львові в 16-ому віці „обновляє занедбане українське друкарство" славної пам'яті Іван Федорович, видавець „Апостола" 1574 р.

Тут діє славетне Ставропигійське Братство, за зразком якого постають братські організації в Галичині, на Волині, Поділлі, Холмщині і врешті в Києві. Браство веде свою школу — „гімназію", видає підручники й цим не дає занепасти українській національній свідомості, вірі, освіті й культурі.

Навколо Братства гуртується цвіт тодішньої нашої учености на чолі з Кирилом Траківліоном Ставровецьким, Степаном Зизанієм та Іваном Борецьким, що згодом став митрополитом київським під ім'ям Йов.

Львівські вчені, літератори й проповідники переходять незабаром до Києва й несуть туди здобутки своєї праці й практики. Це була, як казав М. Грушевський, перша інвазія Галичан на Східню Україну. Саме їх трудами оживає Київ і стає світилом премудрости для цілого сходу Європи — і на півдні (Балкани), і на півночі (Московщина).

Відтоді Київ і Львів міняються своїми ролями, і вже не Київ на Львів,а Львів і ціла Західня Україна, разом з Закарпаттям, озираються на Київ.

Цю свою домінуючу ролю задержав Київ аж до кінця Гетьманщини. А навіть і пізніше, вже в початках 19-го століття, очунявши під австрійською владою від польських „гараздів", західньо-українська інтеліґенція живо цікавиться культурними надбаннями Наддніпрянщини і щораз частіше й голосніше заявляє про свою єдність із братами по той бік кордону. Від перших галицько-українських граматиків тягнеться нитка цієї соборницької свідомости до славної „Руської (то б то української) Трійці", очолюваної Маркіяном Шашкевичем. Виявлена в „Русалці Дністровій" (1837 р.), знаходить вона прилюдне визнання в маніфестаційній заяві про одність українського народу в „Соборі учених", тобто З'їзді української інтеліґенції у Львов ів 1848 році.

Того таки року постає у Львові й перша українська преса, в якій згодом починають брати діяльну участь і письменники наддніпрянські.

Цю іскру народної самосвідомости роздмухує вогненне Шевченкове слово, з яким починає знайомитися наша молодь у Львові зі смертю віщого Тараса.

І ніхто на всім просторі української землі не повинен, не зміє забувати, що саме у Львові ця розбуджена евченковим словом народовецька молодь — студенти університету й учні старших кляс гімназій — спромоглися на перше повне видання Шевченкових поезій (у рр. 1867-1869).

Від того часу волею волі стає Львів всеукраїнським центром, свого роду нашим П'ємонтом. Під жорстоким тиском царської цензури наші наддніпрянські діячі починають щораз більше оглядатися на Львів і переносити сюди свою діяльність. Тут працюють вони на спілку з місцевими українськими діячами, піддержуючи їхні видавництва й установи. В результаті цієї праці 80 років тому, 11-го грудня 1873 р., зусиллями патріотів цілої України постає у Львові перше Українське Наукове Товариство ім. Шевченка, якому судилося відіграти вікопомну ролю в створенні української науки, української наукової мови й термінології.

А заснована п'ять років перед Товариством ім. Шевченка (р. 1868-го) львівська „Просвіта" стала матір'ю не тільки галицько-буковинських просвітніх орзанізацій, але за її зразком постають і скрізь по ук-

раїнських колоніях в Америці, а з наступленням якої-такої політичної волі в Росії також і на Наддніпрянщині в 1906 році, а врешті й на визволеному з-під мадярської кормиги нашому Закарпатті.

Ще перед згаданим вище перенесенням письменницької й видавничої діяльности з Наддніпрянщини до Львова у зв'язку з царським указом 1876 року, який забороняв усяке українське друковане слово в межах Росії, містять свої твори в галицьких часописах Ол. Кониський, П. Куліш, Марко Вовчок, Ів. Нечуй-Левицький та інші наддніпрянські письменники. Згодом тут постають і всеукраїнські часописи — основана П. Кулішем „Правда", „Зоря" і врешті „Літературно-Науковий Вістник", які відіграли величезну ролю в розвитку української літератури.

У Львові розгортають свою, незвичайно енергійну й плідну діяльність такі визначні діячі, як два Михайли — Драгоманів і Грушевський, що в 1894 р., за рік перед смертю Драгоманова, прийшов до Львова і перебрав його ролю київського амбасадора у Львові й заступника Галичини перед Києвом.

У Львові ж організується в 1898 р. в пам'ять століття нової української літератури, й перше всеукраїнське видавництво „Українська Видавнича Спілка", що велико оживила український видавничий рух. Навкруги цього видавництва гуртуються молоді письменницькі сили цілої Соборної України: з одного боку А. Кримський, Леся Українка, Мих. Коцюбинський, Вол. Винниченко й ін., а з другого Ольга Кобилянська, В. Стефаник і Марко Черемшина й ін. на чолі з геніяльним Іваном Франком.

Українські політичні партії й організації, які постали у Львові на переломі 80-90-их років мин. століття, не лишалися без впливу й на політичну думку наддніпрянських земляків, передусім радикальна партія, очолювана Ів. Франком та Мих. Павликом під егідою М. Драгоманова.

Не забудьмо, що саме з рядів цієї партії залунав клич самостійної української держави, що його взявся уарґументувати, як неминучий феномен, який мусить здійснитися, молодий її член, Юліян Бачинський у своїй відомій публікації „Україна irredenta" (1895 р.).

Цей клич підхопила в 1900 р. молодь обох віток нашого народу — галицька на своєму вічу у Львові та в студентському органі „Молода Україна", а наддніпрянська в першій брошурі РУП „Самостійна Україна" Миколи Міхновського, що вийшла того ж таки року у Львові.

Тут треба згадати, що в роках 1900-1905 і від року 1907 був Львів центром наддніпрянської політичної еміґрації, яка шукала тут захисту. В 1903-1905 рр. діяв тут Закордонний Комітет РУП, в якому брали участь Дм. Антонович, Євген Голіцинський з дружиною, М. Меленевський, С. Петлюра, Ол. Скоропис, Мих. Ткаченко та інші ерупівці, що згодом визначилися у визвольних змаганнях 1917-1920 рр.

Після короткотривалої весни, що настала в результаті революційного зриву в 1905 р., наступила в Росії жорстока реакція, зв'язана з іменем прем'єра Столипіна, прозваного „вішателем", і Львів знову стає прибіжищем політичних еміґрантів із Наддніпрянщини, що походять уже з різних тамошніх партій.

Тут тепер осідають і діють Михайло Гаврилко, Дм. Донцов, Вол. Дорошенко, А. Жук, М. Залізняк, В. Козловський, Ф. Королів, Ол. Назаріїв, В. Щербаківський, Лев Юркевич та інші, а наїздом перебуває й Вол. Винниченко.

У відміну до попередньої еміґрації, що майже не виходила з свого ґетта, ця глибоко входить у місцеве життя й діяльно працює на культурному, громадському й економічному полі в кооперації, „Просвіті", „Дністрі", НТШ, багато причиняючися до зближення обох галузок розділеного чужими кордонами українського народу.

В цьому часі між 1900-1914 рр. у Львові відбуваються різні культурні імпрези, на які прибувають і гості з Наддніпрянщини: ювілей М. Лисенка 1903 р., Курси Українознавства 1904 р., Просвітній Конґрес, скликаний „Просвітою" в 1909 р. тощо.

Так нав'язувалися й міцніли взаємини між Львовом і Києвом.

Був Львів також батьком українського тіловиховного руху, а в його „Соколах" і „Січах" кільчилася вже ідея українського оружного змагу.

А від цього був недалеко й дальший крок — заснування окремої мілітарної організації.

І саме у Львові в колах української студентської й гімназіяльної молоді зродилася й оформилася стрілецька ідея, що довела в слушний час до заснування в рядах австрійської армії окремої української збройної частини, яка відіграла вікопомну ролю в наших визвольних змаганнях під час першої світової війни.

З вибухом її злучені в Головній Українській Національній Раді західньо-українські політичні партії піднесли у Львові в своїм маніфесті гасло самостійної української держави, як свій дезидерат, та зорганізували для цього леґіон Українських Січових Стрільців. А наддніпрянська політична еміґрація, що купчилася тоді головно у Львові, покликала для здобуття Рідному Краєві державної самостійности окрему організацію — Союз Визволення України, що, крім незвичайно широкої освідомної й пропаґандивної праці, виставив дві дивізії українського визвольного війська з-поміж полонених центральними державами земляків — синьожупанників і сірожупанників.

З упадком царату центр українського культурного й політичного життя переноситься знов, як це було в роках 1906-1914, до золотоверхого Києва. І знов, як це було колись, тягнуться до нього сини й доньки Західньої України. Настає, можна сказати, друга інвазія „галичас", які кладуть тут великі заслуги на державному й культурному полі. Досить згадати їхню участь у війську (Січові Стрільці), в урядовій і дипломатичній службі УНР, в пресі, літературі й особливо в театральному мистецтві, надто за українізаційної доби, коли його високо підніс геніяльний син галицької землі, Лесь Курбас.

Але жорстока розправа московських червоних окупантів з усякими проявами української національної окремішности, особливо після припинення українізаційного курсу, знову робить Львів усеукраїнським осередком. Тепер в українському культурному

й політичному житті беруть тут участь, крім місцевих діячів, на чолі з великим Митрополитом А. Шептицьким, також численні виходці з Наддніпрянщини, визначаючись мало не в кожній його ділянці — літературній, мистецькій, науковій, господарській і політичній.

Тут діє український театр, під проводом знаменитого керівника Ол. Загарова й при участі, з одного боку, його дружини М. Морської, Лесі Кривіцької, Ганни Борисоглібської з її донькою Оленою, Ганни Совачевої, а другого — Йосипа Стадника й його молодої доньки Стефи, Н. Рубчаківної, М. Бенцаля, Вол. Блавацького та інших.

Уступлення Загарова перериває цей блискучий розвиток нашого львівського театру, але в рр. 1940-1943 він стає на високому, европейської міри рівні, працею Вол. Блавацького. Українська драма, опера й балет дивують тоді й вибагливих чужинців.

Але ж ансамбль їх складався з блискучих виконавців, до яких, крім багатьох, згаданих вище, долучилися ще Черних, Переяславець та інші зі Східньої України.

В образотворчому мистецтві працюють у Львові Петро Ів. Холодний — маляр і вчений хемік, що вславився чудовими вітражами й образами для Успенської Церкви й не менше чудовим розписом каплиці Української Духовної Семінарії, співець св. Юра й Гуцульщини Олекса Новаківський, Василь Дядинюк, графіки Пасло Ковжун і Микола Бутович, скульптор Сергій Литвиненко поруч Мих. Осіньчука, М. Мороза, Ів. Іванця, М. Стефановичевої й ін.

В красному письменстві визначаються Галина Журба, Юрій Липа, Федір Дудко й ін., поруч таких місцевих корифеїв, як Василь Стефаник, Богдан Лепкий, Катря Гриневичева, Марко Черемшина, й молодших від них Р. Купчинського, Богдана Ігоря Антонича, Св. Гординського, Ірини Вільде й інших.

В кооперації, поруч Остапа Луцького, Ю. Павликовського й ін., діють Андрій Жук і Мих. Корчинський.

В публіцистиці Дм. Донцов, поруч Ф. Федорцева, Дм. Палієва, Карла Кобєрського й Миколи Шлемкевича.

В науці, поруч М. Возняка, Вас. Гарасимчука, Вол. Гнатюка, Ф. Колесси, М. Кордуби, Ів. Крип'якевича, Вол. Кубійовича, Яр. Пастернака, Ю. Полянського, Ів. Раковського, Ст. Рудницького, Свєнціцького, Вас. Сімовича, Ст. Смаль-Стоцького, К. Студинського, Ст. Томашівського, Євгена Храпливого, Вас. Щурата й ін., виступають наддніпрянські емігранти: Дм. Дорошенко, Вяч. Заїкин, Павло Зайцев, Б. Крупниницький, Ів. Огієнко, Євген Перфецький, Вол. Січинський, Дм. Чижевський, В. Щербаківський та інші.

У Львові ж відбуваються й події, що крім великого місцевого значення, мають і всеукраїнську вагу — І-ий Листопад 1918 р., діяльність УВО, а потім ОУН і І-ша Дивізія Української Національної Армії, яка в бою під Бродами скріпила братерство зброї вояків усіх українських земель. Врешті з Львовом зв'язане безпосередньо і створення Української Повстанської Армії — УПА, — що вкрила себе славою у боротьбі з з червоним аґресором, підкреслюючи єдність українського народу та його волю жити в своїй вільній, Самостійній Соборній Державі.

Тепер Львів ділить сумну долю всієї уярмленої України, але все йде, все минає; — мине й теперішнє наше лихоліття і Львів знову засяє у своїй красі й величі на радість нашої Батьківщини.

Ратуш у Львові з вежею, на якій уранці Першого Листопада 1918 р. замаяв гордо український прапор на знак, що це давнє українське місто короля Данила і його сина Лева знову повернулося до Української Держави.

НАГРОБНИК ІВАНА ФРАНКА

Написав Василь Мудрий

Іван Франко, великий український поет, письменник, учений і громадський діяч, помер, як відомо, під час першої світової війни у 1916 р. у Львові. При величавих похоронах його тіло похоронили на Личаківському цвинтарі переходово у чужому, випозиченому на деякий час гробівцеві. Ця переходовість тривала кілька років.

Аж у 1920 р. постав у Львові окремий громадський Комітет під проводом д-ра Володимира Бачинського, що поставив собі за ціль придбати власну гробницю для найбільшого сина Галицької Землі. Праця того Комітету увінчалася успіхом. Місце для гробівця вибрали добре. Праворуч від головного входу на Личаківський цвинтар, де при першій ширшій алеї стоять нагробники будителя Галицької Землі Маркіяна Шашкевича й основника „Діла" та письменника Володимира Барвінського, при другій широкій алеї, при першому її відгалуженні, найшов у тіні великих дерев місце вічного відпочинку Іван Франко. З чужого гробівця перенесено його домовину тихо й незамітно до мурованого гробівця, який тимчасово прикрито могутньою плоскою камінною плитою, а на ній вміщено невеликий камінний стовпець із написом: Іван Франко. Тоді, під час великої народної смути та морального пригноблення важко було думати про будову нагробника.

Щойно у 1926 р., у десяті роковини смерти поета, засновано у Львові нову загально-громадську організацію, що поставила собі за завдання вибудувати нагробник на могилі Івана Франка. Ця організація мала назву „Комітет будови нагробника Іванові Франкові". Її головою вибрали тодішнього голову Т-ва „Просвіта" Михайла Галущинського, а секретарем автора тих рядків. Комітет розписав на будову нагробника всенародну збірку, яка дала за недовгий час кругло 16 тисяч польських золотих.

Вже під кінець 1927 р. Комітет оголосив конкурс на проєкт нагробника. Щоб заохотити українських мистців долота й архітектів до якнайчисленнішої участи в конкурсі, Комітет заповів чотири високі нагороди за найкращі проєкти нагробника. Скоро по проголошенні конкурсу Комітет покликав мистецьке журі для оцінки надісланих проєктів. Під кінець 1928 р. реченець присилки проєктів закінчився. У січні 1929 р. почало свою працю журі. З численних проєктів, надісланих у рисунках, у ґіпсі та в пластеліні, журі не найшло ні одного такого, що міг би відповісти всім мистецьким вимогам та духовости Івана Франка. Не зважаючи на те нагороджено чотири найкращі проєкти. І тут трапилась неприємність. На останньому засіданні мистецької оціночної комісії (журі) один із членів тієї комісії по розділі нагород зрезиґнував з свого становища в комісії, не подаючи ніяких мотивів. Аж на другий день, коли відкрито всі листи з равдивими прізвищами учасників конкурсу, виявилось, що той член був учасником конкурсу і що його проєкт був відзначений нагородою. Будучи членом оціночної комісії, він голосував за відзначення і свого ж власного проєкту. Коли це виявилось, усі заворушилось із обурення. Цього прикрого факту не подано до громадського відома, а згаданий проєктодавець нагробника був змушений відмовитись від грошової премії. Це був один, вже покійний, архітект. Таким чином дійти до гідного нагробника дорогою дуже дорогого конкурсу, не вдалось. Серед членів Комітету поширювалось переконання, що до вартісного нагробника треба доходити тільки шляхом замовлення у доброго мистця різьбарського долота.

Відомий наш мистець-маляр, знаний портретист, великий поклонник і довголітній особистий приятель Івана Франка — Іван Труш бажав приспішити розв'язку справи нагробника і тому запроєктував Комітетові свої послуги. Він приготовляв свої проєкти нагробника у пластеліні у формі високих обелісків на широких підвалинах. На обеліску від фронту вміщував маленьку півкруглу факлю, з якої мав у виді полум'я (в камені) підійматись непоборний,

Приблизно в тому часі, як українці Львова здвигнули величавий пам'ятник на могилі Івана Франка, американські українці вшанували Великого Каменяра окремим пам'ятником в Українському Культурному Городі в Клівленді. На фото: погруддя Івана Франка, долота світової слави українського різьбаря Олександра Архипенка, приміщене в Культурному Городі в Клівленді.

вічний творчий дух поета. Така була ця символіка, якої І. Труш завзято боронив. Таких проєктів він зробив, з малими відмінами, аж чотири. Комітет ні одного не міг прийняти.

У 1931 році під осінь помер голова Комітету Михайло Галущинський. Справа будови нагробника на деякий час опинилась у примусовому стані відпочинку. Але не надовго. Вже в червні 1932 р. зголосився до мене молодий скульптор Сергій Литвиненко, що крім покінчених різьбарських студій у Кракові та Парижі не мав ще за собою ніякого голосного мистецького дорібку. В розмові він робив культурне та приємне враження. Цей молодий різьбар питав мене, чи можливе це, щоб він міг представити Комітетові свій проєкт нагробника. — Ясна річ, що можливе. Така була моя відповідь. Проєкт розгляне президія Комітету, а потім мистецька комісія. Вони разом рішать про те, чи проєкт прийняти чи відкинути.

Молодий мистець, повний енергії та творчий задумів, присвятився студіям Франкової творчости. Приблизно за місяць його проєкт у мініятюрному виді був готовий. Проєкт переконливо символізував Франкових „Каменярів". Я скликав спершу саму президію Комітету. Першим заступником голови був інж. Юліян Мудрак. Президії проєкт подобався. Вона була за ним. Але на цьому засіданні інж. Юліян Мудрак, не резиґнуючи з становища заступника голови, заявив, що він не може проводити засіданнями і взагалі не всилі вести Комітету. До того, мовляв, треба молодої енергії та завзяття, бо з будовою нагробника будуть поважні труднощі. Тому він запропонував, щоб комітет вів і поборював всякі внутрішні труднощі секретар, себто підписаний. Я не хотів цього прийняти, а радив скликати всіх основників Комітету, які виберуть голову. Тому спротивилась більшість присутніх. Це може довести, мовляв, до поважної кризи в будові, коли є підхожий проєкт будови. По довгих намовах я вкінці погодився. Інж. Мудрака підтримували д-р І. Свєнціцький, д-р С. Людкевич і ще хтось. Ця моя згода стала пізніше моїм нещастям. Будова забрала мені не тільки багато часу й енергії, але й спричинила мені багато прикрощів. Інж. Ю. Мудрак зобов'язався допильновувати технічної сторінки будови нагробника.

Мистецька комісія, розглянувши проєкт нагробника, не поставилась до нього так позитивно, як Президія Комітету, але все ж незначною більшістю голосів і вона проєкт прийняла. Було це на спільному засіданні Президії та комісії. Проти цього проєкту виступали сильно Микола Голубець та Іван Ковжун.

Сергій Литвиненко дістав замовлення на виконання запроєктованого нагробника. Щойно тепер почалися труднощі та неприємності. З будовою нагробника зв'язані відразу поважні кошти. Виявилось, що у „Центробанку" на конті Комітету було заледве кількасот золотих. При розслідах виявилось, що пок. М. Галущинський всі гроші Комітету вложив у видавництва „Просвіти", щоб таким чином забезпечити їм вищу від банкової процентову стопу. Таким чином Комітет зобов'язав письменно „Просвіту", що вона буде покривати всі видатки нагробника аж до вичерпання заінвестованого в ній капіталу разом із відсотками від нього. „Просвіта" це своє домагання старанно виконала.

Противники проєкту нагробника С. Литвиненка почали поважну усну кампанію проти нагробника. М. Голубець й І. Ковжун заповідали виступи в пресі проти нього. Кількакратні мої розмови з ними довели остаточно до того, що один і другий написали по кілька статтей у щоденниках „Діло" та „Новий Час", дуже прихильних для запроєктованого нагробника Литвиненка. Найважчі арґументи за проєктом були такі: а) Ніякий проєкт нагробника не може задовольнити всіх під мистецьким оглядом. б) Справа будови тягнеться від 1927 р. і досі не поладнана. Якщо підемо на другий конкурс, то він напевно закінчиться так, як перший. При тому зужиється знов багато грошей. І пам'ятника як не було, так і не буде. Прийнятий проєкт є добрий і він промовляє до кожного безпосередньо символікою каменярів. Коли появились у пресі позитивні, пропаґандивні статті пера М. Голубця й І. Ковжуна за прийнятим нагробником, тоді всі інші противники замовкли.

С. Литвиненко заповів, що нагробник буде готовий на осінь 1932 р. і що тоді можна буде влаштувати відкриття. У зв'язку з відкриттям рішено влаштувати великий концерт у честь І. Франка і дефіляду перед нагробником зараз після відкриття. В тій цілі Комітет замовив у чотирьох українських композиторів нові музичні твори до слів І. Франка. Музичний провід обняв д-р Станислав Людкевич. Нові твори написали Василь Барвінський, д-р С. Людкевич, д-р Б. Нижанківський і пізніше — Антін Рудницький. На жаль підготовити концерту на осінь не вдалось і відкриття нагробника відложено на весну 1933 р. Не зважаючи на те, концертова частина свята якось не дуже посувалась вперед. Скоро це поправилось.

Зимою з 1932 р. на 1933 р. вернувся із Совєтської України до Львова дириґент Антін Рудницький. Він відвідав мене і в розмові виявив охоту взятись за організацію концертоої частини свята відкриття нагробника. Я це прийняв до відома і перевів у цій справі розмову з д-ром Станиславом Людкевичем. Цей радо погодився з тим, щоб дириґентуру перебрав Антін Рудницький. Його енергії та підприємчивості треба завдячити, що всякі друдноші з оркестрою та хорами усунено, і вся концертова частина бистро поступала вперед.

Вже в березні 1933 р. проголошено в пресі, що відкриття нагробника на могилі Івана Франка відбудеться дня 28 травня 1933 р., а далі, що 27-го травня ввечері відбудеться репрезентативний концерт у честь Франка в найбільшій залі Львова в палаті Скарбка, в якій тоді містився кінотеатр. Цей концерт буде повторений 28 травня 1933 р. в залі Львівської опери вполудне після відкриття нагробника. Відкриття нагробника заповіджено на годину 9.30 рано.

Реченець відкриття бистро зближався, а труднощі росли впарі з великими видатками. Праця скульптора, мармор і його обробка, скріплення підвалин для пам'ятника над гробницею, відливарня, — все те вичерпало всю готівку Комітету. До того прийшла коштовна підготова до свята. Дещо грошей зібрано ще від українських центральних установ, але вони не вистачили на покриття всіх видатків. Комітет видав

на свято картки із світлиною нагробника та пропам'ятні жетони, щоб призбирати дещо фондів. Вступи на обидва концерти були теж високі. Для влаштування концерту в залі палати Скарбка треба було побудувати велику сцену, бо її не було.

Перед самим концертом відмовився співати у спільному, великому хорі студентський хор тому, мовляв, що Комітет очолює такий ундівський діяч як підписаний. Та були перепони і від польської адміністративної влади. Тенорове сольо в супроводі оркестри співав Михайло Голинський. Це була нова річ, а саме: композиція А. Рудницького до слів І Франка „Народе мій"... (вступ до „Мойсея"). Поліція цю пісню заборонила. Інтервенція в поліції не дала нічого. Аж двократна інтервенція у Львівському воєвідстві спричинила анулювання заборони.

Для слідкування за порядком у часі дефіляди перед нагробником та для уставлення всіх приїжджих до дефіляди змобілізовано триста людей, переважно б. старшин Українського Галицької Армії. Порядок оголошено в усій українській пресі.

З усіх більших міст були заповіджені спеціяльні прогулянкові поїзди на свято, як з Тернополя, Коломиї, Станиславова, Стрия, Дрогобича, Перемишля, Камінки Струмілової, Бродів, Золочева і навіть з Волині хоч як там тоді важко було такі справи проводити в життя.

Концерт 27 травня ввечері випав величаво. Святочну промову виголосив Богдан Лепкий. Як щодо змісту, так і щодо форми — це було щось у нас досі нечуване. Декляматором був незрівнаний Геник-Березовський. Солістами були Михайло Голинський і Марія Сокіл. Оркестра незвичайно вишколена, а так само великі хори, дали тому святочному концертові особливого мистецького чару.

Дня 28-го травня 1933 р. о год. 9 ранку цілий Комітет був біля заслоненого пам'ятника. Здовж дороги, при якій формувався похід до дефіляди, уставлено голосники, щоб всі могли чути акт відкриття нагробника. Тисячі людей скупчилися в околиці нагробника на цвинтарі.

Точно в год. 9.30 підписаний під цими рядками почав свою святочну промову, що тривала десять мінут і закінчилася відкриттям нагробника. По знятті заслони почалась дефіляда. Струнками рядами в чвірках продефілювало перед нагробником понад 20 тисяч українських людей.

Після дефіляди повторено в залі Львівської Опери концерт разом із промовою Богдана Лепкого.

По святі прийшли звичайні будні. Каменяр відписав поважну суму своєї належитости і завдяки тому якось з важкими зусиллями вдалось вирівнати всі рахунки з дуже незначним дефіцитом, що його покрито з прибутку від карток і жетонів, поширюваних ще після свята в краю.

Ів. Франко

VIVERE MEMENTO[1]

Весно, що за чудо ти
Твориш в моїй груді!
Чи твій поклик з мертвоти
Й серце к жизні будить?
Вчора тлів, мов Лазар, я
В горя домовині —
Що ж це за нова зоря
Мені блисла нині?
Дивний голос мя кудись
Кличе — тут то, ген то:
„Встань, прокинься, пробудись!
Vivere memento!"

Вітре теплий, брате мій,
Чи твоя це мова?
Чи на гірці світляній
Так шумить діброва?
Травко, чи це, може, ти
Втішно так шептала,
Що спід криги мертвоти
Знов на світло встала?
Чи це, може, шемріт твій,
Річко, срібна ленто,
Змив мій смуток і застій?
Vivere memento!

Всюди чую любий глас,
Клик життя могучий...
Весно, вітре, люблю вас,
Гори, ріки, тучі!
Люди, люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кров'ю рад
Ваше горе змити.
А що кров не зможе змить,
Спалимо вогнем то!
Лиш боротись — значить жить...
Vivere memento!

[1] Пам'ятай за життя

НЕЗАБУТНЯ МАНДРІВКА

Написав Анатоль Радванський

Четверте листопада 1941 р. — незабутній день в моєму житті. Я їду вперше на Україну, їду просто в Київ. Дивні рефлексії огортають мою душу, бо нічого мене не вражає, — ні холодний, сніжний день, ні жахливий хаос на стації, ні цілоденне вичікування на наказ від'їзду. Бачу довкруги себе веселі та бадьорі обличчя юнаків з горіючими серцями, з вірою у сповнення своїх мрій. Зі мною мій друг, Андрій Теплий, мовчазний і спокійний; він все ще під враженням останньої розмови з директором Петренком.

— „Чому так нагло покидаєте театр?" — запитав нас грізно директор.

— „Бо мусимо... бо... бо їдемо на Україну".

Його очі радісно блиснули; він витягнув свою величезну долоню. — „Щасти вам, Боже, хлопці. Жаль, що не можу і я з вами. Ідіть і складіть мій поклін Києву".

— Як прикро, — каже Андрій, — до другий директор С. попрощав нас зовсім інакше; хотів навіть затримати платню. Дивно.

Нарешті, по цілоденному вичікуванні, пізно увечорі, дістаємо наказ навантажуватися. Сідаємо в товарові вагони, вистелені соломою. Від'їжджаємо.

Їзда прикра й нецікава. Дошкуляє пронизливий холод та брак теплої їжі. З причини холоду їдемо в замкнених вагонах. Стає сіро і тісно. Бачу лише сильветки бадьорих юнаків, яких нічого не хвилює; — революційна пісня і жарти домінують над усім. Здебільша це селянські сини, спокійні, ввічливі та скромні. Між ними наш сеньйор ОУН, Тарас, бувший старшина української армії, з круглим, рожевим обличчям, загартований старий вовк. Цікаво і з темпераментом розповідає він різні пригоди з минулого.

На третій день вранці зупиняємось в Козятині. Погода гарна. Висипаємось з вагонів, наче з тісних кліток, робимо руханку, захлистуючись свіжим повітрям. Командант транспорту, енергійний Петро, видає нам додатковий „пайок" (хліб і ковбасу), бо вже з попереднього й сліду не лишилось. Після години постою, наш поїзд рушає далі. Посилюється веселий настрій. Знов лунає пісня:

...„В бій кривавий ОУН нас веде..."

Оглядаємо розлогі поля України, на яких ще стоять скирти збіжжя. Видно, не встигли червоні виконати наказ „великого батька народів" — спалити все. По стаціях лежать стоси бомб до літаків. Життя скрізь завмерло. Видно лише сірі однострої німецьких вояків. Сутеніє. Настає третя безсонна ніч нашої подорожі.

Стомлені, починаємо дрімати, сидячи на своїх клунках, або на підлозі. Залягає тиша. Нагло будить нас голос друга Тараса:

— Хлипці, вставайте! Ми в Києві.

Хрестимося. Напівсонні схоплюємося, в метушні шукаємо своїх клунків. Виходимо. Шикуємось в колони і маршуємо темними вулицями. Видно лише насторожених німецьких вартових, блиски лампок та дула крісів, готових до стрілу.

Це не був звичайний марш, ні, це було щось більше: спільна молитва кількох сотень націоналістів з-під стягу ОУН. Молитва, для якої даремно шукати слів.

Перший будинок, що привітав нас у Києві, була станиця української поліції на вулиці Короленка ч. 15. Великий, кількаповерховий будинок, в якому колись містився головний суд і міліція.

Докраю стомлені, розбрелись ми по цьому лябіринті хто куди, шукаючи леговища. Я знайшов пусте ліжко з дротяною сіткою, ліг і заснув кам'яним сном.

Київ, 7 листопада.

Коли вранці ми прокинулися, втома, здається, минула зовсім. Дістаємо вперше теплу їжу (разова мука, заварена з водою). Перше наше бажання — оглянути Київ. „Красавец Кієв — мать русскіх гарадоф", як називають його москалі. Хоча не знаю, що в ньому є „русскаво", — своєю зовнішністю ,своїми історичними пам'ятками, національним знаменем більш українського міста немає.

З Володимирської гірки, розкривається чудовий вид на Дніпро, на Дарницю, на Труханів острів. Внизу, просто під ногами — Дніпро, а над ним на шпилю гори стоїть маєстатично св. Володимир Великий з хрестом. Красота Києва починає щораз сміливіше випливати на поверхню, очевидно вже не та, золота, багата, переливиста і вільна, що була колись, — чудова казковість іде з кожного заломання сірих мурів, які наче скаржаться, як їх ограбив з пишноти і багатства большевицький режим.

Оглядаємо собор св. Софії лише з-зовні, бо на дверях бачимо напис „форзіхт". Не зважаючи на величезну історичну вартість цієї будівлі, червоні варвари хотіли її також знищити, як це зробили з Печерською Лаврою. Спомин про цей чарівний закуток важиться у мене окремо і райдужно.

Ідемо вулицею Короленка, звертаємо на Золотоворітську, де стоять залишки стародавніх Золотих Воріт. Здається, нічого особливого, але все це дише такою давниною, що ніяк не вгадаю, яким чудом повіяло раптом на мене Ярославом Мудрим та „Словом о полку Ігоревім". Нічого з того, що я досі бачив, невидавалося мені таким віковічним.

Далі йдемо до Печерської Лаври, тількищо зруйнованої большевицькими мінами. В жадній різьбі, у жадному мистецькому творі не бачив я такої потуги трагізму, такого маєстатичного болю, який мала у своїм виразі ця свята руїна. Хвилина ця залишилась у мене, як понура, чорніюча кількона плямами на снігу синтеза нинішньої Росії. А як прикро було дивитися на зруйнований Хрещатик (київське Корсо)! І подумати тільки, скільки разів уже той Київ був руйнований і то тими самими сатрапами, лише з іншим забарвленням. Одначе жадні перевороти та руйнування не здолають стерти світла, кольорів і древнього аромату з тої чудової української Мекки.

У той час німецькі армії швидким темпом ішли вперед, займаючи щораз нові території СССР. За

ними йшло Ґештапо та адміністратичний апарат. Скрізь по Україні шалів терор німецького окупанта, а вже спеціяльною опікою славнозвісного Ґештапа був наділений Київ, може як ні одне місто в Україні. Страхіття того часу, терор, розстріли і голод мешканці Києва, здається, не забудуть ніколи. Большевики, тікаючи з Києва, знищили всі запаси харчів, а натомість залишили добре законспіровану сітку своїх аґентів. Ці аґенти, знаючи докладно німецьку психологію, безоглядність та жорстокість, мали переводити підривну роботу, диверсії та саботажі, щоб викликати репресії збоку німецьких займанців на населенні. І ціль була осягнута. Почались саботажі та репресії на невинних мешканцях Києва. Крім жахливої масакри жидів, появились оповістки на мурах міста такого змісту: „Сьогодні розстріляно 100 мешканців Києва за саботаж". За пару днів знову. „Сьогодні розстріляно 400 мешканців Києва за саботаж".

Крім того, Ґештапо робило публічні екзекуції, найбільше на Басарабці, — вішало людей, залишаючи на пострах висіти їх по декілька днів.

І так над Києвом повисло мариво жаху, смерти і голоду. Одначе, навіть в такій важкій, задушливій атмосфері народжувалось господарське і культурне життя. Українська столиця оживала власними силами. Пущено в рух школи, лябораторії Університету та Академії Наук. Почала виходити газета „Українське слово". Почали працювати театри, опера, капеля бандуристів під проводом Китастого.. Ось на Великій Васильківській музично-драматичний театр ставить „Сорочинський ярмарок", на Фундуклеївській драматичний театр — „Гетьмана Дорошенка".

У цей період я мав змогу пізнати декого з чільних діячів театрального мистецтва, між ними сеньйора української сцени, актора високої культури Северина Паньківського. Не зважаючи на похилий вік, голод та гостру зиму, він брав активну участь у творенні культурного життя. Ця людина з такою гідністю та повагою переносила терпіння і злидні того часу, що мені й донині давить горло, коли її собі пригадую.

В цьому морі праці дуже активні були члени ОУН. В ділянці культурного життя вони займали становища, які відповідали їх здібностям та запалові. ОУН пішла в Україну під різними виглядами і в різних обставинах, висилаючи на схід найбільш ідейний організаційний елемент, ціллю якого було підбудувати основи до загальної української революції, насталити національну гордість та спільно застосовувати найбільш доцільні засоби для боротьби за волю. А в загальному поступі національних сил заманіфестувати, що націоналізм не лише протилежний большевизмові, а що він є вповні завершеною ідеологічною системою, яка розв'язує всі політичні, суспільні та культурні проблеми.

Важливим політичним твором ОУН під ту пору в Києві була Українська Національна Рада, яку очолювали видатні українці, не члени ОУН. Далі слід згадати таку інституцію, як відділ пропаґанди, де головою був уродженець Західньої України, зразковий бойовик ОУН — Андрій Шекерик. Цей незломовий бойовик ОУН.

Відділ пропаґанди, крім чисто пропаґандивної роботи, як творення „Просвіт", молодечих організацій „Січ", виготовлювання тризубів, портретів національних героїв, прапорів і т. д. — допомагав у відбудові господарського життя. Люди, що були зв'язані з цим відділом, працювали в Києві над відбудовою трамвайної сітки, в корабельних доках, комбайнерських бриґадах, в дитячих яслах, опікунками полонених, кухарями кухонь, де зголоднілій, виснаженій, безробітній українській інтеліґенції допомагалося і бодай гречаною зупою. Тим то по ліквідації редакції „Українського Слова" 24 грудня, першим зліквідовано і цей відділ.

Початок сорок другого року був символом кривавої розправи німців з провідним активом. а зокрема з членством ОУН. Сьомого січня Ґештапо розстріляло І. Рогача, його сестру, Олійника, Чемеринського (Оршана) та його дружину, Романа Біду (Гордона). Тоді ж на вулицях Києва згинув провідник ОУН(р) Мирон (Орлик). 12-го лютого німці оточили Міську Управу та ряд установ і майже поголовно виарештували її працівників, на чолі з головою міста Балагієм.

Ліквідація Спілки Письменників України закінчує перший період національних жертв. Спілка Письменників України була очолювана Оленою Телігою. Вона була також і головним редактором журналу „Літаври".

Олена Теліга згинула з рук Ґештапа в лютому 1942 р. Разом із нею розстріляно: Михайла Телігу (чоловіка), Івана Ірлявського, проф. Гупала, редактора Кошика та інших чільних членів ОУН. Німці жорстоко розправилися з кадрами ОУН. Тоді ж прийшли вістки про розстріли в Житомирі, Коростені, Кременчуці, Полтаві, Харкові. З Кременчука втік з-під розстрілу видатний бойовик Олекса Бабій, засуджений Ґештапом на смерть за кольпортаж націоналістичної літератури. Поранений, він дістався до Києва, а далі на Волинь, де став організаційним та вишкільним референтом УПА. Настав критичний час для ОУН, в якому найбільших втрат зазнає пропаґандивний сектор організації.

Спритна большевицька аґентура на спілку з чорносотенцями-москалями, що прийшли, як німецькі партійці, всіма засобами старалася дискредитувати український націоналізм, як ідею, і скомпромітувати діяльність наших членів. Всіма силами намагались совєтські аґенти пролізти в організацію, інспіруючи при тому всякого року провокації.

Може це й дивно, що ми боялись большевицьких кадрів у нашій столиці, але це факт. Населення України із щирим серцем сприймало вияви українства і живо цікавилось проблемами майбутнього своєї батьківщини, документуючи публічно свій патріотизм масовою участю на панахидах по от. Петлюрі, жертвам Базару, проф. Грушевському.

Не можу тут не згадати села в Україні, яке мене завжди особливо цікавило. Оспіване Шевченком, овіяне романтикою, так повно зображене в нашій драматичній літературі, воно. Коли глянути на село в Україні то жаль стискає серце, до чого довів большевицький режим, колись квітуче, багате українське село. Вже немає біленьких хаток, вишневих сад-

ків, лише сірі хати без огорож, з малою прибудівкою на одну худобину та кілька штук домашньої птиці. Оце — все багатство українського колгоспника. Іноді можна було побачити, як на глум, залишену обідрану та пусту церковцю. Український селянин — це найбільш упосліджена та скривджена людина в Совєтському Союзі. Одначе, ніяке лихоліття проклятого большевицького режиму не зуміло змінити психіки нашого селянства: воно, як і раніше, — гостинне та сердечне і любить свою Батьківщину над усе. У цьому я мав нагоду переконатися особисто, побувавши в таких селах на Полтавщині: Нечипірівка, Панфили, Фарбоване та містечко Яготин. У Київській окрузі бував я в Бортниках, Осокірках, Березинці та в містечку Тараща.

Не можу забути зворушливого оповідання одного старого селянина про своє заслання: „Як мене з Охрімом заслали до Котласа, то ми дуже тужили за своїм рідним, а як говорили про Україну, то все до Неї зверталися обличчям",

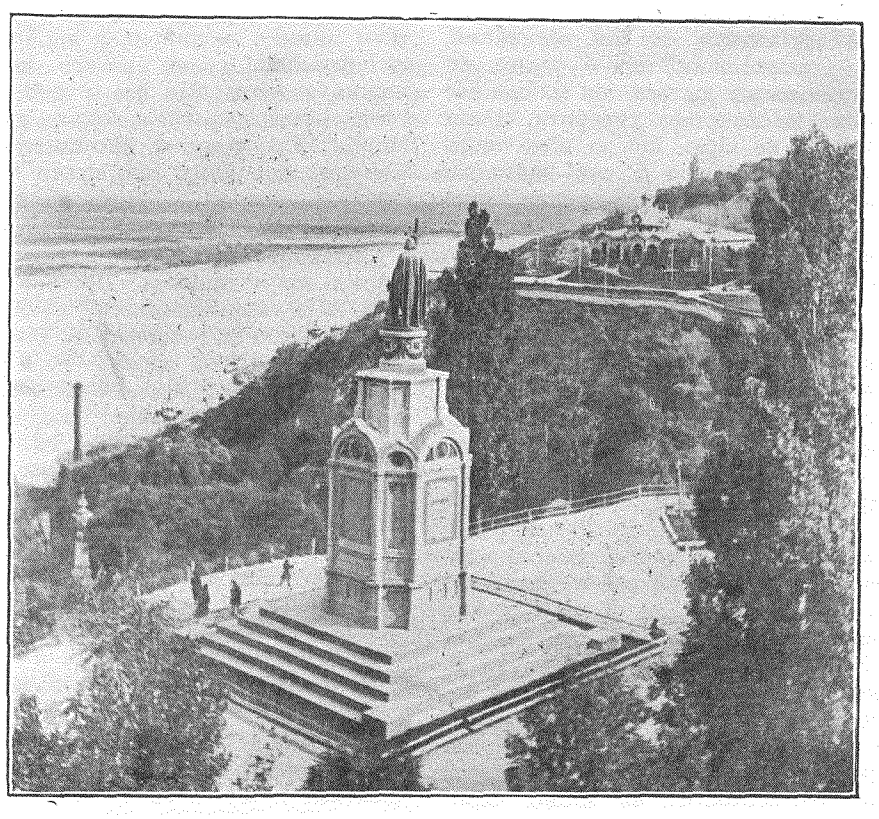

Пам'ятник св. Володимирові в Києві.

ДО РІДНИХ ЛІСІВ...

Написала Ірина Ш. Шуварська

Іскрами розсипаються святойванські червачки. Мирон сидить непорушно і дивиться з-під чола в гладіолії, що їх ціле поле відцвітає перед ґанком; в сяйві місяця, що великий червоний звільняється з обійм дерев, набирають вони безмірного смутку, а над ними тремтить повітря від скрипкової гри цвіркунів.

Дарка зійшла в сад, зірвала квітку й подає її Миронові. Він підніс повіки й запитливий погляд ховзнув з-під них на золотий келех гладіолії. В цьому майже непримітному русі виявився пригноблюючий неспокій; Дарку зворушило безпомічне сприймання його. Поклала руку йому на рамена. Він не рушився, а в його мовчанці байдужий смуток. Дівчина вражено відхилилась; ніяково всміхнувся. — Він все такий, — подумалось їй, — і такий, який він є, такий він мій... Не знаю ж, що в ньому діється, він майже все мовчить. І мені більше не хочеться говорити, а він лише всміхається. Вже й не вірю, що за цією щось важне криється; велике не могло б так довго не виявитися. — Це все давно відчувалось, тепер лише свідомо подумалось. Дарка опускає руки, а в душі незвична тиша: немов пісня відгомоніла, немов щось кінчилось.

Не завважила, коли сіла у плетений фотелик. Опустивши голову на груди, дивився перед себе. — Мені його шкода; в його душі те, що я люблю: безрадність, скромність.

Мирон підвів голову, й немов щойно скінчив сальонову розмову, встав і в досконалій чемності схилив перед Даркою чоло.

— Дуже мені прикро, мушу йти, — сказав наче заучену фразу.

Дівчина попровадила його до дверей і, з порожнім почуттям подавши руку, перший раз не сказала: „прийди".

Порожнеча, незвична тиша... Дарка вслухується в неї, і не годна заснути; їй хочеться збагнути її. Коло серця спокійно, але цей спокій не заступає солодости схвильування від думки: „Я тебе кохаю!" Та на це не було відповіді. За душею з коханими прикметами не бачилось світу, а навколо неї щораз більше незрозумілої неотвертости; це міцно непокоїло. І раптом ця тиша... вслухується в неї; спати хочеться, спокійно спати. Тільки ж замкне очі, починає кружляти в ній неймовірним здивуванням: „Невже ж це велике, це безмежне в мені скінчилось?" І порожнеча пропастю відчиняється під серцем. Робиться душно. Дарка одягається й виходить у сад.

Руки торкаються шовкових головок гладіолії, ухо чує гру цвіркунів, зір потопає у спокою, тепер вже зовсім ясного місяця, і порожнеча під серцем виповнюється новим враженням: образом, незамряченої болючими здогадами про скритість коханого, ночі. Відчувається радість. Іде далі, всміхається, а радість помалу схиляє голову; краса перемагає її: на горбочках групками мереки, приймають побожно бгалословіння сну. Сосни відважно підносять чесні голови у пересвітлене місячним яйвом небо, в ньому лебединними крилами тремтять хмаринки. Могутні дуби задумались; немов князі над своїм невласним життям. В парку нікого немає. Доріжка збігає серпентинкою поміж травниками до ставочку; срібло місяця вливається в нього. Обережно підійшов теплий вітерець і, бавлячись, дмухає в водичку, а вона до нього тихо всміхається. Ледве загомонять верхи дерев, і знов лише скрипкова гра цвіркунів. Радість наче перелякана дитина, що тулиться до грудей матері, припала до серця Дарки й вже схлипує, плаче.

Дівчина опускається в м'яку плекану траву й ховає в ній лице; не годна дивитись на світ. Це можна таки лише з людиною, в якій відчувається частинка цієї безмірної краси Божого твору. З людиною, якій можна сказати: Це все в тобі, і ти у всьому тому! І тоді немає самоти, є кохана душа, є світ Божий... Мирон; але чому ж він це прегарне в собі ховає? Чому не дає йому розцвітати на волі. Та тепер все одно, — минуло... Чому не хоче, щоб я натішувалась тим, що люблю?

Вітер різким несподіваним рухом звіяв з чола Дарки жмут волосся. Дівчина оглянулась. — Для чого ж я сюди прийшла? сама вночі! — Підвелась, пішла доріжкою; спішилась. Вітер міцніше віяв, хмарка насувалась на місяць. — І чому, чому не могло бути все добре? Звільнила крок. — Я ж його так любила! А тепер: тиша, порожнеча... О, Мироне! — голосно вимовила його ім'я.

— Дарцю! — З травника сходив їй назустріч Мирон. — Я не міг іти додому, — говорив стривожено, — ти, прощаючись, не сказала: „прийди".

— Для чого ж тобі приходити? — запитала немов сама себе й спинила крок.

— Невже ж ти, Дарцю, не знаєш?! — Пучки його пальців торкнулись її ліктів.

Відступила назад. — Ні, я нічого не знаю!

Непотрібні тягарі, повисли його руки. — Я ж тебе люблю! — і неначе знов закам'янів, стояв непорушно.

— Мироне! — взяла його за рамена, стрясла ним. — Мироне, лише... — Та ні, він вже більше не ховатиме душу, його душа вийшла на волю й схоче лишитися.

— Що? що ти хотіла сказати, кохана?

— Нічого, — прошептала; на неї дивились ясні очі найдорожчої людини.

Знову відчувся його пригноблений неспокій.

— Що з тобою, Мироне?

— Нічого!

Ішли доріжкою вгору. Вітер віяв в обличчя, вривався в могутні корони дубів, нахиляв прекрасні голови сосон, лякав смеречки, тулив одну до другої.

— Мироне, коли любиш мене, мусиш мені про все говорити.

— Так, пташко, я тобі про все скажу, але не сьогодні. Не сьогодні! Кохана, лише не сьогодні!

— Тебе щось мучить, не дає тобі спокою. Нехай ми від сьогодні не таїмо одно перед одним своїх кло-

потів. — Відчувалось, що Дарка не сумнівається, що зараз почує таємницю Мирона.

— Дарко! — Немов тим одним словом хотів вблагати дівчину дозволити йому ще сьогодні мовчати.

Енергійно хитнула головою. Ні, Мироне, говори тепер.

В напружену тишу вірвалось розпачливе: — Я маю жінку!

Темно, лише там на розі ліхтарня. Вдалині прогриміло. Вітер рвонув дерева за голови. Парк схвильовано загомонів.

— Ходім скорше!

— Дарко! — Мирон притулився плечима до сосни й відвернув обличчя, з очей його стікали сльози. — Вибач мені, але без тебе був я так страшно самотній.

— Твоя жінка лишилась вдома?

Кивнув головою. — Так, лишилась...

— Ходи, вже кропить дощ.

Мов слухняна дитина пішов за нею. Мовчали. Великими краплями падав дощ, і все міцніше. Коло фіртки до саду подала Дарка Миронові руку. Він стиснув її обома тремтячими руками.

— Що я маю робити, Дарко?

— Я певна Мироне, що так, як ти зробиш, так буде добре. Ти є людина, якій я найбільше довір'яю, від якої найкращого сподіваюсь.

— Кохана...

Загриміло й не було чути як він заплакав.

Дарка ішла доріжкою поміж гладіолями.

— Дарко!

І в риданні й дощі душилася відповідь. — Мироне!

Дівчина ввійшла до хати. Мирон припав головою до фіртки.

Кинувшись на ліжко, відчинила Дарка широко очі; вони були сухі. До вікон вдаряв немов кулаками дощ і хлипав. Це я плачу, шепнула дівчина й непорушно лежала з відчиненими очима. Зникла тиша; порожнеча наповнилась смертельним болем.

За кілька днів отримала Дарка листа. Вона знала, що в ньому написано й не читала, спалила його.

Мирон був вже далеко від неї, і, може, якраз в той час, як вона клала листа в огонь, думав: тепер вона читає: я зробив, як ти від мене сподівалась; скоро буду у рідних лісах. Нехай хоронить тебе Господь Бог! Мирон.

ЗАБУТИЙ

Написала Ольга Решетило

В тіні старих кленів стоять казармові бльоки, величезних забудовань. Вони замикають життя тисячі вісімсот умово хворих людей. Хворих тих ділять на різні категорії та відділи. На відділі „О" приміщено найстарших мешканців тієї ж інституції. Вони не переходять вже жадної терапії, не є предметом лікарських дискусій, просто відставлені на спокій.

Майк також належить до відділу „О". Вже довгі роки, він не говорить ні з ким, тільки сам до себе й то незрозумілою для оточення мовою.

Всі санітари люблять Майка за порядок, за незвичайну лагідність.

В погідні дні Майк постійно провітрює свої маєтки: велику хустку в квіти, оксамитний корсет, дві пари дитячих черевиків, убрання і багато інших дрібниць, позв'язуваних старанно. Це все він розвішує на ялинковім живоплоті й уважно береже.

Лікареві Н. не психіятрові тяжко поминути Майка як нецікавий вже, архівно-хронічний об'єкт. Переходячи до інших відділів, він здоровить його: „Дай Боже здоров'я, Михайле!"

Ясні очі Михайла оживають. Давно не чув рідної мови. Він підбігає і доторкує лікаря Н. руками.

„Ви живі? Ви мене знаєте? Ви з Веглини? з нашої плебанії, може?.. Вони були на доктора. Я казав, що хтось виїде по мене. Вони ж мя не покинуть. Вони чекають... Я купив для всіх дарунків. А тії кажуть, колєї стали, шифи не йдуть. Загнали стільки народу на станцію... Я дав дві сотки долярів одному з Царинського, як його...? Чи він передав Анці? Як вона там? А Василько, а Наційка, великі вже? Я вітцю оддам гроші, най мя не позивають.

Я робив у лісі три зими й чотири літа, відморозив ноги, лежав у шпиталі. Пізніше робив у пристані, на великім озері, коло риб. Заробив гроші та й хотів їхати домів. Тії кажуть, не йдуть вже шифи, війна. Тут всюди ліси, мокравина, скоро не перейдеш, до людей, розпитатися. Але ми пішли. Нас було трьох. В ночі придрімали в одній хаті, бо спати страшно, ми мали доста грошей.

Рано їх не були. Забрали мої гроші, мене побили.

І з того часу моя тямка перервана, якби закалямучена така й голова мя болить. Але я ще робити годен. Як виїду домів, піду на Кальварію... Мені злегшає. Матінка Божа вислухає мене. Куплю багато світла. Я маю ще кілька долярів зашитих у лейбику, вони не знали.

Тільки не знаю, чи мені вистачить на шифкарту.

Не втікайте від мене, докторе, візьміть мене домів, я ще робити годен.

Лице Михайла палало, він увесь трясся зі зворушення.

Лікар успокоював його, як тільки знав. Пощо говорити Михайлові, що минуло вже більше як сорок літ, коли він виїхав з Веглини. Що було дві війни, що Михайлове село спалене, людей вивезли. Пощо знати йому, що кораблі пливуть, але не для нього, що...

„Не журіться Михайле, я вас не покину. Куплю вам шифкарту, поїдемо домів".

Михайло плакав.

„Вас Бог післав, докторе рідний!" Решту слів він приглушив зойком, щасливий.

Рано, санітар дзвонив до лікаря Н.: „Докторе, ваш Майк помер, о год. 4-ій ранку. Мабуть серцевий удар. Вчора, він сам заговорив до дижурного „Ай гом, бай!" — казав".

У картотеці Михайла не було жадної історії хвороби, діягнозу. Тільки давня, мала заввага: „Хворий не говорить по-англійськи. Родина не зголошується".

ЧИГИРИН КОЛИСЬ І ТЕПЕР

Написав А. Яковлів

„Гетьмани, гетьмани!
Якби то ви встали,
Встали, подивились
На той Чигирин!
Що ви будували,
Де ви панували.
Заплакали б тяжко,
Бо ви б не пізнали
Козацької слави,
Убогих руїн!"

„Ой Чигрине, Чигрине,
Все на світі гине.
І слава твоя...!"

Т. Шевченко.

Чигирин — моє бідне місто. У Чигирині я народився і прожив перші 14 років свого життя (1872-1886), а потім під час науки в Черкасах та в Києві майже щороку приїздив до Чигирина на літні ферії. Бував в Чигирині й під час першої світової війни. Востаннє відвідав Чигирин улітку 1918 р. Закінчуючи університетську науку, вибрав я для дипломної дисертації тему з історії провінціяльного устрою Литовсько-Руської держави: „Черкаський господарський замок і повіт в XV-XVII ст." Праця над дисертацією дала мені нагоду студіювати архівні документи, що стосуються не лише до Черкаського замку, але й до його ближчих і дальніх околиць, в тому числі й до околиці Чигрина та до історії його заснування.

У нашій історії, крім принагідних, уривчастих заміток про Чигрин, майже нічого не написано ні про його заснування, ні про його „славу" та „руїну". Щождо Чигрина за наших часів, то теж нічого не знайдемо, крім цитованих вище віршів, малюнка Чигринської гори, Т. Шевченка, та короткої замітки в „Споминах" Дм. Дорошенка. Інші наші знавці історії Київщини та археологи, що могли б подати дещо про Чигрин за днів його „слави", коли він був першою столицею української козацької держави XVII ст., або й за новіших часів, покинули вже цей світ, не забаром і я піду слідом за ними. Тому хочу в цих коротких нарисах подати те, що знаю про Чигрин з його околицею з доби його слави та з недавнього минулого, що теж вже одійшло в історію.

1. Чигрин з часу заснування до „руїни" (XVI-XVII ст.)

Заснування Чигрина тісно зв'язане з двома історичними явищами: експансією українського народу на південь до Чорного моря та постанням козаччини. Головним тереном обох цих історичних явищ була вузька смуга земель на правому березі Дніпра, на південь від Києва. В XIII ст. тут були укріплені валами міста над р. Стугною з м. Трипіллям над Дніпром. Далі на південь міста: Канів над Дніпром і над р. Россою: Товаров, Корсунь, Богуслав. У XIV ст. вже за Литовської доби над Дніпром, нижче Канева засновано м. Черкаси. За тодішньою колонізаційною практикою, новозасноване місто спочатку підлягало в адміністраційно-військовому відношенні державці чи старості міста, розпорядженням якого нове місто було засноване. Таким чином м. Черкаси було підпорядковане Канівському старості, який звався — старостою Канівським і Черкаським. Після заснування м. Черкаси було укріплене дерев'яним замком-фортецею на високому березі Дніпра. Потім почалося стом територією на правому й лівому берегах Дніпра: в лісах, по річках і на порожніх землях виникли різного роду господарські вгіддя під загальною назвою „уходи": овочеві сади, пасіки, оборові та інші звіринні „гони" й рибні „лови", в лісах, річках, озерах та збіжжеве господарство на полях. На правому березі Дніпра черкаські уходиники опанували порожні землі над Дніпром і Тясмином аж до місця, де ця річка впадає в Дніпро. Разом з поширенням господарства в Черкасах збільшилося населення, місто набрало самостійного військово-економічного значення й усамостійнилося в адміністративному відношенні: у Черкасах з'явився самостійний Черкаський староста. В кінці XV ст. надмісником-старостою Черкас був кн. Федір Глинський, за якого найбільш активна група черкаських уходників придбала назву „козаків". Як свідчать тогочасні офіційні документи, черкаські козаки провадили одверту завзяту боротьбу з татарами за оволодіння порожніми землями на південь від Черкас повздовж р. Тясмина за згодою кн. Федора, хоч в документах дипломатичних зносин Литви з татарами звалися „непослушними". Протягом XVI ст. число непослушних козаків значно збільшилося, а територія, яку вони загосподарили на південь від Черкас, включала увесь водозбір р. Тясмина, від Ірдинського болота біля м. Смілої починаючи аж до впаду Тясмина в Дніпро. Більшу частину року ці непослушні козаки-уходники перебували на своїх уходах та організували збройні експедиції проти татар, а лише на зиму верталися до Черкаського та Канівського замків. Не слухались старост, не платили жадних податків, іноді навіть збройно боронили свою волю проти місцевого уряду. Проєкт перепису й організації цих непослушних козаків, що виник за часів Черкаського старости Остафія Дашковича (1516-1535), не був здійснений. У 1550-х роках другий Черкаський староста, відомий кн. Дмитро Вишневецький („козак Байда") заснував першу Запорозьку Січ на Дніпровому острові — Хортиці і цим зменшив число непослушних козаків. Після Люблинської Унії (1569) польський король Стефан Баторій прийняв на державну службу 500 козаків, записавши їх у реєстр, приділив їм для постою, складовища зброї та на шпиталь м. Трахтемирів над Дніпром з околицею, звільнив від податків та підлеглости місцевій адміністрації і підтвердив ці „козацькі вольності" привілеєм р. 1578. Хоч ця реформа стосувалася незначно-

го числа козаків, однак пізніше вона відіграла важливу ролю в історії козацтва.

Ця реформа дала можливість старостам південних замків виявили ініціятиву до впорядкування справи з місцевими непослушними козаками, що не попали в королівський реєстр. Як за попередніх часів Канівський замок і староство спричилися до заснування м. Черкас і замку, так само в кінці XVI ст. Черкаський староста, кн. Олександер Вишневецький, спричинився до заснування м. Чигрина. З люстрації (опису) Черкаського замку в половині XVI ст. довідуємось, що до Черкаського замку тоді належали „Чигринські уходи" й „Чигринське урочище" над р. Тясмином. На цих уходах до урочищу жило вже досить численне населення з непослушних козаків та інших уходників. В одному місці Чигринського урочища б. Тясмин, русло якої мало природний напрям з північного заходу на південний схід, міняло цей напрям, повертаючись із заходу на схід, бо на перешкоді стояла досить висока кам'яна гора, що, відірвавшись з південної височини, у формі прикрого виступу в напрямі з півдня на північ перерізувала напрям русла р. Тясмина. Тодішній староста Черкаський, кн. О. Вишневецький, звернувся р. 1585 до польського короля з проєктом заснувати на Чигринському врочищі місто і замок, мотивуючи свою пропозицію численним населенням урочища та природними вигодами місцевости. Того ж 1585 року Вишневецький дістав королівську грамоту на заснування м. Чигрина й фортеці на Чигринській горі.

Так постало місто Чигрин. Назву свою місто одержало від назви урочища, на якому було засноване. Відкіля взяло свою назву врочище, тяжко встановити. Можна припустити, що назви „Чигриньке врочище" та „Чигрин" запозичено від слова „чигирник" чи „чагарник", що означає низький кущуватий ліс, переважно з низькорослих порід дуба, граба та інших лісових рослин, яких було багато в тому врочищі. Чигринці вимовляють назву свого міста скорочено: „Чигрин". В документах і в літературі вживається назви повної: „Чигирин". В наведених уривках поезії Т. Шевченка вжито обох транскрипцій. В польських документах назву міста писали: Czyhryn або Czehryn.

Новозасноване місто, крім населення, що там вже було, швидко залюднилося уходниками, які знайшли тут оборону й безпеку під захистом Чигринського замку. Через сім років після заснування Чигрина кн. Вишневецький добув від короля р. 1592 привілей на Магдебурзьке право для міста. В місті зорганізовано магістрат з війтом, міською радою та судовою лавою, збудовано ратуш, церкву, встановлено два торгові дні (першої й третьої неділі кожного місяця), а також роковий триденний ярмарок на свято Успіння, 15 серпня (храмове свято міської церкви). На Чигринській горі збудовано кам'яний, спочатку невеликий замок для оборони міста із заходу й півдня; зі сходу й з півночі місто боронила річка Тясмин.

Заснування Чигрина з фортецею сприяло колонізації значного розміру території на південь від Чигрина над Тясмином та над Дніпром. На Тясмині вище Чигрина постало м. Медведівка, що також одержало привілей на Магдебурзьке право, а на півдні, де впадає Тясмин в Дніпро, засновано м. Крилів. Крім того були вже або постали пізніше села: Жаботин, Кам'янка, Новоселиця, Суботів. Уся ця територія на початку була під управою Черкаського старости, який іменувався Черкаським і Чигринським старостою, а в 30-х роках XVII ст. Чигрин з названими містами й селами увійшов у склад самостійного Чигринського староства. За гетьманування Б. Хмельницького згадані вище поселення над р. Тясмином і ціле Чигринське староство належали Б. Хмельницькому на підставі королівських привілеїв, затверджених і московським царем р. 1654.

Як виглядав тоді Чигрин, про це мало що відомо за браком документальних даних. З тих бо часів не збереглося ні плянів міста Чигрина, ні гравюр, ні описів. На підставі уривчастих нотаток у різних документах та природних топографічних даних можна подати лише приблизний, неповний опис міста й околиць. Чигринська гора та р. Тясмин обумовили положення й простір Чигрина. Своєю формою гора була подібна до довгого, досить вузького виступу прадавньої височини правого берега р. Тясмина. Але ця височина складалася переважно з грубого прошарку жовтого лесу, вкритого зверху прошарком чорнозему, масив же Чигринської гори був кам'яний і покритий на боках гори травою й чебрецем, а на верху гори містами виступав, як голий камінь. Верх гори в південній частині був досить широкий, далі на північ він звужувався й прикро скелями спускався до Тясмина. Західній бік гори був також досить прикрий, але протилежний, східній спускався місцями не так прикро і на ньому була дорога, що серпантинами піднімалась з центру міста до замку на горі. Висота гори досягала приблизно 80-100 метрів. Тясмин підходив колись під саму гору, але пізніше, коли рівень води знизився, можна була обійти гору стежкою по березі річки, а за часів Хмельниччини проїхати возом. Тому, що на перешкоді була гора, а з протилежного боку були піщані бугри-кучугури, русло Тясмина в цьому місці було вузьке, зате в напрямі на захід, до Суботова річка розливалась широким, мілким плесом, зарослим водяними рослинами. По березі Тясмина тут була дорога до Суботова, містами також заболочена, так що потрібно було робити гатки з деревини. Коли р. 1657 ховали гетьмана Б. Хмельницького, труну везли з Чигрина до Суботова цією дорогою. За мого часу ця дорога кінчалася на передмісті Чигрина, що звалося „Стінки", і до Суботова не доходила. Південний кінець гори, що переходив у степову височінь, був перекопаний, певно під часу будови замку. З упливом часу цей рів розмивався дощами та весняними водами, поглиблювався й утворив провалля, бо тут вже не було кам'яного підложжя, тільки жовта глина та пісок. Через це провалля, за повіщого часу, йшла дорога з Чигрина на західній бік гори й міста. Була ще одна дорога, що сполучала замок з містом і Тясмином; вона була збудована у військових цілях, перерізувала місто тунелем і виходила за містом на берег Тясмина. Ознаки цієї дороги залишились і до наших

часів у формі глибоких ровів в міських садах, де-не-де повних води; на вулицях рови були засипані.

На замку була невелика залога з польських жовнірів та реєстрових козаків. Там же мешкав Чигринський підстароста.

Саме місто Чигрин було невелике. Як у всіх магдебургіях України, центр його був там, де був міський ратуш з вежею, що служила за ознаку автономії міської управи, і торговельна площа з крамницями („лавки"), міською вагою та міською церквою. Міщанські оселі стояли по обох боках єдиної вулиці, що йшла від торгової площі до кінця міста. З часом міщани побудували доми вище, на схилу гори та нижче головної вулиці понад берегом Тясмина, русло якого, обійшовши гору повертало на південь, рівнобіжно з головною вулицею. На березі Тясмина напроти торгової площі був перевіз через річку. Тут на лівому березі Тясмина, на чигринських пісках була велика площа, що звалася „торговицею", призначена для ярмарку, 15-17 серпня кожного року. За торговицею була міська „різниця" (скотобойня) та міська лазня.

За гетьманування Б. Хмельницького у Чигрині був гетьманський палац, що містив покої гетьмана, які він займав, коли він перебував у Чигрині, залю для урочистого прийняття послів чужоземних держав, кімнати для засідань старшинської ради та для гетьманської канцелярії. Від цього палацу не лишилось жадного сліду, так що навіть невідомо, де він стояв.

Населення Чигрина складалося з військової залоги замку, з непослушних козаків (не записаних до реєстру), міщан на Магдебурському праві та захожих людей (переважно селян, утікачів з панських маєтностей). В 20-х роках XVII ст., коли первісний козацький реєстр значно збільшився, постав Чигринський козацький полк, перша сотня якого, Чигринська, мала сталий постой у місті.

В адміністративно-військовому відношенні Чигрин з околицею підлягав на початку Черкаському старості кн. Ол. Вишневецькому, якого в місті заступав Чигринський підстароста. На початку XVII ст. Черкаським і Чигринським старостою був Константин Вишневецький. Потім Чигринське староство було відокремлене від Черкаського і в кінці 20-х років знаходилось під управою воєводи руського, Яка Даниловича. За часів Б. Хмельницького, коли ще Б. Хмельницький був Чигринським сотником, Чигринським старостою був Станислав Конєцпольський, а після нього син його Олександер Конєцпольський. Цей староста з своїм підстаростою, шляхтичем Чаплинським, завдали Б. Хмельницькому тяжкої моральної образи і матеріяльної шкоди.

Переходячи до опису ближчої околиці Чигрина, треба наперед згадати про Чигринський монастир, який знаходиться, здається, на лівому боці Тясмина, на схід від міста, де була луговина, поросла травою та мокрим вільховим лісом. Про цей монастир згадав Т. Шевченко в такому поетичному образі:

„У славному, преславному
Місті в Чигирині
Задзвонили в усі дзвони . . .
З монастиря святого
„У золоті, аж сяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акафист читає,
Поклони покладає . . ."

На захід від Чигрина, п'ять верст по Тясмину, був хутір Суботів. Дістав його батько Б. Хмельницького за службу на становищі Чигринського сотника, а після його смерти хутір перейшов, разом з сотництвом, до Б. Хмельницького. Суботів був місцем постійного перебування Б. Хмельницького та його родини. Ставши гетьманом, Б. Хмельницький збудував в Суботові кам'яну церкву та кам'яний палац з вежами. Суботівська церква була ще ціла в кінці XIX ст., я її бачив на власні очі. Щождо палацу, то його зруйнував поляк Чарнецький, заволодівши Суботовом з відділом польського війська р. 1664. При цьому він помстився на мертвому гетьманові: наказав узяти з гробу кості Б. Хмельницького, спалити й попіл розвіяти. Тоді ж знищено неоцінений для історії архів Б. Хмельницького. Прекрасний малюнок Богданової церкви полишив нам Т. Шевченко разом з малюнком руїн палацу (репродукцію малюнка церкви подано в „Енциклопедії Українознавства", стор. 808, а репродукцію, досить невдалу, руїн палацу подано в книзі К. Осіпова: „Б. Хмельницький", стор. 106, видання ЦК Комсомолу „Молодая Гвардія", р. 1948).

Блискуча доба історії Чигрина, як першої столиці Козацької держави, була недовга й скінчилась через кілька років після смерти великого гетьмана (1657). Столицею України ще вважався Чигрин за гетьманів І. Виговського (1657-1659) та Юрія Хмельницького (1659-1663), а потім Чигрин залишився столицею тільки Правобережної України. Ще раз вернулася до Чигрина слава за гетьманування Петра Дорошенка (1666-1676), але разом з тяжкими втратами та повною й остаточною руїною. Дорошенко значно поширив та укріпив замок на горі, збудував у замку палац і церкву св. Миколая і часто, як писали літописці, доводилось йому „одсижуватися на своїй горі". За часів Дорошенка до Чигрина переїхав його дорадник і приятель, Київський митрополит Йосип Нелйбович-Тукальський, і жив у Чигрині в збудованому для нього палаці на лівому березі Тясмина, навпроти гори. Після Андрусівського договору р. 1667 Правобережжя Дніпра з містами-замками: Каневом, Черкасами, Корсунем, Чигрином, разом з цілою Правобережною Україною, крім Києва, відійшло знов до Польщі. Поляки знов обсадили замки своїми залогами й побували в Чигрині й Суботові. Лівобережжя зосталося за Москвою, з півдня насувались на Україну татари. З усіх боків обсідали нещасну Україну вороги. Використовуючи момент, коли між Туреччиною та Польщею заповідалося на війну, Дорошенко уклав договір з Туреччиною і з турецьким військом р. 1772 почав війну з Польщею. Після перших успіхів турецько-козацького війська Польща замирилася з Туреччиною ціною уступки Поділля. Отже війна скінчилася для Дорошенка нещасливо, значно зменшивши територію Правобережної України; під владою Дорошенка лишились два воєвідства: Київське, без Києва, та Брацлавське. Ці невдачі, разом з брутальною поведінкою поляків та турків в Україні, несприятливо вплинули на населення; втомлене постійними нападами, голодуюче, знеохочене до постійної війни, воно почало кидати Правобережжя та тікати на лівий берег Дніпра та на Слобожанщину. Біженці-чигринці за-

снували на Полтавщині, насупроти Чигрина місто, назвавши його Чигрин-Діброва". Дорошенко втратив авторитет навіть серед найманого війська („серденят"), йому зостався тільки Чигрин, де він, відбиваючись на всі боки, одсижувався в замку на Чигринській горі. Року 1674 він відбив наступ на Чигрин московсько-козацького війська під проводом лівобережнього гетьмана Самойловича та боярина Ромодановського, що зайняло решту правобережних замків. Вруге московсько-козацьке військо облягло Чигрин р. 1676. На цей раз Дорошенко мусів покинути свою гору, зректися гетьманства на користь Самойловича та виїхати до Мосви. Чигрин обсадило московсько-козацьке військо. Самойлович з Ромодановським перевели ревізію Чигринської фортеці, зміцнили укріплення та залишили в ній московську залогу. Але Туреччина не зреклася своїх прав протектора України на основі договору з П. Дорошенком. На місце П. Дорошенка турецький султан поставив Юрія Хмельницького, який від часу зречення гетьманства (1663 р.) пережив багато нещасливих пригод: був монахом і архимандитом Жидичинського монастиря, три роки сидів у польській в'язниці в Марієнбурзі, потім з польським військом ходив проти татар і попав до них у полон. Пізнавши Ю. Хмельницького серед полонених, хан відіслав його до султана, а той посадив його до знаменитого „семивежного замку", де Ю. Хмельницький просидів шість років. Року 1677 Юрій пробував втекти з цієї в'язниці, але його спіймали і знов посав'язня, що перед тим був гетьманом України, і султан надумав використати Юрія, щоб одвоювати від Москви Правобережну Україну. Султан надав Ю. Хмельницькому титул: „князь Сарматський і Малої Руси, вождь Війська Запорозького" і разом з турецьким військом та козацькими відділами, що пристали до Ю. Хмельницького, послав його здобувати Чигрин. Перший наступ на Чигринську фортецю був відбитий з великими втратами, і турецьке військо мусіло відійти. Наступного року (1678) турецьке військо знов облягло Чигринську фортецю. Залога фортеці, що складалася переважно з москалів, довго відбивалася, але через великі втрати в людях та знищення деяких важливих для оборони частин фортеці мусіла відступити, висадивши в повітря замок і все, що в ньому й біля нього було. Втративши фортецю, московсько-козацьке військо покинуло зруйнований Чигрин і відійшло до Дніпра. Турецьке військо не пішло за ворогом, а знищило те, що ще зосталося, і повернуло до Туреччини. З того часу Правобережна Україна з своєю столицею Чигрином обезлюдніла й втратила попереднє політичне значення. Договором 1681 р. вороги України поділили між собою її територію. Київ з околицею дістала Москва, Поділля й Чорноморське побережжя відійшли до Туреччини, Волинь до Польщі, а територія між Дніпром та Бугом і вся смуга укріплених замків і міст над Дніпром, позбавлена населення, стала знов „диким полем", яким була до появи тут козацтва. Всі укріплені міста вздовж Дніпра, Росі й Тясмина (Трипілля, Канів, Корсунь, Богуслав, Черкаси, Чигрин і Крилів) були зруйновані, а населення втекло або було перегнане гетьманом Самойловичем на лівий берег Дніпра. За часів Мазепи північна частина цієї території, що сусідувала з Києвом, почала знов заселюватися, але південна частина, де були Канів, Черкаси й Чигрин, майже століття була „диким полем". Книга історії „славного преславного міста Чигрина" надовго закрилася...

2. Чигрин у XVIII та XIX ст.

На підставі московсько-польського договору 1686 р. Правобережжя без Києва знов відійшло до Польщі й вернулося під владу Москви вже при другому розділу Польщі р. 1793. Протягом цієї сотні літ польського панування на півдні Київщини відбувалися події, які в своїй істоті нагадували події Хмельниччини, тільки ж відсутність талановитих організаторів та зміна обставин не сприяли успіху. Маю на увазі народні рухи Гайдамаччини 1734 і 1750 рр. (та Коліївщини (1768). Це були збройні повстання селянства з участю запорозьких козаків проти польського панства й неволі. Згадую про повстання тому, що вони починалися звичайно на південній Київщині, себто там, де зародилася козаччина. В організації Гайдамаччини та Коліївщини важливу ролю відіграли давні козацькі монастирі Чигринщини та Черкащини: „Медведівський над Тясмином, недалеко Чигрина, Мотрининський, Жаботинський, Онуфріївський, Мошногорський. В монастирях збирались гайдамацькі ватаги, а в околичних лісах переховувались повстанці. В 90-их роках XIX ст. я мав нагоду об'їздити ліси біля Медведівського монастиря й бачити ознаки перебування гайдамаків. Особливо вславився тоді ігумен Мотронинського монастиря Мелхіседек Значко-Яворський, який, за народними переказами, святив ножі учасникам Коліївщини. Ці повстання були здавлені російським військом, але все ж таки вони залишили в цих краях глибокі сліди в психіці селянського населення. В частинах Черкаського та Чигринського повітів, що лежали між Тясмином та Дніпром, не було польських панів і панщини, селяни не були ополячені і вважалися за „казенних" селян, приналежних державі. В характері й побуті черкаських та чигринських селян залишились назавжди ознаки вільних людей, гордовитих, свідомих людської гідности й охочих до протестів та одвертого спротиву. (Як приклад, згадаю повстання селян у Шабельниках, Боровиці й Бужині на Чигринщині р. 1882). За царя Олександра I р. 1816 були організовані так звані „військові поселення" на Херсонщині. Чигрин стояв на межі Київщини й Херсонщини. З Чигрином сусідували військові села: Галаганівка, Стецівка, Калантаїв та інші. Порядок життя в цих селах мало чим різнився від порядку в придніпрянських селах Чигринського повіту. Зовнішні ознаки цих військових поселень збереглися до новіших часів у формі прямих вулиць та „магазеїв"-складів для збіжжя. Певно, за часів цих військових поселень відбудовано Черкаси й Чигрин, бо й вони мали прямі, за певним пляном проведені вулиці, площі.

Чигрин XIX ст. відбудувався на своєму старому місці під захистом Чигринської гори; треба б сказати, „на своїх руїнах", але не було там жадних руїн, тільки знаменита гора була ціла. Головна вулиця міста йшла рівно через ціле місто, від р. Тясмина починаючи аж до греблі досить великого ставу, на са-

мій межі Київщини й Херсонщини. Певно, якийсь гуморист з міського уряду дав назву цій вулиці: „Міліонна". Рівнобіжна з Міліонною постала нова вулиця — „Дворянська" (в дійсності у Чигрині не було тоді ні мільйонів, ні дворян). Крім цих довгих вулиць, що тяглися від краю до краю міста, були ще дві коротші: одна під горою вище Міліонної звалася „Верхнєгоровою", друга нижче Дворянської під берегом Тясмина, звалася „Нижнєгоровою". Всі ці вулиці пересікалися поперечними вулицями, що звалися: „Перша поперечна", „Друга" і т.д. Свою маґдебурґію Чигрин, як і всі українські міста, втратив р. 1835. Замість маґістрату було введене скорочене російське міське управління, а в 60-х роках т. зв. „Городове Положеніе" з міською Думою, міським головою, замість війта, та міською Управою. За моїх часів в Чигрині було дві церкви: стара Успенська та друга, головна, що звалася собором. У 80-х роках на площі серед міста збудували новий собор, кам'яний в московсько-синодальному стилі. Чигрин був тоді „столицею" Чигринського повіту і внаслідок цього мав усі повітові установи. Майже всі вони містилися в кам'яному двоповерховому будинку, єдиному на весь Чигрин, а за ним була повітова в'язниця. Міська Дума й Управа містилися в одноповерховому будинку на розі Міліонної вул. 2-ої Попречної. Там же була пожежна команда, а рядом „Двухкласное Городское училище", найвища освітня інституція в Чигрині, в якій і я здобував початкову науку. Замість ратушної вежі з дзиґарами, на дворі міської Управи стояв дерев'яний стовп, на якому висів малий дзвін, що відбивав години, дзвонив у випадках пожежі або інших випадках загального сполоху.

Населення Чигрина XIX ст. не було численне: за переписом 1896 р. Чигрин мав 11 тисяч людности, в тому числі 7 тисяч християн і 4 тисячі жидів. Були роки, коли жидівське населення переважало числом християнське. Але треба зазначити, що в Чигрині ніколи не було ворожнечі між різновірним населенням і ніхто, навіть царська поліція, не пробував таке мирне співжиття порушувати.

Головну масу населення становили українські міщани, які з погляду свого життя, звичок та господарства були селянами-хліборобами. Чигрин ще за часів маґденбурґії був наділений землею в кількості 6000 десятин, в тому числі коло 4000 польової землі. Щороку міська Управа здавала в оренду своїм міщанам польову землю за мінімальний чинш, і кожна родина діставала ту пайку поля, що її здавна, з діда-прадіда, обробляла. Весною й літом міщани працювали на полі (чигринці поле називали „степом", казали: „їду на степ", „був на степу"). Земля чигринська була родюча, ніколи не було тут неврожаю, завжди щось уродить, як не пшеницю, то жито, як не просо, то гречка, або інше збіжжя. На полях були балки з сінокосами, на схилах балок були баштани та городи, все це вкупі було зручне для оброблення. Восени до міста звозили збіжжя й городину. Тоді всюди в Чигрині було повно стогів сіна й збіжжя, на токах токали ціпи, а в новіших часах гуділи кінні або й парові молотарки. А зимою всі відпочивали по трудах праведних, ходили свати, засватані дівчата з подругами і кожного зустрічного запрошували на весілля, кланяючись тричі в пояс: „Просили батько та мати і я прошу на весілля!" Весело було тоді в Чигрині!

Завдяки географічному положенню на південній границі Київщини (до Києва було 350 верст, до залізниці — 35 верст, до пароплава на Дніпрі 18 верст) Чигрин XIX ст. був закинутим на край світу маленьким українським містечком. Жадних заводів чи фабрик, крім вітряних млинів, кількох олійниць, що виробляли конопляну олію, та прядильних варстатів, що були майже в кожній хаті, не було нічого іншого. В місті було пропорційно до населення забагато крамниць, з них одна лише належала захожому москалеві старої віри. Всі ж інші належали жидам. Оживало місто тільки за торгових днів та під час рокового ярмарку, що лишилися з часів маґдебурґії.

З часів „давньої слави", як першої столиці Української держави, в Чигрині не зосталося нічого, крім гори. Жадних руїн на поверхні землі. Лишилося багато споминів та деяких обрядів і звичаїв стародавніх, які я спостерігав, запам'ятав і хочу тут занотувати для майбутнього історика.

Почну з Чигринської гори. За мого часу гора знаходилась в експлюатації орендаря, що за 10,000 рублів річного чиншу видобував з недр-гори цінний камінь, кристалевий твердий пісковик. Камінь видобували з так званих „гірниць", глибоких ям. При цьому пороху не вживали, а ручним способом долотами та молотками відбивали кусні скелі, розбивали їх на частини і виробляли млинові кола для вітряків, бруси для точення сокир, ножів, тощо, іноді надгробні хрести та плити. Вироби з каменю Чигринської гори цінились досить високо й розходились по Україні. Лазив і я з товаришами школярами по цих „гірницях", придивлявся до роботи. Під однією скелею був живець кришталевочистої холодної води. Можна думати, що ці кам'яні „гірниці" існували вже тоді, коли на горі був замок, і служили, як льохи, чи сховища для фортеці. На самому шпилі гори бачив я сліди фундаменту якоїсь будови квадратової форми, мабуть сторожової башти. На початку 20 ст. на цьому місці стояла дерев'яна вежа (каланча); на її бальконі ходив сторож та стежив, чи не видно де пожежі, бо з цього місця ціле місто було видно, як на долоні. Та не тільки місто, але й далекі його околиці: простим оком можна було в ясні дні бачити дим від пароплава, що плив по Дніпру, а до Дніпра було 18 верст. Малюючи Чигринську гору, Т. Шевченко намалював на краю гори високий хрест, який було видно йому з Суботова. За мого часу цього хреста вже не було. На початку XX ст. один полтавець, старий капітан царської армії на прізвище Дейнека, що приїхав жити до Чигрина і був обраний тут на міського голову, збудував на горі пам'ятник запорозькому кошовому Іванові Сіркові з написом: „Славному запорозькому кошовому Іванові Сіркові від вдячних чигринців".

Чи були колись переведені археологічні досліди над Чигринською горою й давнім містом — не знаю. Можливо, що досліди й були переведені, але без наслідків. Одначе добре знаю, що місцеві аматори старовини на власну руку й кошти такі досліди пере-

водили і не без успіху. Знав я одного такого аматора, Сербиненка напрізвище. Мав він домик мало не на самій горі. Велика кімната в його домику містила в собі порядний музей. Чого тільки там не було, — купи різної зброї козачої, турецької, татарської (шаблі, списи, стріли, мушкети, ядра та ін.). Був людський череп з кулею в лобі, яким Сербиненко дуже тішився. Були й монети польські й турецькі. Заохочений виглядом таких цікавих старовинностей, я сам почав шукати і одного щасливого дня знайшов на горі, на стежці маленьку золоту турецьку монету. Увесь бік гори, що спускався до міста, був вкритий давніми заростими травою ровами, що немов би хвилі, один за другим, вкривали гору. Це були давні окопи, за якими ховались козаки, що боронили гору. Тут, казав мені Сербиненко, викопав він багато різної зброї для свого музею. Перед першою світовою війною зустрів я в Чигрині свого товариша з бурси та семінарії, який був тоді священиком в Чигринському соборі. Він теж був археологом-аматором вищої за Сербиненка кляси, бо мав не тільки велику збірку старовинної козацької й турецько-татарської зброї, але й залишків палеолевичної доби: всілякі кістки допотовпних ящурів, мамута та інших велетнів тодішнього звірячого царства.

На одному кварталі Чигрина, недалеко міської управи, зберігалися рештки старовинного кладовища, на якому я бачив кілька кам'яних чотирикутних хрестів козацького типу з вирізьбленими на них написами. На жаль, написів вже не можна було прочитати, бо літери заросли лишаями. На початку XX ст. цього кладовища вже не було. Про рештки підземної дороги з фортеці до Тясмина я вже згадував. Чигринці пояснювали мені, що цією дорогою козаки водили коней напувати до річки.

Оце були всі матеріяльні залишки від першої столиці Української держави XVII ст.

Лишились ще деякі звички, обряди та церемонії з часів Чигринської маґдебурґії та козацтва. В день св. Юрія (23 квітня) щороку з чигринської Успенської церкви виходила процесія з духовенством в ризах і парафіянами, що несли ікони, корогви та хрести. Процесія піднімалась на шпиль гори і там служили молебень. Це та сама процесія, що її Т. Шевченко описав своїм незрівняним віршем. На Україні цього дня всюди виходили процесії в поле, де й служили молебень і кропили свяченою водою худобу, бо св. Юрія народ вважав за її покровителя. Але в Чигрині ця процесія, як мені пояснювали чигринці, була зв'язана не з св. Юрієм, а з Юрієм Хмельниченком, який „давно колись стріляв на батьківський хутор Суботів". Очевидно, народна пам'ять зв'язала цей звичай з облогою Чигрина турецьким військом під проводом Юрія Хмельницького в рр. 1677-1678. Існував ще інший старовинного походження звичай. З вечора під Великдень на Чигринській горі засобами міської управи ставились порожні бочки з-під смоли; в ці „смоляні" бочки клали соснових скалок, сухого дерева та соломи. Опівночі, коли з церков виходили процесії, щоб обійти тричі церкву, бочки запалювали, вони горіли ясним вогнем і освічували, до певної міри, нічну темряву. Цей звичай, на мою думку, постав ще за маґдебурського права, з кінця 1592 року.

З козацьких часів у чигринських міщан залишилась особлива любов до моря й охота бути моряком. Про це свідчив давній звичай, за яким міщани, що відбули військову службу й були вільні вибирати собі зайняття, в переважайчій більшості їхали до Одеси, Миколаєва, Херсону тощо і там наймались за матросів на російські та чужоземні кораблі. Навчилися чужих мов, часто дослужувались до ранґи шкіпера, і, як то кажуть, бачили світ. Російський уряд знав про моряцькі здібності чигринців і рекрутував їх до російської фльоти, але не всіх, бо на перешкоді була фізична порода чигринців: більшість з них були високі на зріст, стрункі, гарної постави, а на обличчя були красунями. За ці прикмети їх спрямовували не до фльоти, а на поповнення ґвардійських полків, що мали постій у російських столицях.

Перед першою війною почали були будувати залізницю від станції Фундукліївки до Чигрина. Залізниче полотно вже було готове й рейки покладено, але прийшла війна й рейки забрали для іншої дороги. Були чутки, що за большевицької влади знову прокладали залізницю до Чигрина, але знов перешкодила друга війна. Невідомо, чи після війни діждався таки Чигрин залізниці, а з нею й зв'язку з зовнішнім світом? Чи може й досі животіє він осторонь широкого світу, всіма забутий.

Незавидна доля припала першій столиці Української держави XVII ст.

Ярослав Курдидик

ОСІНЬ В КОНОТОПІ

Осінь чумацькою під'їздить валкою
Сивими волами, круторогими.
Гайвороння табунами над балкою
Розкльовує болотнисті дороги.

Худі ранки пасуться в стернищі,
Холод грає на чорній флейті.
Гойдаються у вітрі-колисці,
Важкі тіні, яснофіолетні...

Дні тучені, — збиті табунами, —
По дорогах відходять нерівних...
І, затисненими від нудьги устами,
Прощають стомлений південь...

БАТЬКО МАХНО

Російський анархіст, українець з походження, Нестор Махно був провідником анархістичного повстанського селянського руху на лівобережній Україні в рр. 1917-1921, відомого під назвою „махнівщина", яке то слово стало синонімом розгнузданої анархії. Махнівський рух — з дуже примітивними цілями й ідеями — здійснював їх насильно і дуже жорстоко, доходячи інколи до масового душогубства та звичайного розбійництва. Ідеологами махнівшини були російські анархісти Волін та Аршинов.

Про Махна і його „махнівщину" існує вже велика література, між іншим також кількатомові спогади самого Махна. В усній словесності (українській та російській) збереглося декілька пісень про „подвиги" й походи „батька Махна" і його „гуляйполя".

Продовжив низку спогадів про Махна російський журналіст З. Арбатов в паризькому журналі „Возрождєніє" (кн. XXIX), подаючи декілька характеристичних епізодів і сторінок до історії махнівщини, цікавих і для українського читача. Тому на цьому місці подаємо з незначними скороченнями переклад спогадів З. Арбатова.

***

„Початок Махна треба вдінести до передріздвяних морозів 1908 року, коли київські базари були закидані мороженими поросятами, гусьми, качками, дичиною, різною рибою, окостами та багатьма іншими принадами... Базари були сповнені покупців, що закуповували всячину на святкові дні і для зустрічі Нового Року.

Раптом в одноманітний гомін розмов покупців і продавців врізався короткий постріл. Поліційний пристав Базарної дільниці впав мертвий. Судове слідство встановило, що вбитий не мав ворогів ні політичних, ні кримінальних. Його діяльність обмежувалася виключно до пильнування за порядком на базарах і, крім випадкових дрібних сутичок з базарними бабами, він ні з ким більше не мав діла.

Правда, інколи приводили до нього в поліційну дільницю схопленого кишенькового злодія, що крав гаманці із торбин неуважних та розгарячкованих купувальниць. Але тому, що всіх своїх злодіїв вбитий пристав знав особисто, такого хлопчину він обдаровував міцним поличником, відбирав у нього крадене і відпускав на всі сторони, беручи з нього урочисту обіцянку більше не попадатися йому — приставові — на очі...

Цього ж дня вбивника арештовано. Не треба було довго шукати речових доказів. Відмагання вбивника були несуттєві, бо ж під його залізним ліжком знайдено револьвер, з якого був зроблений смертельний постріл.

Наприкінці січня 1909 року вбивник став перед військовим окружним судом, що урядував у касарнях піхоти, розташованих на передмістях Києва. Це був син малоземельного селянина із села Гуляй Поле, Олександрівського повіту, тодішньої Катеринославської губернії, двадцятилітній ливарник, що працював у київській фабриці — Нестор Іванович Махно.

Низький на зріст, майже карлик, з довгими руками, долоні яких досягали колін, з блідожовтим, побитим віспою обличчям і з круглими темнокарими очима — він нагадував сову, осліплену яскравим світлом. Довге темнокаштанове волосся було гладко зачісане назад і закривало йому вуха та коротку потилицю.

Процес тривав яких три години. У вступному слідстві не вдалося встановити, щоб убивник мав будь-яких спільників. Махна засуджено на досмертну каторжну працю. Ні в газетах, ні в офіційних повідомленнях не появилося ані рядка про цей процес. Про постріл на Київському базарі забули люди під час готувань до веселої зустрічі Нового Року.

З Києва засудженого Махна перевели в московську пересильну в'язницю — Бутирки. На весні він мав вирушити в кайданах у далеку дорогу.

В той час у молодого каторжника почався тяжкий кашель, після якого він інколи плював кров'ю, кашель посилювався з кожним днем. Махна перевели до в'язничного шпиталю, і чергова група каторжників відійшла на Сибір, залишивши товариша на шпитальному ліжку.

Незабаром Махно перестав плювати кров'ю, кашель полегшав, але все ж лікарська комісія визнала його нездатним до далекої подорожі на Сибір. Махно залишився в Бутирках. Роки у в'язничних стінах тягнулися тяжко, нудно й одноманітно. Здоров'я Махна поліпшувалося. Новий лікарський огляд визнав його майже здоровим і здатним іти на Сибір. Махна зарахували до однієї з чергових груп каторжників, що мала вирушати на досмертні каторжні роботи.

Визволила Махна революція в березні 1917 року. Вона відкрила перед ним ковані залізом ворота Бутирської в'язниці. Роки перебування в ній запоморочили цілком його природний селянський ум плутаними ідеями анархізму і дикою жадобою руйнувати усе те, що загнало його в тьмяні каземати. Махно недовго залишився в Москві, яка до болю нагадувала йому моторошні роки, відбуті у в'язниці.

Незабаром по виході з Бутирок він прибув до рідного села Гуляй Поле, де зустрів анархістку, вчительку школи — Галину Кузьменко. Анархія анархією, а особисте життя для себе — думала не дурна Галина і повела анархіста Нестора Махна до сільського священика. Анархіст Нестор Махно й анархістка Галина Кузьменко повінчалися законним шлюбом. Весілля тривало два дні і п'яна гульня відбувалася на всю широчінь.

Під той час велетенська Росія билась у судорогах, шукаючи нових соціяльних життєвих форм. Армії з фронтів розлізлися по безконечних просторах. Всюди і скрізь стріляли. Життя людини цінилось за гріш. Незабаром Махнові набридло безтурботне перебування в рідним селі. Жадоба помсти і руйнування посилилась у ньому. Він часто згадував, що стріляв у київського поліційного пристава, не знаючи навіть його особисто, а тільки з метою знищити одного з тих, що підтримували існуючий лад.

Навколо Махна згуртувались такі ж убивники-каторжники, як і він, дезертири з фронтів, дрібні злочинці, звільнені з в'язниць на підставі амнестій Тимчасового уряду, і молоді буйні хлопці, що їм від надміру сил хотілося також „понюхати крови" ...

По селах Олександрівського повіту почалися грабежі, безглузді вбивства, пожежі — безцільні й дикі, як і все, чим був пойнятий сам Махно і сотні злочинців, що пристали до нього.

В Дібровських лісах, уздовж широкого Дніпра, Махно розташував свій штаб, звідки керував частими нападами на садиби багатих поміщиків, забираючи звідти всі вартісні речі, харчі, коні й одяг для своїх сподвижників.

Все, що хоч би найменшою мірою репрезентувало владу, чи то сільський староста, вибраний вже за Тимчасового уряду, чи начальник глухої залізничої станції — все це Махно винищував без жалю, бо його програмою і ціллю було досягнення повної анархії й абсолютного безладдя. Він частенько повторював, що анархія — найкраща форма суспільного ладу і тільки в ній криються справжні чари земного існування. Махно і його ватага грабували, вбивали, підпалювали, не зустрічаючи в Олександрівському повіті ніякого спротиву ...

У той час коло Махна зібралось понад три тисячі горлорізів, в яких всяка згадка про Україну, як самостійну країну з державним апаратом, викликала кулю або широкий помах кривавої шаблі, що здіймала голову з плечей. Махно виповів війну українцям.

Незабаром почали формуватися відділи майбутньої денікінської т. зв. Добровольчої Армії. Цим відділам Махно також виповів війну, нападаючи по черзі, то на з'єднання українців, то на відділи Білої Армії.

У Катеринославі німецькі війська відзначали „безкровне" зайняття України. У великих залях Комерційного клюбу вони об'їдалися шинкою, вгодованими гусьми і впивалися горілкою та старими кримськими винами. Точно опівночі проголошено „ура" на честь кайзера. І в цю ж мить затарахкотіли десятки кулеметів. Ні один німець не вийшов з будинку Комерційного клюбу. Всі учасники бенкету впали під вогнем махнівських кулеметів або згинули у вогні, що охопив клюб з усіх боків. Чисельні стійки, розставлені німцями за всіма правилами воєнної стратегії, були зліквідавані махнівцями хитрістю.

Після того блискавичного нападу німецька залога в Катеринославі втратила майже увесь свій командний склад. Махно із своєю ватагою вернувся до Дібровського лісу, звідки продовжував війну з невеличкими відділами українців-самостійників, з українськими з'єднаннями, що присягли гетьманові Скоропадському і з регулярними відділами німецької армії.

Прізвище Махна вимовляли зі страхом по всій Україні. Його ватаги з'являлися завжди там, де їх зовсім не сподівались. З неймовірною швидкістю вони виконували своє криваве діло і зникали без сліду, залишаючи купи трупів і пожежі. Увесь Олександрівський повіт перебував під безконтрольною владою Махна та його бандитів.

Фабричне місто Катеринослав, в якому було тоді півмільйона населення, залишилось без охорони, бо невеличкі німецькі відділи ледве чи могли поставити спротив махнівцям.

У той час появився одвертий противник „батька" Махна — українець отаман Григоріїв. Він випередив Махна в обіцюванні кращого життя для наймитів, нещасних й знедолених. Його відділи стали також поповнюватися дезертирами ... Вибравши центром своєї діяльности район Бугу, він розташував свій штаб на залізничій станції Знам'янка й у проводі добре озброєних ватаг вирушив до району діяльности Махна, який зразу ж розгадав у ділах отамана Григорієва загрозливого противника для своїх анархічних ідей.

Махно вирядив невеличку ватагу відважних вершників назустріч отаманові Григорієву з пропозицією з'єднатися і боротися спільно аж до повної ліквідації великого землевласництва, капіталізму й до остаточного прогнання з України німецьких окупантів.

Григоріїв прийняв цю пропозицію і для обговорення метод спільної боротьби та взаємної підтримки на випадок потреби запропонував Махнові особисту зустріч.

В одному з хуторів біля Павлограду зустрілись „батько" Махно й отаман Григоріїв, маючи в супроводі невеликі відділи вершників для особистої охорони. Ледве Григоріїв розкрив рота, щоб почати переговори, Махно вистрілив у нього і цим миттю зірвав важливу зустріч. Невеличкий відділ Григорієва махнівці тут же на місці зліквідували, після чого головна сила григоріївців перейшла під командування Махна.

Це дало можливість зухвалому, але стратегічно обережному Махнові розпочати більшу операцію. Користуючись відходом німецьких військ, він прожогом зайняв Катеринослав. Багатьох, що носили хутра або кращі пальта і що попали під руки махнівцям на вулицях порубано шаблями або постріляно з револьверів. Махнівці заливалися сміхом, коли після удару шаблею голова нещасного котилася по бруку і безголовий труп робив ще кілька кроків і потім падав, спливаючи кров'ю.

З'єднання гетьмана Скоропадського, невеликі добровільні відділи, окремі частини відступаючих німецьких військ — всі вони були безсильні проти згуртованої сили Махна, що міцно засіла в місті. „Добровільці" частенько слали гарматні привіти з лівого берега Дніпра, але вони не турбували Махна, а тільки вбивали ні в чому невинних людей.

Махно проголосив у місті повну анархію, а себе особисто — охоронцем кожного, хто так чи інакше почував себе покривдженим або незадоволеним, а таких — в ті роки — було дуже багато.

У штабі Махна працювали тоді якийсь Яблоновський, що представляв себе колишнім офіцером якогось саперного відділу, і темна особистість — анархіст Аршинов. Під проводом Махна вони ухвалювали смертні присуди і видавали накази та заклики до населення.

***

Місцем для свого штабу Махно вибрав великий дім доктора Гербильського на розі Садової і Козацької вулиць, де жив тоді і я. Пізно вночі, в оточенні десятка своїх хлопців, озброєних від ніг до голови,

батько Махно з'явився в нашому домі. Він уважно і довго знайомився з розташуванням кімнат, щоб вибрати найбільшу для свого штабу. Він забажав також, щоб кожен з мешканців дому представився йому особисто.

„Батько" Махно був у новій шинелі з доброго офіцерського сукна, поли якої волочилися по підлозі. В руках він м'яв нервово велику шапку з дорогого хутра. До кожного, хто примушений був йому представитися, звертався хрипкуватим голосом з одним питанням.

— Знаєш мене? — і, не чекаючи відповіді, тут же гордо заявляв: Я Махно! А звуть мене Нестор Іванович! — і подавав кожному руку.

„Оглядини" великого дому тривали до сходу сонця і, як тільки перші соняшні промені заглянули в одну з кімнат, Махно наказав своєму почетові негайно „зорганізувати" сніданок.

Кожна родина, яка жила в домі, була зобов'язана дати свою пайку. Незабаром у кімнаті, де розташувався Махно, на спеціяльно внесених столах, виросли купи ковбас, яєць, сала, шинки і хліба. З'явилися також коробки сардинок і пляшки горілки, вина та пива. Деякі з мешканців, перестрашені присутністю „батька" принесли навіть французького шампану. Незабаром на одному з столів привітливо засвистів самовар і Махно із своїми хлопцями засів до сніданку...

Гарячий чай, горілка, пиво, вино і шампан вплинули на Махна та його хлопців, які майже всю ніч провели на оглядинах дому. Один за одним вони почали куняти, розвалившись на кріслах або й на підлозі. За ними і сам Махно схилив голову на стіл і заснув. Здавалося, що всі вони почали змагання, хто сильніше вміє хропти... Це було щось, що важко описати, і — в кожному випадку — нелюдське. Я і ще деякі з мешканців залишалися в кімнаті, не зважуючись вийти з неї, бо бачили, що хоч Махно і хропе, вся його постать карлика в напруженні. Ми не помилилися. Не минуло й півгодини, як Махно рвучко скочив з крісла, вихопив з кишені свій новенький бравнінґ, підбіг до вікна, розчинив його і вистрелив кілька разів в повітря. Таким чином він побудив своїх супутників, які умлівіч опинилися на ногах і оточили свого „батька".

Він наказав одному з них поїхати до тимчасового штабу і звеліти, щоб „війська" точно за годину вишикувалися на Тюремній площі для паради. Сам же продовжував оглядини кімнати. За годину на Тюремній площі зібралися „війська", як це їм було наказано.

З вікна мого мешкання я бачив величезний Будинок арештантських рот і Тюремну площу перед ним... В неймовірно строкатому одязі, на чудесних конях, з дивовижною зброєю невеликими групами збирались за кіннотними правилами. Піхотніх відділів не було.

Вершники були одягнені в дорогі хутра, деякі з них мали на головах замість шапок жіночі хутряні муфти або лисів, зв'язаних на кінцях мотузкою. Багато вершників мали на плечах дорогі колими, теж прикріплені грубими мотузками. Озброєння складалося з ручних кулеметів, рушниць, козацьких списів, шабель і ручних ґрант, застромлених за пояс або причеплених до сідла. „Війська" виступали, очевидячки, в повному озброєнні, щоб гідно зустріти свого отамана.

До цього ж треба уявити собі, що за годину до цієї паради опустілий велетенський Будинок арештантських рот був зверху і всередині политий нафтою і відданий вогневі на повну руйнацію. Будинок яскраво горів, коли на расовому коні з'явився „батько" Махно. Свої війська він привітав коротко:

— Здорові, падлюки!

— Здоров, батьку! — загриміла багатотисячна маса вбивників, грабіжників і розбійників.

Махно сказав коротку промову, проголосив, що всі крамниці, маґазини, склади, винарні, банки і всі підприємства міста без будь-якого вийнятку переходять з хвилиною закінчення його промови на власність бідноти і кожен має право взяти соб істільки, скільки йому потрібно, щоб заспокоїти свої потреби...

— Але, коли б хтонебудь задумав при цьому збагачуватись, того — чекає куля! — закінчив він свою промову і чвалом помчався до свого штабу.

За декілька хвилин у цілому місті почалася небувала грабіжня. На Базарній площі порозбивано бочки соняшникової олії і тут — бочки з вином. Обидві рідини зливалися в болотнисту, огидливу масу. Дорогі хутряні плащі були топтані грубими заболоченими чобітьми і плавали в морі вина, лікеру та коньяку з розбитих пляшок. Бочки з маслом обливано нафтою. Білля, посуду, меблі, килими й сукна скидано на купи і спалювано в дикому змаганні нищення.

Розгром відбувався жорстоко, гнівно і нестримано. І навіть, коли хтось з потребуючих і приніс собі додому килимок, сукна на одяг чи полотна на білизну, то й ці речі були поплямлені олією і нафтою.

До вечора волю „батька" Махна точно виконано: місто пограбовано до останньої крамнички... Вислід був дуже виразний: багачі, як думав батько Махно та його банда, зубожіли, але й убогі залишились такими ж бідняками, як і були до зайняття міста їх благонадійником, Махном...

Яких три дні міська голота рилася в купах пограбованого майна, що його охороняли озброєні махнівці. Потому вулиці міста знову спорожніли і життя завмерло.

***

Опинившись у явній скруті, перші застогнали службовці поштово-телеграфних урядів. Вони вибрали з-поміж себе делеґацію з п'ятьох найстарших урядовців, які пішли до Махна з тим, щоб з'ясувати йому тяжку ситуацію товаришів, які не одержують платні і ні мають ніяких засобів для життя. Махно прийняв делеґацію, але вже після їх перших слів дико зарепетував:

— Забирайтеся геть до всіх чортів! Мені не потрібна ніяка пошта! Пора вже відучитися від буржуазної звички писати безглузді листи! Я не написав у моєму житті ні одного листа, а таки живу! Так ось! Мій закон: пошту й телеграф замкнути, службовців звільнити, а для виплати платень вашим товаришам передаю в повну вашу власність усі наявні гроші й увесь маєток пошти, з яким можете робити, що хочете! А тепер — геть, щоб і духу вашого тут більше не було!

Залізничні урядовці сподівалися реальніших успіхів у „батька" і теж вирядили до нього делеґацію, але й вона почула від нього майже все те, що й її попередники.

— Геть до всіх чортів! Тільки катастрофи робите! Ні в чому невинних людей калічите й убиваєте! На якого чорта потрібна мені ваша залізниця? — визвірився він на приголомшених урядовців. — Коли мені треба їхати кудинебудь, то я беру тачанку або коня і їду. Ось мій закон: увесь залізничий маєток передаю вам, залізничникам, на повну власність і робіть собі з ним, що хочете, а до мене більше не лізьте!

Але й окремі особи пробували добитися „прийняття" в „батька" Махна, щоб пожалітися на свою біду. Одного разу прийшов до нього якийсь чоловік, який залишив недавно міську лікарню. Він скаржився на занепад своїх сил внаслідок поганого харчування в лікарні. Махно наказав навантажити воза всякими можливими харчами і негайно відвезти їх до лікарні. А п'ять хвилин після того власноручно застрелив одного із своїх хлопців за те, що той забрав в урядовця годинник на вулиці і не здав його на збірний пункт, куди зносили все. „реквізоване" майно міських громадян.

Трапилося так, що Галина — дружина Махна — раптом захворіла. Сліпа кишка дала про себе знати. Виникла потреба негайної операції. Хвору доставили в приватну клініку хірурга Довжанського, який зараз же почав приготовляти її до операції. Махно витягнув з кишені жменю дорогоцінного каміння, передав їх перестрашеному хірургові і заявив:

— Це тобі, як аванс! Вилікуєш Галину — дістанеш втроє більше, але горе тоді, коли операція не вдасться! Тоді краще пиши зараз же тестамент, до операції!..

Досвідчений хірург певною рукою зробив своє діло і Галина незабаром видужала. Лікар одержав обіцяне, а сестри і доглядальниці клініки дістали в дарунку хутряні плащі, перстені й інші золоті оздоби.

Здавалося, що велике фабрично-промислове місто віддане на віки вічні Махнові. Ні з якої сторони не видно було рятунку. Катеринославці були відтяті від усього світу і в такому стані прожили понад шість тижнів. Без листів, без газет, без телефону, без світла, без води. Тільки час від часу вибухав десь у місті гарматний набій, висланий кимось з лівого берега Дніпра. На протязі тих моторошних тижнів багато людей, що їх зараховувано до великої буржуазії, згинули порубані махнівськими шаблями або порешетовані кулями здичавілих сподвижників Махна.

Тим часом революція йшла своєю чергою, поширюючись і поглиблюючись... Якийсь білоґвардійський відділ, тікаючи після жорстокого зудару з багато сильнішою червоноґвардійською частиною, пробував пробитися в сторону Криму і для того йому доконче треба було пройти через Катеринослав і потім залізничним мостом переправитися через Дніпро. Тут цей паросток Білої Армії зустрів групу батька Махна.

Під містом виникла коротка, але кривава сутичка, яка незабаром поширилася на вулиці і площі міста. Тріскотня кулеметів, свист куль, крики ранених, вогонь пожеж — все це пронеслося над містом. Від своїх розвідачів Махно дізнався, що з'єднання Білої армії перевищує кількісно його сили і складається головно з бійців, які билися проти німців у царській армії, маючи на плечах офіцерські погони. Махно з'ясував собі безглуздість довгого спротиву і наказав своїм бандитам, відстрілюючись, залишити місто.

Вози-тачанки, навантажені всяким добром вперемішу із кулеметними стрічками та амуніцією для легких гармат, на верху якого постогнували легко й тяжко ранені, потягали довгим ланцюгом з міста, прикривані невеликим відділом найбільш одчайдушних стрільців.

За декілька хвилин до того, як я з вікон свого мешкання побачив перших вершників Білої Армії, по Садовій вулиці, верхи на баскому арабському коні, проїхав Махно з невеликим конвоєм.

***

Минуло декілька років... Але розмови про Махна в нашому районі не припинилися. По селах, на хуторах і навіть на передмістях міст, які зазнали солодощів вільного життя анархістів, часто згадували Махна і його дії. Бідняки й наймити все таки вважали, що „батько" турбувався про них і був справді їхнім другом і ворогом багатих. Про „батька" Махна складали і співали пісень.

Дітей, що їм не допомагали казки і що не хотіли скоро заснути, няньки страшили Махном:

— Якщо не заснеш, то зараз прийде сюди батько Махно! Дасть він тобі бобу! — і діти боязко скулювалися і скоренько засинали.

Потім ми дізналися, що про існування Махна і про його леґендарні бойові здібності знав і читав увесь світ.

Попавши до Берліну, я пробував між іншим дізнатися щось про долю Махна, але ніхто докладно не знав, де він, чи живий, і тільки деякі говорили не надто переконливо, що з рештками своїх банд, переслідуваний полками Червоної армії і притиснений до румунського кордону, він перейшов цей кордон і звідти попав до Польщі, де й піддався польській владі. За перехід кордону без попереднього дозволу йому, буцімто, присудили кару в'язниці. Пізніше я дізнався цілком певно, що Москва вимагала видачі Махна, але польська влада на те не погоджувалася або жадала за нього надто великої політичної ціни. Махна посадили у варшавську фортечну тюрму.

***

В той час мені довелося виїхати на кілька днів до Варшави, де я зустрів мого товариша з гімназії, поляка, який займав видатне становище в польському міністерстві внутрішніх справ. Після довгих спогадів ми перейшли на політичні теми, і мій приятель згадав, що під його відданням перебуває тепер батько Махно, в справі якого ведуться затяжні переговори між польським урядом і Москвою...

Я згадав мою зустріч з Махном і коротко розповів про неї моєму приятелеві.

— Хочеш відвідати його у в'язниці? Цікаво, чи він тебе пізнає! Якщо хочеш, то я можу влаштувати побачення з ним...

Ми сіли в авто й незабаром опинилися у велетенському будинку варшавської фортечної в'язниці. Яких

десять хвилин мене водили з одного коридору в другий. Ми то сходили на поверх нижче, щоб зараз же — зробивши декілька кроків — підійматися вгору. Це був справжній лябіринт коридорів, входів і, буцімто, виходів, але виходу не було...

Нарешті мій приятель запровадив мене у велику, ясно освітлену камеру, що її дозорець перед тим відімкнув тяжким залізним ключем. Сам він пішов у другі двері, звідкіля по якійсь хвилині вийшов за ним... „батько" Махно.

**
*

Маленький, трохи згорблений, прижмуруючи очі від, очевидячки, занадто сильного для нього світла, у військовій темній куртці, в штанах, засунутих у короткі халяви чобіт, тримаючи руки за спиною, він зробив крок уперед, і побачивши мене, зупинився, ще більше нахмурився і вп'ялив у мене свої запалені, круглі очі.

— Чого ви від мене хочете? Хто ви? — спитав він непривітно.

Мій приятель звернувся до Махна і, запропонувавши йому сісти, з'ясував йому ціль мого приходу.

— Ви — большевик? — спитав знову Махно, вперто дивлячись на мене.

Я назвав своє прізвище, заспокоїв Махна заявою, що я не большевик, а хотів тільки відвідати його, тим більше, що колись зустрічався з ним у Катеринославі.

Махно пожвавішав.

— Ах, так! Ось воно що! Ви жили тоді в Катеринославі?! Славні були часи! (Я був іншої думки). — Скажіть чи все те правда, що писали газети про мої війська? Чи справді було все це в дійсності: грабунки, вбивства і розгром усього, що попадало їм на очі?

Ці питання Махна дуже спантеличили мене і я вирішив не давати на них безпосередньої відповіді.

— Несторе Івановичу! — почав я. — Немає ніякого глузду вертатися сьогодні до того, що було! Але скажіть мені, що ви думаєте про майбутнє? Як ви уявляєте собі ваше особисте завтра? Які у вас пляни?

Махно нервово скривився, відкинув своє довге волосся назад, встав з свого місця, заходив по камері, і, все ще тримаючи руки за спиною, почав говорити:

— Мої пляни випрацьовані до найдрібнішої деталі! Але, поки я знаходжуся за ґратами, зрозуміло, нічого починати не можу. Ви напевно знаєте, що моя голова є тепер об'єктом торгу... Московські бандити вимагають моєї видачі... Польська влада покищо відмагається... Чим цей торг скінчиться — сказати не можу!

Він раптом зупинився, потім підійшов близько до мене і сказав:

— Чи відомо вам, що і моя дружина Галина знаходиться зі мною? Вона породила доньку!.. Люся звуть її! — І його хмарне, жовте, інколи аж синє обличчя на мить заясніло щасливою усмішкою люблячого батька.

Махно взяв з моєї папіросниці запропоновану йому сиґарету, жадібно затягнув дим у свої хворі легені, легко закашлявся й урочисто промовив:

— Як тільки буду знову на свободі, то негайно вернуся на Україну з тим, щоб там продовжувати почату мною війну проти всього, що визначає владу, і тим більше проти влади червоної... Моя ідея — анархізм і найповніша анархія у всьому... За цю мою ідею я готовий і голову свою віддати!.. Нам, анархістам, не потрібні ні уряди, ні тюрми! — При цьому він гостро поглянув на мого приятеля поляка, який мовчки слухав нашої розмови.

Махно знову затягнувся димом і його охопив сильний кашель. Вимовляючи з трудом слова і кашляючи, він продовжував:

— Хвороби легенів я набрався під час мого ув'язнення в Бутирській тюрмі... Здавалося, що з роками все минулося, але тепер моя хвороба знову проявляється... Але це не стримає мене від здійснення моїх плянів... Як тільки буду на волі — негайно ж почну нову боротьбу... Буде багато крови... Будуть моря крови, в яких потонуть тисячі людей, але я ні на крок не відійду від моєї програми!

Він замовк і я запитав:

— Скажіть, Махно! Чи не можна б вести війну без крови... я думаю, війну ідейну... Тож у боротьбі зі зброєю в руках ллється кров людей, найменше будь-чому винних!

Після короткої надуми Махно відповів:

— Я постараюся по змозі менше проливати кров невинних людей... Але кров буде ллятися, як вода в Дніпрі! — майже в безтямі закричав він.

Мій приятель підвівся і потиху шепнув мені, що нам треба залишати тюрму. Хоч я і не сподівався, Махно подав мені руку і знову сказав:

— Вам пора йти... Так ось! Коли задумуєте написати щонебудь про зустріч зо мною, то не забудьте почати з того, що моїм першим завданням є вирватися на волю, а там поллється кров, навіть ціною мого власного загину у ній!..

Я запропонував йому написати декілька речень з його „програми", додаючи, що її я може десь опублікую. На чвертці поштового аркуша він накинув коротко майже все, що досі сказав.

**
*

Знову минуло декілька років. Махнові пощастило вийти на волю, але в Польщі залишатися він не міг. На Україну він не вернувся. Деякий час перебував у Данціґу, що був тоді самостійним містом і не підлягав контролі польської влади. Залишив Махно Данціґ, проживши там мирно і без будь-яких виступів. Звідти виїхав до Парижу, де в співпраці з іншими анархістами, видавав невеличкий журнал „Борьба".

Вікова культура світового центру гнітила бунтівливу душу Махна. Він тужив за Дібровськими лісами, за широким простором ланів уздовж Дніпра. Його поривало до прегарного арабського коня. Йому мріялися барвисто й строкато зодягнені ватаги його бійців, а його хворим легеням баглося знову дихати димом пожеж і ледве чутним солодким запахом теплої людської крови...

Але слабе здоров'я зламало гордий дух степового розбійника... Йому не повелося виїхати з Парижу, де він і закінчив життя на ліжку третьорядного міського шпиталика. Його тлінні останки поховано на кладовищі Пер-Лашез, звідки їх через декілька років мабуть викопали і скинули в катакомби, як і кості всіх тих, що за місце їх могили ніхто не платить...

Переклав **Н. В.**

„ВСЬО МОГЬОМ"

Написав А. Височенко

Сп'янівши від жовтневої революції, екзальтована дворянка Коллонтай, з вигуком: „все належить народові!", кинулася в обійми матроса Дибенка.

Солом'яна вдова по офіцерові, разом з новим обранцем, літала автом по безконечних вулицях Петербургу. Манірна, хтива пані буквально шаліла. Вона дозволяла прилюдно носити себе на руках просто з пляшки жлукопала горілку, танцювала й співала серед черні на всіх перехрестях. Тваринячий екстаз ніби здмухнув сальонове виховання. Не наважувалася вона лише на морську прогулянку з Дибенком. Казала йому в очі:

— Чого доброго, на морі розпсихуєшся й скинеш мене в воду, як Стенька Разін персидську князівну.

— Всьо могьом! — весело погоджувався з цим припущенням матрос, до хрусту в суглобах стискаючи представницю „гнилої інтеліґенції".

Здоровенний, з буйним чорним чубом над чолом, Дибенко мав красу велетня-дикуна. М'язисті татуйовані руки і відкриві груди, переплетені кулеметними стрічками, безперервно мерехтіли на екрані революції. Похід на Зимовий Палац, здушення Кронштадського повстання, нищення людей на вулицях і в підвалах ЧК — скрізь бачимо цього матроса.

Він теж сп'янів на радощах жовтневої революції. Сп'янів від крови, горілки, вина, від нічим не обмеженої сваволі. Вінцем його успіхів була вродлива дама Коллонтай. З нею Дибенко з'являвся скрізь і особливо часто серед розгуляної червоної матросні. Під дружній ляскіт долонь „братішек", він, після доброї чарки, кидався танцювати виробляючи найдивовижніші, здебільшого непристойні „па". Розпалений, задоволений з власної персони, Дибенко ставав перед Коллонтай у горду позу атлета і захоплено деклямував:

— Уматроса морда брита,
У матроса грудь открита
Штани кльоч
Дайош? Берьоч?

Загальний регіт вкривав вірша і чи не найбільше сміялася революційна дама.

Та, крім площ і вулиць, Коллонтай захотіла мати ще й родинний затишок.

— Всьо могьом! — за звичкою хвацько поклав резолюцію на прохання своєї подруги перший матрос червоного жовтня. Того ж дня закохана пара комуністичних молодят зареєструвалася в якомусь там совєті. Як і належить взірцевій пролетарській родині, Дибенко реквізував для подружніх потреб найкраще приміщення в колишньому аристократичному „Європейському готелі" і безліч різного „барахла" чи не з самого царського палацу.

Вселення спарованих демонів відбулося вийнятково гучно. У великій залі „Европейського готелю" зібралося багато матросів та чекістів. Слугували їм офіціянти, що скидалися на графів. Чудова оркестра й циганський хор слухняно виконували кожне бажання нових господарів.

Весільні гості, на чолі з Дибенком, звикли волочитися лише по портових шинках, а тому море світла, розкішні м'які фотелі, чудово сервований стіл справляли на них гнітюче враження. Це відразу помітила спостережлива Коллонтай. Прудко без сторонньої допомоги, скочила на крісло й, наче командарм на полі бою, гукнула офіціянтам:

— Подати чистий спирт!

Вправді офіціянти блискавично розмістили на столі силу-силенну пляшок.

— Пити по чайній склянці й не розводити водою! — скомандувала Коллонтай.

— Молодець, Малася! — захоплено заревів Дибенко, звівся на довжелезні ноги, крутнув двома пальцями за її щоку і шкарубною долонею погладив по голові.

Це був найвищий прояв почуття до жінки, на який міг спромогтися цей матрос. В портових шинках він ніколи не питався імен веселих дівчат, а завжди називав їх Маласями, при допомозі великого й вказівного пальців накручував їм до червоного кольору щоки і повільно долонею гладив голови.

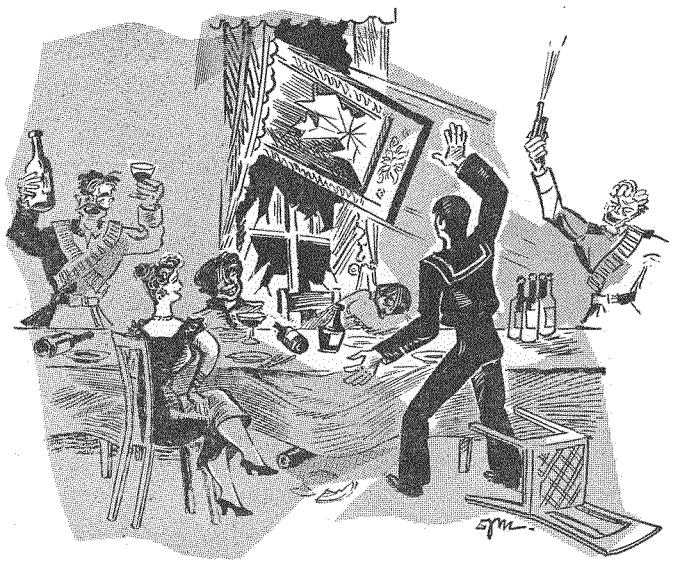

Всьо могьом...

Однак, Коллонтай не зареаґувала на плебейську поведінку свого, дарованого революцією, чоловіка. Хоч вона зовсім і не Малася і далеко не шинкова весела дівчина, але у відповідь тільки струснула коротко підстриженим волоссям і, владно промовила:

— Пий перший!

Дибенко слухняно, одним махом, вихилив склянку спирту, рвучно схопив пляшку „нарзана" й безпосередньо з горлечка ковтнув трохи цієї мінеральної води.

— Ну, як? поцікавилася, з здозволу сказати, дружина.

Тяжко відсапуючи, кулаком витираючи губи, Дибенко щиро признався:

— Маю враження, ніби мені хтось вистрілив у шлунок.

— В такому разі негайно відкрити канонаду по шлунках! — розтяжно наказала Коллонтай і аж тепер сіла в крісло.

— Ура, Малася! Всьо могьом! — громом відгукнулася на команду ціла заля. Задзвеніли склянки, засюрчала палюча рідина в ротах, хмарою знялися в гору вибиті з пляшок корки. Руками роздирали на тарілках ковбаси, ясшно-молошні омлети, набираючи столовими ложками, ніби борщ, чорний і червоний кав'яр.

В розпалі пиття та чавкання хтось згадав традиційне весільне: — Гірка!

Молодята поважно поцілувалися.

Коллонтай спала в голову кумедна думка:

— Гірка всім! — пронизливо закричала вона, перекривши гамір юрби.

І слухняно, морда до морди, почали повертатися п'яні чекісти та матроси, по черзі цмокатися, а потім спльовувати вздовж усього величезного столу.

Хор з оркестрою вшкварили „Семною нічкою".

— Зменшити світло! — запропонували з віддаленого кутка.

— Всьо могьом! — миттю похопився Дибенко і, не цілячись, з мавзера збив електричну лямпочку.

— Відкрити канонаду по люстрі! — в зміненій формі повторила свою недавню команду Коллонтай.

Зчинилася справжня громадянська війна. Затріскотіли сальви з різноманітних револьверів, в стелю полетіли пляшки, склянки, тарілки, ножі, виделки. Проте як відомо кожному, на стелю закон притягання не поширюється а тому пущені вгору предмети негайно ж спішили повернутися вниз, по дорозі безцеремонно влучаючи весільних гостей. Вереск, крики болю і матюки заглушили весільну гутірку. Раптом одна пляшка розбилася об тарілку біля самого Дибенкового носа. Червоним помідоровим соком заляпало першого матроса і його дружину. Дибенко реаґував негайно. Схопив обома руками велике дзеркало і шпурнув його в кут, звідки, на його думку, вилетіла осоружна пляшка. Та велетень не розрахував сили свого розмаху. Дзеркало просвистіло над головами гостей й спрямувалося в широке вікно. За секунду воно разом з віконною рамою вилетіло на вулицю. Несподівана витівка господаря бенкету припала присутнім до смаку. Тепер уже не на стелю, а через вікна на двір полетіло всіляке причандалля зі столу. Скориставшись з зручної хвилини, офіціянти, хор та оркестра стрімголов, у різні боки, засвітили п'ятами.

— Дайош музику сюди!

Труби флейти ґітари, мандоліни, скрипки, підставки для нот заступили недавні пляшки, ножі, виделки, тарілки.

А охочі піддавали ще більше жару:

— Барабан на передову! Барабан!

Чоловіка з десять схопили оркестровий барабан і висадили через вікно подихати свіжим повітрям.

Коли справа дійшла до фортепіяна, що його теж збиралися були викинути на голови революційного пролетаріяту, заговорила вулиця. Вона заговорила рясною стріляниною з ґвинтівок та кулеметів. Під обстріл узято всі поверхи „Европейського готелю". Червоногвардійський патруль, що саме переходив вулицею, повів на готель організований наступ.

За пів години із залі винесли кількох забитих, а ще більше поранених. Бенкет довелося припинити. Молодята пішли відпочивати.

Коли Коллонтай прокинулась, Дибенко з папірцем в руках вже ходив з кутка в куток і самовдоволено посміхався. Якби матрос був трохи товшим психологом, він би прочитав на обличчі дружини, що їй уже всього досить, все вже обридло. Та жовтневий кийок, при всіх обставинах залишається кийком. Він, нічого не помічаючи, випнув колесом груди, гучно ляпнув себе долонею біля серця й вимовив стандартне:

— Всьо могьом!

— Що ж ти врешті можеш? — презирливо скривила уста Коллонтай.

Дибенко був вкрай здивований цим запитанням. — „Невже їй замало всього баченого?" — Але вголос сказав:

— Хочеш, стрибну з верхньої палуби „Аврори" в море?

— Цей спорт для мене не новина.

— „Холйра!" — подумав собі Дибенко й запропонував інше:

— Можу розігнути підкову!

— То в кожному цирку роблять.

— Ну, то для тебе я готовий знищити самого Дзержинського! — люто запроповував силач і очі його налилися кров'ю.

— Фелікс потрібний революції, його нікому чіпати не вільно! комуністична дама скочила з м'якого ліжка, суворо тупнула ногою й почала готуватися до купелі.

Матрос присів на ліжко ,відкрив рота, але мовчав. Він нічого не міг придумати що б ще сказати. І тільки тепер Коллонтай помітила в його руці невеличкого папірця.

— А це, що таке?

— Це я... нерішуче протягнув матрос, — написав. Написав для тебе.

— Он як! — ласкавіше обізвалася вона. — Може вірша? Цікаво!

— Всьо могьом! — миттю прийшов до форми підбадьорений Дибенко.

— Ну то читай! — кинула недбало.

Дибенко з патосом, виразно, повільно продеклямував:

— Мілая моя Малася,
В вас влюбився я.
Сильно плакал я вчерася,
Пташечка моя.
Я люблю вас всею душою,
Милая мадам,
И зарежу вас косою
Просто пополам!

— О, посоромлений Парнасе! О, мій банальний, невдалий Отелло! Коллонтаю схопилася руками за живіт і несамовито зареготала.

— Хай я десь попаду отих Панаса Отела — десять шкур спущу!

Цієї хвилини принесено телеграму. В ній Совнарком суворо наказував Коллонтай і Дибенкові цього ж дня, потягом спеціяльного призначення, тобто експресом „Стріла" виїхати до Москви.

Все ще схлипуючи від сміху, експансивна жінка поцікавилася:

— Коли відходить потяг?

— За сорок хвилин! — байдуже буркнув матрос.

— Здуріти можна! Я ж за такий короткий час нізащо не вберуся. А куди дінемо все наше майно?

Тепер вона перейшла в зовсім інший стан: бігала по кімнаті, верещала, розпучливо хапала себе за голову.

Дибенко скоса позирав на „панські витребеньки", а потім, позіхаючи на повний рот, зауважив:

— Годі скипидаритись!

— Як то годі? Вже менше як пів години в нашому розпорядженні!

— Я реквізую окремий вагон для нас і здержу відхід „Стріли" на скільки тобі потрібно.

— Здержати відхід „Стріли"... Та цього царські міністри не наважувалися робити!

— Бо були дурні, тому війну й революцію програли. А ми всьо могьом! Іменем диктатури пролетаріяту!

На одне лише слово спромоглася вражена дворянка Коллонтай:

— Валяй!

Того дня експрес „Стріла" вийшов з петербурзького двірця із запізненням на дві години. В ньому, окремим царським вагоном, їхали високі представники робітничо-селянської влади — Коллонтай і Дибенко.

В Москві їх особисто „чистили" Ленін, Дзержинський і Троцький. Про весільну оргію в Петербузі вони знали про все, до найменших подробиць. Скороспіле подружжя негайно розлучили: жіночу половину вислали послом до Швеції, а чоловічу — комісаром на Далекий Схід.

Коллонтай після цього вже більше ніколи офіційно не виходила заміж. Вона знайшла цілковите задоволення в практичному застосуванні своєї широковідомої „теорії" вільного кохання.

Минуло кілька років. У тому ж „Европейському готелі" і в тому ж номері зупинилася інша пролетарська пара: народний комісар освіти, Луначарський та прима-балерина, Розанель. З дивного збігу обставин, цим „трудящим", як колись Дибенкові й Коллонтай, теж треба було негайно виїздити до Москви: Розанель наступного дня мала виступати перед комуністичними вождями в Кремлі. Для цього виступу їй тут у Петербурзі кравчиня колишнього імператорського Маріївського театру шила спеціяльний одяг — „фантазі".

В номері троє: кравчиня, що старанно усуває різні дефекти в морі мережив, Розанель, що в японському капоті нервуючись сидить на низькому стільчику, народний комісар Луначарський, що схилився на коліна й старанно миє ноги балерині. Час від часу він захоплено промовляє:

— Не ноги, а золото! Таких світ ще не бачив!

Луначарський трохи вищий від середнього зросту, з маленькою борідкою, в окулярах, з червоними запаленими очима. Руки його без ніяких пролетарських ознак.

Розанель — тендітна, манірна, маленька лялька. Про таких жінок відомий Вертинський колись співав: „Ваші пальці пахнуть ладаном".

І ось ці пальці нервово хрустять.

— Я не можу, не можу більше витримати! Моя сукня до відходу „Стріли" не буде готова. Що робити?

Аби чимсь розважити схвильовану подругу, нарком починає оповідати про те, як справляли в цьому готелі весілля Коллонтай і Дибенко.

Розанель має примхливу вдачу і швидко приймає несподіване рішення:

— Бачиш, той шлюб, Дибенко, для Коллонтай „всьо могьом", а ти, міністер, що можеш? Затримай „Стрілу"!

— Зрозумій, почав розгублено Луначарський, та балерина рішуче заткнула йому рота:

— Ніяких зрозумій, чуєш! Або затримай „Стрілу", або я перейду до Калініна!

Нарком, певно зміркувавши, що від завтрішнього виступу Розанель у Кремлі залежить доля світової революції, кинувся до телефона.

І цього дня „Стріла" також відійшла з Петербургу на дві години пізніше. Хоч і під явним примусом, але слабодухий та слабосилий Луначарський все ж довів прекрасній Розанеь, що і він „всьо могьом!"

Бразілія.

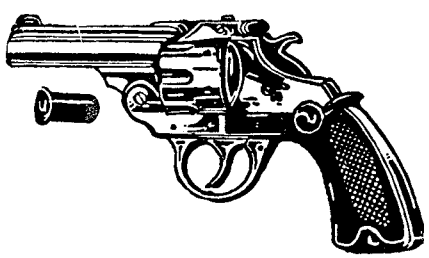

ЛІРНИК

Написав Степан Женецький

Вже від ранку дзвонять усі дзвони у Терпилівцях, скликають людей на празник. Голосно гуде найбільший і найстарший дзвін „Йосиф", що його ще за цісаря купили і кличе своїм повільним, ґаздівським голосом:

— При-ходь-те, при-ходь-те...

Середній же, „Василь", і собі, мов добрий син батькові допомагає припрошувати:

— До-нас, до-нас...

А найменший „Степанко", той щебече своїм тоненьким голосочком, гей дитина:

— В-го-с-ті, в-го-с-ті...

І йдуть люди, пливуть, напливають. Ідуть з близьких, сусідніх сіл, ідуть з далеких, ідуть з гір і долин, ідуть стежками, дорогами, ідуть полями, межами, позагуменню. Ідуть старі й молоді, хлопці й дівчата, старці й діти.

Всі йдуть до Терпилівців, всі спішать на празник. Гей, бо й славні ж празники у Терпилівцях. Ніде не буває стільки священиків, ніхто такої красної проповіді не скаже, як терпилівський декан, і нічий хор так не заспіває, як терпилівський.

А й люди терпилівські які добрі — і до хати попросять, і погостять, і добрим словом потішать. Далеко й широко пішла слава терпилівських празників. І як тільки прийшло свято другої Пречистої, всі спішать до Терпилівців.

Сонце зійшло з-поза боянецького лісу, скоренько піднялося над Терпилівцями і так сипнуло ясним промінням на золотий хрест на церкві, немов блиском показувало людям дорогу. — Сюди, сюди, тут празник, відбувається!

А коло церкви людей, мов муравлів: багато ще вчора поприходило, багато вночі, інші сьогодні. Ті, що раніше прибули, пішли до церкви, де служба за службою правиться, інші, яким не стало місця у церкві, поклякали і моляться під церквою, а ще інші мусять на майдані приміститися та аж на луці, що за річкою.

А на майдані, то прости Господи, правдивий ярмарок. Тут такої всякої-всячини понавозили, що і в місті такого не купити: і образці, і книжки, і ланцюжки, і сопілки, і іграшки, і чого-чого там тільки немає...

Коло сопілок та свистілок позбиралися самі хлопці-підлітки, такі, що вже товар пасуть; кожний хохе купити собі сопілку, щоб було чим на вигоні розвеселитися. Всі вони свищуть, випробовують... Такий вереск, такий писк підняли, що старші аж вуха затикають і чимборшій тікають геть з того місця.

За брамою, під муром, дівчата тиснуться: там хрестики продають, пацьорки, стяжки, бинди... Купують, приміряють, тішаться, веселяться.

А там, де книжки, календарі, газети на столах розложені, — там вже парубки товпляться: переглядають, вибирають, радяться, котра краща, цікавіша, котра пише про Україну та про козаків. Купують, ховають до спідніх кишень, щоб поліцаї по дорозі не відібрали, і задоволені відходять...

Та й дідів сьогодні понасходилося до Терпилівців на празник, як ніколи. На кожному роздоріжжі, попід плотами, під церквою, на цвинтарі, сидять по одному, по двох, моляться голосно, б'ються в груди і просять:

— Дайте, не минайте бідного каліку, немічного...

— Подаруйте, що ваша ласка-...

— За душеньки ваші помолюся...

А он там, при самій цвинтарній брамі, сидить на в'язці розстеленої соломи сліпий дід з лірою. Він не просить милостині і руки не простягає. Він тисне до грудей свій нерозлучний інструмент — ліру, дивиться на неї невидючими очима, грає і співає плачучим голосим:

Ой, жила, була сиротина в світі,
ой, та й дуже нещаслива...

До нього підійшло кілька парубків у вишиваних сорочках і один спитав:

— А за Україну вмієте співати, діду?

Дід перестав грати, підвів голову і відповів:

— А чом же не вмію... Вмію, сину...

Хлопці зложилися і один всипав гроші у дідову шапку:

Заспівайте, діду...

Дід настроїв ліру, попробував струни і почав грати. Спершу поволі перебирав пальцями, прислухаючись до мелодії, що звучно забриніла під вправними пальцями, а потім, під звуки сумного акомпаніяменту, почав тихо наспівувати:

Чи ви чули, українці,
Такую новину, —
Там ві Львові, катували,
Синів, за Вкраїну...

Неголосно співав дід, бо гіркий біль за молодим життям тих, про яких співав, не давав йому голосніше співати; цей гіркий біль давив йому груди, душив у горлі і витискав сльози з червоних, виплаканих очей... А сльози ті текли струмками, капали на ліру, і, здавалося, ще більше сумного тону їй додавали...

А як скінчив пісню, схилив голову і лише пальцями перебирав по струнах.

Хлопці знову кинули грошей у дідову шапку:

— Заспівайте ще раз, діду...

Дід заспівав ще раз. Та тепер уже голосніше. Біль і горе, що давили його груди, виспівав за першою піснею, і тепер вони вже не так його давили і пісня вийшла виразніше.

Усі люди — і ті, що з церкви повиходили, і ті, що були коло церкви, почувши пісню, спішили туди, де співав невидючий лірник. Всі ставали до великого гурту, що вже зібрався навколо лірника, і слухали пісню про героїв, яких замучили катюги за те тільки, що любили Україну нашу многострадальну.

Лірник співав, а люди слухали і переживали ще раз горе юнаків, їхні муки і їхню геройську смерть.

Слухали, затинали міцно уста, затискали п'ястуки, а серця накипали страшною ненавистю до ворогів відвічних...

Коли лірник перестава грати, люди сипали гроші у його шапку і просили:

— Заспівайте ще раз, діду-...

— І дід співав ще раз...

Вже насипали дідові повну шапку грошей, вже захрип дід і ліра розстроїлася, а люди все сипали гроші і просили:

— Ще співайте, діду...

Дід збирав останні сили і співав ще раз, і ще раз...

Аж нараз заметушилися люди: це пропхався до діда польський жандарм, копнув чоботом плакучу ліру, аж вона розсипалася з болісним і жалісним бренькотом, вхопив діда за подертий лахман, телепнув ним аж дід ойкнув і заверещав:

— Пшестань, мордо слєпа, бунтоваць!!!

Люди задерев'яніли. Усім захопило дух у грудях, і ніхто ні словом не відізвався в обороні зневаженого діда. А жандарм підвів старого, вхопив його за груди і потягнув з собою:

— Ходзь, мордо на постерунек!..

Аж тепер люди опам'яталися і зрозуміли, що діда чекає. До жандарма підійшов юнак і став між ним і дідом:

— Не руш діда, гаде! Він — святий...

— Цо, бунт? — і жандарм кинувся до юнака. Діда взяли люди під свою охорону. Жандарм, побачивши, що діда вже немає коло нього, вийняв свистілку і: Ф-ю-ю-ю-р-р-р...

За хвилину пригналося їх ще п'ять. Всі п'ять з крісами, з багнетами нагостро.

— Розейсьцьсєн! Розейсьцьсєн!

І всі кинулися шукати лірника. Знайли його між людьми. Двоє взяло попід руки, а третій прикладом підганяє.

— *Люди!* — *пронісся голос.* — Не даймо діда катам на наругу!

— Не дамо! — пронеслося між прочанами.

І люди кинулися рятувати лірника.

Гостро засюрчали жандармські свистки на сполох. Почулися постріли, крики, удари прикладів. А потім все затихло. І тільки курява пилюки, що її збили сотки ніг, піднімалася щораз вище і падала на землю брудним туманом, немов би хотіла закрити те місце, де велася жорстока боротьба в обороні лірника, що прославляв геройську смерть відважних синів поневоленого народу.

Червоне, мов заплакане, осіннє сонце ховалося за боянецький ліс і своїми останніми променями сипнуло ще на дорогу, якою йшов невидючий лірник.

А він ішов у світ співати пісню про героїв.

„ЧОРТ" НА ГРУШЦІ

Хто з нас у поході на Київ, 1919. року, не тямить важких боїв за Коростень? А найбільш затяжний бій ішов за станцію Білошиця, що на шляху Житомир-Коростень. Там і згинув з нашого куріня поручник Кошик, бережанець.

Найбільш давались нам в знаки большевицькі скорострільні, вміщені на церковній вежі. Але наші батерії рознесли з конечности церковну баню, а з нею і большевицьке скорострільне гніздо. Ми затягнули фронт під самим селом.

Але непокоїло нас те, що на правому крилі не було ніякої лучби. Міг нас ворог заскочити. Я та ще один вістовий поїхали верхи розглянути положення. Перед нами якийсь хутір, обсаджений великим та густим садом. Вістовий зліз з коня, наложив баґнет на кріс, та поповз у сад. Я з кіньми йшов за ним. Із саду дивилась на нас велика хата з повибиваними вікнами. Кругом тишина.

Вістовий пішов у глибину саду. Нараз підбіг до мене.

— Пане сотнику, якийсь дітько сидить на грушці.

Я припняв коней за хатою. Ми оба почали обережно підходити до тієї грушки, що на ній „сидів якийсь дітько".

На груші сіріли дві постаті. Прилягли до пну і ні чичирк. Але наші кріси дивились на „товаришів" своїми чорненькими очима.

— Злізай з грушки! — крикнув вістовий.

Але видно „товариші" не мали охоти. Вістовий змірив крісом і „товариші" почали зсуватись. За пазухою, в кишенях, усюди мали повно грушок.

Оба большевики мали револьвери та ручні ґранати. Зброю ми забрали, а вістовий з'вязав їм руки, припняв до сідла, та гайда до своїх. Тільки грушки несли „товариші".

Тішились хлопці большевиками, а ще більше грушками. А в цей сад пішла стежа, яка там постійно стояла, та забезпечувала наше праве крило.

Фронтовик.

ВЕЛИКОДНІЙ ДЗВІН

Написав Микола Понеділок

Величне свято Воскресіння Христового в Америці святкують з вийнятковою урочистістю.

Щороку мільйони великодніх карток і пакунків розносять листоноші; вулиці, а особливо крамниці, переповнюються людом, який робить закупи для себе, для рідні, для приятелів... У всіх панує піднесений бадьорий настрій, у всіх лише й мови що про Великдень... А як у весняній передсвітанковій тиші вже пролунають радісні дзвони, з усіх церков та соборів несеться Великодній Благовіст — Христос Воскрес — і в мільйонів американців від надхненої молитви блистять сльозою очі і сяють серця.

І завжди в такі хвилюючі Великодні дні в Америці я пригадую Україну, моє село, побожних селян і їхні церкви, що большевики перетворили на зерносховища, антирелігійні музеї або клюби для драмгуртків і танців. Скільки треба було винахідливости та спритности проявити, щоб перехитрити владу і відсвяткувати Великодні свята!

Моє село нараховувало біля п'яти сот дворів. На вигоні, ще за царських часів, була вибудувана гарна церковця з невеличкою дерев'яною дзвіницею при вході. На дзвіниці було три дзвони — один великий і два значно менших. Під час суцільної примусової колективізації священика арештували, його родину опісля кудись вивезли, церкву запечатали, тобто вікна й двері дошками поперебивали, а з головної бані зірвали хрест і замість нього червоний прапор причепили. Невдовзі хтось той прапор здер і саме дерев'яне держално довго ще стирчало на верху осиротілої церкви. Двома роками пізніше, у тисяча дев'ятсот тридцять четвертому році, з району приїхав партієць, який на зборах заявив, що з церкви зроблять зерносховище, а з будинку священика — клюб юних безбожників. До того ж — знімуть два дзвони з дзвіниці, бо, мовляв, ми тепер доганяємо й переганяємо Америку, то метал нам конче потрібний. Третій же дзвін лишиться на своєму місці і до нього приставлять партійного товариша, який буде дзвонити в разі пожежі або при якихось наглих сходинах.

Наступав Великдень... До довгоочікуваної Великодньої ночі кожний господар припасав впродовж року гас-керосин. Не світив зимою, сидів у потемках весною — все беріг, щоб на Великодню ніч посвітити. І ось загорілися лямпи, як в одній хаті, вдарили світляні промені з кожного вікна — і залили вулиці та подвір'я. Організовані владою антирелігійні комсомольські бриґади пішли негайно в контрнаступ — ходили по вулицях з гармошками і співали:

Ми церкви всі і собори
перетворим на комори —
Ми на горе всім буржуям —
Світовий пожар роздуєм.
Не моліться ви до Бога —
Серп і молот — перемога.

Бриґада не встигла й половину нашого кута обійти, як якась жінка винесла відро попелу і спересердя сипнула по вітру, якраз в обличчя богохульним співакам. Ті порозбігалися, а свіжі юні безбожники не захотіли більше ходити по вулицях та комуністичними частушками людей гнівити.

Наша хата в цю Великодню ніч перетворилася в церкву. Людей прийшло стільки, що не вміщалися в хаті — то ж стояли в сінях і комірчині.

Службу Божу правив мій дядько, який колись був паламарем у церкві і якого ще не встигли арештувати. На столі і на скрині горіли свічки, а на лежанці люди поскладали кращанки та хліб-сіль до освячення.

Наближалася дванадцята година ночі, час, коли в убогій нашій хаті, в невимовному молитовному під-

несенні вітатимуть всі одне одного радісним „Христос Воскрес".

Моя мати, бачу, відійшла від гурту жінок і очима покликала на подвір'я батька. Я — за ними. Чую, мати радиться з батьком, прохає його, щоб він якось улаштував, щоб о дванадцятій годині задзвонив дзвін на дзвіниці. Батько в свою чергу з'ясовує їй, що ніяк цього не можна зробити, бо ключі від дзвіниці має пожежник-активіст і жадні прохання не розчулять його хоч на хвильку комусь їх передати. Вчувши ту розмову, я ввійшов до хати і поглянув на годинник — було рівно тридцять хвилин до дванадцятої. Треба було поспішати... Я вибіг на поле і щодуху помчав до яру. Мокра земля налипала до чобіт. Кожний дальший крок був все тяжчим і тяжчим... Зустрічний вітер забивав подих... Але перепочивати не можна було, бо буде запізно...

Нарешті збіг у яр, до купи торішньої трухлявої соломи і, черкнувши сірником, кинув його на купу. Побачивши димок, що є сили погнався до дзвіниці, де жив, а разом з тим і вартував пожежник-активіст. Коли я добігав до церкви, полум'я вже видніло з яру. Я крикнув активістові: „Дивіться, — пожежа! Наливайте бочку водою та запрягайте коней! А мені давайте ключі — я буду дзвонити". Він кинув ключі і побіг... Я перехрестився тричі, зліз на дзвіницю і з сльозами радости вдарив у дзвона... Дзінь-бом, дзінь-бом — і кожний удар в моєму серці переливався в тисячоголосий відгомін. Вчувши великодний дзвін, люди виходили з хат на подвір'я і, звернувши очі на запечатану церкву, в молитовному піднесенні співали: „Христос Воскрес із мертвих, смертею смерть подолав".

Дзінь-бом, дзінь-бом... Я дзвонив і ридав від щастя.

З СОВЄТСЬКОГО ПОБУТУ

„ПЕЧАЛЬНО-ОБУРЛИВА ІСТОРІЯ"

В „Радянській Україні" надрукований малий фейлетон Остапа Вишні, в якому він висміває темп, в якому совєтські бюрократи „обводнюють" впродовж чотирьох років одну земельну ділянку. До цього фейлетону не треба окремих коментарів, бо сам читач побачить „темп" совєтських перегонів з Америкою.

„Як їхати з Чигирина (це Черкащина) на Олександрію (це вже Кіровоградщина), так зразу за Чигирином буде хороше село Галаганівка, а за Галаганівкою буде теж хороше село Стецівка. Галаганівку ви проїдете, а до Стецівки на цей раз не доїздіть, а біля місточка поверніть ліворуч на дорогу, що веде в село Вітове.

Доріжка там благенька, проте проїхати можна.

Та ви будете їхати, їхати та й доїдете до річки Тясмина.

Власне, як по совісті сказати, то там Тясмин вже не річка, а широченький рівчак, шлюзом перетятий.

А чого воно, ви запитаєте, з хорошої річки Тясмина зроблено рівчак?

Пояснити це ми не можемо, бо не знаємо. Подейкують, що з річки значно легше зробити рівчак, ніж з рівчака річку.

А шлюз, запитаєте ви, навіщо? Та й не один, кажуть, шлюз, а цілих три чи що?

Теж достоменно нам не відомо.

Дехто каже, щоб вода з Тясмина тим рівчаком зовсім не витекла у білий світ, а дехто, котрі сердитіші, ті пояснюють:

— То воно риби з Дніпра в Тясмин не пускають!

Ну, одне слово, гідромеліорація...

Гідромілорація, звичайно, річ дуже корисна. Головне в тому — як вона здійснюється.

Спробуйте, наприклад, подивитися на роботу, коли це можна назвати роботою, — Кіровоградського обласного меліоводбуду, де начальником т. Семенов, а головним інженером т. Мельниченко.

Ще як під'їздите ви до того, — ну вже хай буде! — Тясмина, вас вражає величенька, так гектарів на шістдесят, ділянка землі, де стирчить убоге бадилля рідкуватої махорки, щось таке ніби виприндилося на капусту, похнюпилися сухо-печальні кущі помідорів, а на величенькому шматі землі повипинались із землі щурячі хвостики...

— Що воно таке? — дивуєтеся ви.

— То, звиняйте, наша цибуля! — скажуть вам.

А потім із тремтінням, сердитим тремтінням у голосі скажуть вам, що ото і є ділянка поливної землі колгоспу імені Жданова (село Стецівка, Чигиринського району, Черкаської області) і розкажуть вам історію цієї поливної землі.

Печальну вам розкажуть історію!

Ні, вірніше, не печальну, а обурливу!

Ще в 1951 році Кіровоградський (тоді Чигирин належав до Кіровоградської області) меліоводбуд зобов'язався побудувати на Тясмині помпу, провести труби і т. п., щоб обводнювати оту саму земельну ділянку.

А колгосп імені Жданова зобов'язався заплатити Кіровоградському меліоводбуду 74,002 карбованці і, крім того, виконати, за договором, на 28,935 карбованців земляних робіт.

Колгосп імені Жданова свої зобов'язання виконав чесно: гроші заплатив, роботу зробив та ще й 12 кубометрів дощок позичив меліоводбудові.

Дошки, між іншим, у степу значно дорожчі, ніж меліоводбудове „їй-бо, віддам!"

Що зробив Кіровоградський меліоводбуд?

Помпу сяку-таку він поставив, і труби сякі-такі попрокладав...

— Ну! Раз-два! Помпонули!

Воно води сьорбнуло, біля помпи бризнуло, обводнило виконробові робу і засюрчало не по трубах, а куди йому забажалося — на всі боки!

Пастушки були дуже задоволені „хвонтан" у степу!

Четвертий рік плачуть сто з гаком колгоспних грошей, щороку колгоспники готують землю для обводнювання, сіють, садять, бо щороку Кіровоградський меліоводбуд обіцяє:

— Готуйтесь! На цей раз як поллється, як поллється, так тільки холоші підкочуйте та спідниці підтикайте!

Правда, кіровоградські меліоводбудівці приїздять, молотком по помпі цокають, труби ніби приґвинчують, цементом навкруги ляпають:

— Давай!

Воно тільки біля помпи: чвирк!

А тоді ще до керівництва колгоспу:

— Готове! Приймай! Підписуй акт!

Та ще й з криком!

І так четвертий рік!

Сміються люди...

Коли підрахувати, скільки це все коштує, ой, як це не смішно!

Не кажучи вже про сто тисяч колгоспної готівки, скільки щороку вкладається праці, насіння і т. д.

Хто за це все відшкодує колгоспові імені Жданова?

Ми гадаємо, що все це підрахувати можна і хто відшкодуватиме, прокуратура теж має змогу встановити...

А от хто відновить престиж обводнювального землеробства, вщерть скомпромітований у Чигирині такою „роботою" Кіровоградського меліоводбуду? Хто?"

Остап Вишня

БРАТ

Написав Зосим Донгук

Юрко прикипів до задубілої рушниці з багнетом і чекав. Довго, цілу вічність лежав і чекав набоїв, харчів чи... смерти. В голові крутилась божевільна катеринка. Він ждав і сам не знав чого. Встромив перед собою застиглий погляд і думав, ба, не думав і не бачив. Наслухав і нічого не чув. Цілий світ втопився в клекоті. Так і закам'янів.

— Комен Іван, комен! — раптом видалось. Юрко підняв голову, кліпаючи очима. Він опритомнів. На обріях зависло сонце, рожевими пролісками посміхалося. Перед ним дебелий німець, блиснув золотим зубом, з коротким автоматом за плечима. Підвівся, струсив з шинелі землю. Німець щось привітно загарчав і показав рукою в напрямі дороги. На загоні неначе ліс, стояли такі як він брудні, почорнілі, голодні з надійним блиском в очах. П'яною ходою поплентався до своїх, до валки сам.

Переможець гордо пішов між трупами далі, зневажливо штовхаючи кованим чоботом кожного, біля кого не кружляли зелені мухи.

Юрка зустріли з вигуками і радісним полиском в очах товариші.

— Слава Богу, кінчилось, — подумав він і приєднався до колони. Валка гойдалась в напрямі Умані. Охорони майже не видно, десь випадково збоку пролетить мотоциклет з розхрістаним в літній сорочці німаком, із закоченими по лікті руками, цигаркою в зубах і недбало закиненим автоматом за плечима. Він весело вітає всіх і їде задоволено вперед. Аж дивно бачити таку мирну ідилію, і не хочеться вірити, що тут горіло пекло від найпекельнішої зброї світу з рук цих привітних „янголів".

Полонені відпружено жартували і посміхались. То тут, то там. знеможеним голосом зірветься навіть пісня. Німці загадково посміхались і кивали головами. Перемагаючи голод і страхіття, полонені тішились, що вийшли живими з пекла. Дивувались лише відсутності своїх командирів. Ніхто не догадувався, що вони давно повтікали.

Скоро відпустять додому, — чулись потішаючі голоси. Мій терен уже звільнений, — додав хтось. Цікаво, що нам дадуть їсти? — заговорили разом.

А тим часом безконечна довга валка гнулась дорогою і спускалась в долину, цокотіла бруком до цегельні. Величезна чиста улоговина, глинище цегельні, обрамована з трьох сторін крутими стінами високого ґрунту, урочисто заповнювалась покірним, сірим потоком бозвольної, в обшарпаних шинелях, отари.

Ціла зграя, жвавих і вгодованих як хорти, німців спритно обшукувала при вході полонених і все відібране кидали на купу. Бритви, ножики, бінокли, компаси, зошити, записники. Оглянених безцеремонно штовхати в спину як худобу і безоглядно пхали в глинище за огорожу. На брамі стояли суворо-грізні збройносці в шоломах з автоматами на поготівлі. По кутах на стінах глинища виросли вишки з блискучими цівками кулеметів. А нові й нові тисячі, як повінь, з усміхненими обличчями в сірих, брудних уніформах, зневірившись у большевизмові, радо маршували в табір. Ніхто не рахував, пхали як погній, що втратив свою вартість.

Святочно-весняний настрій в полонених поволі захмарювався невідомим майбутнім. Ця посилена варта і штовхани в плечі чомусь зразу людей насторожили.

На землю спускалась темна осіння ніч. Табір все ж таки ще довго і радісно бренів. Розкидано чулися тихі пісні, палахкотіли ватри, гойдались тіні. Юрко сновигав в надії зустрінути знайомих, знайти щось поживне. Але в цьому голодному морі все за-

губилось. Хто і мав черствий лишок сухаря, то користав ним з рукава. Німці харчів для такої маси несподіваних гостей не приготували, а може і не хотіли дати.

Якось раптом все притихло, всі полягали спати. Вночі небо затяглось хмарами, верховиною потягнув холодний осінній вітер і несміливо пішов дрібнесенький, осінній дощик, — мжичка. Чарівна тиша, терпка втома міцно скувала солодким сном знеможених людей. Тіла покірно тиснулись одне до одного, горнулись під спільну шинелю. А мжичка настирливо кропила, збільшуючи темпо і нарешті перетворилася в зливу. Люди пливали, ставали на ноги і розпинали над головою палатки або шинелі. Холод пробирав до кісток.

Вранці дощ раптом втих, і виглянуло тепле сонце. Почулись жвавіші голоси, і навіть жарти. Перша ніч принесла багатьом кашель. Вдень переможці розбили цих непотрібних людей на сотні і милостиво обдарували по пів фунта хліба. Голодні жадібно накинулись на пайку, і здивувались, звідки німці дістали так багато просяної лупи, бо в хлібі було її на половину. Незабаром привезли теплий суп, в якому пливала дрібненько покраяна бруква. Такої бурди ще ніхто ніколи не їв, але тепер хто мав посуд, то накинувся як вовк. Більшість лише спостерігала, не мала посуду, а дехто підставляв шапку і черпав рукою до рота. Винахідливі познаходили бляшанки від консерв і теж отримали перший обід. Того дня вже нічого не давали. Так було і далі.

Юрко з недовір'ям подивився на пайку отриманого хліба, з її підозрілою домішкою, знаючи що це лушпиння пристане до шлунка і жадною силою його не обмиєш, він запобігливо розмочив хліб в бляшанці, спливше лупиння зібрав ложкою і викинув а густу бурду випив. Його приклад переймали всі хто ще не встиг з'їсти хліба. Але більшість зневажили цим заходом і вже через кілька днів похворіли.

Наступна ніч на щастя була тепла. Другого ранку в таборі з'явилась перша сотня хворих на бігунку. Викопали ями, нічим не прикриті, розкидані кругом, нестерпно смерділи на увесь терен. Мухи роями носились по таборі.

На четвердий день вже були перші мерці, а тисячі корчились з болями в шлунку. Прийшли машини за хворими. Накидали у кузов вантажного авта як дров і кудись вивозили.

Не дивлячись на всі запобіжливі заходи і обережність, Юрко одного дня відчув острий біль в животі. Ну, тепер пропав, пронеслась думка, і він безсило ліг на збудованому з цегли підвищенні, піднялась температура. Через день забрали на авто і його. В авті стягли черевики. Майнула думка, страшна, жахлива: невже живим до ями як у 32 році на Україні під час голоду? Ні, я ще в силі тікати, коли б до ями. Але незабаром принесли тим, у кого забрали добрі черевики, в замін „довбанки". Це був незграбно обтесаний обрубок верби чи липи, з видовбаним гніздом для ноги. В такому взутті не то що бігти а й ходити трудно. Але Юрко заспокоївся, коли дають взуття то ще не до ями. Лише дивувався, де вони продукують такі модерні вироби? Це то будівники Нової Европи. І в його почала наростати ненависть до німців. Крім того, новоприбулі в таборі оповідали жахливі випадки. Їх гнали пішки 50 кілометрів, а хто в безсиллі відставав від валки, есесівці пристрілювали.

В авті хворі запитали, куди їх везуть?

— До шпиталю, — відповів охоронник.

— А де ж той шпиталь? — насмілились ще раз запитати.

Охоронник очевидно був не зовсім з звіринною душею, радо пояснював:

— Шпиталь влаштовано в підсобному господарстві с/г інституту в Софієвці. Туди вас і спроваджуємо, поки не вичуняєте.

На серці в хворих відлягло і знов до німців квітла приязнь. Не вірилось, щоб вони розстрілювали людей безсилих дорогою, адже ж їх перевозять.

„Підсобкою" називалась площа, забудована колись приміщеннями для парників, де вирощували пагінці, ранню зелень, квіти тощо, для Софієвського господарства та с/г інституту. Тепер цю площу німці пристосували для полонених, оздобивши кути колючої загорожі, високими вишками, заселивши вишки вартовими з автоматами, а через дротяну загороду пропустили високої напруги електричний струм. Це і є той „шпиталь". Тепер ця „підсобка" свої функції з допомоги сільському господарстві, перемінила на допомогу легкій смерті. Жадного лікаря тут не було, це був звичайнісінький ізолятор, де люди гинули як мухи на морозі і їх скидали в братню могилу. Хто сюди попав — назад не повертався. Єдиний шлях з відсиль до ями. Ці ями копали самі полонені за додатковий фунт хліба. Широкий чотирикутник з розрахунку на дві сотні трупів. Проте це ще залежало від глибини. Смертність в „підсобці" була катастрофальна. Щоденно заповнювалось дві три ями. Хворі жили в жахливих умовинах. Повітря день і ніч розтиналося благанням про допомогу. В приміщеннях не було ані нарів, ані каналізації. Побиті вікна затулялись гнилою соломою, що згортали з цементової долівки, де лежали хворі. Двері ніколи не зачинялися, хоч на дворі вже настала зима, бо хворі що хвилини бігали до вбиральні на дворі. Померлих за ніч, самі хворі на дошках несли за дротяну загорожу, до братньої могили. Скільки тих могил і ким вони напаковані, ніхто не знає. Носили за додаткову пайку хліба ті, хто ще тримався на ногах. Про все це Юрко довідався після. Тепер він в'їхав в ці, так широко відчинені ворота, що приязно і вільно пропускали на смертельно загрозливий терен живих трупів і так чудодійно замикались за спиною кожного назавжди. Сотні потухлих поглядів блукали навколо огорожі з протягненими руками на дорогу: Хлібааа... Хоч кусничок. Люди, що йшли з сіл до міста, завжди щось кидали через дріт. Цим вони відтягали на деякий час неминучу смерть, що нависла над хворим.

Юрко опинився в цьому дикому „шпиталі" як хворий на тиф. Різниці не було, тифозників і хворих на дизентерію розміщували там, де було вільне місце на цементових долівках, застелених завошивленою соломою. За декілька днів виявилось, що в Юрка не тиф, а загальне знесилення, трохи температура. Проте з „підсобки" нікого не випускають, бо він побував між тифозними, а тому безумовно він колись захворіє

Микола білий як крейда, скреготав зубами і спотикався. Він, знаючи брата, не йняв віри, щоб Юрко поласувався годинником, але закрадався сумнів, може й справді здеморалізувався війною, — не був певен, вагався.

Примара розстріляного брата день і ніч стояла в очах. Він не знаходив собі місця, не спав вночі. Мав єдиного брата і того немає. Розстріляли перед очима. Щоночі десь знаходив квітів і кидав непомітно на тому місці, де закопано брата.

Полковник поволі очунював, поправлявся в супереч лікарським прогнозам, і одного дня коли його пам'ять прояснилася, він зараз попросив покликати Юрка.

Вартовий лікар відповів:

— Того українського злодія вже немає. Він украв у пана полковника годинник. Його покарано розстрілом. Вирок уже виконано.

— Як украв? — спалахнув полковник, — та я ж йому годинника подарував! — з притиском сказав він, і червоні плями збентеження виступили на його щоках.

— Прикро, — відповів в замішанні лікар, — помилка, ніхто не уявляв, щоб пан полковник міг подарувати таку коштовну річ хамському унтерменшові.

— Замовкни! — крикнув полковник і в очах його з'явилось обличчя сина.

— Пардон, — здивовано відповів лікар і на вспиньках тихенько вийшов.

Ця розмова раптом стала голосною, — хтось підслухав. Миколу вона приголомшила блискавкою. В його грудях прокинувся хижак. Він поставив авто біля шпиталя (був шофером), а сам що духу побіг східцями на верхній поверх до шефа за виясненням. Хай падлюка просить тепер пробачення перед всіма ауслендерами, — думав він. На площадці біля вікна він зустрів шефа, що спокійно спускався в низ. Раптом в думці виринула картина розстрілу, як він, цей гад, махнув рукавичкою. Лють помсти втопила переднє рішення. Він збентежено розгубився. Пропустив біля себе шефа і навіть привітався кивком голови. Зиркнув, як заскочений звір в пастці, навкруги. Біля вікна, мов навмисне стояла зіперта залізна штаба для засову вікониць під час алярму. Рішення прийшло нагло. Злорадно схопив штабу і ззаду вдарив шефа по лисій голові.

— На! — не стримавшись викрикнув. Це за Юрка. Під рукою хрупнуло як стиглий кавун.

Тіло шефа беззвучно хитаючись туфяком сідало на східцях.

І враз Миколі зробилось страшно. Розбризканий мізок сірою рідиною звисав по стінах. Він з огидою поклав обережно в куточку штабу,, здичавілим поглядом озирнувся, чи нема свідків, і двома стрибками опинився біля авта. Міцно натиснув стартер .Війнуло вітром повз обличчя.

— Ну, ФОРДІК, тепер тягни до УПА, під опіку Бульби. Тим разом будемо розраховуватись за Україну і за Юрка. За десять хвилин шпиталь гримів. Тупали ноги, бігала обслуга, тріщали телефони. Ауслендери тремтіли, уникали зустрічі з начальством і в душі святкували перемогу. Всі догадувались, хто герой. Цокотіли молоточки телеграфу, містом ганяли мотоциклетисти.

Ніч. Прозоро-чиста з мерехтливими зорями над сонним містом. Долиною аж до лісу кучерявий туман. Блиснуло раптом полум'я. Горів шпитальний ґараж. Два авта зникли, і українські „авслендери" дезертирували.

РОЗВІДЧИК

Написала Марта Гай

Я прийшла до вас, друзі, після того, як довгодовго, з наказу провідника, жила в опанованих ворогом містах серед людей, що інакше розуміють життя, як я, як ви; серед ворогів, що на завойованій землі не бачать горя мільйонів і визнають тільки насильство та жадобу власної наживи, серед господарів цієї землі, що лякаються своєї тіні, що втратили віру в перемогу швидше, ніж відважились по неї посягнути; між тими, врешті, що навчились торгувати честю і, проте, насмілюються дивитись іншим у вічі. Мало було там сильних та нескорених, і вони губилися серед товпи ворогів і слабодухих людей. Я прийшла до вас з рідних, але чужих нам міст, залитих чужою, московською мовою, наповнених гомоном поліцейських кроків...

В тому натовпі, серед чужинців і зневірених своїх, я була така самітна!

В довгі дні і ночі мучила мене туга за життям підпілля, у якому не треба було підступно усміхатися до ворога і зносити мовчки удари в лице будь-якого п'яного офіцера, що його скрізь можна зустріти.

Ця туга зростала як пристрасть, як непереборне бажання, коли в ресторанах треба було сидіти за столиками з нашими катами і простягати до них ввічливо руку. Тоді я відчувала з усією розпукою, як дуже хотілося мені сісти біля наших вогнищ, друзі, як дуже хотілося послухати вашої розмови, ваших слів, простих і одвертих слів. Я так давно не чула їх! І хотілося піти з вами в підпільні рейди, щоб чути, як скрикують смертельно ранені вашою зброєю окупанти-злочинці...

Я підносила очі і — бачила тих же злочинців навпроти себе. Вони сиділи, попивали вино. В моїх очах спалахувала ненависть. Я дивилась на їхні руки — і мені ввижалися на них сліди вашої крови. Я зустрічалась з їхніми очами — і вичитувала з них жахливі картини їхніх нелюдських учинків: дими пожарів, валки обідраних, голодних дітей...

і тоді... до ями. На всі його домагання повернути його в табір, де все ж таки немає загрози захворіти безпосередньо тифом, йому цинічно відповідали: — Однаково доведеться сюди везти, не сьогодні то пізніше. Життя твоє перекреслене.

Мобілізуючи решту сил, Юрко причепив до мотузки, якою був підперезаний, банку з консерви, з якою боявся розлучитися, бо це єдиний, дорогоцінний посуд, без якого не пообідаєш, і пішов носити мерців за ворота в яму. Крім додаткової пайки хліба, ще були шанси щось випросити в прохожих селян. Таким чином, щоб не упасти остаточно з сил, він щоранку носив мерців, жебрав від зустрічних людей хліб і поправлявся.

Ланцюг сьогоднішньої процесії з носилками трупів перервався. До воріт під'їхало авто з головним німецьким лікарем. Мабуть хотів якісь досліди провести. Юрко байдуже глянув на авто, і... застиг, за кермом сидів його брат Микола. Він раніш його здався в полон, відмовившись захищати Сталінську Конституцію.

Випали з рук носилки, Юрко обезсилений, схвильований, спотикаючись у довбанках, з простертими вперед руками, підбіг до авта. На зустріч вискочив Микола. Зворушливий плач, радість і сльози обох братів прикували увагу всіх присутніх. Один одного обнімали і цілували. Потім зупинились і не знали, що робити.

— Хто це? — запитав лікар Миколу. Микола знав дорбе мову і був йому перекладачем.

— Це мій рідний брат, — відповів.

Розійшлись. Але дякуючи заходам Миколи, Юрка забрали до німецького шпиталю. А через два тижні, по коритарях шпиталя, вимитий, поголений, ходив радісний Юрко, вже як працівник шпиталю.

**
*

Небо насупилось. Перегонами чорні смушки бігли з півночі. Між телеграфними стовбами, дроти, нанизані горобцями, раптом бринькнули і затихли. Цвірінькнули пухнаті, пурхнули спонтанно і заховались в піддаші. Мов з припона, зірвався з провулка вітер. Нагло блиснуло, гримнув грім, і дорідні каплі холодного дощу забарабанили шибками. Линув дощ. Здається, небо розірвалось і падає вода.

Десь не далеко тукнув сиґнал і до під'їзду, розбризкуючи свіжі калюжі, вскочило санітарне авто з червоним хрестом на кузові. З шпиталю на зустріч вибігли дві постаті. Одна з них старша, трохи згорблена, а друга — молодий юнак, в якого під щироким лобом з кучерявим чорним чубом світились великі карі очі.

— Щось нагле, коли такою халепою привезли, та ще й, мабуть, поважна особа, подумав Юрко і відчинив дверці. Його здогади ствердились. Привезли тяжко, щойно раненого німецького полковника. Непритомного взяли на ноші, але коли бризнув на мить дощ, полковник раптом відкрив очі і пильно та зацікавлено подивився на Юрка. Юрко у відповідь посміхнувся і лагідно ніс ноші. Коли раненого занесли в покій, до його збіглися майже всі лікарі шпиталю. Юрко чемно поклонився, ще раз усміхнувся до полковника і тихенько вийшов.

Ввечері Юрка викликали в канцелярію. Головний вартовий лікар сказав:

— На особисте бажання раненого полковника, від сьогодні ти будеш обслуговувати полковника, — і лікар привітно посміхнувся а потім тихо додав, — твоя фізіономія нагадує полковникові рідного сина, тому він і хоче бачити тебе перед очима.

В шпиталі це був перший випадок, коли українцеві дозволяли безпосередньо обслуговувати німця, та ще й до того високого рангу командира.

Юрко по своїй природній вдачі був лагідного характеру. Він враз забув таборове поневіряння, звіряче німецьке знущання над полоненими, забув дострілювання обезсилених полонених під час етапів, забув про помиї, якими харчують в таборах, про довбанки, про стусани кованим чоботом, синці від якого ще й сьогодні світяться на колінах. Словом забув про все. М'яке його серце, вкусивши раз солодкого, забуло про гіркоту минулих днів і місяців. До хворого прокинувся у його жаль. Полковник цю теплінь відчув з першої зустрічі, а до того подібність обличчя Юрка до його сина, розворушила в його такі батьківські чуття, що коли одного разу Юрко привів полковника з убиральні, то він зняв з руки золотого годинника і зворушливо подарував Юркові. В обох в цю урочисту хвилину виступили сльози. Кожен був під враженням особистих переживань.

Полковник мабуть щось відчував, бо через декілька днів йому погіршало і його нагло забрали в операційну. Після операції стан хворого до того погіршився, що лікарі зарахували його до безнадійних, а тому всі особисті речі переписали і здали до магазину.

Хтось нагадав, що в полковника був золотий годинник, якого при переписі не виявилось.

Зробили переполох, обшуки, і знайшли в Юрка.

— Злодій! Худобо! — крикнув есесівець і вдарив по обличчі.

Юрко розгублено хитнувся і одітер рукою кров. В голові запаморочилось і від несподіванки відібрало мову. Його арештували. Він очуняв і почав пояснювати, як він отримав на спогад від полковника цей дарунок. Ніхто не вірив. Полковник лежав непритомний і не міг спростувати звинувачення.

Ввечері шеф лікарні, лейтенант СС-частини, зібрав перед шпиталем всіх „ауслендерів", що працювали біля шпиталю. Вивели зв'язаного Юрка. Прочитав вирок власного присуду.

— За крадіж годинника — розстріл.

Юрко лементував, переконливо присягався в невинності, на колінах плазував почекати, поки очуняє полковник, — не помогло.

Підвели до викопаної тут же в дворі ями, натягнули на голову мішок.

Ауслендери окам'яніли. Запанувала могильна тиша. Чотири есесівці з автоматами вишикувались проти Юрка. Шеф махнув білою рукавичкою.

Чотири автомати ригнули струмом вогню, заглушуючи розпучливий зойк Юрка та придушений жаль ауслендерів. Розшматоване тіло кулями звалилось в яму. Понуро розійшлись ауслендери. Кожен сподівався такої долі.

Як сильно я відчувала бездонну пропасть, що відгорожувала наші душі! Нічого на світі, ані нині, ані в прийдешньому не всилі було її заповнити.

З тією нестерпною свідомістю я мусіла звертати до них привітне лице і ввічливо продовжувати розмову. В таких розмовах вони невідмінно згадували наш край та наші святощі і довго, безглуздо реготалися. Я мусіла сміятися разом з ними, хоч гнів заливав моє серце, стискав кліщами горло і давив прокльоном уста. В такі хвилини мені здавалося, що смерть була б легша.

Так зближався зв'язок до вас, зближалася наша зустріч і в ті дні щораз частіше навідувала мене думка просити провідника про інакше призначення, або хоч би про коротку перерву в роботі. Я знала, що він не відмовить мені, бо така праця могла б вичерпати навіть найсильнішу людину.

Я повернулась до вас. Повернулася з ворожого кубла, і ночі підпілля проковтнули мене як свою дрібну, складову частину.

У вашому таборі спалахнула вечірня ватра, і під тихий бойовий спів ваш, друзі, я на боці звітувала провідникові.

Мої осяги завдовольнили його. Він, вислухавши звіт, довго мовчав. Я знала, про що він думав. Ідучи за його думками, я, здавалося, бачила, як ви розтягаєте підпільну стіку в прослідженых мною містах, як вона починає діяти і валить заміри ворога там, де він цього найменше сподівається. Я бачила, як падають поцілені кулею атентатчика ті ж самі злочинці, з якими я так ще недавно ввічливо говорила. Чи сподіваються вони, що печать смерти наложила на них моя власна рука?

Я бачила ваші нові удачі, друзі, яким я промостила шлях. І, здавалося, я чула, як після кожної вашої удачі зітхають з полегшею мільйонні труди нашого замученого народу. З усіх-усюд нашої широкої землі линуло до мене це зітхання, як нагорода. І тоді я зрозуміла, що ніколи не зможу сказати провідникові про мою втому, про мої сподівання.

А він все ще мовчав. Я відчувала: ще хвилина, ще одна хвилина — і він, може, скаже мені ще цієї ночі вирушити знов... З-за гір налітав вітер, будив дрімаючі смереки, наповнював провалля клекотом і шумом, ловив мене за полу витертого старого плаща і тягнув кудись у незнану буряну темряву. Тихими нетрями лісу пробіг дрож неспокою... В мене була дуже втомлена душа.

Ви давно вже скінчили співати, друзі, а я все ще стояла мовчки, з затисненими устами — з них не злетіло ані одне слово.

Врешті провідник почав говорити. Він говорив мовля, спішно верталася до тих заграв... ні про новий пункт, який треба було прослідити, про мій контакт з большевицьким партійним комітетом в облцентрі „х". Я слухала уважно його слова, хоч у мене здригалася від них душа, хоч скигліло протестом недобите право людини на відпочинок — на відпочинок хоч раз в житті.

А коли провідник звернувся до мене з запитанням, чи відійду сьогодні, чи, може, схочу залишитись у вас ще кілька днів, я відповіла твердо:

— Відійду сьогодні.

**
*

Крутими стежками я сходила з гір туди, де тягнулися чорні залізничі рейки — щораз далі від вас, від вашого вогнища, коло якого я думала відпочити.

Переді мною били в небо заграви електричних вогнів далеких міст. Я, малий сірий розвідчик підпілля.

ГОЛОС ІЗ ЧУЖИНИ

Написав Остап Тарнавський

Простелились шляхи нам на захід
серед розприску бомб, під куль свист,
коли ми, мов відлетні ці птахи,
в чужину потяглись шукать гнізд.

Нам услід мряковинь повзла туга
по широких, по рідних полях:
щораз далі від батька, від друга
віддаляла нескінчений шлях.

І вози, і вагони, і люди —
клекотіли колеса у такт:
колисали наш смуток у грудях,
застеляли сльозами наш тракт.

Смертоносні летунські ескадри
розривали нам нитку доріг —
розвивались серця нам від скарги,
як хтось з друзів іти вже не міг.

І хоч плакали діти й родились,
і хоч мерли в дорозі діди,
ми ні разу назад не дивились,
не питали, куди нам іти.

Лиш у серці, мов світла картина,
краєвид рідний з запахом піль,
і ліси, наче килим, і синя
така повна блакить доокіль.

Та не нам поривний повів вітру,
не для нас золотисті шляхи;
опечалює бабине літо
бистрі очі і погляд палкий.

І не жалуєм, не нарікаєм,
хай спадають осінні листки
й чорний смуток викльовує — крає,
наче ворон, надійні думки.

Хай вже осінь, та в серці в нас пісня,
в серці в нас недоспіваний марш:
відзивається мрія колишня,
мов давно недокінчений вірш.

З цею мрією йшов юний воїн
на далекий, чужий йому фронт,
щоб згубити її над рікою,
де упав колись принц, чи віконт.

З цею мрією мати бездомна
серед гаму гнилих таборів
над дитям — українська Мадонна —
свою тугу складає у спів.

О, коли, і куди, і чи буде,
де зустріти нам ясну весну?
Мов джмелі, сновигаються люди
без надії, без думки, без сну...

— Є десь радість в широкому світі,
є десь щастя, призначене нам —
простягає нам руки, мов сіті,
виглядає нас та сторона,

де сумує принишкле безмежжя,
де під вітру осінній псалом
тужать верби і плачуть берези
над самотнім, багнистим шляхом;

де під стріхою білої хатки,
притуливши обличчя до шиб,
виглядає — сумує дівчатко:
чи повернеться він, чи погиб?

І хоч темінь глуха безнадії
виповзає з-під стулених брів —
в нас у серці порив новий спіє,
серце простору прагне і крил.

І думки в нас під буйним волоссям,
мов розвіяний прапор в бою,
і ясою твердою голосим
наш привіт золотому краю.

Не заглушать гармати розмови,
не вірвуть перегуку сердець,
коли спів наш — роздерши окови,
виривається зґраєю птиць;

коли дні проживаєм за днями,
затиснувши тверді п'ястуки,
і порив свій гартуєм з безтями,
і вирощуєм запал струнки,

щоб, як ранок новий нам засвітить,
знов у марші полинути там...
— Є десь радість в широкому світі,
є десь щастя, призначене нам.

ПО ЗОЛОТЕ РУНО

Причинок до портрету української іміґрації в Америці з-перед чверть сторіччя

Написав Лев Ясінгук

Ох, літа-літа! Здається, неначе це було вчора, а порозтинаєш стрічку часу на рівні частини, то вийде, що 1954 р. минає 25 років, коли я вперше покинув Америку. Але як же то йнакше виглядало тут тоді українське життя! Коли я дивився на тогочасну довершеність, то не міг налюбуватися осягами і надивуватися, як це могло статися. Що за безмежна енергія прихована в народі! Для її визволення не треба більйонових фабрик. Треба тільки поставити народ у відповідні умови — і енергія визволиться, на добро й на... лихо. Залежить від того, хто й як покерує.

1928 р. несподівано прибув я до Америки, як сказав би поляк, „нє прошони, нє дзєньковани", як літак вистрелений з корабельної катапульти. Чому це так несподівано? От чому. З 26 українських організацій в Америці, до яких звернулася „Рідна Школа" з Краю за порадою, чи було б добре нав'язати з іміґрацією особисті зв'язки через свого відпоручника, не відізвалася й словом ані одна. Один діяч, що знав Америку, відповів мені на запит про його погляд на мою „виправу": „Коли хочете скомпромітуватися, то їдьте". Але тодішня „Рідна Школа" мала тільки дві можливості: або з причини розбудованої понад фінансові сили шкільної діяльности соромно впасти і спричинити народові необчисленну шкоду або таки спробувати тієї Америки, щоб при її помочі бодай набрати повітря для дальшого животіння. І я поїхав — з уповноґаженням у кишені, з безмежною тугою в серці, з гарячим бажанням повести діло по змозі найкраще і зі страхом перед невдачею.

Я оглянувся сюди-туди, почав знайомитися з проводами гуртків і запримітив, що поміж ворогуючими групами нема основних ані політичних, ані ідеологічних різниць і нема тут політичних партій; є тільки деякі організації, що ставлять собі й політичні завдання — доволі авторитетне, але люзно зорганізоване Об'єднання Українських Організацій в Америці, є суперечниця Оборона України (її членів називали „оборонцями"), є ще декуди місцеві Ліги Визволення України, створені й слабо піддержувані тими, що не потрапляли танцювати „в ронді", є три вже вкорінені релігійно-церковні організації, з яких католицька найсильніша, є й одна молода й слабосила, що зиркає до сильніших; крім тих — є ще забезпеченеві організації (на одну більше, як сьогодні — „Згода Братств" в Олифанті, Па.) з своїми ще не чисельними відділами та помітне число різноіменних товариств без об'єднуючої верхівки, а з них вибивалися „Січі" (більші — демократичні, менші — гетьманські), „Горожанські Клюби" (демократичні й республіканські), „Стрілецькі Громади" й жіночі товариства, що вже були наставилися об'єднатися в Союзі Українок що й наступило пізніше (1932). В тій мішанині організацій було одне відрадне: в деяких хвилинах (протибольшевицька акція, польська пацифікація) вони об'єднувалися, хоч і знов розходилися, та що деякі з тих установ удержували школи.

Сьогодні, з віддалі часу, можу сміливо твердити, що політична орієнтація тодішніх діячів у ЗДА йшла під кутом — за Об'єднанням, „Свободою", Мишугою, чи проти них. І коли я віднайшов цього ключа, то, вислухуючи не раз закиди противників, ніколи не важився казати авторитетно: „Це неправда"; я тільки вказував, яку роботу роблять ці установи, душею яких є д-р Мишуга, а слухачі покивували головами й додавали: „Та це правда..."

Моя довірочна інструкція, складена в „краю" центральними організаціями, наказувала мені ввійти в контакт з усіми американсько-українськими особистостями й напрямками, залишаючи мені вільну руку у виконанні. Тому, що від самих своїх початків Об'єднання ставилося з усіх українських організацій в Америці найкраще до „Рідної Школи", я вважанв за свій обов'язок відвідати в першу чергу представників цієї організації, а це складалося тим краще для мене, що головні особистості засідали одночасно в редакції „Свободи". Мене привітали дуже ввічливо, з усмішкою на устах (я ще тоді не знав про „обов'язкове" — „кіп смайл"), але зараз і прохолодила замітка з боку: „Й ви таки приїхали?.." — Прийняли від мене мій перший комунікат для вміщення у „Свободі", але на моє прохання щоб редакція писала дещо й від себе про „Рідну Школу", відповіли: „Становище „Свободи" й Об'єднання до „Рідної Школи" відоме і воно не змінюється з вашим приїздом; тому нема слушної потреби писати про „Рідну Школу" від редакції". Хоч правда, 8-го вересня 1928 р. оголосила „Свобода" на п'ять шпальт ту частину нашої розмови, що торкалася „Рідної Школи", і це було дуже корисне для моєї майбутньої акції. Виходячи з редакції, я мав враження, немовби мені казали: „Йди-йди, побачимо, що ти втнеш".

А як стала решта іміґрації! Крім Укр. Народної Помочі в Питсбурґу, Па, та її органу „Народне Слово", крім часопису „Америка", часопису „Січ", органу гетьманських „Січей", „Дніпра", органу Укр. Православної Церкви й українських національних часописів у Канаді, не поставилася явно-прихильно до моєї місії ні одна установа. Одна редакція заявила мені свій „невтралітет", мовляв, „не будемо піддержувати вашої акції, але й не будемо їй шкодити і вмістимо дописи про вашу роботу „від наших людей". Очевидно, що большевицька преса в ЗДА й Канаді виступала часто крайнє ворожо до „Рідної Школи", а „Нове Життя", орган вже не існуючого товариства „Згода Братств", поступила безсоромно фальшиво. Одного дня в моїй прияві редактор переконував лідерів „Згоди", що „Рідній Школі" треба допомогти, прийняв і вмістив мій комунікат, а — буквально —

на другий день після моєго виїзду написав редакційну статтю за власним підписом проти „Рідної Школи" та проти допомоги для неї. Теж і дітройтська газета „Пора" кричала „ані цента на Рідну Школу", хоч на моєму вічу в Гемтремку, Міш., промовляв її редактор, як янголятко, на користь „Рідної Школи". На всі закиди я містив безліч своїх статтей у всій українській пресі ЗДА й Канади. Обороняли прилюдно й ідейні думаючі громадяни. Раз спробував від себе боронити „Рідну Школу" в „Свободі" інж. Ст. Куропась, і за цю оборону завдали його під суд „два поступові студенти шикаґівського університету", що в згаданому „Новому Житті" вмістили пашквіль на „Р. Шк.", бо інж. К. назвав їх комуністами.

Не знаю чи ті колишні студенти ще сьогодні такі „поступові", чи поховалися в мишачі діри. Бо часи змінюються і люди дуже позмінювалися від того часу. Деякі, що чинно допомагали тоді моїй акції, сьогодні в противних таборах. На моєму першому вічу в Янґставні, О., один громадянин таки добре підщипував мою патронку, а коли я там був після двох років другий раз, то він вийшов проти мене аж до дверей залі з заспокоєнням: „Тут є большевики, але ви нічого не бійтеся, — коли б хотіли вам що зробити, то ми вас оборонимо".

І що було мені робити в таких умовах! Хоч сідай і плач, або ... забирайся. Та, не спробувавши власної сили, не міг покидати посту. Адже мій виїзд був зв'язаний з коштами, що їх виложили львівські центральні установи. Я постановив конечно перебороти Ню Йорк, що хоч був організаційно розбитий, але все таки надавав тон усьому українському рухові Америки. А тут звідусюди чую лише одне: не вдасться, шкода трудів і заходу! Було тоді в Ню Йорку 45 українських товариств, з яких 17 об'єдналися в Союз Товариств, що його головою був сл. п. д-р Л. Цегельський. Він то скликав представників Союзу на нараду, а вони висловили думку, що для „Рідної Школи" мусять об'єднатися всі нюйоркські товариства й доручили п. Близнакові, що тоді мав у Ню Йорку великий вплив, перевести запрошення. Одначе на нараду явилося тільки 17 представників, які ще й розсварилися з того приводу, що Союз не вирахувався з доходу з концерту для інвалідів УГА, а гарячіші покинули залю. Тоді я запросив товариства на власну руку й власним іменем. Явилися відпоручники 33 товариств, що заснували Комітет, який мав зайнятися організацією віча, призначеного за два тижні. На голову Комітету вибрали робітника-придніпрянця, Лонгіна Ковтуна. У призначений день відбулося в „Народному Домі" (де тепер школа оо. Василіян) перше прилюдне віче в справі „Рідної Школи", на якому зібрали 408,18 дол. Так була проламана перша крига. Зараз пішло наступне віче в Нюарку, Н. Дж., зорганізоване спільним комітетом під головуванням Гр. Дідохи. Це віче дало мені нагоду набути нового досвіду, бо тоді вперше я зустрівся з большевицькими закидами проти „Рідної Школи". Але це вийшло мені на добре. Безпосередньо після моєї доповіді зібрали на залі для „Р. Ш." 601 дол., а коли я відповів на закиди, — поставили внесок, щоб перевести ще раз збірку й доповнити до 700 дол. Як почали доповнювати, то вийшло 717 дол. Маючи ці успіхи, що їх рознесла національна преса, я міг сміливіше їхати на захід Америки. Це було конечне, бо незабаром приїхав до Америки сл. п. Евген Коновалець, з яким ми домовилися, що не добре одночасно „ґрасувати" в одному куті двом делеґатам.

Не маю можливости представити докладно мої заходи в ЗДА й Канаді впродовж одного, а незабаром — впродовж другого року. Я тільки бажав би звернути увагу, що, при всій насторожливості до „крайових" делеґатів у дуже нечисленної тоді верхівки, маса іміґрації приймала мене щиро, а то й з захопленням. Деякі місцевості, запрошуючи мене, арґументували, що їх ще ніколи ніхто сторонній не відвідував (Вілмердинг, Па., Менчестер, Н. Г., а навіть Ст. Луіс). Тоді очевидно я не міг відмовитись, хоч знав, що з огляду на невелике число українців, чи далеку дорогу — беручи матеріяльно — справа не виплатиться.

На мої доповіді приходили масово (очевидно — на тодішні розміри). Деякі міста переліцитовувалися у висліді збірки (Ню Йорк першого року — 1444 дол., другого — 1628, Шикаґо першого року — 1767, другого — 620, Нюарк, Н. Дж. — 722, Гемтремк, Миш. — 985, Торонто, Онт. (Канада) — 495 і т. д.). При свіжій ще й незасклепленій рані з надірвання Католицької Церкви, бували прилюдні зразки всепрощення та взаємної толеранції; на вічах являлися не тільки парафіяни обох українських віровизнань, але їхні священики (Батлер, Па, Ембридж, Па, Міннеаполіс, Мін., Саскатун, Саск. (Канада), а в Нюарку — були парохи усіх трьох віровизнань. Діти, що ледве лебеділи по-українськи, виступали на сцену як виконавці програми або з привітом для „Рідної Школи" та її дітей, передаючи квіти, зібрані гроші й дякуючи за відвідини (Ню Йорк, Джемейка, Л. Ай., Н. Й., Нова Україна, Н. Дж., Карнеґі, Па, Вілмердинг, Па, Менчестер, Н. Г. і ін.). В Шикаґо-Савт безробітний тоді Микола Лень мав тільки одного доляра, а тому дав Комітетові ще й свого годинника на збірку.

Приходили на віча й зацікавлені чужинці: в Балтимор, Мд, слухав мою доповідь шериф поліції, Дж. Діген, промовлав сам гарно, щиро й тепло вихваляючи „своїх" українців, яких він знає з найкращого боку; були теж два литовці — адвокати (Локавтіс і Ростініс), які спричинилися до збільшення збірки. Цікавий випадок трапився у Гвилинг, Вест. Ва. Лікар-словак, д-р Гайдош, що вислухав уважно промову й вижидав на вислід збірки, яка дала 51 дол. (в громаді було дуже мало українців), здивувався, що „так низько оцінюєте розбудову рідної культури, про яку вам так гарно говорив ваш делеґат; тому, щоб Гвилинг вийшов з честю, я докладаю 49 дол., щоб була сотня".

А наші закарпатські брати, збаламучені мадяронами, також декуди виходили з своїх криївок на українське світло. Іван Новак з-під Кошиць був навіть членом вічевого комітету в Шамокин, Па; Петро Каня у Меккізрак, Па, склав більший даток, а Сембрат доклав до зібраних 196 дол на дві сотні й вислав гроші до Львова своїм коштом. В одній місцевості (непевний назви), коли я закінчив свою доповідь вживаною в нас фразою про Самостійну Україну

„від Кавказу по Сян" (В. Пачовський — „Від Кавказу по Сян лиш один буде лан..."), із залі впав оклик: „А ми що?" Голова шепнув мені на вухо, що це — прикарпатець. Я, не роблячи перерви, додав: „чи як тепер слушно домагаються брати-закарпатці — по Попрад і Тису". Перші оплески впали від того закарпатця, а далі загула ціла заля. Від того часу я вже самочинно поширював межі України і раджу робити це й іншим промовцям.

Після кількох удалих українських масових демонстрацій проти большевиків, особливо в Ню Йорку, вони обмежувалися в ЗДА тільки до іронічних посмішок під час моїх доповідей, до пильних нотаток, до наскрізь демонстративних запитів (нпр., в Ансонії, Кон.: „Чи це правда, що „Рідна Школа" вчить на попів"?). Мої доповіді були присвячені цілості українського життя й боротьбі під Польщею, тож запити могли мати тільки одну мету — розсіяти увагу вічевиків, і спричинити розрідження залі, щоб збірка не вдалася. В Акрон, О. було большевиків на вічу до 60. Поставили мені 22 питання, а коли я відповів на них так, що не мали чого причепитися, то перед збіркою вбрали капелючи на голову й під спів „Третього інтернаціоналу" вийшли з залі. В Ошаві, Онт. (Канада) прийшли большевики під проводом учителя-болгарина. Щоб виявити до мене зневагу, він розклав перед собою часопис і ніби почав читати. За чверть години почав зиркати то в часопис, то на мене, а за пів години зовсім згорнув часопис. Десь після пів року моєї діяльности почали большевики роздавати при вході до вічевих заль летючки проти „Рідної Школи". Тоді комітетові вважали за вказане заспокоїти мене, що мені особисто нічого не станеться. Ще мушу згадати про випадок у Торонто, Онт. (Канада). Одне з трьох моїх віч відбувалося в Народному Домі, де зібралися самі робітники. Голова (п. Кунікевич, робітник) вже на вступі заповів: „Я бачу тут багато червоних; можуть собі бути, як будуть добре справуватися, але як ні — то ми собі самі дамо раду". И коли ті „червоні" пробували не допустити до збірки, то на залі зчинилася така бійка, яку тепер хіба на телевізії можна бачити; всіх демонстрантів викинули з залі й таки перевели збірку (рівно 150 дол.).

Під час мандрівки я мав нагоду й честь побувати й промовляти на Конвенціях — Укр. Нар. Союзу (в Нюарку) й Укр. Роб. Союзу (в Скрентоні). Були ми разом з сл. п. Евгеном Коновальцем. Голова Конвенції УНС покликав мене першого виголосити промову, після якої делеґати признали одноголосно — 1000 дол. Нічого дивного в тому не було, бо ця установа здавна дуже видатно допомагала „Р. Школі". Після промови Е. Коновальця признали на УВО — 700 дол. На Конвенції УРС була справа дуже слизькою, і національна група побила противників тільки 17 голосами більшости. Але голова покликав мене до промови, коли на залі було мало противників національного напрямку й зібрання ухвалило 500 дол. на „Рідну Школу". Я вже сходив з підвищення, як противники опам'яталися.

Читачеві може прийти на думку, чому саме ворогували на Об'єднання? Наші старі імігранти попеклися на різних ошуканцях, що то збирали гроші на „народні потреби", а вживали їх для себе, що закладали „рентовні" компанії на „шерах" і щезали і т. п. Тому дехто не міг повірити, що можна орудувати зібраними грішми й не красти. А Об'єднання збирало кожного року великі суми, і, хоч воно вираховувалося прилюдно з кожного цента, хоч адміністрація була майже дармова, все ж таки підзорливі, а то й завісні натури шукали плям на сонці. У моїй роботі я, з одного боку, хотів був скріпити авторитет Об'єднання і доручати пересилку збірок на моїх вічах через цю організацію. Але тоді я викликав би проти моєї акції прилюдне обурення противників, що могло вбити мою справу. Тому, коли мене питали (може й підставлені особи), як переслати гроші, я відповідав: або впрост до Львова, або через Об'єднання і це найдешевше, або й передати на мої руки, на що я маю уповноваження. Більше я тією справою не цікавився й дуже часто пересилали через Об'єднання. І коли я в квітні 1928 повернув з Заходу й зайшов до редакції „Свободи", мені сказали м. і.: „Ваша тактика була зовсім добра й цією дорогою йдіть далі". І я йшов. Але приходив час моєго від'їзду додому. Треба ж було якось наладнати справу дальшої допомоги. Я написав прощальний комунікат і в ньому м. і дораджував, щоб у повному довір'ї пересилали допомогу „Рідній Школі" за посередництвом випробуваної організації — Об'єднання. Я вже був на покладі корабля, вже було після другого гудка, як по сходах вбіг один з приятелів, майже кинув мені газету й побіг, бо ладилися стягати місток. Я розгорнув часопис, а там на першій сторінці велетенськими буквами: „Ясінчук — за Об'єднання"! Но, подумав я собі, цей смертельний гріх вже візьму на себе.

Читач повинен би сам виробити собі погляд, чи моя місія мала яку користь для старої імігрaції? Щодо мене, то без самохвальби відважуся сказати, що так! Рідні брати почули від наочного свідка про твердість і завзятість, з якою велася боротьба з Польщею на кожній ділянці, за великі й дрібні справи. Старі імігранти набирали віри в сили власного народу, в яких вони почали сумніватися після політичних невдач у висліді першої світової війни, їхня увага відвернулася на часок від марної місцевої буденщини, їх зайняли інші думки, що вливали сподівання, а то й віру. Я знов особисто набрав непохитної віри, що ця стара імігрaція може зробити. Тому й сьогодні жалію, що ми, нова імігрaція, таки трохи не так потрактували її, як вона заслуговувала. Міркую, що без зайвого різничкування піде нам краще. Спробуймо!

СПРОБА ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО БАНКУ

Написав о. П. Понятишин

Смерть єпископа С. С. Ортинського

Дня 24-го березня 1916 року відійшов у вічність перший український католицький єпископ в Америці, Степан Сотер Ортинський. Смерть прийшла передчасно, бо Покійний прожив лише 50 років, а несповна 9 років був єпископом. Причиною смерти було запалення легенів. Владика їздив узимку до Флориди відвідати ігуменю Сестер-Василіянок, матір Елену, яка лікувалась там у санаторії на сухоти. Повертаючись з Флориди до Филаделфії, єпископ простудився у залізничому спальному вагоні та з цієї простуди вив'язалось це запалення. Тому, що владика мав уже, як говорив його брат Йосиф, у своєму житті двічі запалення легенів, він, владика, не міг тепер перемогти цієї хвороби, хоч лікарі-спеціялісти вживали всіх можливих засобів, які знала тодішня наука медицини, щоб рятувати його від смерти.

Пізніше кружляла у Филаделфії поголоска, немов би то Сестри-Василіянки, які доглядали недужого єпископа, дали йому через помилку більшу дозу пігулок, ніж було приписано лікарями та що через те він помер. Але ця поголоска була абсолютно безпідставна.

Тестамент єпископа

Розуміється, єпископ полишив по собі тестамент. Його списував по-англійському галицький адвокат д-р Юліян Чупка, головним зайняттям якого було полагоджувати старокрайові правничі справи наших іміґрантів. Він мав свою канцелярію поблизу катедри. Оформлення і стилізація цього тестаменту були цілком недоладні, а про англійщину вже й не говорити . . . Воно було б далеко краще, якби д-р Чупка був списав тестамент українською мовою, з якої можна б було виготовити точний атестований переклад на зразкову англійську мову. У З'єдинених Державах не має, як відомо, якихось спеціяльних приписів чи форм для важливости тестаментів і можна списувати їх у всяких мовах. Виконавцями тестаменту настановив Покійний свого брата Йосифа та о. Михайла Гурянського, сотрудника при катедральнім храмі.

У тестаменті владика передав управу єпархії „своєму наступникові, українському (в англійському первотворі стояло Ruthenian) греко-католицькому єпископові, якого найменує Святіший Отець, римський Папа". Такий вияв останньої волі владики щодо свого наступника був не зовсім вистачальний. Канонічне право кадолицької церкви в Америці є таке, що на випадок смерти єпархіяльного єпископа (ординарія) управління єпархії переходить на адміністратора, якого вибирає рада консульторів (нібито консисторія), а затверджує Апостольський Делеґат у Вашинґтоні. Такий адміністратор завідує тимчасово, себто до приходу нового владики. Інакше представляється справа, коли єпархіяльний єпископ має за свого життя єпископа-помічника з правом наслідця. У такому разі після смерти ординарія єпископ-помічник переймає відразу, так сказати б, автоматично управу єпархії. Але владика, як відомо, такого єпископа-помічника не мав. Тим то єпископ повинен був у своєму тестаменті зазначити, що управу єпархії передає акміністраторові або єпископові. Чому владика не поклав у свій тестамент слова „адміністратор", годі збагнути. Причиною, здається, було те, що тестамент списувався аж тоді, коли смерть уже наближалась та й інтелект владики не міг діяти якслід.

З того, що Покійний не згадав у тестаменті про адміністратора, вийшла опісля трудність, щоправда, невелика. А саме, коли наші церковні громади старались про гіпотечні позички на парохіяльні реальності (моргіджі), то деякі банки ставили собі питання, чи єпархіяльний адміністратор може підписувати в імені церков такі позички тому, що тестамент владики говорив тільки про єпископа як наступника; адміністратор же не був єпископом, лише звичайним священиком. Ця трудність була усунена в такий спосіб, що Апостольський Делеґат, а був ним у той час архиєпископ Джованні Бонзано (1911-1922), написав мені листа, в якому заявив, що єпархіяльний адміністратор має повне право підписувати в імені церков єпархії всякі банкові документи. Цього листа треба було пред'явити банкам, які не мали вже ніякого сумніву щодо правосильности підписів єпархіяльного акміністратора.

Щодо приватного майна владики, то нерухомостей він не мав ніяких. Покійний був лише обезпечений на життя на суму 50 тисяч долярів. Цю асекурацію взяв був єпископ у Metropolitan Life Insurance Co. недовго перед своєю смертю. Асекурацію записав був владика у спадку своєму братові, Йосифові.

Єпископ С. С Ортинський заснував український банк

Але була одна справа, яка після смерти єпископа завдала великого клопоту та чималої журби. Цею справою був український банк, що його заснував був Покійний, при катедральному храмі якийсь час перед смертю. Згідно з пляном свого засновника, характер банку мав бути депозиційно-позичковий; значить, банк був би приймав щадничі вкладки і депозити та був би давав позички на реальності. Згодом мав банк охопити також і інші ділянки банковости. З самого початку банк був би обмежувався до самої Феладелфії, а згодом мав поширити свою діяльність на цілу єпархію. На приміщення банку було намічено збудувати дім напроти катедри там, де сьогодні є приходство. Коли владику постигла смерть, будова домівки була в повному ході. Мури були вже піднялись яких два фіти вгору і була вмурована велика вогнетривала каса (сейф), що коштувала дві тисячі долярів. Офіціяльне відкриття банку мало, очевидно, відбутись тоді, коли будова на його приміщення була б готова. Це відкриття могло припасти на липень або серпень 1916 року.

Хоч український банк не мав ще своєї домівки, проте у Филаделфії пішов про нього доволі широкий

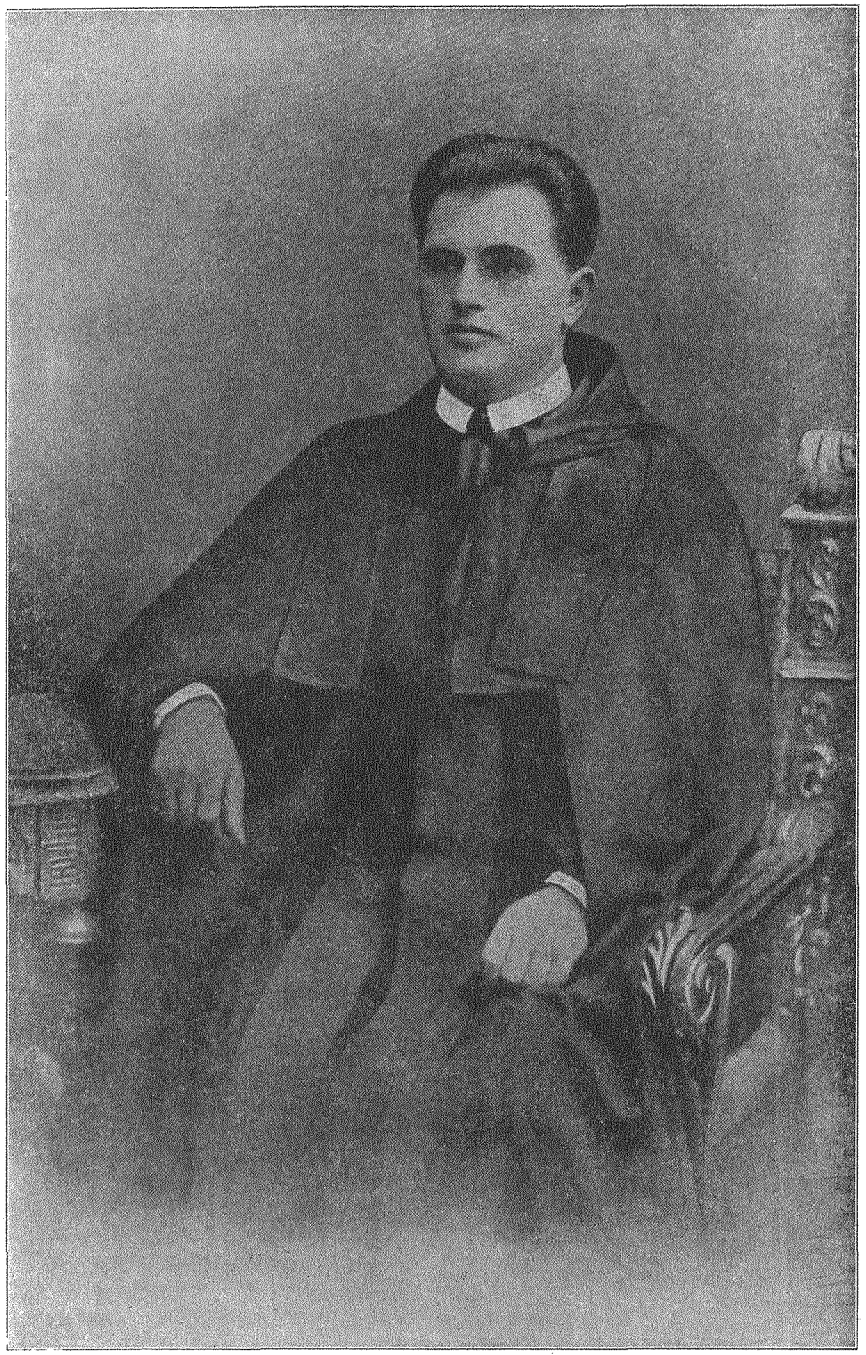

† Преосв. СОТЕР ОРТИНСЬКИЙ
перший український католицький єпископ у ЗДА

розголос і тамтешні наші громадяни почали вже заздалегідь вкладати до банку свої заощадження. Громадяни приносили гроші до парафіяльної концелярії, де, звичайно, катедральні сотрудники вписували їх у ділові книги, а вкладникам, депозиторам, доручали банкові щадничі книжечки, як це водиться в американських банках. У цих книжечках були, очевидно, зазначені суми вкладених ощаджень. Так зібрані гроші льокувались в американському банку на конто єпископа. У день смерти владики сума вкладок до банку досягла безмаль не 180 тисяч долярів. В тих часах була це сума досить поважна. Скільки було депозиторів, не можу сказати; знаю лише, що було їх споре число.

Филаделфійські громадяни були направду раді з того, що в їхньому місті заснувався український банк. Треба знати, що за тих часів банкові закони в З'єднинених Державах були доволі хиткі, з чого вміли користати різні спекулянти. Вони закладали в бідніших дільницях міст, де знаходились більші скупчення іміґрантів, свої банки, заманюючи всякими способами їх, іміґрантів, щоб вони складали свої дорібки до цих банків. Були це так звані покутні банки. Зібравши більшу суму грошей, такі спекулянти замикали, як це не раз траплялось, під плащиком банкрутства свої банки та й втікали до подальших, західніх стейтів, де вони жили під прибраними прізвищами серед чужинців з людської кервавиці. Вислідити таких спекулянтів було трудно, бо Федерального Слідчого Бюра (Еф Бі Ай) тоді ще не було, а хто хотів би був робити на свою руку розшуки за такими обманцями, був би мусів хіба наймати приватних детективів, що коштувало б багато та й не виплатилась би була, як то кажуть, шкірка за виправу. А траплялись в тих часах і такі випадки, що крахували навіть правильні, солідні, як здавалось, американські банки.

Сьогодні справа банківництва в З'єдинених Держасах стоїть зовсім інакше. За президентури Вудрова Вилсона перейшов у Конґресі так званий Акт Федеральної Резерви (Federal Reserve Act), на підставі якого в наступних десятиріччях розвинулось законодавство, яке унормувало та загострило банковість в Америці. Тому сьогодні не чувати, щоб банки падали, а хоч би й трапилось банкрутство, то люди не тратять на своїх депозитах. Але в той час, як закладався український банк, покутні банки ще були не перевелись і пам'ять про різні банкрутства і шахрайства спекулянтів була серед наших людей аж надто жива.

Не маючи довір'я до банків взагалі, наші переселенці переховували свої дорібки вдома, як могли та й не треба казати, що було це досить небезпечно. Тим то, коли у Филаделфії створився український банк, тамтешні громадяни вкладали охоче до нього свої гроші, знаючи, що вони будуть у безпечному сховку. Коли б владика не був помер, то можна було сподіватись, що до відкриття банку сума вкладок була б зросла вдвоє або й більше.

Як відомо, найпершою і найважливішою річчю при закладанні банку є капітал. Без поклажі капіталу банк є хіба немислимий. Коли ж через приймання депозитів від филаделфійських громадян нагромадився був такий капітал, то в практиці це означало, що український банк уже заіснував. Він же мав чим оперувати, бо оборотовий капітал був готовий. Що банк не дав був ще нікому позички (бо й ніхто не зголошувався), це не становило різниці. Так вирішили були американські адвокати.

Слід відмітити, що український банк приймав вкладки від филаделфійців, хоч не був ще зареєстрований в банковому департаменті в Герисбурзі, як це вимагало пенсилвенійське право. Значить, український банк не мав чартеру, себто дозволу починати банкове діяння, що було, розуміється, порушенням стейтового закону. Єпископ думав, що старатись про чартер буде треба аж тоді, коли банк буде офіціяльно відкритий і міститиметься у своїй домівці.

Закиди проти закладання банку

Не раз можна було почути від деяких наших людей таке говорення, що владика не повинен був братись до закладання банку, бо ж це не його фах, не його поле діяльности. Засновувати банки, так думали наші люди, і ними управляти повинні люди світські, а не духовники.

Таке думання не мало рації.

Це правда, що ні єпископи, ні священики не розуміються, загалом кажучи, на банковості попросту тому, що вони її не вчились і не потребували вчитись. Духовне звання є незгідне та несумісне із званням банківництва. Та хоч богослов'я і банківництво не мають з собою нічого спільного, проте аж ніяк не можна думати, що було б це приниженням або чимось негідним чи незгідним з духовним станом, якби єпископи чи священики заснували чи дали почин до заснування банку, в якому церковні громади складали б свої фонди або брали б позички на будову церков, парафіяльних домів, шкіл, народних домів тощо. Ми, наприклад, знаємо, що наш славнозвісний митрополит Андрей Шептицький був одним із засновників Земельного Гіпотечного Банку у Львові, одначе за це ніхто не давав митрополитові догани, а навпаки, це ставили йому в заслугу. Що інше є закладати банк, а що інше ним управляти, або займатись постійно банківництвом як своїм фахом. Засновувати банк може кожна грошовита людина, але управляти ним уміло та успішно можуть тільки фахові знавці банківництва. Владика, закладаючи банк, не мав і не міг мати такої думки, щоб брати на себе його керівництво, або щоб духовники ставали банковими службовцями чи книговодами. Ми знаємо, що канонічне право католицької церкви не дозволяє духовникам займатись банковістю на підставі цього напімнення, яке давав св. апостол Павло своєму учневі Тимофієві, що „жаден вояк (Христа) не в'яжеться у справи світські" (2 Тим. 2, 4). Тому єпископ розумів досконало, що управління українського банку мусіло б находитись в руках світських людей. А як про що могло Покійному ходити, то хіба про те, щоб службовцями банку не були партачі, незнайки банкового діла, тільки справжні, досвідчені банковики.

А можна було чути й такі голоси, що єпископ не повинен був починати закладання банку, бо серед филаделфійського українського громадянства не було тоді людей, які вміли б вести як слід банкові справи.

Є це правда, що в той час, як закладався український банк, важко було б знайти у Филаделфії таких наших інтеліґентів, що розумілись би на банковості, але цьому зарадити було дуже легко. Український банк міг заанґажувати фахівців і треба було тільки ввійти в порозуміння з якимсь филаделфійським банком, який напевно був би їх нараяв. Таких чужинних фахівців можна було взяти до українського банку на якийсь час або на так довго, як була б потреба, а згодом знайшлись би й наші знавці, які могли б перебрати банкове діловодство у свої руки. А втім українському банкові зовсім не було б вийшло на шкоду, якщо б навіть постійно мали в ньому затруднення свої і чужинецькі люди.

Квестія єпархіяльних установ

Владика, ставши ординарієм, вважав за свій священний обов'язок подбати за те, щоб в його молодій єпархії створились і розвинулись виховні та добродійні установи, без яких вона ніяк не могла обійтись. Такими установами були передусім школи для виховання духовників, а саме так званий малий семінар для підготовки учнів до богословських наук і семінар великий для студентів богословії. Єпископ добре розумів, що без таких шкіл майбутність нашої церкви у З'єдинених Державах була б цілком захитана. А потрібні були в нашій єпархії також монаші чини і такі інституції як сирітські доми, старечі притулки для мужчин, такі притулки для жінок тощо. Розуміється, Покійний не міг старатися нараз про всі такі установи, але мусів іти поступнево; він починав від захисту для сиріт.

Щоб створити та утримати єпархіяльні установи, треба, очевидно, мати грошові засоби. Та звідки було їх Покійному взяти. В Америці, як відомо, є така поведінка, що на створення і втримання єпархіяльних інституцій єпископи накладають на церковні громади спеціяльні данини чи податки. Наш владика міг теж так зробити, але не хотів тому, що в тих часах наші парафії були надто заборговані, заробітні платні були низькі та й церковні прибутки малі. А побоювався теж Покійний, щоб через такі данини не викликати по наших громадах нарікань, „криків", як наші люди говорили, на драчки. За тих часів навіть такі нарікання були б могли дати російським православним батюшкам нагоду баламутити наших вірних своїм цареславієм. А втім наша єпархія була тоді занадто молода і наші церковні громади ще не були звикли платити якісь більші данини на загальні єпархіяльні цілі. Отож, бажаючи з усієї душі придбати для своєї єпархії бодай найпотрібніші установи з одного боку, а з другого боку не хотячи обтяжувати наших громад данинами, владика почав розмірковувати, чи не можна було б найти якогось способу на роздобуток фондів на ці установи без накладання на парафії якихсь спеціяльних податків.

Подекуди наші люди думали, що коли парафії платять катедратик, то він повинен вистачати на всякі єпархіяльні потреби. Але такі думки були помилкові. Треба знати, що катедратик є призначений на утримання єпископа, його секретаря, на канцелярійні та різні інші єпископські видатки. Це утримання владики повинно, розуміється, бути відповідне до його високого становища. В тих часах катедратик був досить мізерний і не всі парафії платили його правильно. Владика жив, можна сказати, навіть дуже скромно. Щоб єпископ давав якусь частину з катедратика, себто з своєї пенсії на єпархіяльні установи, про це й мови не могло бути.

Чи український банк мав підставу на своє існування?

Єпископ добре знав, скільки то гроша мусіли наші церковні громади платити щороку американським банкам титулом відсотків від позичок на парафіяльні реальності. Банки давали тоді позички звичайно на 6%. Треба знати, що за тих часів у нашій єпархії було вже досить поважне число церков, а всі вони (хіба за дуже малими винятками) мали в банках боргів на більші чи менші суми. Такі, наприклад, наші парафії, як св. Юра в Ню Йорку і св. Миколая в Шікаґо, разом узяті, були заборговані в банках більше як на 200 тисяч долярів. Щоб шановні читачі могли скласти собі краще уявлення про ці відсотки, я скажу таке: подумаймо собі, що 1915 року, коли владика був ще в живих, було в нашій єпархії 100 церков, з яких кожна мала пересічно по 10 тисяч долярів банкових боргів, то загальна сума цього заборгування становила один мільйон долярів, а відсотки (6%) від тієї суми виходили в одному році на 60 тисяч долярів. Одначе згаданого року було в нашій єпархії далеко більше як 100 церков, отже й сума відсотків була багато вища від 60 тисяч долярів. А треба мати на увазі, що в тих часах наша єпархія зростала доволі швидко та й, очевидно, росла сума боргів і відсотків.

Беручи до серйозної уваги фінансовий стан своєї єпархії, єпископ ставив собі не раз питання, чому властиво грішми наших церковних громад бали б багатіти чужі банки, коли з цих грошей могла б вона, єпархія, мати якусь користь . . . А знав теж Покійний, що інші народності в З'єдинених Державах, як німці, італійці мали свої банки, то чому також українці не могли б мати свого банку? І серед таких міркувань владика приходив щораз більше до такого висновку, що було б це розумно та доцільно заснувати свій, український банк, в якому могли б запозичатись наші парафії, а якась частина відсотків від цих позичок могла б іти на допомогу для єпархіяльних установ. Таке роздумування над матеріяльним станом своєї єпархії та пошукування способів для добуття фондів на єпархіяльні інституції навели кінець-кінцем єпископа на те, що він насправді банк заснував. Подійний вірив і надіявся, що український банк зможе у значній мірі стати допоміжним засобом для здійснення його задумів щодо цих установ. Владика думав, що з часом можна б теж наложити якісь умірковані данини на церковні громади і таким чином доля єпархіяльних інституцій була б забезпечена.

Не може бути й найменшого сумніву, що український банк ніяк не міг скінчитись фіяском. Якби цей банк був обмежився до давання позичок тільки нашим церковним громадам, то вже був би мав твердий ґрунт під ногами. Однак український банк був би обслуговував не лише церкви, але мав у своєму пляні давати також приватним людям позички на купно чи будову домів або й на інші реальності. Як би там врешті й не було, а банк, що його закладав владика, мав усі шанси на гарний розвиток у майбутньому. Цей банк міг згодом стати поважною фінансовою інституцією у Филаделфії, якщо б його фундатор не був зійшов з цього світу так скоро і несподівано. Я не берусь говорити, як велику допомогу могли б єпархіяльні установи мати з українського банку; сказати це могли б тільки справжні банковики.

Слід мені примітити, що оце моє писання про закладання українського банку основується на цьому, що я чув з уст самого владики, як він був ще здоровий, а ще більше воно спирається на ці інформації, що я їх був дістав після смерти владики від Йосифа як і від катедральних сотрудників, які стояли найближче до Покійного і добре знали про всі його пляни.

Український банк приречений на ліквідацію

Обнявши 11-го квітня 1916 року адміністрацію єпархії, я не мав би був причини, втручатись до справи українського банку, якби не те, що його засновував єпископ, через що банк мав відношення до нашої єпархії. Положення було таке, що банк міг би був, як нижче буде мова, завдати нашій церкві значної шкоди. Як акміністратор я вважав за свій обов'язок стояти на стороні єпархії та припильнувати, щоб внаслідок закладання банку не скоїлось їй якесь лихо.

Що ж можна було з банком зробити?

Загальна опінія наших духовників як і знатніших світських людей, що з ними мав я нагоду говорити, була така, що банк треба рішуче зліквідувати, бо як у Филаделфії нема єпископа, то річ цілком певна, що банк не піде. Я теж був такої думки, хоч мені було вже тоді відомо, що така ліквідація стрінеться з чималими труднощами. Річ самозрозуміла, що давати якесь рішення чи розпорядження у справі банку було зовсім без потреби. Я вважав ще за найкраще почекати, яке становище до банку займуть ці филаделфійські громадяни, які вже депонували в ньому свої гроші. Якщо треба було мені зробити, то хіба повідомити катедральних сотрудників, щоб вони стримались від приймання нових депозитів, доки не буде найменований катедральний парох. Як відомо, лише парох є відповідальним господарем у церковній громаді.

Яких 3 тижні після похоронів владики приїхав до Нюарку о. М. Гурянський, щоб мене сповістити про настрій филаделфійських парафіян відносно українського банку. Отець Гурянський сказав, що від смерти єпископа филаделфійські громадяни перестали, неначе на команду вкладати до банку свої заощадження, а старі депозитори радяться між собою та вагаються, що їм робити, себто чи виймати з банку гроші чи ні. Український банк, твердив о. Гурянський, був тісно зв'язаний з особою покійного владики і люди у Филаделфії ніяк не вірять, щоб після його смерти банк міг існувати. Якби так можна було впевнити депозиторів, що наш єпископ буде займенований на протязі кількох місяців, то можливо, що вони, депозитори, зачекали б з вийманням грошей до його приходу. Але без такого запевнення слід сподіватись, що депозитори домагатимуться повернення своїх вкладок і до цього прийде, як усякі познаки вказують, досить швидко. Якогось запевнення щодо часу номінації прийдешнього єпископа ніхто, очевидно, не міг дати. Внедовзі після того, як від'їхав о. Гурянський, я дістав телефоном з Филаделфії вістку, що серед депозиторів почався рух відбирати з банку гроші та що вже виплачено кілька тисяч долярів. Таким чином долю банку вирішили самі филаделфійські громадяни. Український банк мусів бути зліквідований.

Фінансовий стан українського банку

Зліквідувати український банк прийшлось би було дуже легко, бо ж він, як вище сказано, не розпочав ще був ніяких фінансових операцій. Якщо треба було зробити, то лише повернути вкладникам їхні депозити. Але біда була в цьому, що в банку далеко невистачало настільки грошей, щоб можна було сплатити всіх депозиторів. Із загальної суми депозитів, себто із 180 тисяч долярів лишилось у день смерти владики покладного гроша тільки 70 тисяч долярів. Кілька днів після похоронів єпископа зголосив був американський банк з Джанставн, у стейті Пенсилвенія, свою претенсію до списку на суму 5 тисяч долярів. Ці гроші згаданий банк позичив був угро-руській церкві св. архангела Михаїла в Савтфорк, у згаданому стейті, а як запоруку на цю позичку єпископ дав був банкові свій особистий нот (вексель). Як відомо, у З'єднинених Державах така річ як нот, векслеве зобов'язання, підлягає строгому законові та й оборони не було ніякої. Виконавці тестаменту мусіли заплатити згаданому банкові 5 тисяч долярів без ніякого спротиву. Таким чином готівка на сплату депозиторів зменшилась на 65 тисяч долярів.

Не треба й мабуть говорити, що савтфоркська громада повинна була повернути згадану суму до спадкової маси, бож це не був дарунок владики, тільки позичка на церкву, одначе згадана парафія цього не зробила. Я прохав о. Г. Мартяка, угро-руського адміністратора, щоб він натиснув на савтфоркську громаду та пропонував, що вона могла б сплачувати цей борг хоч би навіть упродовж кількох років, але ніщо не помагало. Пізніше я довідався, що о. Мартяк робив старання, щоб згадана громада цей борг сплатила, однак не міг нічого вдіяти. І так 5 тисяч долярів пропало раз на завжди.

Американські адвокати дуже дивувались, що Покійний ручився особисто за позичку для савтфоркської парафії. До такої поруки церковних боргів, говорили адвокати, не може обов'язувати єпископа ніяке право. Від себе скажу, що за час адміністрації, яка тривала близько 8½ року, зорганізувалось в нашій єпархії понад 30 церковних громад, які позичали в різних банках гроші на будову церков, одначе не було ні одного такого випадку, щоб якийсь банк домагався від мене забезпечення цих позичок особистим нотом. Навпаки, деякі банки одверто мене остерігали, щоб я ніколи не давав нотів на церковні позички, бо це означало б тільки, що, як, шуткуючи, нераз в банках говорили, зашморгувати собі шнурка на шию. Що владика дав свій нот, як поруку на борг церкви, то не мусів бути хіба дуже спеціяльний випадок. Коли б єпископ не був заснув так скоро навіки, то безсумнівно був би стягнув цих 5 тисяч долярів із савтфоркської громади.

Як показував підрахунок, то до сплати всіх депозитів бракувало 115 тисяч долярів. Фактично цей недобір слід так розуміти, що спадщина владики була обтяжена боргами на таку суму.

Я не можу подрібно і точно сказати, на які потреби витратив Покійний гроші, а питатись про це виконавців тестаменту я ніяк не мав смілости; врешті це мені ні на що не було б придалось. Тому про ці витрати скажу лише те, що було загально відоме.

Значна частина щойно згаданої суми пішла на купно за готівку цілого ряду домів біля катедри та на поновлення деяких із них. Розуміється, це не була втрата, бо доми мали завжди свою вартість. З тієї суми (115 тисяч дол.) владика дав досить великий завдаток на будову домівки для банку. Була це цілком добра інвестиція, бо ж банк, не маючи своєї до-

Апостольський Делеґат був зацікавлений справою українського банку і, слухаючи уважно моєї розповіді, робив деякі завваги або ставив питання, що насувались йому на думку. Так, наприклад, Делеґат аж ніяк не міг збагнути, чому єпископ купив аж за 30 тисяч долярів австрійських воєнних бондів, коли міг би був купити за яку тисячку долярів і це було б зовсім добре вистачало. Навіщо було єпископові, говорив Делеґат, рискувати аж такою великою сумою грошей? Делеґат запитував, чи єпископ, засновуючи банк, мав правного дорадника. Делеґат хотів знати, яке було матеріяльне положення єпископа та чи катедратик вистачав на його утримання. Ще й інші питання ставив Делеґат під час мого розповідання, але я вже не можу собі їх пригадати.

На завваги щодо купна згаданих бондів і утримання пок. владики я відповів більш-менш так, як було про це вище сказано, і Делеґат, похитуючи головою, прийняв мою відповідь до відома без якихось приміток. А про правного дорадника я не міг нічого певного сказати, бо дійсно я не знав, чи єпископ його мав, чи ні. Я не думав, щоб адвокатом владики був д-р Чупка, що, як відомо, списував його тестамент.

Вже з самого початку моєї авдієнції, а ще більше під час з'ясовування про український банк я бачив, що Апостольський Делеґат поставився до нього цілком неприхильно. Звідомленням про банк Делеґат був заскочений, і мені здавалось, що він одверто осудить закладення банку як таке діло, до якого владика брався нерозважно та необачно. Але чогось подібного не було. Хоч Апостольський Делеґат був розчарований, одначе він не сказав нічого такого, що могло б бути для Покійного принизливим.

Їдучи до Вашинґтону на авдієнцію в Апостольського Делеґата, я постановив собі оступатись, ставати, наскільки буде можливе, в обороні єпископа, якщо б він, Делеґат, виявляв незадоволення з банкової справи. Моє особисте переконання було таке, що за невдачу з банком ніяк не можна було класти відповідальність на Покійного, лише в цій невдачі винною була хіба смерть, що станула йому поперек дороги та не дозволила довести заснованого банку до успішного кінця. Бачачи, що Делеґат зайняв до банку неприхильне становище, я зрозумів, що обороняти владику буде важко, або, ліпше кажучи, буде справою делікатної натури. Мені треба було брати під увагу те, що я мав діло з високим достойником, представником Апостольської Столиці в З'єдинених Державах, з яким мені ніяк не лицювало б запускатись в арґументи, себто доводити чи його переконувати, що Покійний міг закладати банк і що в цьому не можна добачати якоїсь неправильности. Намагаючись виправдати владику та не входити в якусь полеміку з Апостольським Делеґатом, я вважав за найвідповідніше не обороняти владику, так би мовити, прямо, від себе, лише покликатись на те, які думки чи пляни мав Покійний, закладаючи український банк.

Під час розмови з Делеґатом, яка вив'язалась після моєї розповіді про банк, мені ходило передусім про те, щоб спростувати думку Делеґата, неначе б Покійний хотів бути єпископом і банківцем в одній особі. Я сказав, що владика цілком не знався на банковості та що він ніколи не задумував керувати чи орудувати банком, тільки владика був би доручив банкову управу американським фахівцям, а сам не мішався б до банкового діловодства. Я упевняв Делеґата, що лише такий плян мав Покійний і що про це я чув від нього самого, бо ж я був одним з його консульторіе.

У ході розмови, я твердив, що єпископ не вважав заснування банку за щось негодяще, бо в Галичині, звідки походив Покійний, священики, прелати та єпископи брали участь у закладанні банків чи інших фінансових інституцій, але ніхто там не звертав на це уваги і вірні дивились на такі справи, як на речі зовсім звичайні. У Филаделфії, я додав від себе, наші люди цілком не дивувались, що єпископ заснував банк, а, навпаки, були з того раді.

Серед розмови я сказав Апостольському Делеґатові, що єпископ не був би починав закладати банк на власну руку, якби він, єпископ, був міг найти серед филаделфійських парафіян компетентних людей, які могли б якось повести банкове підприємство і яким він був би давав моральну підтримку. Але таких людей, я казав, у Филаделфії не було.

В дальшому я говорив, що наші парафії мали іноді труднощі дістати в американських банках позички на будову церков тому, що про нашу церкву американці не знали, або знали дуже мало. Отож, засновуючи банк, я казав, Покійний хотів зробити нашим церковним громадам вигоду, бо вони могли б брати такі позички у своєму банку без якихсь утруднень чи перепон.

Єпископ, згадав я теж Делеґатові, знав, що інші народности в З'єдинених Державах позакладали свої банки, отже він хотів, щоб також українці мали хоч одну фінансову інституцію.

Але в ході розмови з Апостольським Делеґатом я наголошував в особливіший спосіб ціль, задля якої владика засновував банк, і на це моє говорення Делеґат звертав якнайбільше свою увагу. Я твердив, що Покійний, закладаючи банк, не мав на меті свого особистого інтересу, тільки керувався добром своєї єпархії, а саме єпископ бажав створити єпархіяльні установи, а не маючи на це фондів, сподівався, що в цьому ділі український банк прийде йому з допомогою. При цій нагоді я розповів про збірку, що її зарядив був Покійний на інституції в Чесанік Сіті, про що була згадка вище.

Обороняючи єпископа, я заявляв в часі розмови з Делеґатом, що я не висказую своїх поглядів щодо банку, тільки переповідаю те, що я чув особисто від самого єпископа. В цьому випадку консультороство мені таки добре придалось. Від себе я насмілився сказати, що, взявши до уваги всі дані, український банк був би мав гарну майбутність і був би досягнув навіть дуже значних успіхів, якщо б владика не віддав так скоро Богові душу.

Оце є арґументи, що їх я наводив на оборону Покійного і які я можу собі пригадати.

Очевидно, я не міг знати, чи ці арґументи мали якийсь вплив на зміну чи послаблення погляду Апостольського Делеґата на банкову справу. Але без огляду на те, що Делеґат думав про цей банк, все таки можна було помітити, що в міру того, як продовжувалась розмова, первісне розчарування Деле-

гата помалу зникало; він ставився до банкової справи щораз холодніше та розважливіше.

Тепер я розповім, які завваги щодо банку висловлював Апостольський Делеґат у ході нашої розмови.

Делеґат твердив, що плян єпископа роздобути, через закладання банку, фонди на єпархіяльні установи був надзвичайний, дуже своєрідний. Делеґат не заперечував, що така практика для придбання грошей на єпархіяльні потреби могла інколи траплятись в Ґаличині чи деінде в Европі, але він не чув, щоб в Америці якийсь латинський єпископ хапався аж такого засобу для створення інституцій у своїй дієцезії. Делеґат заявив, що він не сумнівався у добрих намірах єпископа і, безперечно, кожна єпархія повинна мати принаймні найконечніші установи, але фонди на розбудову таких установ призбируються в Америці іншими способами, а не закладенням банків.

Єпископ, твердив Делеґат, не мусів уживати надзвичайних, непосильних заходів для придбання єпархіяльних установ, але повинен був брати до уваги обставини, в яких він тоді знаходився, і робити те, що серед даних обставин можна було зробити. Єпископ, говорив Делеґат, міг обдумати та скласти пляни, як можна б збирати гроші на єпархіяльні потреби, але ніхто не міг вимагати, щоб він, ставши недавно єпископом-ординарієм, постарався відразу про всякі єпархіяльні установи. А тим більше, твердив Делеґат, єпископ не повинен був аж занадто спішитись і докладати надзвичайних зусиль для створення єпархіяльних установ, бо тоді, коли починав закладати банк, він був ще в силі віку та мав час за них подбати.

Бути запопадливим, говорив Делеґат, і ревнувати про Божі чи взагалі благородні справи є дуже похвальною річчю, але часом буває, що така ревність може бути неразумна і вона виходить не раз більше на шкоду, ніж на користь. Це був натяк на слова св. Павла, записані в посланні до Римлян (10, 2).

Положення єпископа, казав Апостольський Делеґат, було взагалі важке, а до того значна частина духівництва була не конче прихильно до нього настроєна і він, єпископ, певне, не мав великої надії, щоб воно ревно і щиро підтримало в його стараннях про єпархіяльні установи. Це могло, догадувався Делеґат, бути в деякій мірі поштовхом, що єпископ узявся закладати банк. Однак єпископові, сказав Делеґат, треба було трохи пождати, а всякі непорозуміння чи упередження були б минулись і забулись.

Апостольський Делеґат не міг погодитись з тим, що майбутнє українського банку було б запевнене, якщо б єпископ не був помер. Єпископ, казав Делеґат, купуючи австрійські воєнні бонди, розраховував на перемогу Австрії, одначе якби Австрія війну програла, то єпископ був би знайшовся у клопоті, бо яким чином міг би він, єпископ, покласти 30 тисяч долярів назад до банку. На те я відповів, що єпископ міг би був узяти позичку на доми, що їх було куплено за готівку і гроші банкові повернути. Делеґат не сказав на це нічого.

***

Потім зійшла розмова на сплату депозиторів. Апостольський Делеґат спитав мене, чи брат єпископа вже знає, що гроші з асекурації мусять піти на виплату депозиторів і що він на це сказав. Я відповів, що досі я не мав ще нагоди з ним про це говорити, але думаю, що він не зважиться чинити опір, бо ж це ніяк не вийшло б йому на користь. Делеґат був теж такої думки.

В дальшому я сказав Делеґатові, що хоч би брат єпископа й дав асекурацію на сплату вкладників, то все таки до ліквідації банку забракнуло б 65 тисяч долярів і недостача такої суми могла б призвести до банкрутства тестаменту єпископа, бо вистачало б, щоб тільки один із несплачених депозиторів зголосив протягом двох років свою претенсію до суду і банкрутство готове. А суть банкової справи, казав я, є власне в цьому, щоб до банкрутства не допустити. Апостольський Делеґат не конче хотів вірити, щоб филаделфійські парафіяни, добрі католики, не мали настільки здорового розуму і пішли до суду проти свого єпископа, тим більше, що вони нічого не осягнули б, бо ж єпископ не полишив окрім асекурації ніякого майна. На це дав я відповідь, що добрі католики напевно не зробили б чогось такого, але вороги нашої церкви, як ось російські православні, могли б під'юдити котрогось, не конче путящого депозитора, щоб звернувся з своєю претенсією до суду тільки на те, щоб зневажити нашу церкву та заподіяти їй моральну шкоду. Апостольський Делеґат припускав, що такий випадок є можливий.

Я звернув увагу Делеґата також на те, що адвокати на конференції у Филаделфії виявляли побоювання, щоб таких фактів як закладання банку пок. єпископа і банкрутство його тестаменту, якщо б до цього прийшло, не підхопили газетні репортери та не зробили їх прилюдними, горезвісними.

Замислившись на хвилинку, Апостольський Делеґат признав, що така справа як банкрутство католицького єпископа могла б насправді стати певного роду сенсацією, бо в Америці не прапляється таке, щоб католицькі єпископи банкрутували, а й звісна теж річ, що американські часописи люблять полювати на сенсації... Коли б нещастя хотіло, твердив Делеґат, що банкрутство єпископа дістало б через пресу загальний розголос, то безперечно було б це трохи неприємною справою, бо наша церква втратила б повагу, бо такий розголос викликав би здивування і обурення серед американських католиків та й міг би мати небажані наслідки. — Але дасть Бог, замітив Делеґат, що до такого нещастя, може й не прийде...

Ці слова „небажані наслідки" мене зацікавили, але в першій хвилині я не міг відгадати, що властиво розумів Апостольський Делеґат під згаданими словами та до чого вона могла стосуватись. Очевидно, я не смів його питатись, яке значення слід до цих слів прикладати, бо ж це було б нечемно та виглядало б на якусь індаґацію. Пізніше я догадувався, що Делеґат міг мати на думці хіба труднощі чи перепони, з якими могла стрінутись Апостольська Столиця при номінації прийдешнього єпископа. Треба знати, що тутешні латинські єпископи дивились не дуже то прихильним оком на єпископа нашого обряду і вони могли б з приводу такого скандалу, як банкрутство владики, намагатись впливати на Апостольську Столицю, щоб вона не йменувала наступного єпископа для нашої церкви в З'єднинених Державах. Але це була тільки моя догадка, а ніщо інше.

мівки, був би мусів оплачувати напевно високий чинш за наймання льокалю. На приміщення банку не підходив ні один із куплених владикою домів. Єпископ дав щедру пожертву на купно фарми, а також на будову устаткування сирітського дому і вищої школи в Чесанік, у стейті Мериленд, для виховання сестер-учительок для майбутніх наших парафіяльних шкіл. Щодо цієї пожертви годиться мені відмітити ось що: влітку 1915 року звернувся був Покійний обширним пастирським посланням з гарячим проханням до всіх наших церковних громад, щоб вони однієї неділі перевели під час Служб Божих збірки на будову згаданих установ. Ця загальна збірка мала принести 25 тисяч долярів. Одначе вона цілком не виправдала надії та й владика мусів сам поповнити те, що бракувало до наміченої суми.

Які суми гроша витратив Покійний на чин Сестер-Василіянок, можна довідатись з календарів Сирітського Дому, що їх видавали Сестри в минулих роках.

Але нефортунною невдалою витратою грошей було те, що єпископ купив був за першої світової війни, 1915 року, австро-угорських облігацій, бондів, на суму 30 тисяч долярів. Як розказував мені Йосиф після смерти свого брата, то владика ніяк не думав інвестувати так багато грошей у згадані бонди. А що Покійний купив їх аж за таку суму, то сталось це завдяки австро-угорським дипломатам, які, навідуючи дуже часто владику, змогли нарешті його переконати, що осередні держави рішуче війну виграють. Тому єпископ не вважав за великий риск вкласти 30 тисяч долярів у ці бонди. І насправді в той час, коли Покійний купував бонди, перевага на воєнних фронтах була по боці осередніх держав і нікому навіть на думку не приходило, щоб З'єднинені Держави могли встрянути у війну. Під час президентських виборів у листопаді 1916 року одним з гасел на перевибір (на другу каденцію) Вудро Вилсона було he kept us out of the war (він тримав нас від війни осторонь). Тимчасом Америка у війну втрутилась (квітень 1917 року), Австро-Угорщина війну програла і 30 тисяч долярів пропало. Якби З'єднинені Держави не були виступили з війною, то осередні держави були б мали добрий вигляд на перемогу, і згадана сума не була б утрачена.

Коли б єпископа не була постигла смерть, то йому зовсім не було б трудно знайти засіб на покриття втрати, спричиненої купном бондів. Владика міг би був узяти позичку на доми, що їх він купив, як вище сказано, а міг би був теж краще уреґулювати єпархіяльні прибутки, які були тоді аж занадто низькі.

Слід замітити, що в тестаменті владики не було про український банк ніякої згадки. А щодо боргів, себто повернення депозиторам грошей, то обов'язок їх сплатити поклав Покійний на свого наступника, прийдешнього єпископа.

Беручи до уваги те, що різниця між готівкою і загальною сумою депозитів була дуже велика, справа ліквідації банку являла собою проблему, яку задовільно розв'язати було хіба немислимо. Якщо депозитори почали б відбирати з банку свої дорібки, то 65 тисяч долярів були б вичерпались досить швидко і тоді виринуло б на весь зріст питання, звідки взяти 115 тисяч долярів на сплату майже двох третин депозиторів. Очевидно, я не міг навіть мріяти про це, щоб можна було в якийсь спосіб роздобути аж таку величезну суму грошей і мене огортала тривога, що справа з банком мусить закінчитись дуже сумно та ганебно. А легко було собі теж уявити, яке гнітюче пригноблення, роз'ярення умів і нарікання були б настали серед добрих филаделфійських парафіян, якщо б їм прийшлось було попрощатись з своїми гірко запрацьованими грішми лише тому, що вони, парафіяни, мали безмежне довір'я до свого владики і так його шанували та любили, що були готові його на руках носити.

Нарада з адвокатами

Але я мав єпархіяльного адвоката, яким був великий приятель українців, В. Дж. Кернс. Я доручив йому тестамент Покійного і розповів про банк цілу історію. Кернс сказав, що тестамент списаний цілком не влад і здивувався, чому владика не взяв американського адвоката, який був би знав, як тестамент писати. А щодо недостачі грошей на сплату депозиторів, Кернс заявив, що на цю сплату мусить піти асекурація єпископа. Ця заява адвоката, очевидно, трохи мене підбадьорила. Тому, що тестамент владики мусів остаточно перейти через суд у Филаделфії, Кернс порадив, що було б добре обговорити справу ліквідації банку з филаделфійським адвокатом. Я притакнув на це охоче, і за кілька днів ми обидва поїхали до міста „братньої любови". Кернс належав до славної католицької організації „Лицарів Колюмба" та був добре знайомий з филаделфійським адвокатом Джеймсом Флагерті, який саме в той час був головою (Supreme knight) згаданої організації. Отже ми попрямували до його канцелярії.

Прочитавши тестамент, Флагерті нічого не сказав, тільки здвигнув раменами... Потім обидва юристи почали розмову про пенсилвенійське спадкове право. Коротко кажучи, воно є так: 1. Коли тестатор (спадкодавець) запише комусь майно, обтяжене боргами, то спадкоємець мусить перш за все сплатити борги, а залишок по такій сплаті припадає йому. 2. Тестамент мусить бути відкритий протягом двох років від смерти спадкодавця і впродовж цього часу можуть вірителі зголошували свої претенсії до спадку. Після двох років тестамент уважається закритим; значить, претенсії вірителів не можуть мати на тестамент ніякого впливу. 3. Коли протягом двох років якийсь вірітель, не маючи змоги задля браку фондів дістати своєї навіть незначної претенсії, піде на судову дорогу, то суд уневажнює тестамент, проголошує його неви платність, себто банкрутство і наставляє куратора, ресивера. 4. Такий куратор має обов'язок точно дослідити, яке майно, нерухоме і рухоме, полишив спадкодавець. Це майно куратор списує, і воно творить так звану спадкову масу, якою він завідує аж до часу, доки суд не розподілить її між вірителів. З тієї маси суд визначає кураторові за його труди заплату, яка є досить велика, а вірителі дістають якусь частину своїх претенсій, або, точніше кажучи, стільки, скільки центів припаде на одного доляра.

Потім пішла розмова про те, що міг би куратор забрати з майна владики, якщо б насправді прийшло до банкрутства. Отож куратор не міг би забрати якогось нерухомого майна, бо, як вгорі сказано, Покійний його не мав. Куратор міг би намагатись продати доми, що їх владика купив, коли б можна було в суті доказати, що їх набуто за гроші депозиторів. А щодо рухомого майна, то на сплату депозиторів пішла б асекурація єпископа і Йосиф не дістав би нічого. Куратор міг би зафантувати особисті речі владики, якщо б їх знайшов. Наприклад, куратор міг би взяти ризи, мітру, жезло, перстені, годинник, бібліотеку, одіння і загалом усе, що мало б якусь вартість і що можна б згрошовити. Ці речі продав би куратор з молотка, себто на публічній ліцитації та прибуток з такого продажу пішов би до спадкової маси. Адвокати говорили, що мати діло з ресиверами — річ взагалі дуже неприємна.

Але адвокати звернули увагу ще й на іншу, дуже важливу справу. А саме, коли б суд, говорили вони, проголосив банкрутство владичого тестаменту, то в Америці було б це не абиякою новиною. Відколи у З'єднинених Держáвах, твердили адвокати, існує католицька церква, латинські єпископи мали деколи клопоти на фінансовому тлі, одначе не було ще такого випадку, щоб якийсь латинський єпископ чи його дієцезія збанкрутували. Тому американська католицька церква має всюди дуже добрий кредит.

Український єпископ в Америці, говорили юристи, був би першим католицьким єпископом-банкрутом не в наслідок якихось надзвичайних, від нього незалежних причин, але через те, що йому зайшло в голову закладати банк, щоб поставити свою церкву на ноги. А не виключена теж річ, продовжали адвокати, що такий факт, як банкрутство католицького єпископа, міг би дістатись на сторінки американської преси. І яке враження, питався Флагерті, зробило б це на американських католиків, якщо б вони однієї днини побачили в часописах статтю з надрукованим товстими літерами заголовком: „Catholic Bishop Bankrupt?.. Так, обидва авдокати дуже побоювались, щоб з банкрутства тестаменту владики не вийшов публічний скандал.. Але хоч адвокати висловлювались доволі критично про закладання банку владикою, то все таки вони заявлялись рішуче, що ні за що у світі не можна допустити до банкрутства та сплямування імени єпископа.

Флагерті хотів знати, чи Апостольський Делеґат про банк уже звідомлений. У відповідь я сказав, що я вже був у Делеґата, що він доручив мені адміністраторську грамоту, але про банкову справу я нічого не згадував просто тому, що мені було ніяково говорити про неї з Делеґатом під час першої формальної з ним зустрічі. Флагерті радив мені поїхати до Вашинґтону і докладно поінформувати Делеґата, бо ніхто не знає, які наслідки можуть з неї вийти. Від себе ж Флагерті добавив, що внедовзі він теж мусить бути в Вашинґтоні та при цій нагоді старатиметься бачитись з Делеґатом, щоб йому з'ясувати банкову справу головно з правної точки погляду. Нарешті я прохав Флагерті, щоб він заступав у суті нашу єпархію, якщо б справа тестаменту там опинилась. Флагерті згодився на це охоче.

Чи їхати до Апостольського Делеґата?

Повернувшись з Филаделфії до Нюарку, я почав розмірковувати, чи взагалі треба мені сповіщати Апостольського Делеґата про український банк. Пощо, властиво, я сам себе запитував, турбувати Делеґата і морочити йому голову, коли в справі ліквідації банку він ніяк не зможе помогти. Навіщо евентуально виставляти, так я думав, ім'я владики на те, щоб на нього падала тінь, бо я передчував таку можливість, що Апостольський Делеґат не схвалюватиме такого діла, як закладання банку Покійним. Я міркував собі, що коли асекурація владики мусить піти на сплату депозитів, то це причиниться дуже багато до цієї сплати, бо готівка зросте на 115 тисяч долярів. Щоправда, до виплати всіх депозиторів забракло б ще 65 тисяч долярів, але я гадав собі, що за Божою поміччю на це знайдеться якась зарада.

Але, з другого боку, мені приходила думка, що на справу ліквідації українського банку не слід дивитись крізь рожеві окуляри, лише треба брати її так, якою вона являлась у дійсності. Сума 65 тисяч долярів, що невистачала до сплати всіх депозиторів, була аж занадто велика, щоб можна було мати цілковиту впевненість, що банк зліквідується без ніякого клопоту. А брав я теж на увагу випадок, який легко міг трапитись. А саме, коли б, наприклад, внаслідок злобної, ворожої аґітації огорнув депозиторів острах, що на сплату їх усіх не стане грошей, і коли б вони, депозитори, зробили рун на банк, себто кинулись масово відбирати свої вкладки, то більше як третина депозиторів мусіла б стратити свої гроші. Чи ці вкладники, які не могли б дістати своїх заощаджень, сиділи б тихо, не турбуючись своїми втратами? Чи котрийсь із цих депозиторів не доправлявся б через суд повернення своїх вкладок і чи це не спричинило б банкрутства тестаменту владики, чого саме ми так дуже лякались?.. Ні, думати, що за браком 65 тисяч долярів ліквідація банку не стрінулась би з загрозою банкрутства, було б занадто рисковно й наївно. Проте, обміркувавши все, що слід було обміркувати, я рішився таки піти за порадою адвоката Флагерті та поїхати до Вашинґтону. Розумні греки вже в давнину говорили, що задня, себто друга думка є звичайно ліпша від першої.

Авдієнція у Апостольського Делеґата

Який тиждень після авдієнції адвокатів у Филаделфії я вже мав авдієнцію в Апостольського Делеґата. Коли на вступі я сказав Його Ексцеленції про ціль свого приїзду, а саме, що я хочу здати звідомлення про банк, то Делеґат, не давши мені докінчити, спитався, про який банк хочу говорити. Я відповів, що хочу говорити про банк, що його закладав пок. єпископ Ортинський при катедральному храмі у Филаделфії. З тієї новини Делеґат був сильно здивований, думаючи, як я міг з його слів запримітити, що владика намірявся займатись банківництвом. Я розповів Делеґатові про закладання банку, про нагромаджений капітал, про спадкове пенсилвенійське право, про асекурацію, загрозу банкрутства і взагалі про все, що про банкову справу було сказано попереду в цій статті.

Я поспитав Делеґата, як довго може тривати адміністрація нашої єпархії. Делеґат відповів, що про це він нічого не може сказати, бо найменування єпископа залежить виключно від Апостольської Столиці. Делеґат тільки примітив, що він не сподівається, щоб номінація могла прийти перед закінченням світової війни.

Авдієнція в Апостольського Делеґата затягнулась трохи задовго і я бачив, що мені було вже час відходити. Про сплату депозиторів не було що багато говорити, бо я знав, що Делеґат ніяк не зможе піддати мені якогось пляну, чи навіть поради, як можна б добути 65 тисяч долярів на цю сплату.

Апостольський Делеґат хотів ще знати, чи я вже найменував контрольного пароха. Коли у відповідь я сказав, що зроблю це можливо якнайшвидше, то Делеґат радив, щоб парохом я настановив тактовного і солідного священика, бо він зміг би багато причинитись до успішної розв'язки банкової справи. Мені ж клав Делеґат на серце, щоб я просив у Бога помочі, не тратив надії та приділив справі банку якнайпильнішу увагу. Я запевнив Делеґата, що зрушу небо і землю, як кажуть американці, що докладу всіх можливих зусиль, щоб недопустити до якогось лиха. Наприкінці я подякував Делеґатові за те, що він присвятив стільки часу для цієї справи та дав мені пораду. Авдієнція тривала близько дві години. Вона відбулась наприкінці квітня 1916 року.

Я мав з собою також тестамент владики, думаючи, що Апостольський Делеґат схоче його прочитати. Та хоч під час авдієнції досить часто приходила згадка про цей тестамент, Делеґат на бажав його бачити. З того я був радий, бо коли Делеґат був би його прочитав, то напевно, як то кажуть, взявся б за голову.

Слід відмітити, що під час авдієнції, Апостольський Делеґат ані разу не висловився, щоб заснування банку єпископом ішло в розріз з церковним правом. На ділі Делеґат не схвалював цього закладання лише тому, що такий звичай не водиться в Америці.

Найменування катедрального пароха

Після смерти владики треба було настановити катедрального пароха на проміжний час, себто на час, доки не прийде наступний єпископ. При виборі священика на такого пароха я мусів, очевидно, брати під увагу ці обставини, які були витворились внаслідок банкової справи у филаделфійській церковній громаді. Значить, я мусів уважати, щоб кандидат на пароха своїми особистими прикметами стояв на висоті свого завдання. Я розумів, що духовник не підхожий своїм хистом чи вдачею на таке відповідальне становище міг би, як то кажуть, наварити не абиякої каші. Наприклад, коли б катедральним парохом став священик нервової, гарячої вдачі та коли б депозитори почали наприкрятись, міг би на них, депозиторів,, гукати більш-менш такими словами: яке мені діло до ваших грошей, я їх не брав, дайте мені спокій; ідіть по гроші до тих, кому ви їх давали. Що такою поведінкою катедральний парох аж ніяк не причинився б до поліпшення ситуації у филаделфійській громаді, але доливав би оливи до вогню, це хіба зовсім ясне.

Таким духовником, який, на мою думку, серед таких обставин накраще надавався на катедрального пароха, був о. Максим Кінаш. Він був колись святоюрським катедральним провідником у Львові, мав спокійну вдачу, душпастирське „благоразуміе" та вмів пристосовуватись до обставин. Мою пропозицію о. Кінаш прийняв.

Рівночасно із займенуванням катедрального пароха треба було перенести на інші посади катедральних сотрудників. Ними були оо. Михайло Гурянський і Василь Стецюк. Перший із них сам прохав за іншу посаду і він дістав грамоту на пароха церкви св. Івана Христителя у Дітройті, у стейті Мішіґен, а о. Стецюка я призначив парохом церкви св. Володимира Великого в Елизабеті, у стейті Ню Джерзі.

Сплата депозиторів

Тим часом депозитори почали серйозно виймати свої гроші з банку та й готівка (65 тисяч долярів) вичерпувалась досить швидко. Коли ж вона була вже зменшилась до кількох тисяч долярів, слід було звернутись до Йосифа за грішми з асекураційної поліси його брата. Я доручив о. Кінашеві, щоб він, як парох перший почав переспрaвляти з Йосифом щодо цих грошей. Але за кілька днів о. Кінаш повідомив, що він говорив і говорив з Йосифом у справі грошей з асекурації, одначе не міг ні до чого договоритись. Йосиф стояв непохитно на цьому, що брат записав асекурацію йому та що він з неї нікому нічого не дасть. Дізнавшись про цю впертість Йосифа, я вважав за річ конечну поїхати до Филаделфії та поговорити з ним, як то кажуть, на розум. У Филаделфії ми зустрілись в готелі Бельвю Стретфорд і після вечері почалась у готелевому вестибюлі наша розмова про сплату депозиторів. Я розповів Йосифові про стейтове спадкове право і товкмачив йому, які наслідки могли б виникнути йому, якби депозитори не дістали своїх вкладок. Моїм старанням було переконати Йосифа, що ліпше та розумніше дати гроші з асекураційної поліси з доброї волі, ніж мав би він їх дати з примусу, бо в разі банкрутства тестаменту призначений судом куратор не тільки забрав би всі гроші з поліси, але й вийшов би великий скандал як для його брата, так і для нашої церкви. Я звернув теж увагу Йосифові на те, що він повинен дорожити честю свого брата-єпископа та що було б це непрощеним гріхом наражати братове ім'я на опоганення і наругу. А не пропустив я сказати Йосифові й те, що Апостольський Делеґат добре ознайомлений із справою банку та що він занепокоєний, щоб справа не закінчилась скандалом, бо в такому разі могло б заподіятись нашій церкві не абияке нещастя.

Моя розмова з Йосифом продовжувалась яких три години, одначе ніяк не можна було його переконати, що його впертість невмісна та безглузда. Йосиф постійно твердив, що обов'язок сплачувати депозити повинна перебрати на себе єпархія, яка, очевидно, не мала ніяких матеріяльних засобів. Цею балачкою про одне і те саме я був докраю втомлений і намірявся уже йти на залізничу стацію, щоб узяти останній перед північчю поїзд до Нюарку та щойно при моєму відході Йосиф урозумився, обіцюючи, що „чека підпише". Йосиф додержав слова, бо насправді підписав чека, здається мені на 3 тисячі долярів.

У досить короткому часі катедральний парох дав мені знати, що знову зголосились вкладники на кілька тисяч долярів, але Йосиф не хоче нічого дати. Не було іншої ради, тільки знову їхати до Филаделфії. Тим разом поїхав зі мною також адв. Кернс. Я думав, що Йосиф, може й не конче мені довір'яв, коли я говорив йому про наслідки банкрутства тестаменту, тим то я хотів, щоб справу вияснив йому адвокат, людина фахова. Наша зустріч була у вище згаданому готелі. Кернс, який був особисто знайомий з владикою, почав насамперед розказувати Йосифові про ліквідацію банку та загрозу банкрутства, одначе швидко спостеріг, що з цього говорення нічого не вийде: Йосиф слухав, але був неподатливий. Тоді Кернс зробив добру міну і почав говорити про свою знайомість з єпископом. Висловлюючись про Покійного дуже похвально, Кернс сказав між іншим, що він повинен пишатись тим, що його брат дійшов аж до єпископської підности і якби він, себто Кернс, мав такого брата, то дуже шанував би його честь і волів би скоріше вмерти, ніж осоромити та знеславити його ім'я. Ці слова роззброїли Йосифа; він був майже до сліз зворушений і ... згодився підписати чека. Йосиф дав знову 3 тисячі долярів на сплату депозитів.

Упродовж кількох місяців підряд о. Кінаш повідомляв мене про нові зголошування депозиторів по гроші, як і про те, що Йосиф упирався, не хотів нічого давати з асекураційної поліси свого брата. За весь той час я мусів сам або іноді з єпархіяльним адвокатом їздити 2-3 рази кожного місяця до Филаделфії та балакати з Йосифом цілими годинами, щоб виклопотати в нього кілька тисяч долярів на сплату депозиторів. В міру того, як меншала асекурація, Йосиф ставав упертішим і переконувати його означало направду тільки, що твердий камінь гладити. Йосиф говорив завжди своє, себто, що єпархія повинна сплачувати депозити. Не раз доводилось мені, що він дурника строїть ...

Одного разу, коли Йосиф не дав впору грошей, зчинилась була біля катедри, як повідомив мене о. Кінаш телефоном, справжня буча. Вкладники домагались галасливо своїх грошей і шпурляли камінням у катедру, лихословляли та зневажали ім'я владики. Бачачи, до чого може призвести впертість Йосифа, я прохав свого адвоката, щоб він негайно умовився з Флагерті, коли б можна бачитись з ним у справі ліквідації банку. За кілька днів я і Кернс були вже в канцелярії Флагерті. Прийшов там також Йосиф, якому я дав знати про наші сходини у Флагерті через о. Кінаша, бо Йосиф не мав телефону.

Флагерті почав говорити з Йосифом гарно і приязно, намагаючись з'ясувати йому, яке то нещастя могло б вийти з того, якщо б суд був приневолений проголосити банкрутство тестаменту його брата. Флагерті говорив якої півгодини, одначе всі його зусилля вговорити й переконати Йосифа були даремні. Йосиф мав примовку „My dear Sir" (мій дорогий Пане) і раз-у-раз її повторюючи, твердив постійно, що він дав уже досить грошей з асекурації та більше не дасть. Маючи цієї впертости забагато, Флагерті почав, як я завважив, хвилюватись; у нього, видимо, рвався терпець. Тому я, говорячи по-українському, перестеріг Йосифа, щоб він спам'ятався і не був таким упертим, бо це виглядає соромно і групо, але він не дав навести себе на розум. Флагерті поспитався ще раз Йосифа, чи він дасть гроші з асекурації на виплату депозиторів.

Коли ж Йосиф відмовився рішуче, Флагерті гримнув нагло кулаком об стіл і став щосили сварити і ганьбити Йосифа, називаючи його „мулом", „глупаком", „грошолюбом ..." Зирнувши на нього, я бачив, як по його обличчю котились рясні сльози ...

Нічого й говорити, що така сцена в канцелярії Флагерті була вельми крикра і неприємна. Щоб трохи її злагіднити, я сказав йому, що Йосиф був у поганому настрої, що він, Йосиф, добре себе непочував, тому він такий упертий. Однак, я запевнив Флагерті, що Йосиф таки гроші дасть. Флагерті охолонув трохи з пересердя, але не хотів уже нічого більше говорити, тільки заявив, що від тепер буде порозумівати лише з Йосифовим адвокатом.

Ця несподівана сцена в канцелярії Флагерті мала такий наслідок, що Йосиф пом'якшав і порозумнішав. Тепер уже й Йосифів адвокат наполягав на нього, щоб він давав гроші на сплату депозиторів, бо всякий опір чи впертість є даремні. А для мене ця приключка в канцелярії Флагерті зробила таку прислугу, що я не потребував їздити до Филаделфії та гаяти марно час.

Український банк зліквідований

Але до цілковитого зліквідування українського банку недоставало ще, як вище сказано, 65 тисяч долярів. Була це трохи завелика сума і ніяк не можна було сказати собі українським звичаєм „якось то буде". Про цю недостачу грошей треба було думати завчасу, а не чекати, аж доки не минуться усі гроші з асекураційної поліси владики. Я завжди мав на тямці цю колотнечу, що була зчинилась, про що вгорі була згадка, коли Йосиф не дав у свій час грошей на виплату депозитів. Що ж буде тепер, коли вичерпається асекураційна поліса, а депозитори, які не могли відібрати своїх ощадностей, довідаються, що грошей уже зовсім немає ... Цей дефіцит (65 тисяч долярів) турбував мене чимало. Я не міг мати надії, щоб можна було якось постаратись аж такої суми та й мені не лишалось хіба ніщо інше, тільки здатись на Божу волю, бо головою муру не переб'єш ...

Деякі наші духовники дорадживали мені продати на сплату депозиторів доми біля катедри, про які я вже згадував попереду. Ці духовники були такої думки, що прийдешній єпископ напевне не схоче залишатись на брудній і запущеній вулиці, якою була тоді вулиця Норт Френклін, але старатиметься збудувати гарний, стилевий катедральний собор на кращому та більше репрезентаційному місці у Филаделфії; отже ці доми будуть наступному владиці цілком непотрібні. Безперечно, що я був би взяв цю пораду під увагу, коли б не те, що доми були заінтабульовані на власне дм'я Покійного і через те єпархіяльний адміністратор не міг був передати покупцям правних титулів власности цих домів, а без того ніхто не схотів би їх купувати. Іншими словами, продати доми міг тільки новий владика.

Але порішив я ще спитати о. Кінаша, що він скаже про сплату решти депозиторів. Повертаючись од-

ного разу з Вашинґтону, я задержався у Филаделфії та бачився з катедральним парохом. Він мені сказав, що його намаганням було заспокоїти в першу чергу тих депозиторів, які настирливо домагались своїх грошей і щодо яких, депозиторів, не можна було мати певности, чи, часом вони не спричинили б банкрутства тестаменту. Далі говорив о. Кінаш, що досить багато депозиторів повиїжджали з Филаделфії на працю до інших міст, і що вони, зовсім не налягають, щоб їм негайно виплатити їхні ощадності. А добрих, статочних парафіян, твердив о. Кінаш, він зміг упевнити, що вони зовсім не потребують боятися за свої гроші, бо сплатить їх катедральна церква із своїх прибутків. Сказав теж о. Кінаш, що було б добре дати принаймні кілька тисяч долярів Йосифові, бо якось не годиться, щоб він цілком нічого не дістав з асекурації свого брата. Я згодився на це дуже радо. Нарешті о. парох запевнив мене безумовно, що лякатись якогось скандалу з приводу тестаменту владики, немає ніякої причини, бо небезпека банкрутства минула і ліквідація банку так, якби закінчена.

Річ натуральна, що звістку катедрального пароха я прийняв з якнайбільшим вдоволенням. Ситуація була врятована. Наша єпархія виплуталась із загрозливого становища. Я міг викинути багато клопоту з голови. Моя журба перемінилась у радість ... Слід примітити, що о. Кінаш справився із своїм завданням знаменито. Я тільки жалкував, чому принаймні кілька тижнів раніше не прийшла мені до голови думка спитатись о. Кінаша про сплату депозиторів, через що я був би заощадив собі дещо журби.

Коли впродовж першого року після смерти владики я мав кілька разів авдієнц.ію в Апостольського Делеґата, то він завжди мене запитував, як стоїть справа з банком. У відповідь я казав, що депозиторам виплачується їхні ощадності та що неприємностей покищо немає. Делеґат виявляв своє вдоволення. Коли ж у першій половині другого року після смерти єпископа, я звідомив Делеґата поштою, що ліквідація банку закінчилась щасливо, то він, прислав мені листа, в якому щиро дякував і ґратулював за успішне завершення банкової справи.

Завваги щодо брата єпископа

Говорячи по-людському, мені здається, що не можна аж дуже дивуватись Йосифові, що він не хотів позбуватись цих грошей, що їх записав йому брат у своєму тестаменті. Хто знає, чи знайшлось би багато таких людей, які, будучи в шкірі Йосифа, не поводилися б подібно або й так само як він. Як звісно, кожна ручка до себе керлючка ... Пізніше Йосиф каявся, а навіть соромився, що він упирався з даванням грошей з асекураційної поліси, але виправдувався тим, що адвокат дорадживав йому не дуже то квапитись давати ці гроші, бо єпархія могла б, якби хотіла, знайти засоби на сплату депозиторів. Осіля я переконався, що Йосиф говорив правду, бо й Флагерті мені сказав, що дійсно адвокат так Йосифові дорадживав, думаючи, що наша єпархія досивть багата. Адвокат хотів, щоб його клієнт не був позбавлений засобів на прожиття після смерти його брата. На ділі Йосиф був доброю і гідною людиною.

Мені було жалко, що з асекураційної поліси Йосифові не лишилось багато в порівнянні з її первісною вартістю. Та кінець-кінцем Йосиф розумів, що ситуація була така, що він мусів пожертвувати асекураційну полісу свого брата на сплату депозиторів; іншого виходу абсолютно не було. Ця асекурація була єдиним рятунком, щастям у нещасті; без неї банкова справа була б безумовно і невідхильно опинилась у безвихідді та й банкрутство, скандал і сором були б неуникнуті.

Після смерти свого брата Йосиф наче осиротів і мусів сам про себе дбати. А був він уже трохи пристаркуватий. Чи Йосиф мав якісь засоби на прожиток, я не міг знати. Мені здається, що він мусів щось собі заощадити за життя свого брата, інакше, думаю, він не був би вагався одверто мені сказати, що не мав з чого жити. Йосиф не міг мати якоїсь причини соромитись або таїтись перед мною, бо ж я ніколи не ставився до нього вороже, навпаки, ми обидва приятелювали весь час його побуту в З'єдинених Державах. Я ніяк не хотів ожебрачити владичного брата, або доводити його до злиднів і був готовий по змозі йому допомогти, якщо б він був сказав або бодай натякнув на те, що його положення під матеріяльним оглядом було незавидне. Йосиф помер кілька років після смерти свого брата.

Кінцеві завваги

Ось така є історія першого українського банку в З'єдинених Державах, що його засновував бл. п. єпископ Степан Сотер Ортинський. Він починав банкову справу з благородних мотивів і був би напевно міг собі сказати: кінець — ділу вінець, якщо б невблагана смерть не перетяла нитки життя і не припечатала тим самим банку в самому його почині. Внаслідок смерти цей банк, який згідно з плянами його засновника мав причинитись до кращого розвитку нашої єпархії на землі Вашинґтона, міг наче на іронію долі завдати їй, єпархії, не абиякого удару. Та Господь Бог,, егоже милось безмірна і человіколюбіе неизреченна" допоміг, що так не сталось. Кому Бог допоможе, той все переможе, говорить наш побожний нарід і це — свята істина.

Від часу ліквідації українського банку минуло 36 років, але мені здається, неначе б вона відбувалась ось недавно тому. І, пишучи ці рядки, я зовсім не потребував напружувати свій мозок, бо впродовж майже півтора року ця ліквідація шарпала мої нерви, з думки мені не сходила, страху наганяла, тому вбилась мені глибоко в пам'ять. Сказав колись римський філософ Сенека, що більше турбується, як треба той, хто турбується перед тим, як треба. Цей афоризм міг стосуватись й до мене; одначе, тому, що банкова справа була вагітна далекосяжними наслідками, годі було не турбуватись, а зберігати рівновагу і спокій духа. Переживання у непевності є завжди прикре, бо сумнів затроює серце ...

Безперечно, що історія українського банку є небуденна та дивна не тому, що його закладав владика, але з тої причини, що смерть неначе на збитки скосила його якраз тоді, коли він був якнайбільше потрібний. І саме тому, що історія цього банку є така дивна, я вважав за відповідне ширше про неї розповісти.

Пишучи цю історію, я намагався бути безсторонним, значить, я остерігався не сказати чогось такого, що було б фальшом, неправдою, а з другого боку я не міг пропустити ні перекручувати того, що було правдою, хоч іноді могло б здаватись, що вона трохи терпка.

Зокрема мушу підкреслити, що історія українського банку ніяк не може затінювати імення або підривати добру славу єпископа С. С. Ортинського серед українського громадянства. Також ніяк не можу подумати, щоб шановні читачі вважали закладання банку за промах чи помилку владики. Покійний бажав добра своїй церкві, а що не склалось так, як ждалось, то в цьому він невинний.

А врешті хай думає хто, що хоче, а слід мені ствердити факт, що через закладання владикою банку ніхто з филаделфійських українських громадян не потерпів на своїх дорібках, ніхто не здеморалізувався, а що найважніше, ніхто не відпав від віри. Правда, ліквідація банку проходила з труднощами, з якими треба було боротись, але я маю вдоволення в цьому, що їх вдалось подолати. Що наша єпархія не зазнала через банк ніякої шкоди, хай буде Господеві велика дяка та велика слава.

Наприкінці слід мені сказати, що історія українського банку є досить повчальна. А ця наука міститься у двох приказках, що їх склала українська народна мудрість, а саме: а) людина мислить, а Бог керує і б) людина ген-ген думками літає, а смерть за плечі хапає.

Будинок Головної Канцелярії Українського Народного Союзу та В-ва „Свобода" в Джерзі Сити. Впродовж 60 років свого існування УНС, із своїми понад 70,000 членів та понад 16,000,000 долярів майна, виріс у найбільшу українську народну організацію у вільному світі.

ЮРІЙ ВЕСТИНҐГАВЗ — ПІОНЕР АМЕРИКАНСЬКОГО ПРОМИСЛУ

Написав Лев Яцкевиґ

Америка завдячує свою велич та могутність не тільки великим просторам та природним багатствам, але в першій мірі творчій праці американської людини.

Америка — це типова країна змеханізованої доби, одна з передових та подивугідних.

Правда, не має вона ні замків, ні лицарських традицій, ні европейського типу опер, бо, як відомо, в тому часі, коли в Европі композитори компонували опери, американські піонери зрубували дерева під нові оселі та боролися з індіянами. Зрештою сама пуританська ідеологія стояла в деякій мірі в опозиції до цього всього, що ми тепер розуміємо під мистецтвом.

Крім цього, між першими поселенцями Америки не було великих поетів та композиторів і вони воліли замість двомісячної небезпечної подорожі вітрильником через Атлантійський океан, та можливості втрати скальпу в боротьбі з команчами чи сюксами, залишитися в Англії і творити млісні мадриґали чи сонети „елізабетинської" доби.

В Америці кожний новий поселенець стояв перед дилемою „бути чи не бути". І тільки бистра думка, максимум видайности та вперте стремління до наміченої цілі, було тут запорукою успіху.

Піонерська кров переходить на нащадків і витворює в Америці касту передових людей у майже кожній ділянці знання, і то не людей з великими університетськими титулами, але сірих, звичайних людей, що тільки працею над собою і над даною проблемою доходять до великих успіхів.

До таких великих людей слід зачислити в першій мірі филаделфійського портретиста-маляра Роберта Фултона, винахідника парового корабля, учителя в школі глухонімих Ґрегема Бела, винахідника телефону, геніяльного телеграфіста Альми Едісона винахідника електричної жарівки, трамваю та ґрамофону, Форда та Крайслера, будівничих автомобільного промислу, братів Райтів, винахідників літака і т. д.

Застановімось при тому, скільки людство скористало з тих усіх винаходів і подумаймо над тим, ким ми могли б похвалися перед світом.

Наполеон, маючи 24 роки, здобув твердиню Тульон і став бриґадир-генералом.

Вильям Піт, маючи 24 роки, став прем'єром Англії, Юрій Вестинґгавз, американський Сіменс, маючи 24 роки, винайшов повітряне гальмо, найбільш важливий з досі знаних засобів безпеки, який перетворює примітивну досі залізницю в модерний засіб комунікації. Юрія Вестинґгавза називали „найбільшим інженером" і Юрій Вестинґгавз одержав три почесні докторати — один з них з найкращої політехніки в світі, Шарлотенбурґу коло Берліну, ордени короля бельгійського та італійського, медалі Об'єднання німецьких інженерів та 4-ох товариств американських інженерів, медалю Едісона, медалю Почесної Легії у Франції, Б. Френклина і т. д. і т. д.

Питання: що ж такого зробив цей Вестинґгавз та звідкіля він родом?

Вестинґгавз — по батькові походить з німецької родини Вестінґгавзен, по матері з голляндців. Ця мішанина крови дала заповзятливу та винахідливу людину, що з нічого створила підприємство знане усім, як Westinghouse Electric Co., яке затруднює під теперішню пору, 100,000 працівників з закладовим капіталом в сумі мільярда долярів.

З його голови виходили винаходи, на яких він базував основи свого підприємства. Він від малих літ мав велике замилування до механіки і весь свій вільний час пересиджував в рільничій майстерні свого батька, що й досі існує під фірмою Вестинґгавз в Скенектеді, стейті Ню Йорк.

Мавши десять років, він винайшов дуже цікавий ротаційний рушій. 20-літнім юнаком одержує диплом інженера-механіка. Крім згаданого вище епохально-винаходу повітряного гальма, винаходить автоматичну телефонну централю, пневматичні сиґнали, газовий мірник, пневматичні ресори до авт, редукційну зубчасту передачу для погону кораблів паровою турбіною і багато інших речей.

Але властива велич Вестинґгавза не у самих винаходах, але в умінні запрягти уяву до послуг науки через дослідні інститути, які він по-королівськи вивінovує та оплачує. Вестінґгавз умів дивитися на 50 років вперед і один з перших передбачив значення електричного струму в житті людини та промислу.

Маючи це на увазі, Вестинґгавз пристосовує свої підприємства до традиції усіх частин, потрібних для витворювання та пересилання електричного струму, — від ґенератора та парової турбіни до електричного кабля та жарівки. Вестинґгавз ніколи не жалував коштів, коли лише можна було кинути на ринок щось нове.

Оповідають, що один з інженерів Вестінґгавза під час відпустки в Італії зустрінув молодого балакучого француза та молодого англійського спортсмена, які демонстрували перед публікою на вулиці апарат, що витворював змінний електричний струм. Американський інженер зателеграфував про це до Вестинґгавза, що у відповідь доручив йому купити на цей винахід усі американські права. Коли Вестинґгавз почав робити досліди зі змінним струмом, до якого заанґажував, між іншим, знаного чеського фізика Миколу Теслю, науковці перестерігали, щоб „не грався з вогнем". Але Вестинґгавз здавав собі справу з великих можливостей змінного струму при пересиланні електричної енергії на далеку віддаль.

Сьогодні 95 відсотків електричної енергії в Америці — це змінний струм, що несе дешеву енергію своїм консументам через сіть високої пруги 100,000 миль завдовжки.

Вестинґгавз ціле своє життя боровся за кожний цаль на шляху, на якому багато людей старалося його не тільки зупинити, але й завдати нищівного удару. В багатьох випадках він довершив того, що інші вважали неможливим .

Коли він взявся до проблеми т. зв. зубчастих турбін для погону кораблів, він збудував дослідний аґреґат силою 6,000 кінських сил і перший у світі почав на велику скалю реалізувати ідею урухомлення кораблів при помочі парової турбіни, на що винахідник парової турбіни Парсонс звернув увагу світу погоном маленького кораблика „Турбіна' в Англії. Вестінґгавз негайно купив американські права на патент Парсона, а його асистента заанґажував на головного інженера. Сьогодні фірма Westinghouse Electric Co. є одною з передових фірм в будові парових турбін та першою в будові зубчастих корабельних турбін у світі.

Коли проблема застосування атомової енерґії до погону підводних суден стала актуальна, фірма Вестинґгавз дістала замовлення від уряду на перший підводний човен з атомовим погоном.

Крім парових турбін — фірма Вестинґгавз продукує ще газові турбіни, головно т. зв. джети, цебто газові турбіни до ракетного погону літаків, та крім цього елевейтори, радія і телевізори та устаткування до кухонних потреб, як рефриджерейтори, автоматичні пральні та сушарні, апарати до миття посуди тощо.

Вестинґгавз, на жаль, не дожив до днів цього великого успіху, померши напередодні першої світової війни, 12 березня 1914 р. в Ню Йорку, але його творча думка живе далі в названій його іменем фірмі.

Як нам відомо, в фірмі Вестинґгавз працює вже кілька українських інженерів з нової іміґрації, які мають нагоду скористати з великого досвіду тієї фірми і переконатися, що тільки творча, завзята та невпинна праця є запорукою кожного великого успіху.

ПРО ДВОХ ПАНІВ І ДЕНЬ ПОДЯКИ

Написав О. Генрі

Є один день, який належить нам. Є такий один день, коли всі ми, американці, за вийнятком доробкевичів, повертаємо на рідний двір, щоб їсти сухарі на соді і дивуватися, чому стара помпа стоїть, здається, ближче до ґанку, ніж перед тим. Нехай цей день буде благословенний! Президент Рузвелт дарує нам його. Ми чуємо прислів'я про пуританів, але якось не можемо пригадати, хто вони такі. Одначе ми можемо їм дати в шкуру, якщо вони знов спробують висісти. Багато з нас мусіло зійти на кури, відколи Індичий Трест встромив свої пальці до справи. Але хтось у Вашинґтоні повідомляє їх наперед про ці проклямації подяки.

Велике місто, на схід від ягідних болот, зробило День Подяки традиційним святом. Останній четвер у листопаді — це одинокий день в році, коли воно визнає ту частину Америки, що лежить поза переправами. Це — єдиний чисто американський день. Так, святковий день, виключно американський.

А тепер до оповідання, яке має вам доказати, що ми маємо традиції по цій стороні океану, які старіються скорше, ніж традиції Англії — завдяки нашим темпам і рухливості.

Напханий Петька усівся на третій лавці направо, як виходити на Юніон Сквер із сходу, біля алеї навпроти фонтану. Кожного Дня Подяки за минулих дев'ять років він там сідав точно о першій годині. Тому, що кожного року, коли він це робив, щось з ним траплялося — щось із Чарлза Дікенса — що підносило камізельку над його серцем і також по другій стороні.

Але сьогоднішня поява Напханого Петька на місці щорічної зустрічі була, здається, радше наслідком звички, ніж річного голоду, який, як думають філантропи, навідує бідних з такими довгими проміжками часу.

Петька напевно не був голодний. Він саме повернувся був з прийняття, яке залишило йому тільки силу віддиху й руху. Його очі схожі були на дві бліді ягоди аґрусу, ціпко вмощені в напухлій і замазаній сосом масці з тіста. Його віддих видобувався короткими свистами; сенаторська ролька товстого підборіддя не дозволяла піднесеному ковнірові його піджака скластися по-модному. Ґудзики, що їх пришили були до його одягу милосердні пальці Армії Спасіння тиждень тому, відскакували, як печена кукурудза, обсипаючи землю довкруги нього. Він був обдертий, з передом сорочки роздертим аж до долішніх ребер, але листопадовий вітрець, несучи дрібненькі сніжинки, приносив йому тільки вдячну прохолоду. Бо Напханий Петька був переобтяжений кальорійною енерґією, виробленим супервиставним обідом, що починався з устриць і скінчився сливковим пудинґом, включаючи (як йому здавалося) всіх смажених індиків і печену картоплю і курячу салату й паштети й морожене на світі. Тому він сидів, напханий, і поглядав на світ з пообіднью погордою.

Прийняття було несподіване. Він саме проходив був біля палацу з червоної цегли, біля початку П'ятої Евеню, де проживали дві старі пані із старосвітської родини, з пошануванням традиції. Вони навіть відмовляли існування для Ню Йорку й вірили, що День Подяки проголошено виключно для площі Вашинґтона. Як один з своїх традиційних звичаїв, вони ставили слугу на задній брамі, з наказом впустити першого голодного подорожнього, що надійшов, коли вибила дванадцята година дня, і гостити його до кінця. Напханий Петька навинувся їм під руку по дорозі до парку, а слуги підібрали його й піддержали звичай замку.

Коли Напханий Петька дивився десять хвилин прямо перед себе, він усвідомив бажання більш різ-

номанітного поля зору. З величезним зусиллям, він поволі повернув головою наліво. І тут його очі витріщилися з жахом, він перестав дихати і сяк-так обуті кінці його коротких ніг завертілися і зашаруділи по дрібних камінчиках. Бо Старий Пан проходив упоперек Четвертої Евеню, в напрямі його лавки.

Кожного Дня Подяки, впродовж дев'яти років, Старий Пан приходив і заставав Напханого Петьку на його лавці. Це була обставина, з якої Старий Пан хотів робити традицію. Кожного Дня Подяки, впродовж дев'яти років, він заставав Напханого на лавці, провадив його до ресторану й дивився, як він їв великий обід. Такі речі роблять в Англії несвідомо. Але наша країна ще молода, а дев'ять років — це не погано. Старий Пан був стійким американським патріотом і вважав себе за піонера американської традиції. Щоб стати мальовничими, ми мусимо повторювати одну річ довгий час, не дозволяючи, щоб вона від нас відійшла. Щось таке, як збирання щотижневих десятицентівок на індустріяльне забезпечення. Або як чищення вулиць.

Старий Пан ішов, випростаний і поважний, до Інституції, що він її плекав. Правда, щорічне почування Напханого Петька не мало нічого святкового в своєму характері, як Маґна Карта, чи мармеляда на сніданок, має в Англії. Але, — це вже крок вперед. Це було майже февдальне. Це показувало, принаймні, що Звичай не був неможливим для Ню Йґ — гм — Америки.

Старий Пан був худий, високий і мав 60 років. Він носив чорний одяг і старосвітські окуляри, що не хотіли триматися йому на носі. Його волос був сивіший і рідший, ніж минулого року і, здавалося, що він більше сполягався на свою велику, сукату палицю з кривою ручкою.

Коли його традиційний добродій підійшов ближче, Напханий запищав і задрижав, як якоїсь жінки собачка, коли вуличний собака вишкіриться на неї. Він був би полетів, але вся справність Сантос-Думонта не могла б відірвати його від лавки. Посіпаки старих пань добре зробили своє діло.

— Добрий день, — сказав Старий Пан. — Приємно мені завважити, що негоди ще одного року пощадили вас, так, що ви можете ходити здорові по красному світі. Це єдине добро дає нам причину проголосити цей день Днем Подяки. Дозвольте за мною, мій чоловіче, а я поставлю вам обід, який повинен встановити злагоду вашої фізичної плоті з душевною.

Старий Пан говорив це кожного разу. Кожного Дня Подяки, впродовж дев'яти років. Вже самі його слова майже творили традицію. Ніщо не дорівнювало їм, крім Декларації Незалежности. Завжди вони були музикою для Петькових вух. Але тепер він поглянув на лице Старого Пана, із слізним болем на своєму власному. Дрібний сніг майже шкварчав, падаючи на його спітніле чоло. Але Старий Пан трішки задрижав і обернувся спиною до вітру.

Напханий дивувався кожного разу, чому Старий Пан виголошував свою промову якось сумно. Він не знав, що це було тому, що він бажав би мати сина, який продовжував би його діло. Сина, який прийшов би сюди по його смерті; сина, який стояв би гордо пред якимсь будучим Петьком, говорячи: „На пам'ять мого батька". Тоді це була би традиція.

Але Старий Пан не мав свояків. Він мешкав у комірнім в одному з підупалих родинних домів з рудого каменю, на одній з тихих вулиць, на схід від парку. Взимі він плекав квіти в маленькому покою, завбільшки в корабельну скриню. Весною він маршував у Весняній Параді. Вліті він мешкав на фармі в Ню Джерзі, сидів у плетеному кріслі і говорив про метелика, орнітоптера амфрізіюс, що його сподівався знайти одного дня. Восени він частував Напханого обідом. Таке було життя Старого Пана.

Напханий Петька дивився на нього пів хвилини, парячись у своєму власному жалю. Очі Старого Пана виблискували приємністю давання. Його лице з року на рік ставало чимраз більше поморщене, але його маленький чорний метелик завжди був бадьоро зав'язаний, його білизна завжди була прекрасно біла і його сивий вус був старанно закручений на кінцях. І тоді Напханий випустив звук, ніби горох закипів в горщику. Він мав намір щось сказати, а тому, що Старий Пан чув цю мову дев'ять разів перед тим, він оправдано взяв її за стару форму Напханого, коли він приймав пропозицію. „Дякую, пане. Я піду з вами, дуже вдячний — я дуже голодний, прошу пана".

Сонне наповнення не перешкодило увійти в голову Напханого думці, що він — підстава традиції. Апетит, що він мав в День Подяки, не був його власний: він належав за священними правами встановленого звичаю, коли не за самим Статутом Обмежень, до того ласкавого старого пана, який зголосив на нього своє право. Правда, Америка — вільна країна, але щоб встановити традицію, хтось мусить бути неподільним децимальним залишком, що завжди повторюється. Не всі герої із сталі й золота. Ось тут є один, який носить зброю із заліза, погано посрібленого, й цини.

Старий Пан провадив свого щорічного протеже на південь, до ресторану й до столу, де завжди відбувалося прийняття. Їх пізнали.

— От іде той старик, що фондує цьому самому волоцюзі обід кожного Дня Подяки, — сказав офіціянт.

Старий Пан сів по другій стороні столу, промінюючи, як пожовкла перлина на наріжнсму камені майбутньої старовинні Традиції. Офіціянти ладували стіл святочною поживою — а Напханий Петька, зідхнувши, що помилково взяли за вираз голоду, підніс ніж та вилку і відрізав собі вершок індичої грудинки.

Не було ще героя, який відважніше пробивав би собі дорогу між рядами ворога. Індик, котлети, суп, ярина, паштет зникали перед ним, як тільки їх подавали. Насичений докраю, коли він вступив до ресторану, запах поживи майже примусив його втратити свою джентлменську честь, але він переміг себе, як правдивий лицар. Він бачив вираз добродійного щастя на обличчі Старого Пана — вигляд щасливіший від того, що його викликали колинебудь квіти, чи орнітоптера амфрізіюс — і він не мав серця дозволити йому збліднути.

За годину Напханий Петька відкинувся назад по виграній битві.

— Дякую щиро, паноньку! — він пафнув, як дірява парова рура. — Дуже дякую за красну поживу.

Потім він важко підвівся і подався із скляними очина в сторону кухні. Офіціянт повернув його, як колоду, й скерував на двері. Старий Пан старанно вирахував $1.30 срібняками і залишив три п'ятаки для офіціянта. Вони розлучилися в дверях, як кожного року, і Старий Пан пішов на південь, а Напханий Петька — на північ.

За першим рогом Петька обернувся і постояв хвилину. Потім він видув свої лахи, як сова видуває пір'я, і впав на хідник, як кінь від соняшного удару.

Коли над'їхав амбулянс, молодий лікар і шофер злегка вилаялись на його вагу. Не було запаху горілки, щоб оправдати перенесення до поліційної каретки, отже Петька і його два обіди поїхали до шпиталю. Там його розтягнули на ліжку й почали обслухувати, шукаючи рідкісних хвороб, сподіваючись випробувати голу сталь на якійсь проблемі.

І ось! — за годину, інший амбулянс привіз Старого Пана. Його поклали на іншому ліжку й говорили про апендицит, бо він виглядав добре на рахунок.

Але дуже скоро один з молодих лікарів зустрівся з одною молодою сестрою, очі якої йому подобалися, і задержався, щоб поговорити про пацієнтів.

— Той гарний старий пан, ось там, наприклад, — сказав він, — ви не подумали б, що це випадок голоду. Думаю, що він з гордої, старої родини. Каже мені, що не їв нічого три дні.

З англійського

Адам Гнідь

ВАКАЦІЙНІ КЛОПОТИ

Написав Ікер

1.

Сказати правду — наші люди не вміють провадити відпочинкового бизнесу. Замість притягати гостей —відштовхують їх кострубатими манерами. В українській оселі відпочинку ви не відпочиваєте, а нищите собі нерви, жовч псуєте.

Для прикладу хай вам послужить пригода, що її мав недавно пан директор Соломка.

До речі, пан Соломка розладнав свої нерви перед виїздом на відпочинок. Уявіть собі —дістав тільки тиждень відпустки, замість приобіцяних двох! Правда, за той другий тиждень „шапа" заплатила, але ж той факт, звичайно, не звільняв його від патріотичного обов'язку — порядно „переїхатись" по американських порядках.

Стоячи на патріотичному „перелазі", в кооперативі на 7-мій вулиці, та потягаючи для прохолоди „Севен догори", пан Соломка давав волю наболілому серцю!

— Жили з нас висотують, останні соки випивають, витиснуть чоловіка, як цитрину, а потім, по році каторжної праці, тиць тобі тиждень відпустки! Чи ж це не сміх, не іронія долі? Та ж у мене колись, на фабриці, простий, некваліфікований робітник мав три тижні урльопу, а шофер стільки, а служниця стільки...

Тут пан Соломка на крилах споминів та буйної фантазії полинув у ті благословенні часи, коли — не йому давали, а він сам давав „урльопи", коли не мав над собою форманів, а сам був Паном Босом, не товкся до роботи собвеєм, а їздив фаєтоном, потім „Фіятом", потім „Мерцедесом"...

До літака не дотягнув, бо пригадав собі, що мусить вранці пакуватися, отже сказав товариству „бай-бай" і пішов спати.

2.

На відпочинок, розуміється, вибрався до Рідної Оселі, хоч і не без поганого передчуття.

—Їду туди, як на заслання,— звірявся з тупою резиґнацією. — Знаю, що там балаґан і неймовірне капарство, знаю, що не відпочину там, тільки набавлюся нервової хвороби, але що ж — треба сповнити патріотичний обов'язок!

І справді: авантюра почалася з першої хвилини, як тільки пана Соломку висадили з „тексі". Очевидно — за кімнату.

Уявіть собі невидальщину: пан Соломка замовив кімнату на понеділок, а приїхав два дні скоріше, значить в суботу, а ці капарники з Управи кажуть — саррі, ваша кімната ще зайнята...

— То скандал і ґранда! — гарячкувався пан Соломка. — Щоб на сто п'ятдесять місць не мати куди подіти одного чоловіка? Так тільки українці вміють господарити! Панове, як не знаєте провадити такого бизнесу, то йдіть тарілки мити, а не псуйте людям крови, розумієте?!

Панове ж просили в нього зрозуміння, що це „вікенд", що приїхало багато гостей, що кімната для нього обов'язково буде, вже є, вже робиться, — але ж ті їхні перепросини аж ніяк не звільняли пана Соломку від обов'язку ще з пів години „жолодкуватися" на тему українських порядків.

3.

Авантюра ч. 2 вибухла, розуміється, при столі.

Зразу все було гаразд: стіл до обіду гарно застелений скатертиною, на столі флякончик з квітками, панночка, що подавала, умм... нічого собі, зґрабна, симпатична, якась, кажуть, ніби студентка. Росіл з курятини смакував, друге також, попросив додаткову салату, принесла, на третє був риж з битою сметаною, трохи мініятюрна порція, та нехай. Не буде ж куль-

турна й добре вихована людина робити при столі квестію з приводу малої порції... Пан Соломка, в скритості душі своєї, вже почав поважно сумніватися — чи так воно, тихо, без жадних несподіванок, обійдеться до кінця обіду?...

Та почали подавати морожене... Бачить пан директор Соломка — несе панночка його морожене: несла, несла, і не донесла, зупинилася перед сусіднім столом і тиць його порцію якомусь мікрусові з під-в'язаним підборіддям.

О! — ствердив з сатисфакцією. Маю тебе, голубонько! Спіймалася!

Чемно „пшикнув" пальцями на панночку, щоб підійшла до його столу і підбігуново-льодовим тоном спитав:

— Скажіть, пані, чи для вас існують в їдальні дві категорії гостей, ліпші і гірші?

— А чому пан питають?.. — легко спаленіла дівчина.

— Ні, ні, ви вперед відповіджте на моє питання: маєте ви тут своїх спеціяльних вибранців, чи для вас усі гості однакові?

— Всі однакові, прошу пана, шепнула дівчина, і не затримуйте мене додала благаюче, — бо на мене столи ждуть.

— Еге, для вас усі однакові, — цідив пан Соломка із сатанічною насолодою. А чому ви понесли замовлене мною морожене на інший стіл, отам, прошу, поставили?

— Пробачте, ці панство від'їжджають в другій годині і в них мала дитина...

— А що це мене обходить, хто приїжджає, чи від'їжджає? — підніс голос пан Соломка, а крім голосу підніс ще флякончик з квітками і твердо, з притиском, поставив його на столі. — Прошу пані, я плачу за побут таку саму ставку, як інші, і вимагаю, щоб мене трактовано за мої гроші на рівні з іншими!

— Прошу пана, я зараз принесу вашу порцію! — лебеділа панночка:

— Ні, ви зараз покличте мені менаджера і то негайно! З вами я не маю що балакати, з такою...

Очевидно, пан Соломка, як людина культурна й добре вихована, не сказав їй чогось такого, що її ображувало б, ну, може назвав її гускою, або козою, в кожному разі панночка з плачем побігла до канцелярії. А тим часом пан Соломка виголосив ще одну доповідь про українське капарство. З капарства перескочив на чародійний диван споминів і полинув-полинув по всіх тих літнищах, курортах та інших „бадах", краєвих та заграничних, в яких йому довелося, або й не довелося побувати за давніх добрих часів...

— І ніде, ніде не зустрічав я такого капарства, як тут! — пан Соломка перекинувся знову в царину капарства, але дальший його виклад на цю тему перебила поява менаджера. Той особисто приніс йому з кухні дубельтову порцію мороженого, перепросив за неприємну сцену і приобіцяв, що винувата панночка не буде більше обслуговувати його стола.

Пан Соломка вийшов з їдальні з міною тріюмфатора.

4.

По обіді змінив цілком відпочинковий режим: щоб не наражувати себе на різні прикрощі і не шарпати нервів — рішив, просто, відокремитись від товариства, не ходити на проходи, на сонце, до басейну, а замкнувся в чотирьох стінах власної кімнати. Знайшов собі ще двох „музикальних" камратів і так, у трійку, засіли до преферанса.

Грали до вечері, грали по вечері, грали до півночі, по півночі. Та ви гадаєте, що лихо спить? Абсолютно — ні! В тих, саме, чотирьох стінах, що відгороджували їх від решти світу, ніби залізною заслоною, стрінула пана Соломку така неприємність, що довершила по вінця чашу його страждань, і він сказав — баста! — далі терпіти не сила.

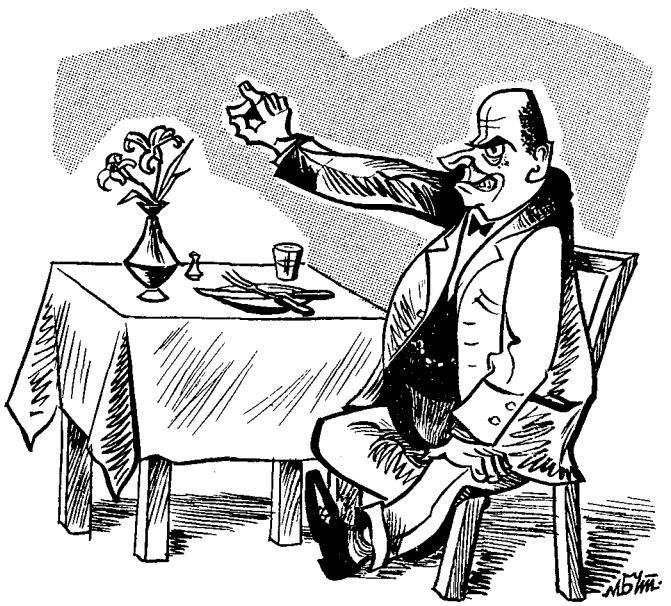

Халепа вийшла з невинної „мізерки". Коло години 3-тої ночі, коли в „жидку" назбиралося десять долярів, один з камратів, званий протекційно інженером, тягнув до „сім третіх", купив першу даму і якесь маленьке та й без ентузіязму промови „вона". Пан Соломка відповів одиноким латинським слівцем, яке запам'ятав собі з клясичних студій — „контра"! За калькуляцією пана Соломки інженерко лежав принаймні сім разів, а зовсім певно п'ять.

І що ви скажете: другий партнер пана Соломки замість обіграти колір і лишити інженера з його карами, виїздить, каналія, з-під аса, інженерко скидається з сінгля-дами, потім грає маленьким, а далі скидає свої „кара", як Бог приказав, до самого споду!..

Пан Соломка відчув, що починає дуситися, а, поза тим, тратить душевну рівновагу. Замість помішати карти, тріснув ними до стола і крикнув партнерові:

— Пане колеґо, вам у кічку грати, не в карти! Та який тяжкий ідіот виїздить... — ох, ох!..

Вхопився рукою в околиці серця і похилився, як *скошена билина*... Тієї ночі пан Соломка пережив одну важку серцеву атаку, а другу легшу. Рано- вранці спакувався і виїхав геть з Рідної Оселі. Кажуть, що докінчив вакації у пана Бекарцяка.

А що ви порадите, коли свої люди псують вам нерви і здоров'я нищать?!

ЗИМА В ПРИРОДІ

Написав Г. Маслівець

Майже все дрібне птаство, яке живе тим, що ловить а їсть різних комах, відлітає на зиму до теплих країн. Відразу по жнивах ці птахи вже стають неспокійними, ще якийсь час вичікують, гуртуючись у табунці а табуни, щоб в організованому порядку летіти за исячі миль до тепла.

Деякі породи птахів зими не бояться і залишаються з нами зимувати. Ви їх знаєте, але що з рештою вірят взимі? Як вони переживають зиму?

Ссавці набувають густу теплу шерсть, а ті з ссавців, що живуть в країнах, де зима довша, у країнах з поміркованим підсонням, крім густої зимової шерсти, під шкірою відкладають товщ. При зимовій сплячці вони у своїх норах чи дуплах лежать згорнувшись „в клубочок", температура їхнього тіла з нормальних 100 Фаренгайта падає на 30 ступнів, дихають раз за хвилину. Так сплять 4—5 місяців. Зі спання їх пробуджує підвищена теплота середовища. По пробудженні вони худі, бо за час спання їхній організм зуживає четверту частину своєї ваги. Деякі з ссавців сплять не цілу зиму, але тільки частину її, а саме: той час, коли морози є найбільшими. До них належать зокрема ведмідь та вивірка. Щойно взимі трохи потепліє, ведмідь вилазить зі свого лігва і йде по лісі „на прогулянку". Так само вивірка, — потеплішало, і вона вже вилазить з дупла і переглядає інші дупла-комори, де має на зиму приховані горіхи, жолуді та насіння зі смерек і сосон. Заяць, дика коза і олень не сплять взагалі, крім необхідного кількагодинного відпочинку. Вони взимі шукають собі пашу під снігом, відгрібаючи його і обгризають гілочки та кору з дерев. Особливо шкодить корі дерев заяць, бо йому тяжко, не маючи ратиць, відгрібати сніг, щоб дістатися до природньої паші — до трави. За це його не люблять садівники та господарі, що плекають овочеві дерева. Там, де є багато зайців, не можна забувати про охорону яблуневих дерев на зиму. Заяць радо ласує, за браком природньої поживи, корою акації, клена, ясеня. Головку капусти знайде й під снігом. Вважають, що кріт також спить цілу зиму. Це припущення неправдиве; він живе і рухається, але поживу (дощівки, різні хробаки, корінці) взимі вишукує під змерзлою верствою землі. Через неї йому тяжко дістатися на поверхню, тому ми його взимі дуже мало коли бачимо. А бачимо! Як тільки на декілька днів пересядуться морози, вже з'являються в садках, на луках і на пасовиськах купки снігу, перемішаного з землею. То кріт захотів подихати свіжим повітрям.

Гадюки і ящирки, так само як і вужі, на зиму залазять під коріння дерев, в глибокі щилини у скелях, у нори та під каміння і там сплять цілу зиму.

Жаби так само сплять цілу зиму, загрібшись глибоко в багно.

Риба в ставках та ріках заходить на зиму до глибших місць і там, при самому дні, нерухомо стоїть аж до тепла. В мілких ставках, де рибі нема де сховатися, її можна знаходити в кризі, але вона не є мертва і навесні з розтаванням льоду оживає. Температура до 0 Фаренгайта для риби не є небезпечна, хоч вона і є в льоду. В таких випадках нагле тепло забиває рибу.

Слимаки витримують і 50 ступнів Фаренгайта під зером.

Дрібненька комашня, яку бачимо в болотяній воді, витримує аж 180 ступнів Фаренгайта під зером.

Мільярди комах, які живуть в землі, на землі і в повітрі, з якими ми вліті скрізь і на кожному кроці в природі бачимося, мають коротке життя — один рік. І той не цілий, бо коли надходять морози, вони гинуть. Тільки запліднені самиці деяких порід комах перезимовують. До них належать чмелі, оси, комарі, метелики. Більшість комах перезимовує у формі яєчок, накладених під корою дерев та в різних щілинах, де їх не засягне вода чи мокрий сніг.

Мати-природа деяким звірятам та птахам наділює на зиму теплий, білий зимовий одяг. Його одержують: горностай і деякі сави; зайці, куріпки й лиси вбираються в біле обрання тільки там, де зима довга й холодна.

А ті бідні дрібні співуни, які на зиму нас не залишають і яких ми бачимо з вікна натопленої кімнати, як вони перелітають з даху на дах та з дерева на дерево — ті узимі голодують.

Допоможіть їм перебути зиму! Ті крихти, що їх по обіді змітаєте зі столу, замість викинути в піч чи кудись до брудної води, яка попливе до каналів, — висипте за ваше вікно на підвіконня. З приємністю потім побачите, як на те ваше підвіконня звикнуть прилітати оті дрібні, бідні, голодні й холодні співуни.

Письменник.

Вона: А скажи, коханий, який напис дати на наших заручинових перстенцях?

Він (розсіяний письменник): Як звичайно — всі права застережені.

———o———

Все можливе.

— Іду тепер до суду.

— Коли вернешся?

— Сам не знаю: за дві години, або за два роки.

Щасливий.

— Мій чоловік щораз гірше недочуває. Ледви половину розуміє з того, що говорю до нього.

— Ну... то йому добре поводиться!

———o———

Що гірше.

— Подумайте, моя жінка заєдно говорить мені про свого першого мужа.

— То ще нічого. Моя говорить все про мого наступника.

РІЗДВЯНА ТРАДИЦІЯ

Написав Максим Булька

Я хочу до смерти залишитися українським патріотом.

Навіть, якщо б я був виїхав не до Америки, а до Китаю і якщо б мене там змушували їсти патичками риж, то повірте, що я волів би вмерти з голоду, ніж перестати їсти ложкою наш традиційний борщ, або пшоняну кашу з молоком.

„Гепі" — кажу до моєї жінки. „Гепі" — це так по американськи нашу Горпину переробили, — два дні перед Свят-Вечором ти не підеш до праці, залишишся вдома й будеш приготовляти традиційну святвечірню вечерю. А я на саме наше Різдво беру „векейшен". Пшеницю вже навіть готову, опихану, мед і гриби купиш у Сурмача, а решту, він тобі порадить, що й де можна купити.

За два дні перед Свят-Вечором Горпина вигнала мене з хати.

— „Забирайся мені з очей, щоб твого чоловічого духу не було чути в хаті!" (Перший прояв традиції; з того завжди починали наші жінки).

— Гепонько — розніжнююся до неї, — не денервуйся так, моя ластівочко (ластівочкою я почав кликати її з того часу, як вона своє руде волосся й брови перефарбувала на чорні). — Може тобі треба буде мак потерти в макітрі, а може капусту на голубці попарити? Пригадуєш, як це було колись вдома, так по традиції. Не можу ж я дозволити, щоб ти важко працювала, щоб тобі червоний манікюр з нігтів пооблазив.

— Гони з хати! — крикнула „Гепі". — Я тебе знаю. Будеш мені тикати всюди свою носяру і тільки нерви псувати. Всі ви, чоловіки, однакові...

Бачу, що програю на Горпининому фронті. Надів я капелюха на голову, підступив, бо хотів на відхідному поцілувати „Гепі", але у хвилині, коли наблизився до неї, дістав ліктем під груди такого стусана, що вже не відважувався більше нічого казати.

А все ж таки, — подумав я — я тебе кохаю. Коли ти така ніжна й добра для мене, то і я тобі чимось прислужуся й допоможу. Ось я тобі несподіванку зроблю. Дідуха в хату принесу!

Ходив я цілий день по Ню Йорку. Навіть на 5-ій евені у першорядних крамницях побував. Заходив і питав: „Чи немає у вас хоч невеликої в'язанки соломи, або пшеничного околота?" — А вони руки розводять, мовляв, не має... На відхідному я чув у слід за собою: — Крейзі, вже йому в Америці все проїлося і тепер йому соломи забагнулося!..

Бачу, що нічого з того не вийде. Пішов на станцію до тих автобусів, що то в них собака приклеєна на боці (ґрей гавнд) й кажу до шофера:

— Завезіть мене на якесь американське село.

— Але на яке — подайте назву, — каже шофер.

— Назви не знаю, — кажу йому, — але ось вам п'ять долярів, а ви затримайте свою „кару" біля першого коп'яка соломи за Ню Йорком.

Американець був діловий дядько. Зробив так, як я його просив, і привіз мене назад до міста з твердо набитим мішком вівсяної соломи.

Приїхав я до Ню Йорку якраз у пору. Заходжу, Горпини в хаті немає, а я давай по горшках никати. А там: риба, голубці, борщ з вушками, вареники і навіть сушню з груш зварила моя ластівонька „Гепі". Чую, що з радощів серце мало не скоробиться, але я не піддаюся сантиментові, тільки чимскоріш витягаю солому з мішка й розтрушую по долівках у кімнатах.

Ось думаю, буде несподіванка для моєї Горпини. Пригадається їй ціла її Батьківщина й молоді дитячі роки, як то ми колись качалися по дідухові, щоб цілий рік здоровими бути.

Переступила Горпина поріг і як не закричить та не зарепетує:

— А ти вже зовсім збожеволів?! Я два дні по хаті на колінах човгалася, щоб ніде порошинки не було на свята, а він мені на таке торжество підводу соломи порозтрушував.

— Гепонько, ластівочко моя, це ж тільки, щоб традиція не завмирала.

Я до неї говорю, але це те саме, що до стіни. „Гепі" біситься, махає руками, тупає ногами, а потім, як не трісне дверима — і побігла до сусідки зі своїми жалями. А там і господар, що живе коло нас, почув, що у нас крик тай подумав, що може, якесь нещастя скоїлося. Відкрив двері, побачив порозтрушувану солому в хаті і подумав, мабуть, що ми з жінкою посварилися, і я у приступі гніву хочу підпалити хату. І вибіг геть.

Через п'ять хвилин заїхали три протипожарні автомашини і на порозі в мене з'явилися: два поліцаї, якийсь пожежник у червоному азбестовому шоломі й лікар у білому халаті.

— Де цей „крейзі", що хотів підпалити хату? — запитав хтось голосно на коридорі.

Я виступив наперед й кажу:

— Ніякого „крейзі" тут немає. Це такий у нас звичай, така традиція, в мене ще з дому, що в нас дідуха на Святий Вечір трусять.

— Викрут! — крикнув поліцай. — А минулого місяця не читали ви, як на Бруклині семеро людей живцем згоріло. Може теж почали з такої самої традиції, як це ви тепер. На поліції будете виправдуватися! — скомандував. І попхнув мене сходами на вулицю.

„КОРРІДАС" — КРИВАВЕ МИСТЕЦТВО ЕСПАНІЇ

Написав Максим Подорожний

„Корріда" — це по-еспанськи боротьба з биками, і вона чи не найбільш характеристична для еспанської раси взагалі, а для самої Еспанії зокрема. Як настане сезон — в цілій Еспанії тільки що й чуєте: „коррідас", „торос", „торрерос" та ймення найславніших „матадорів": „Пепі", „Мануельо" чи якийсь інший „Льоренсо".

Коррідас — боротьба з биками — це еспанський національний спорт, щось ніби „бейзбол" в Америці, що захоплює, поривае всіх, бідних — яких в Еспанії дуже багато, і багатих — яких там дуже мало, молодих і старих, коротко — „тодо ель мундо" — весь світ, як кажуть еспанці. Подібно, як в Америці, де молоді хлопчаки, що ледве ще на ногах держаться, вже вимахують на вулицях палицями на манір відбивачів „бейзболу", так в Еспанії вже від дитинства один вимахує плахтою, а інший вдає бика. Як в Америці найкращі грачі бейзболу, так в Еспанії найкращі „матадори" є ідолами публіки, вони найбагатші і є предметом подиву та взірцем для молоді. Еспанець може не їсти, може ходити обдертий, але на „корріду" він десь позичить, вижебрає або вкраде, але таки її побачить. Столиця Еспанії, Мадрід, не має, наприклад, опери, але ви побачили б „плясу де торос" — площу биків! На кінці головної вулиці Алькаля, з величезним майданом для автомобілів і з усіми комунікаційними вигодами, пишається вибита мозаїкою величезна амфітеатральна будівля — святиня еспанського „назродного мистецтва".

Життя в Еспанії дуже тяжке, ціни неймовірно високі, заробітки неймовірно низькі, але це не має найменшого впливу на кривавий „національний спорт". Вступ на „корріду" коштує часом сто й більше пезетів, головно в спекуляції на чорній біржі, але „пляса де торос" завжди переповнена.

Найславніші „коррідас" відбуваються у Севіллі в Великодньому Тижні — Семана Савта — і на Великдень. На цій „корріді" обов'язково виступає найславніший Пепі, Мануельо чи Льоренсо, але на ту „корріду" не міг потрапити наш голодний брат у тій країні конкістадорів. Тому треба було задовольнитися таки звичайною коррідою в Мадріді.

Хто бачить уперше цей кривавий еспанський національний спорт, той зразу дістає дуже скомпліковані болі голови, живота та всіх інших вразливіших частин тіла. Але я переконаний, що за якимось там разом кожний дійде до того, що буде ревіти разом з еспанцями і биками: все одно, з болю, як бик, чи з захоплення, як еспанець.

„Пляса де торос" побудована, як згадано, у формі амфітеатру. Довкруги багато кам'яних місць, ціна яких залежить від сонця або тіні. Для оркестри, представників влади та визначніших гостей є окремі, репрезентативні місця. Величезна арена посипана піском. Від місць глядачів вона відгороджена дерев'яним парканом, не занизьким, щоб через нього не міг перескочити бик, і не зависоким, щоб через нього міг переплигнути торреро тоді, як бикові забава набридне. Для охорони пікадорів, матадорів, бандерільєрос і звичайних собі чульос побудовані довкруги арени у відповідних відступах подвійні паркани, куди легко може сховатися той, що має швидші ніж бик, ноги, бо сам бик туди не пролізе, хоч часто пробиває паркан рогами.

Початок корріди починається дуже парадно. Насамперед сурмлять сурми, і тоді виходить на арену для дефіляди „весь світ", себто те „тодо ель мундо", що бере активну участь у боротьбі. Попереду йдуть „альґасілєс", представники міста в старовинних костюмах, а за ними трьома рядами маршують еспадас-матадорес, бандерьєльос, пікадорес і чульос. Еспадас, або матадорес — це головні особи в биковбивчому спорті, бо вони биків убивають. Щоб стати матадором, треба перейти відповідний вишкіл і дістати „альтернативу", себто дозвіл. Бандерільєрос — це другі щодо важливости вбивники биків, хоч вони їх не вбивають, а тільки завершують їх розлючування тим, що з відповідною ґрацією заганяють їм у хребет з безпосередньої віддалі кольорові „бандерільяс" — прапорчики. Пікадорос — це вершники, що роздразнюють бика уколами списів, а чульос — це своєрідна „піхота", що червоними плахтами вводить бика в лють і, звертаючи його увагу на червоне, часто рятує шкіру і життя бандерільєрів і матадорів. Усі вони повдягані в фантастичні костюми, короткі: кольорові жакети та обтислі штанята, густо прикрашені „золотом". Пікадори, крім того, мають на ногах обтягнені шкірою панцери, що охороняють їх від бичачих рогів.

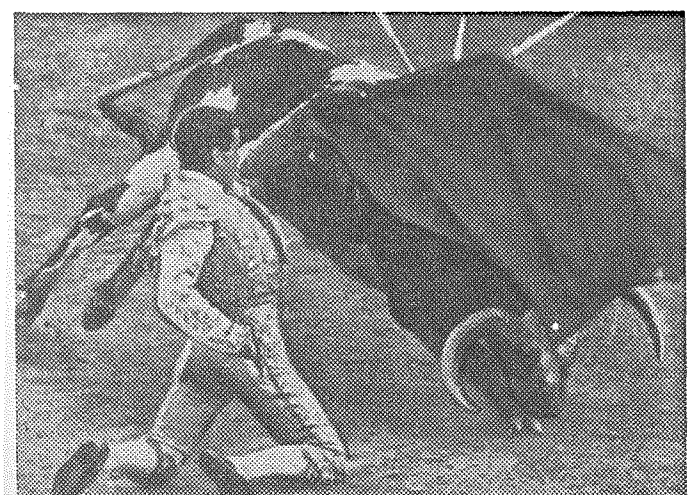

Клясична постава матадора в останній стадії боротьби з биком: він прикляк на два коліна та „водить" бика червоною плахтою довкруги себе, аж доки бик не прибере такої постави, яку він повинен мати при останньому акті — вбивстві. Публіка в такому випадку „реве" з ентузіязму до „високого мистецтва" матадора.

За цією людською процесією парадують ще мули, що опісля з такою ж парадою витягають з арени артистично вбитих биків і надпрограмово вбитих коней. Якщо буває вб'ють матадора, то виносять його з арени з такою парадою вже таки люди.

Бики в початковій параді участи не беруть, хоч, по-моєму, вони й головні герої, вже хоч би тому, що гинуть. Вони дефілюють вже по смерті. Але й їм віддають відповідну пошану, називаючи їх людськими і божеськими іменами, друкуючи їх і їхній родовід у програмах, вміщуючи їхні фотографії, а під час самої корріди оплескуючи їхні подвиги нарівні з подвигами бандерільєрів чи матадорів.

Боротьба складається з трьох головних частин. Після дефіляди, патрон корріди, звичайно якась визначна особа, кидає одному з т. зв. альґвасільїв ключі від „торіль", себто від стайні биків. Треба додати, що бики, яких тут так по-мистецьки вбивають, не є собі звичайні бички, яких у нас, бувало, до плуга запрягали, чи якими чумаки у Крим по сіль їздили. Кожний з цих бичків має свій славний родовід, їх плекається в спеціяльних стайнях (вакадах). Замолоду їх таврується відзнаками їхніх власників, опісля випробовується їхню відвагу та їх „бойовий дух" і щойно тоді вишколюється. Опісля вони переходять найточнішу інспекцію свого здоров'я, кольору, висоти і ваги, характеру рогів та поведінки в боротьбі. Пересічно 1,500 таких славних биків гине смертю героїв в Еспанії кожного року.

Корріда почалась. Бика, якого кілька днів перед тим держать у цілком темній стайні, випускають на арену, і він початково цілком спантеличений. Вибігає на арену, обводить закривавленими очима дивне для нього видовище, фукає кілька разів так, що на вас шкіра терпне, дармащо сидите в останньому ряді, на який можна б до вас тільки гелікоптером дістатись, і тоді починає приглядатись всьому дещо точніше. Годі збагнути, що він собі при цьому про людей думає, але напевно нічого доброго, бо чому ж би його така лють поривала?

Тоді починається перша фаза імпрези: роздразнювання. Зі своїх криївок виходить на арену 5-6 „чульос" — роздразнювачів із своїми червоними плахтами і, не віддаляючись занадто від криївок, починають провокувати благородного бика. Він фукає собі ще кілька разів і йде в наступ. Але поки встигне добігати до першого роздразнювача, увічі кидається йому другий, опісля третій і т. д. Цілком спантеличений бик не знає, за ким бігти, кидається за одним, а тут трапляється нагода зачепити рогом другого, і так доводять бика до такої люті, що він справді готовий на всяке лайдацтво. Публіка найбільш захоплена тоді, коли роздразнювач не тільки допускає бика зовсім близько себе, але коли й сам не рухається з місця, а часом ще приклякає на одно коліно і тільки хитро, по-мистецьки маніпулює червоною плахтою, змушуючи тварину крутитись довкола себе.

Друга фаза боротьби вже „пахне кров'ю". Бик ще бігає за червоними плахтами, а на арену вже виступає дон-кіхотівська „кіннота", себто пікадори. На неймовірно худих шкапах, у яких напевно немає ані одної кістки цілої, виступають ці пікадори в жовтих костюмах і починають забаву. Раніше при такій забаві гинуло кілька коней, але тепер її „економізували" в той спосіб, що дають коням на животи шкіряну охорону. Коневі зав'язується одне око, якщо він на нього не сліпий, і пікадор маніпулює так, щоб бик підходив тільки з того, так би мовити, сліпого боку. Бо хай собі буде кінь хоч і яка шкапа, але, побачивши розлючену потвору, він, якщо не здох би зі страху, то з розпачу і переляку напевно опинився б між оркестрою або в якій репрезентативній льожі. Пікадори мають в руках піки-списи, зроблені в такий спосіб, щоб не вгрязти в бика глибше яких на три цалі. Пікадор під'їжджає, червоноплахтники підводять бика і він нарешті бачить коня. Тут уже відповідну ролю грає темперамент бика. Якщо він переходить у наступ нагально, тоді горе і коневі і пікадорові. Притиснувши їх до паркану, він нівечить їхні і так уже понівечені скелети і як скінчить ту свою роботу чи поки червоноплахтникам пощастить звернути увагу бика на себе, то коня треба довго підносити за хвіст із землі, якщо ще взагалі можна піднести, а пікодором за той час піклуються лікарі або священик. Погребники у програмах того спорту не фіґурують, хоч теж мусять бути. Проте, бик, звичайно, дурний, і поки він приглянеться коневі та його вершникові, то вже має в хребті кілька дір від спису. Бик, очевидно, і тоді не дарує, і ця фаза боротьби звичайно кінчиться кровопролиттям не тільки з бика, але й з коня.

Третя фаза відбувається вже з участю бандерільєрів. Вона дуже небезпечна. Бик гине в четвертій стадії, а люди, звичайно, в цій третій. Ця фаза полягає в тому ,щоб розлюченому й скривавленому бикові встромити в хребет шість прапорчиків. Ця сцена відбувається в такий спосіб: червоноплахтники дразнять бика, а бандерільєро в цей час бере в руки два прапорчики, прикріплені до гострих і на яких пів метра довгих, тонких держаках, виходить на арену і відповідними вигуками та провокативною поставою намагається звернути на себе увагу бика. Обидва зближаються одне до одного. Бик робить це часом недовірливо, часом відважніше. а бандерільєро — „артистично". Він стає навшпиньки, прикладає прапорчик до чола, ніби роги, фукає і гукає, аж бикові терпець уривається і він з гуком-фуком кидається на суперника. Тоді він з віддалі кількох стіп кидає прапорчики так, щоб устромити їх між лопатки бика, а сам відскакує набік, в чому йому бик часом дуже активно допомагає. Це повторюється три рази.

Четверта фаза — це героїчна смерть бика, а часом і матадора. Матадор бере червону плахту, під якою ховає шпаду. Цією плахтою він маніпулює так довго, доки бик не прибере відповідну поставу (схилена голова і одна передня нога дещо висунена вперед). Матадор повинен убити бика одним ударом шпади в хребет між передніми лопатками. Але це не завжди трапляється. Часом бик з мечем, встромленим йому в спину по рукоять, іде на перегони з матадором по цілій арені, а часом матадор відрікається і плахти, і шпади і бика і слави — і напівмертвий шукає порятунку за парканом між публікою. Боротьба кінчається тоді, як бик упаде. Якщо він упав, але ще жи-

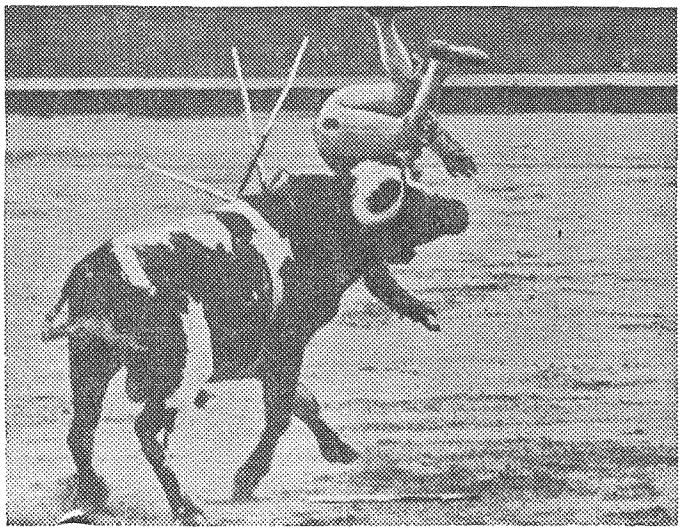

Матадор Рамон Баррера під час „корріди" в Мадріді переконується, що щастя працює на два боки. Цим разом воно було по боці бика, якому пощастило зачепити рогом матадора за штани та для різноманітности публіки побавитись ним в повітрі. В таких випадках усі симпатії і аплявзи публіки є для бика.

ве, тоді його добиває призначений для того спеціяліст. Матадор, убивши бика, ставить на нього ногу, підносить руки і збирає славу. Тим часом на арену випроваджують трійку мулів і під звуки оркестри витягають мертвого бика. На арені затирають сліди крови, вирівнюють пісок, і процедура починається наново з другим биком. І так шість разів упродовж одної корріди.

Очевидно, що на всі фази боротьби публіка реаґує якнайживіше. Бють браво, свищуть, гукають, кидають капелюхи, хустки, квіти. Еспанці — народ гарячий, пристрасний і любить кров. Під час „корріди" розігруються найдивніші сцени не тільки на арені, але й між глядачами. Мій еспанський сусід завжди вияснював мені, коли для кого б'ють браво, — коли для матадора, а коли для бика. А корріда, про яку пишу, закінчилася так:

Шостого і останнього бика забили за всіма правилами цього дивного мистецтва. Бик перевернувся догори ногами, матадор підніс руку вгору, як справжній переможець, а я не дожидаючи похоронного фіналу, обернувся до виходу. В тій хвилині, серед кінцевих аплявзів, чую оклик: „карамба, бик воскрес!" Бик справді почав підноситись. Публіка ударила браво і засвистала, бика почали добивати і взагалі була забава. Але я вже на таку забаву вдруге таки не пішов би, хоч би й була нагода.

СЛІПИЙ ФАРМЕР У САСКАЧЕВАНІ

Еміль Стренд, мабуть, найбільш незвичайний фармер у Саскачевані. Сьогодні йому 53 роки. На 28-му році життя він осліп. Це, однак, не перешкоджає йому управляти 300-акровою фармою з 20 штуками худоби.

В його праці допомагають йому: Лена, його сестра, сліпа, як і він сам, та 74-літній приятель Елекс Струбек. Все таки всю важку роботу на фармі виконує сам Стренд. В деяких випадках Струбек служить йому за зір, як ось під час жнив, коли то Струбек керує трактором, а Стренд важкою в'язалкою. Струбек дає сиґнал Стрендові, коли той повинен пускати в рух в'язалку і коли її виключати. Так вони спільно виконують всю роботу.

Про худобу дбає сам Стренд і нерідко об'їжджає свою фарму верхи конем. На коні їздить теж до Редліну по пошту і закупи. Він навчився орієнтуватися при допомозі напряму вітру, і так знаходить дорогу з фарми до міста й назад. Якось трапилося, що він заблудив, бо в міжчасі вітер змінив напрям.

Стренд походить зі стейту Мінесота, де народився в родині американських норвежців. Юнаком він переселився до Саскачевану, де здобув собі славу дуже сильної і витривалої людини. Не зважаючи на своє каліцтво, він зумів сплатити борги, що тяжіли на його фармі (колись нараховувала 630 акрів ґрунту) і заощадити готівки. Найбільшою його турботою є думка про те, що з літами його покинуть сили і він мусітиме піти до закладу сліпих. Тим часом він воліє бути незалежним і втримуватися своєю власною працею.

Канадійський Інститут для Сліпців навчив Стренда читати за системою Брей. Він читає найчасіше св. Письмо. Сплативши всі свої борги, він тепер склав низку пожертв із своїх скромних засобів на різні харитативні інституції, як „КЕР", „Сальвейшен Армі" та біблійні інститути.

„Канадійська Сцена"

„ПЕРО І ДРАТВА"

(Картини з мойого життя)

Написав Ярослав Гриневич

Усьому цьому винне моє волосся, покручене, ніби овеча вовна. Вже з малої дитини був клопіт, щоб його розчесати, — а служниця яка виконувала цю операцію, обкладала мене книжками, на яких я немилосердно черкав різні фіґури — і серед цього можна було гребенем розчісувати моє волосся. — „Паніч бендзє поетом", — рішила вона. Тут мушу вияснити, що в Кам'янці, де жили мої батьки, поляки держали як домашніх помічниць українок, — тож для рівноваги у нас, українців, була служниця-полька. Але не довго! Бо я так їй докучив, що вона внедовзі відійшла, назвавши мене на прощання „кудлатим, патлатим гайдамакою".

В другій клясі народної школи я написав задачу віршем. Мій учитель був тим так заскочений, що зі зворушення не міг довший час нічого промовити. Цей момент я використав на те, щоб з катапульки стрелити горохом у його лисину, за що простояв з парадою дві години за таблицею.

В першій клясі гімназії, на лекції географії, я розказував моєму учителеві про те, як то на північному бігуні ростуть помаранчеві дерева і пальми з дактилями. Після цього мій учитель сказав: „ти, хлопче, маєш велику фантазію, з тебе напевно буде поет. Сідай, прошу тебе, маєш двійку!"

В п'ятій клясі я написав українську задачу — віршем. Мій професор був, видимо, тим збентежений, а не знаючи, як поступити з молодим поетом, написав під задачею ноту: „дуже добре" — зі знаком запитання. Такої ноти не мав ще ніхто в клясі. Усі мої товариші споглядали на мене з подивом і заздрістю. Говорено про мене не інакше, як про поета.

Пробував я ще писати дещо в гімназійному освітньому гуртку.

В 1916 р. навесні, — так воно якось зложилось, що я став перед обличчям нашого великого письменника Івана Франка. Під час розмови, яку він вів з моєю матірю, — він звернувся до мене з запитом, чи я припадково не пишу. А коли я у відповідь прошептав щось, що могло виглядати на „так" або „ні", — тоді він сказав: ..Не варто бути поетом чи письменником. Шевцем будь а не письменником. Ось я сам сиджу в хаті — і нема кому мені вилити впору відра!"

Цього року я опинився в УСС-ах. Написав кілька віршів, з яких один був вміщений навіть в часописі, але до „пресової кватири" УСС не попали. Поїхав бо у Відень здавати матуру. Якийсь час був я у стрілецькому театрі і там вивчав куншту Мельпомени.

А потому писав я дещо, однак вже не вірші, але прозою: оповідання з вояцьких часів, спомини з боїв з большевиками. Були то речі поважні, але були й веселі. Їх навіть друковано.

В р. 1939 коли большевики зайняли наше містечко, я переїхав на село. Тут, одного разу, на мітінгу, большевицький комісар сказав таке: „Ми буржуазну літературу зітремо на порох, а етих кудрявих писателів, що її сочиняють, зліквідуємо!" Говорив він те, маючи очі, вп'ялені у мене, — тож від тієї комісарської похвали мені вчинилось гаряче. Я виїхав у Львів, а звідтам далі, на Захід.

Минуло декілька літ. Я опинився в таборі ДП. Яке там було життя — самі знаєте добре, не треба пригадувати: убогі кальорії, безділля і голод в тих, які не мали щастя влаштуватися в таборовій адміністрації. Були, щоправда, такі щасливці, які пустилися на ховзьку дорогу торгівлі, товарообміну, їздили по селах, до „баверів" і звідтам привозили солонину чи яйця. Але до цього всього треба було мати свій товар до виміни, а в мене, дасть Біг, те, що на мені — і тонкий коц до накриття грішного тіла. В таборову адміністрацію я не попав, — не прийняли. Видно, я мав „угорі" марку поета, отже людини, у якої голова повна небезпечних думок. Приходилось мені коротати дні на „кальоріях" для безробітних.

Був я, щоправда, один місяць комендантом таборової поліції. Але через те, що мій поліцист вночі перешкодив дочці таборового достойника в її рандці з юнаком, — я вилетів з тієї посади і знов опинився на „кальоріях" безробітного.

Аж раз у віконце моєї сумної кімнати заглянуло сонце. Прийшов до мене одного дня молодий чоловік років п'ятнядцяти. Переступаючи з ноги на ногу, він мене спитав несміло, чи я не написав би йому „любовного" листа. З його кишень та із-за пазухи стирчали живі вимовні арґументи для підтримки його прохання — як здоровий шматок солонини і кілька яєць. — „Ви, пане, я чув, — каже він, — пишете до газет!"

Розпромінилося моє серце, а ще більш мій шлунок. — „Як же, пишу! Давайте! Як зветься ваша найдорожча?" — „Ірка!"

Сів я за унрівського стола і написав любовного листа. Та ще якого! Описав у ньому всю красу і принаду панни Ірки, змалював невимовні муки закоханого в ній молодця Семена Підітриноса, просив для нього бодай один погляд її очей, бодай одну хвилину зустрічі на стежці до ліску, по той бік табору.

Ну, і я тепер сміюся з команданта табору та з цілого світу. Вшкварив солонину, всмажив на ній яєчка — і перший раз за довгі місяці наївся досита. Навіть хліб унрівський смакував мені інакше.

За цим замовленням посипались інші. Моя шафа заповнилась продуктами, немов у першого в таборі паскаря. Думав я дати на дверях вивіску: „Тут пишеться любовні листи — і на всякі інші оказії". Але подумав, що таборова управа готова накласти на мене високий податок, отже цей проєкт занехав. Писав так — по підпільному.

Знали мене усі закохані в таборі. Моя присутність на проході в ліску біля табору їх не проймала — а, навпаки, вітали вони мене як свого повірника — приязним поглядом очей, поздоровленням.

Одного вечора у мою кімнату зайшов високий, стрункий молодець. Він глянув допитливо на мене і спитав, чи це я у власній особі. „Любовний лист?" — питаю. Ні, тим разом ні. „Я хотів би... щоб ви написали — драму. Я так хотів би бути автором!.. — промовив він схвильованим голосом.

„Пане! — кажу йому — написати драму — це не те, що любовний лист. Це діло поважне. Треба знати грецьку драму, Шекспіра, Ібсена, Ґетте, Шіллера, Винниченка й інших. А проте, як я напишу драму то не можу вам її дати на власність. Це ж не любовний лист, а діло літературне, — цим я не торгую, бо зразу пізнають, хто автор драми, а хто ним не є. Яка у вас освіта?" — „Народна школа в селі Пр." — „Напишіть пером кілька речень!" — Мій гість поволі з притиском написав речення . — „Ну із ортографією у вас не впорядку, і речення зле збудоване — тут з вашим писанням правдива драма. Хто ви? — питаю. — „Я — вояк!" — „Ну, і я теж вояк" — відповідаю. — Але вчитися і працювати над собою завжди потрібно. „Що ви хочете щоб було у драмі?" — питаю. — „Про спалену хату і про те, як батько зі сином йде у ліс до війська, ну й обов'язково мусить бути дівчина".

„Спалена хата, військо!" — вхопився я за голову. — Це ж мій жанр: воєнна мемуаристика. Спалених хат я бачив на війні тисячі, а що батько зі сином йде воювати за Україну, це бувало в нас теж, — і дівчата вояки були в нас в УСС-ах.

Подумав я... „Добре, пане, я напишу. Але автором драми може бути тільки той, хто її напише, тобто я. А коли ви горієте таким бажанням стати автором, я вам дозволю кілька разів ним бути. Тільки, ради Бога, не розмовляйте багато з людьми, бо зараз пізнають".

За два дні і дві ночі драма була готова. Властиво, не драма, але сценічні картини. Колись я бував в театрі УСС — і те стало мені в пригоді.

Йшли приготування до вистави. Режисер весь час питав мене, як має бути те чи друге. Сам, сердега, давав теж свої режисерські вставки.

В день виставки заля тріщала від публіки. Я сидів на залі самітно. Потім кликали автора. На сцену вийшов молодець і кланявся і збирав оплески. Я сидів самітно і на мене ніхто навіть не глянув. По виставі підійшов до мене режисер і промовив: „Поздоровляю вас з прем'єрою!" — Відтак була спільна знімка: режисера, моя і ... молодця.

Виїжджаючи через кілька місяців у Новий Світ, я сказав юнакові, що вийшов мене прощати, таке: „Доволі ви збирали оплески і признання за річ, якої ви не написали. На вільній землі Вашинґтона буде автором той, хто справді ту п'єсу написав, тобто я". — юнак похилив голову. Ми розійшлись.

Тут п'єса, яку я написав, зразу пішла на сценічні дошки. Ставив її хто лише хотів, і як хотів і де хотів. А коли я несміло попросив давати мені 7 процентів з прибутку (сімка — це така кабалістична цифра, що має приносити щастя; мені вона принесла лише біду), тоді мені написано: „Пане! Як ви смієте вимагати від нас 7%, у вас немає гроші. Дуля вам в потилицю а не гонорар!" — Так було до цього року.

В березні цього року приїхав до мене з Шікаґо молодець. Зайшов у хату, вицілував мене тричі, а далі, — як би це зробити, щоб він міг знову бути автором тієї п'єси? Торг в торг зуб за зуб, — ми погодилися: від тієї хвилини маємо фігурувати обидва як автори п'єси. Про гроші не було мови, — хто хоче, той п'єсу ставить і інкасує гроші. Нам ходило тільки про гонор.

Вицілував мене юнак тричі на прощання і від'їхав. Потому ставив мою п'єсу в Шікаґо, але — під своїм прізвищем, відтак у Филаделфії і т. д. Тут закипіла в мені з обурення кров. „Як це, — кажу, — він написав, коли у нього немає освіти, не вміє він ні писати, ні збудувати речення!".

Тоді на мою хату падає „бомба". Приходять до мене двоє юнаків і питають грізно з порога: „Ви — ім'я рек?" — „Я!" — „Як це ви смієте твердити, що ви написали цю драму! Ми вам..." — тут мені попало і сочисте слово і п'ястук під носа. — „Ми вас повчимо, якщо не будете тихо сидіти!" — Тріснули грізно дверми і відійшли. — „Гість в дім — Бог в дім!" — прошепотів я зрезиґновано і сів віддихати по тій „атомовій" атаці.

А далі йде п'єса у недалекому місті. Пішов я до Управи того товариства, відділ якого її ставив, і кажу: „Панове, не добром ви це робите! П'єса — це не любовний лист, під яким може хтонебудь підписатися. Давайте по правді. Я з юнаком умовився: за те, що він сказав про спалену хату, хоч таких хат я на війні видів тисячі, я пристав на те, щоб він був названий співавтором п'єси. — Як же це ви ставите річ, яку я написав, тільки під його прізвищем!"

А панове з Головної Управи тоді до телефону, — а звідтам чути голос: „Пане, — ми ставимо п'єсу, яку дістали від автора. А вам до цього заськи. Елементарного права не знаєте, — от що!"

Більше зі мною не хотіли й говорити.

А я ходжу по Ню Йорку, по давнтавні — і думку думаю. Мій пегас опустив крила. Журба із сумом обнялись. — Важко в нас бути письменником. Святі були слова Івана Франка — які він мені колись сказав: „Молодий чоловіче, не варта бути письменником. Шевцем будьте, а не письменником!"

— — — — — —

І ось я рішився. Бо й справді, що на тому втрачу? Написав вже тут десятків кілька статтей, рефератів, оповідань — і за це все дуля мені під ніс, — добре, що не вилаяли і не побили.

Їду завтра до Джерзі Сити. Там один мій знайомий, — товариш по клінерському фаху, має шевський варстат. Вночі клінує — вдень латає черевики. Називається Чорний. Піду до нього, попрошу, може прийме на науку шевського ремесла. Його клієнтеля — самі негри. Як будуть лаяти, я нічого не зрозумію — і все буде гаразд.

Бо що дратва — то не перо!

НАЙЛІПШЕ ОДЯГНЕНА ЖІНКА НА СВІТІ

Ви певно цікаві знати, ласкава пані, хто вона, де живе, як виглядає, ну — і як називається? Отож послухайте!

Найліпше одягнена жінка на світі, це ви! Так, ви у власній особі. Не смійтеся, не заперечуйте, не обурюйтеся, бо я запевняю вас, що це ви є тою найліпше одягненою жінкою, але... під певними умовами. Ось вони:

Ви ніколи не вдягатимете здефасонованих, виношених черевиків, а зап'ятки у вашому взутті будуть все в найкращому порядку.

На вулицю вдягатимете спортове взуття, а на вечір з високими зап'ятками. Ніколи навпаки.

Ваші панчохи не сміють мати спущеного очка, а їх шви ітимуть рівнобіжно, без зайвих скривлень і фалдів.

Ваша спідна білизна буде завжди свіжа, якнайчастіше змінювана і не вилазитиме несугарно спід спіднички.

Ви вистерігатиметесь вдягати тафту і оксамит для щоденної праці; ці матеріяли зужиєте на пополудневий, а то й вечірний одяг.

У вашій шафі буде завжди п'ять чистеньких блюзочок, на кожний день в тижні.

Ви не вдягатимете поплямленого, або помнятого одягу. Всі ваші речі будуть старанно чищені і висітимуть на вішачках.

Ваші сукні будуть скромні і прості, без зайвого переладування аплікаціями, кокардами і лискучими прикрасами, а їх крій ітиме по можности з духом часу.

Ваші плащі і костюми у спокійних красках, а всі додатки — (рукавички, торбинка, капелюх, черевики) „не битимуться" різнородністю кольорів.

Ви вистерігатиметесь сполуки таких красок: синє — червоне, помаранчеве — червоне, бронзове — чорне, зелене — біле, зелене — червоне, рожеве — зелене, рожеве — червоне. Вони рідко коли годяться зі собою.

До кльошової спіднички ви ніколи не вдягнете широкої нагортки. Така комбінація кроїв поширює і робить фігуру незграбною, подібною до двох відчинених парасоль. Жакет цього року є короткий і квадратової форми, та завжди вимагає лише вузької спіднички.

Ваша ручна торбинка буде зо шкіри, шовку, оксамиту, ляку, соломки, ніколи з „плестіку". В ній триматимете порядок і крім конечно потрібних вам дрібничок, не складатимете там старих театральних квитків і програмок, старих, непотрібних вже лікарських рецепт, кусків недоїдженого банана й іншого непотрібного барахла.

Ваші ковтки і коралі будуть в „доброму тоні", не крикливі і не надто лискучі. Перли і діяманти на вечір, коралі на день і пополудне.

Ваша вечірня сукня тоді тільки матиме великий виріз на плечах, коли ви справді маєте що показати людям. Прищі, плями, близни, надмірний товщ, чи кости радше треба приховувати, як показувати другим.

Ваше волосся ніколи не може бути товсте і лише „хатнім способом" придержуване в порядку. Раз в тиждень відвідати фризієра, це обов'язок на рівні із щоденною купіллю.

Ваші капелюхи будуть мінятися разом з порою року. В другій половині лютого, вам вільно вбрати соломку, радше зовсім без квітів і в темних красках. У вересні вдягатимете велюр, на день спокійні кольори, на вечір, до електричного світла, живі і спокійні. Ви слідкуватимете за змінами у моді і від тамтогорічного капелюха відчіпите воальку і пушисті пера, коли цього вимагатиме біжуча мода.

Ви ніколи не вийдете на вулицю без питомого вашому обличчі make up, і стало вживатимете одної і тої самої тоалетної води, без неприємного, млісного запаху.

Ваші руки будуть плекані, натирані на ніч товстим кремом, дармащо ними щоденно доводиться вам робити важку, брудну роботу.

Вкінці, на вашому обличчі буде завжди привітна усмішка для всіх, без якої не в силі уявити собі найліпше одягненої жінки на світі...

Іса.

Іван Манило

КРЕМІНЬ І КРЕСАЛО

Немало Кремінь здивувався —
Кресало стало його бити...
Ти ж хто такий?! І звідки взявся?
Я, Кремінь, також хочу жити!
Не бий мене! Я горя-лиха
Не можу винести й стерпіти.
Поглянь! — Йому Кресало стиха, —
Тебе прославлять зорі і палкі піїти:
Як іскри сипляться твої навколо!
Від них сіяє і горить блакить!
. . . . . .
Вогонь знання, що викресала школа,
Я пронесу в віки і буду вічно жить!

МІСЬКА ДІВЧИНА

Написала М. Струтинська

Баба Ґаджалиха хрестилася перед церковцею Святого Духа і всоте повтаряла свою молитву:

„Допоможи мені, Господоньку, врятувати мого Івана від того міста та й від тої міської дівчини".

Проходила під високими деревами, золоті скручені листки падали їй під ноги, а вона дивилася на білу будівлю в глибині саду, за високою залізною огорожею, і думала: ото, які хати пани поставили приманювати господарських синів, аби кидали землю та й ішли сюди на поневіряння. Магазинером його зробили, скрині панам двигає, аби лиш крутитися тут, у місті, коло тої міської спідниці, а земля хай там пропадає — що йому до того. „Андрушко" — каже — „хай вам господарить".

Це тепер туди, управо, отут тая Зіморовичева вулиця та й той його Союз, вона вже була тут раз, як він уперше пішов і пропав, люди її направали. Ой, Боженьку Ти мій, та ж то Іван на онтому возі, тягне вгору скринище, якийсь хлопчак буцім піддає йому знизу, хоч де воно годно.

— Іване! — кличе баба Ґаджалиха — я прийшла подивитися на тебе та й на твої гаразди.

Іван спустив скриню, аж лоскіт пішов вулицею, витирає спотіле чоло рукавом синьої сорочки і дивиться згори на бабу, остовпілий.

Ой, бабо, чого ви знов прийшли морочити мені голову? Я вам казав, що шкода вашого рота та й ваших старих ніг, оббивати їх об каміння.

Баба дивиться на свої босі, пооббивані пальці і сльози скапують по її лиці.

— Не так ти до мене говорив, Іваночку, не так, як я тебе, сироту, ховала, ночі не досипляла. Аж поки та дівка не відвернула тебе від мене та й від села.

— Дівка? — перепитав Іван і роз'яснів. — А знаєте, бабо, що? Я тепер не маю часу бесідувати з вами, але дівчина має, вона тепер в хаті. Ану, йдіть ви до неї — то недалечко, я вам скажу, як йти.

— Ой, Боже ж Ти мій, та ж він уже й до дівки признається, геть-чисто сором в тому місті утратив!

— Я знаю, бабо, про яку дівчину ви кажете, бо мене хлопці з нею здибали. А ви-но йдіть, та й подивіться на неї, чи то така, щоб мене з розуму зводити. Ану, лиш ідіть!

Баба не знає, чи він так таки посилає її до тієї дівки, чи так може погрожує — ану лиш попробуйте! — але Іван щось пише вже на шматочку паперу і дає папір бабі.

— Ото, бабо, показуйте людям, як зіб'єтеся з дороги. А йдіть в оту-он вуличку і звертайте вправо. А як вийдете на великий пляц, де буде церква на горбочку, то йдіть попри тоту церкву вуличкою вгору. Тут-о, маєте написану вулицю і нумер, 16. А як знайдете той будинок, то побачите такий білий ґудзичок на воротах. Потисніть його, там подзвонить, і вона вийде до вас.

„Сторожка, панське сміття замітає" — згірдливо думає баба, а в голос проказує:

— Та хіба піду подивитися на ту меції, що мені внука вчарувала — най уже знаю біду до кінця. Та й може Бог забере мене скорше зо світа, як її побачу, може моє серце розірвеся на шматочки, як уже роздерлося на двоє.

— Йдіть, йдіть, та й я там прийду, — сполудня.

І Іван тягне за кінські поводи тай рушає з возом.

Стоїть баба Ґаджалиха, стоїть, а потім дивиться на папірець, перекладає з руки в руку вузлик, де черевики й шматок хліба — і йде поволі по вулиці. Йде баба повз великі брудні будинки, минає коротку вуличку, звертає управо, а там і стає, безпорадна. Вулички збігаються і розбігаються, і ніде не видко великого пляцу.

Люди минають її одинцем, парами, всі кудись за чимось квапляться, шварґочуть і цвенькають, по жидівськи, по польськи, часом заговорять і хрищеною мовою. Якихось двоє молодих, побравшись за-по-під руки, надходить, сміючись. Дівчина глянула на бабу і чогось посмутніла, пристала й питає:

— А чого ви, бабусю, стоїте отут? Когось шукаєте, чи не знаєте дороги? — так гарно, по нашому питається дівчина, а хлопець і собі стоїть і ласкаво дивиться на бабу.

— Ою, дітоньки, — лепече баба — не знаю я дороги та й краще мені було її не знати, але треба, дітоньки, треба, бо я маю унука з неволі визволити. Аво, папірець тут у мене. Може годністе прочитати та й справити мене?

Молоді похилили голови над папірець, хлопець прочитує вголос:

„Мохнацького 16.
Зося Мартинець".

Він сміється до баби:

— То якась солодка неволя, що вашого внука там держать. А може б вам краще дати їм спокій, хай молоді кохаються, як уже почали?

Він бере дівчину під руку і бабі здається, що вони стоять, наче хочуть загородити їй дорогу. Вона нічого не каже, лиш дивиться гнівно, а тоді обходить їх та й іде далі.

— Чекайте, бабусю, кличуть їй услід — ми вам скажемо, ми...

Та баба вже угледіла під парканом старшу жінку з дитиною, жінка дивиться на бабу й питає:

— А що, господине, ви чогось хотіли?

— Оте, пані, годнисте прочитати, та й сказати мені, як його йти?

— Годнам, жіночко, годнам, — всміхається пані, і — прочитавши — докидує: — То й я туди йду, підемо разом. Туди-о, видите?

Пані стукає своїми добрими черевиками, мале стукотить своїми дрібними, а бабині ноги тихо ступають поруч: баба бережеться сказати слово, ні, вона не буде вже більше говорити тим міським людям про свою біду, хай вони і говорять по нашому і вміють прочитати, що її Іван написав. Пани з міста не ста-

нуть помагати їй привертати Івана до села. Всі вони одним миром мазані, всі хочуть з нього наймита зробити, фірмана й попихача.

Вулиця перед ними кручена і щораз вужча, до неї збігають з гори інші, стрімкі, а потім вони раптом виходять на майдан, де, на горбочку, стирчить серед пожовклих каштанів струнький, невеликий костьол.

— Отуди, вгору, вам дорога — перебиває мовчанку пані і показує на вулицю, всю залиту сонцем, що пнеться вгору.

Вони минають поверхові будинки, менші й більші, а перед одним з них, з широкою брамою, пані на мить спиняється і якось урочисто говорить:

— То наша школа для дівчат, українська. Видите таблицю?

Над воротьми синя, жовтим пописана таблиця, але бабі Ґаджалисі не до того, вона вся зібрана в собі, напружена, наче має скочити в огось або у пропасть.

— Це вже тут, — каже пані, коли вони перейшли ще трохи далі. — Будете знати, за ким питати?

— Ой, буду, буду — вже не втерплює баба — за своїм ворогом, панцю, що мені дитину вкрав та й тримає.

Пані дивиться на бабу, здивована, кліпає очима, щось, буцім, хоче сказати а тоді здвигає плечем:

— Бувайте здорові жінко, хай вам Бог помагає.

Вона відходить, тягнучи за собою дитину, що перелякано озирається за бабою.

Баба Ґаджалиха розглядає браму, бачить біленький ґудзичок і трохи, чогось, чекає. А потім нарушує його своїм порепаним пальцем.

Не чути нічого, аби дзвонило, але баба вже знає ті міські штуки і терпляче чекає. За декілька хвилин брама відкривається і перед бабою стає дівчатко. Біляве, синьооке. Якесь таке вимите й чистеньке. Білий фартушечок на синенькій спідничці аж блистить від білости.

Баба дивиться, дивиться і язика в роті забула. Та де ж то може бути та дівка, що забрала їй Івана!

— Ви до кого? — питає дівчина і пильно дивиться бабі увічі.

— До такої дівки, що мені внука збаламутила, знаєш її? До Зоськи ще й Мартинець.

Дівча випросталося, аж якесь велике стало і дивиться на бабу своїми іскристими очима, все розчервоніле. А тоді каже:

— Я не знаю ні вас, ні вашого внука. А як ви про Івана з Волцнева говорите, що в мене книжки позичає, то можете йому сказати, аби більше не приходив.

І вона повертається до баби плечима та наставляється йти назад у будинок.

— Книжки позичає! — кричить їй баба навздогін. — Диви, який вчений зробився! А по лугових городах, то ви з ним не волочитеся, ні, наші хлопці вас там не перестрівали!

Дівчина повернулася лишем до баби, вона говорить якось уже без злости, буцім раптом стомилася:

— Я луговичка і там різних хлопців стрічаю, його теж там пізнала. Але ви йому скажіть...

Вона не договорює, її голос вривається, наче вона хоче заплакати, але вона тільки відвертає голову і йде. Та, поки замкнути за собою браму, вона ще раз повертається до баби і питає здушеним голосом:

— Ви — як сюди дібралися? Хто вам сказав?..

— Та хто ж би, — каже баба Ґаджалиха, ні в сих, ні в тих — таже він, Іван. От, і карточку мені написав.

Дівчина бере папірець, дивиться то на нього, то на бабу, морщить чоло і щось дуже думає. Раптом, її лице роз'яснюється, начем сонце виглянуло з-за хмар. І вона каже:

— *Я вже знаю, що то й до чого. Ходіть, я вам* маю щось сказати.

Баба Ґаджалиха геть-чисто стуманіла, того всього забагато для її повільного селянського мислення. Але, треба йти, коли кличе, треба ту дівчину розкусити і зробити справу. Вже сам Пан-Біг, видко хоче бабі помогти.

Вони піднімаються по ступнях, простують вузьким довгим проходом углиб будинку, спускаються вузькими сходами вниз. У світлі мерклої лямпочки під стелею дівчина відкриває якісь двері і каже бабі:

— Отут, йдіть до середини.

Хата велика й ясна — не так від тих віконечок аж десь під стелею, як від білих стін і білої, чистенько вишурованої підлоги, від святих образів на стінах, від портретів Шевченка і Франка під рушниками, таких самих, як ті, що їх Іван повісив у них в хаті; в куточку біла завіска, в іншому — біле ліжко, під вікном шлябан укритий веселою веріткою. Довгим рядочком книжки на поличках.

Стоїть баба на порозі і дивиться, і так їй здається, наче вона добилася з далекої дороги додому, що лиш у сні міг приснитися такий затишний, такий милий.

Дівчина прискочила повз неї у хату, відсунула стілець, що коло стола посередині:

— Оту сідайте, вас певно й ноги вже зболіли. Я вам зварю кави. Нап'єтесь, а тоді будемо говорити.

Баба Ґаджалиха любить пити каву, хоч ніколи в житті й не варила її. Ще з того часу не пила її, як молоко до міста носила і міські пані частували її, часом. Вона кладе клуночок коло стільця, розстібає кацабайку, садовиться.

Дівчина відсунула завіску, порається з горщиком, засвічує газ на малій, прикрученій до стіни, кухонці. Баба Ґаджалиса сидить і не спішить із мовою. Що їй казати, як вона нічого вже не знає? Буцім воно то так, Зоська, хлопці казали, і Мартинець пишеться. По городах, що ходить з ним, сама призналася. Але, як то їй легко було сказати, аби він більше не приходив, і чого вона аж трохи не заплакала з образи, чого вона така гонорна, як найперша господарська дитина? Не такі ті дівки, що хлопців з розуму зводять і не в таких хатах зо святими образами вони сидять, певне.

Дівчина кладе на стіл, на біленьку скатертину, велику булку, цукор у якійсь повироблюваній скринці, молоко у збаночку, навіть масло. Так бабу частувати збирається. Е, то воно щось таки так, думає баба, то вона таки впадає за моїм Іваном, а кумедію таку встругнула, бо землі від мене хоче. Гадає розум мені тою кавою затуманить, та й я сама їй Івана та й землю подарую, на, маєш. Абисте разом змарнували, попродали та й проїли в місті, по моїй смерти.

Дівчина не каже ні слова, крутиться по хаті, то тут, то там, ще якусь квітку на підвіконні підолле, ще до пташки у кліточці між вікнами заговорить.

Запах кави, що кипить на печі, тиша й тепло знову роблять бабу ласкавішою.

„Може дівчина й не з поганих, а от — голову згубила. Є таки за ким, нема що казати — всі дівки в селі на шию вішалися. А йому що — молоде, дурне, міської дівчини забагається. Аво, яка чистенька, вимита — в господарці спідниці не задрипала, рук не порепала. А що в неї і стільки землі нема, що ногою ступити — де йому тепер про те гадка! Зайшло на нього, та й годі. Воно якесь таки таке миле, файне з себе — нема що казати".

Зося ставить на стіл горнятко кави, щедро підсипує цукру, підбілює молоком. Баба мішає каву, видзвонюючи ложечкою, і гадає:

„Легко тим людям в місті жити, ой, легко, не так, як у селі з ранку до вечора в тяжкій роботі". Хто зна, думає баба, чи не те легке міське життя гірший її ворог, як ота дівчина?

Зося сіла проти баби, підсуває булку, масло, подає ножа. Приговорює і припрошує. П'є і їсть баба Гаджалиха і вже й не година гадати своїх лихих думок, вже насилу їх до себе назад тягне: гляди, бабо, не продай унука та й землі за каву з цукром і булку з маслом, стережися!

— А тепер я вам щось скажу — говорить дівчина і вигідніше моститься у кріселку. — Я знаю, чого вас ваш Іван прислав сюди до мене.

Баба спустила горнятко, аж дзенькнуло об стіл, дивиться на дівчину і чекає.

Але дівчина не зразу говорить, крутить на столі кришечку, щось думає, а потім починає:

— Ви знаєте, що ваш унук на шофера вчиться? На такого, що автомобілі возить — докидає на бабин здивований погляд.

— Ахтомобілі! Гній треба йому возити, аби земля не пропадала. Тими ахтомобілями то він і землю й мене на той світ поперевозить, то я тобі скажу.

— Таж у вас не лише один Іван? Є ще другий унук у вас, молодший?

— Є, — хмурить чоло баба, — чому нема, є. Андрух. Буде роботи і йому. Але Іван — і в голосі бабинім і любов, і подив, і туга — Іван кращий господар. Та є він мій перший унук. І землю, що по моїй голові буде, я йому призначила.

— Ото, бачите, він це знає — і він цього не хоче. Не хоче тієї землі, бо її, каже, усієї разом, для двох мало, а одному саме досить. Іван любить всякі роботи, він до машини цікавий — в нього добра голова і він вчитися хоче. А в Андрушка, він каже, нема нічого, лиш земля. І він її любить ту землю, ваш Андрушко, а Іванові вона не так до серця прилягла.

Баба мовчить, задумалася, вона бачить їх тепер обох перед собою — красного та моцного Івана, і незграбного, хмарного Андрія, що дивиться на брата з-під лоба. Андрій любить землю, баба знає, та бач, не дав їй Бог у серці тої любови до молодшого внука, що дав до старшого. Не раз і на святій сповіді баба каялася в цьому, — а Бог таки не дав. І не Андрієвих, а Іванових дітей хотілося бабі пестити та й, може, як Бог дасть, вінувати, таке вже з нею сталося.

Але раптом баба усвідомлює, що це та дівчина про землю їй казала — не хоче Іван, мовляв, її землі, не за землею виходить, вона гониться. Якось дивно, солодко й тужно стає бабі на серці, вона сама не знає, від чого.

— То він усякого багато тобі наговорив — каже перегодом — що то він перед тобою так серце своє розкриває, а ти його, буцім, і знати не хочеш?

Щось шарудить коло дверей, а потім вони отвираються і в хату вточується грубелезна баба. Живіт, як скирта, а лице худе і жовте.

— А, то ви, пані Янова? — вітає її Зося. Ходіть, нап'єтеся кави, поки підете мити ті сходи. — І пояснює бабі Гаджалисі:

— То наша сусідка, помагає мені прятати каменицю.

„Пані Янова" гостро відсунула стілець, сіла і кутком ока дивиться на бабу Гаджалиху.

— А ви що, — питає — продалисте ту щось, та й не багатосте правили, що вас так частують?

— Та-де, ні! — поспішає пояснити Зося. — То бабка того Івана з Волцнева, що то книжки у мене позичає, знаєте?

Груба жінка всім тілом повертається до баби Гаджалихи, міряє її очима, згори вниз, а потім каже:

— То ти, може сватати свого Івана до Зосі сюди прийшли?

Вона згірдливо висуває долішню губу і щось заперечує головою:

— То не для нього, та й не для вас, кобіто. Вона в школі вчилася, учителькою мала бути, якби мама — най з Богом спочиває — не вмерла була так скоро, і якби тато дужчий був та й міг щось більше заробити. То панєнка, а ваш Іван простий хлоп, то нема що у папірки завивати.

Зося зірвалася на рівні ноги, стоїть перед грубою і аж тремтить від якоїсь образи:

— Не смієте! Ніколи більше не смієте говорити так про мене і про Івана! Він кращий, він розумніший і ліпший від усіх ваших міських кавалерів, хочби вони і вчилися більше від нього. І він має Бога в серці. Він ніколи не образив мене жадним словом, нічим. Я волію його від усіх, щоб ви знали!

Ціле море, ціле море заливає тепер бабині груди, вона не може вже спинити свого серця і тихо витирає зі старих очей сльози.

— Та я не знала... ойой, що таке дуже сталося! — каже перелякана груба жінка, — чи вже, може, маю не приходити сюди більше через отих ... селюхів?

— Можете приходити, як хочете. Але тепер я вас прошу піти і не приходити, аж завтра по обіді.

Дівчина все ще стоїть і дивиться, як жінка підводиться, відсапує, зідхає і простує до виходу. Аж коли двері за нею замкнулися, Зося відходить від стола, сідає на шлябан і закриває лице руками. Баба Гаджалиха бачить, як її плечі починають дрібно здригатися від плачу.

Устає баба Гаджалиха з місця, тихо підходить до шлябана, витягає руку і починає несміливо гладити біляву голівку.

Над містом стояв срібний туман надвечірньої години і м'яко майоріли в ньому вежі церков і костьолів. Десь далеко дзвонили дзвони. Під ногами прохожих шаруділо осіннє листя і була у лагідно-вологому повітрі осіння насиченність і передчуття зимового сну.

Іван проводив бабу додому. Баба мала тепер на вимитих ногах черевики, а в клунку несла цілу велику булку. Вони йшли в юрбі мовчки, хоч мали повні груди слів, дрібних і добрих слів, що їх тяжко мовити. Та й не було треба.

Коло церкви Святого Духа баба, перехрестившись побожно, спитала зненацька:

— А пішлеш же ти мені колись своїх дітей, як будуть, аби погріли бабине старе серце?

Якийсь хлопчак набіг з гори Коперника просто на бабу — Іван рухом сильного ліктя зручно відкинув його далеко вбік, а тоді, схиляючись над бабою, сказав:

— То ще не скоро буде, бабо, те весілля, я ще маю багато вчитися. Але її вам пішлю, як буде літо, на цілий місяць. Вона там дитячий садок заведе — все про нього згадку має — а увечорі розчеше вам голову та й порепані ноги намаже, як нині. Бо вона така, як ви бачили — та моя міська дівчина.

Вони знову йшли мовчки, піднімаючись вгору під оголеними з листя деревами цитаделі, що мережили західнє небо своїм тонким темним рисунком. Ішли повз довгі ряди будинків, перестрівали людей, їх минали дзенькітливі трамваї, гуркітливі вантажні вози, швидкі автомашини. Час-від-часу баба піднімала погляд на Івана, — він ішов з піднесеною головою, задивлений кудись перед себе, вже знов якийсь далекий, а проте такий близький — ще ближчий, ніж був усе життя.

На розі Городецької, проти костьола св. Єлисавети, їм назустріч надійшло мале військове з'єднання.

А я йон прала
І прасовала,
Але сєн сукенка
Нє вирувнала...

— пролунали слова пісні.

Іван плюнув і сказав:

— А це н а ш е місто, знаєте, бабо? Наше, та начинене чужими.

І, ще за хвилину, докинув:

— І тут є щось таке, що треба тримати, як там — землю: с в о є м і с ц е в ц ь о м у Л ь в о в і

Баба Ґаджалиха не дуже второпала, що він їй говорив, але бо й гадки її були тепер не тут: вона думала про Андрія.

Іван, гейби відгадавши це, сказав:

— Андрієві, бабо, скажіть, що вся ваша земля — його. Лиш той морґ, що по мамі, то я собі лишу, аби був і моїм дітям по мені шматочок. А що з нього збере, то буде нам порівному, аби я мав який злотий, як буде треба. А як йому так скажете про ту землю і так зробите, то не буде в селі ліпшого господаря від нього.

Баба Ґаджалиха мовчки молилася:

„Дай мені, Господоньку, аби моє серце виросло, та й аби було там добре місце ще й для Андрія. Амінь".

Поручення.

— Як приняв тебе лікар, коли ти йому сказав, що приходиш з мого поручення.

— Сказав собі заплатити згори.

———o———

Петро в гостях. Подають печену гуску. Тим часом господиня сідає до фортепіяну. Грає Ваґнера, Шуберта, Шопена і т. д.

— Котрий кавалок вам найкраще подобається, пане Петре?

— Якщо маю буде щирий, то кавалок печеної гуски.

———o———

При картах.

— Хочете послухати доброї ради?

— Будь ласка.

— Не грайте більше в карти!

— Чому мені цього не сказали кілька годин скорше, як ще я не був стільки програний?

— Кілька годин тому я ще самий грав.

———o———

Товариші криміналу.

В'язничний дозорець до арештанта:

— Чому вас ніхто не відвідує?

Арештант-злодій:

— Та хто буде відвідувати, коли всі мої товариші також сидять...

Краще пізно, як ніколи.

— Но, знаєш, з таким нареченим, що дає на себе ждати цілу годину, я негайно зірвала б.

— Бачиш, краще чекати на нареченого одну годину, як вичікувати ціле життя.

———o———

Діяґноза.

— Пане докторе, прошу мені порадити: від якогось часу дуже мене сверблять ноги.

— А чи ви часом не є касиром у банку?

Побідні.

— Якась бараняча голова заміняла мені капелюх і залишила старий.

— Це міг зробити тільки хтось, що має таку саму голову, як ви.

———o———

На партійних зборах промовляє старий комуніст:

— Товариші! Ми повинні стояти муром при нашім улюбленім Сталіні! А що ж ви робите??

— Стоїмо за муром!.. — вияснює хтось з юрби.

———o———

В дорогій крамниці (або: кожний свій пан!)

Купець: Цей матеріял не для вас, ґаздо, — це беруть лише великі пани на пальта...

Господар: Коли так, то відмірте мені два лікті на онучі до чобіт!..

ПІМСТА КИШЕНЬКОВОГО ЗЛОДІЯ

До нашої сотні привели стрільця, який втік перед набором до війська. Мені доручено перевести слідство та затримати його під пильним доглядом.

Притриманий дезертир був невеликого росту, літ 25, худий, з малими блукаючими очима. Був одягнений в нове, цивільне убрання. Тримався свобідно і відповідав з усмішкою на лиці.

Початкове слідство відбулося за усталеним взірцем, було коротке, але цікаве і залишилося дотепер в моїй пам'яті.

Припадково до канцелярії зайшов мій приятель поручник Теренько і він також був свідком переведеного слідства.

На перший запит: „Як називаєшся?" відповів — „Не знаю". Пишіть Іванов, або Петров чи Степанов. Як хочете."

На другий запит: „Де народився?" відповів теж, що не знає.

На інші запити давав подібні відповіді. Батьків не знає, бо виріс в приюті для бездомних, звідки втік без документів. Має 27 літ, до шкіл не ходив, по фаху був кишеньковий злодій. Під судом і слідством був кілька разів, з того раз у голосному ділі Бейліса, якого обвинувачували, що вбив хлопця Ющинського, щоби ужити кров для маци на жидівське свято Пасхи. При тім додав, що Бейліс хлопця не убив.

Коли я записав до протоколу „злодій" — Іванов запротестував і жадав записати: „кишеньковий злодій". Бо, ми, кишенькові злодії, — говорив він, — не є звичайні злодії, а маємо школу. Нас вчить старий кишеньковий майстер, заставляє робити всякі вправи, а як добре не зробимо — то б'є і то добре б'є. Школу кінчити тяжко: ми мусимо знати, як людей дурити, як пальцями працювати, коли крадемо, далі уміти вкрадене передати, самому сховатися і як відповідати на суді чи поліції, коли зловлять".

Нас це зацікавило.

Іванов-Петров-Павлов показав нам, як вони орудують пальцями, як відтинають ланцюшки до годинників, як витягають гаманці і т. д. Робив це дуже зручно і швидко, з насолодою. Далі пояснив, що їх краде все троє. Один задурює людей, зчиняє крик, чи удає, наче б упав і сильно покалічився; другий, в той же час, обкрадає неуважних людей і передає вкрадене третьому, який непомітно втікає. Якщо злапають і обшукають, то нічого не знайдуть, потримають і випустять.

Я звернув увагу, що Іванов мав у куті уст досить велику округлу чорну плямку.

— А це що за знак?

Іванов сміється. — „Це знак, щоб я не загубився. Кожньому злодієві, що був на слідстві, роблять таку прикрасу".

Більше нічого не хотів говорити.

Поручник Теренько вмішався до слідства:

— Я б його навчив докладніше говорити, а ти церемонії розводиш. Няньчишся з ним.

Іванов нічого не сказав та погляд, кинутий на мойого приятеля, був повний злоби і зневаги.

Ціла сотня довідалася, що привели злодія і стали ховати свої гроші, ножики, зеркальця, бритви та інші дрібні безвартісні предмети.

Іванов це бачив і сміявся, та назвав всіх дурнями і ні з ким не хотів говорити.

Мушу признати, що поведення Іванова весь час було добре. Був чемний, все справно виконував і ні в чому не був зауважений.

Стрільці почали до нього звикати і повиймали зі сховок свої цінності.

За деякий час Іванов просився в неділю вийти до міста. Я був проти, але фельдфебель переконував мене, що краще пустити, бо втече, а так є ще надія, що повернеться.

Покликав Іванова.

— Ви проситесь вийти до міста. В якій справі? Чи знаєте, що ви є під доглядом і коли б не повернулися, я буду мати неприємності?

— Пане поручнику, я мушу відвідати свою приятельку , вона є у в'язниці. Хочу передати їй дещо з харчів та одежі. Я даю вам слово чести кишенькового злодія — і це підкреслив, — що точно вернуся. Не підведу вас.

Я пустив.

Іванов вернувся. Приніс багато добрих цигарок, цукерків і все роздав між стрільцями. Стрільці смачно затягалися димом, поховали свою махорку і приязно розмовляли зі злодієм.

Минув місяць. Для Іванова це задовгий час безділля. Він став намовляти фельдфебля, щоб постарався забрати його зі сотні й посадити до арешту.

Він не крився, що хоче втекти. Втікати зі сотні не хотів, бо до нього добре відносилися і мені не хотів робити клопоту і догани.

Дійсно, краще позбутися такого гостя.

Я звернувся до команди полку, просив забрати Іванова і попередив, щоб мали його на оці, бо може втекти.

В короткому часі з охоронної сотні прислали двох стрільців і Іванова забрали.

Всі були цікаві, що з ним станеться. Скоро довідалися, що Іванов утік. Певно все було підготовлено. Хтось стежив коло касарень, а коли вели — хтось з їх банди „нехотячи" штовхнув охоронника, хтось вчинив крик, гамір і замішання в дуже людному місці й Іванов утік. Подробиць не знаю. Вони мені не цікаві. Я був радий, що позбувся Іванова і життя поплило нормальним шляхом.

За пару днів прибіг до мене поручник Теренько і оповів, що його вчора обікрали до нитки. Навіть забрали грамофон, без великої труби-голосника.

Це все діло Іванова. Він напаскудив в трубу і приліпив картку: „Привіт від Іванова".

Ми жалували пор. Теренька, але щиро сміялися з помислової пімсти кишенькового злодія.

Л. Бачинський.

ЛЯБОРАТОРІЇ КОННАТА

Сорок років тому одна людина великої передбачливости і незламної енергії поклала основи під установу, яка має велетенський вплив на життя багатьох людей і країн світу. Її діяння можна було спостерігати впродовж останніх чотирьох десяток років в маленьких оселях і великих містах, на фармах, в копальнях і на морях. Це великі але мало відомі Медично-Дослідчі Лабораторії Конната при Торонтському Університеті мали такий основний вплив на життя людей. Бо з тих лабораторій походили щораз нові роди вакцин, анти-біотиків і інших зберігаючих життя медичних продуктів. Їхній вклад у запобігаючу медицину допоміг Канаді зайняти одне з перших місць серед країн в ділянці охоронювання здоров'я.

Як приклад може послужити праця лабораторій Конната в напрямі виготовлення засобів для масової атаки на недугу поліо, що її перевели лікарі в ЗДА. Яких 500,000 дітей в ЗДА одержали впродовж 1954-го року застрики вакцини проти поліо, що її виготовив д-р Джонес Селк з Питсбурґу. Ту цінну вакцину продукують, плекаючи вірус недуги поліо в препараті з нирок мавп, а потім вбиваючи той вірус і очищуючи здобуту таким способом вакцину. Лабораторії Конната взяли на себе завдання масової продукції такої вакцини, бо вони найкраще устатковані для того роду праці.

Лабораторії Конната, які ведуть сьогодні свої досліди на багатьох ділянках, розвинулися разом з університетською Школою Гігієни і співпрацюють з нею для спільної подвійної цілі: досліджування і вчення. З того постала третя функція: продукування матеріялів, що їх виготовлено у висліді дослідної праці. Список тих виробів є майже безмірний: крім відомого „Селк серум", там випрацьовано проти-тетанову вакцину, інсуліну, АСТН, кортізон, кровні серуми і т. д.

Основником Лабораторій Конната був сл. п. д-р Джан Ґ. Фіцджералд кол. абсольвент Торонтського Університету. Повернувшися з Каліфорнії до Торонта, молодий, повний енергії Фіцджералд з запалом кинувся переводити в діло своє теоретичне знання. В тому часі, на початку століття, дифтерія густо скошувала людське життя, хоча вакцина проти неї була вже відома. Кошти проти-дифтерійних застриків виносили тоді 20-80 дол. Фіцджералд вважав, що продукція тієї вакцини може бути значно дешевша, тому за свої гроші купив п'ять коней і, даючи їм встрикнення, розпочав виробляти вакцину. Сьогодні Фіцджералдове твердження — що продукція дешевої вакцини дасть у висліді загальне щеплення, фінансоване державою, — є загально прийнятим фактом. Але тоді, заледви він розпочав здійснювати свій плян, як вибухла перша світова війна. Онтарійська Асоціяція Червоного Хреста звернулася до університету: канадійські війська потребували проти-тетанових застриків; чи Антитоксинна Лабораторія (так тоді звали теперішні Лабораторії Конната) може щось допомогти в цьому ділі? Відповідь була потакуюча, а вислід позитивний.

Коли закінчилася війна, лабораторії перейменовано в честь генерал-губернатора Канади і розпочато продукцію вакцин для цивільного вжитку. Спершу „об'явлено війну" дифтерії, а пізніше іншим недугам. Так отже лабораторії стали джерелом постачання різних вакцин і токсоїдів для всіх лікарів у Канаді. Коли ж у 1921 р. доктори Бантінґ, Бест і Коліп довершили свого небуденного відкриття інсуліни, Лабораторії Конната були спроможні розпочати продукцію тієї нової речовини. Ще й сьогодні канадійці, хворі на цукрицю, мають можливість набути для себе інсуліну по найнижчих у світі цінах.

В початкових 20-их роках цей дослідний центр здобув собі таке ім'я, що остаточно цей відділ став Школою Гігієни, а Фундація Рокефелера в ЗДА призначила 650,000 дол. на будову нового будинку для школи і лабораторії, при чому 250,000 дол. з тієї суми мали бути засновком дослідного фонду. Новий будинок віддано до вжитку незабаром після цього і це ще більше поширило засяг діяльности і впливу лабораторій. Вони й досі приміщуються в тому будинку.

Успішні досліди провадилися над інсуліною, вакциною проти коклюшу та над дешевим екстрактом з печінки, що є важливий для лікування анемії. У 1931 р. Фундація Рокефелера запропонувала свою допомогу в збільшенні Лабораторій Конната, призначуючи 600,000 дол. на поширення їх навчального відділу. До речі, лабораторії вже тоді не могли зміститися в дотогочасному приміщенні.

З тієї пори той медичний центр постійно розвивається і прибирає на впливі. Там випродукувано гепарін — речовину для згущування крови, що є дуже важне при небезпечних операціях; випродуковано велику кількість різних інших медично важливих предметів, як теж уліпшено методи їхньої продукції, що знову в свою чергу зменшило кошти або причинилося до винайдення інших речовин. У 1935 р. Лабораторії Конната відкрили при Університеті Брит. Колюмбії свій західній відділ.

Коли сер Ол. Флемінґ довершив історичного відкриття пеніциліни у 1943 р. — як одного ліку з великої низки антибіотиків — управа Лабораторій Конната перейняла старинний каледж Нокса (до речі, він стояв порожній) в Торонті і за шість місяців заспокоїв потреби Канади щодо цього успішного винищувача інфекції.

Сьогодні, коли з того дослідного центру Канада одержує постійно засоби для поборювання різних недух, Лабораторії Конната є зразковим прикладом як то „чиста" дослідницька праця, вчення і продукція можуть скріплювати й доповнювати себе взаємно. Серед одинадцять навчально-дослідницьких центрів на нашому континенті назва „Коннат Лабораторії" є на першому місці.

„Кянадійська Сцена"

ІЗ ГІГІЄНИ МОЛОКА В АМЕРИЦІ

Написав д-р В. Помірко, вет. лікар

Молоко є одним з найбільш уживаних продуктів, але рівночасно найбільш скорим до зіпсуття і занечищення. Крім цього молоко може мати в собі бактерії різних інфекційних недуг, а головно таких грізних як туберкульоза і бруцелльоза - Банґ.

Туберкульози нам не має чого лякатись. В Америці її майже немає, зате бруцелльози багато. Уряд Америки, свідомий цієї небезпеки для здоров'я людей, приступив до радикального вигублювання цієї зарази у рогатого скота й інших тварин.

Бруцелльоза спричиняє у тварин поронення — аборт плоду, а у людей — гарячку, дуже змінну, довгу і предиспонує організм людей через ослаблення до других захворювань.

Бруцелльози є в першій мірі недугою тих, що мають до діла з рогатим скотом, з молоком і м'ясом, як фармери, різники, молочарі і ветеринарі. Бруцелльоза — це професійна недуга цих людей.

Щоб уникнути зараження бруцелльозою й іншими недугами, заразні яких може крити в собі молоко, треба уживати тільки пастеризоване молоко і пастеризовані молочні продукти (сир, сметана, масло, морожене). Купуючи молоко та молочні продукти, на це конче треба звертати увагу. Крім того, що молоко повинно бути пастеризоване, воно ще повинно мати марку — ґрейд „А". Це означає, що молоко походить з фарми, на якій рогатий скот вільний від бруцелльози.

В Америці все молоко гомоґенізується. Це означає, що товщ в молоці є рівно розложений і не збереться у вигляді сметани.

Гомоґенізоване молоко мусить бути пастеризоване і є відносно дуже вразливе на світло, горяч і зимно. Гомоґенізування зміцнює свіжий, чистий і солодкий смак молока проти оксидаційних змін і надає молоці рівномірне осідання.

Ті високі кваліфікації молока вимагають відповідної гігієни в молочарнях і фармах. Висліди є добрі. Доєння відбувається в спеціяльних приміщеннях, є теж спеціяльні комори-магазини на молоко, в яких є холодільні і гаряча вода. Деколи із такої комори молоко помпують прямо до молочних танків.

Весь персонал людей, зайнятих чи при доєнні, чи при доставі, чи перерібці і продажі молока є під постійною контролею, бо часто ті люди є носіями-розсівачами різних недуг. Недавно в одному із шпиталів Норвегії захворіла половина персоналу на дифтерію. При докладній провірці стверджено, що всі хворі дифтерією пили не пастеризоване молоко із шпитальної фарми, де молочар і його жінка були носіями зарази дифтерії. Всі інші в тому шпиталі, що пили пастеризоване молоко, не хворіли дифтерією.

Молоко в Америці продається в більшости в паперових посудах, що із взглядів гігієни є дуже важне і корисне, бо ті посуди є стерилізовані перед наповненням їх молоком і по ужитті їх викидається. Всі інші посуди є теж перед ужиттям миті і стерилізовані, але часте і довге уживання, робить їх невідповідними для приписів гігієни.

В Америці понад 80% всього уживаного молока і молочних продуктів є під сучасну пору пастеризовані. Багато стейтів ввели закон пастеризації всього молока і сметани. А щоб і тих 20% молока було пастеризоване, то це залежить тільки від споживачів молока, а саме купувати тільки молоко гомоґенізоване, пастеризоване і з оцінкою — ґрейд „А".

ДИТИНА ПОТРЕБУЄ ВІДПОВІДНОГО ХАРЧУ

Хоч канадійці належать до народів, які мають найкращий і найдостатніший харч у сучасному світі, все таки канадійський уряд охорони здоров'я стверджує, що багато дітей у шкільному віці не віджвляються як слід. Тим часом відповідний харч для ростучої, активної дитини такий же важливий, як тепла одежа чи добре ліжко для її сну. Найчастіше причиною недоживлювання деякої кількости канадійських дітей є брак відповідного знання у їхніх батьків, а нерідко їхня недбайливість. Тому є чимало випадків, що діти не мають зрівноваженого прохарчування, яке б скріплювало їхні кості, забезпечувало здорові зуби і відпорність на недуґи — тобто всі здорові прикмети, що їх вони повинні мати.

Домініяльна Харчова Рада вказує, що дитина повинна їсти кожного дня такі речі:

1. Молоко — принаймні півлітра для кожної дитини віком до 12 літ; юнаки повинні випивати три чверти літра молока денно.

2. Овочі — одна подача цитрусових овочів або помідорів, згл. їхніх соків, а крім того одна подача якихось інших овочів.

3. Ярина — дві подачі листкових, зелених або жовтих (часто в сирому стані) ярин разом з картоплею.

4. Зернові харчі — принаймні чотири скибки хліба з маслом і одна подача ціло-зернистої каші.

5. Риба і м'ясо — м'ясо, риба, дріб і м'ясозаступні харчі, як квасоля, яйця і сир, один раз на день.

6. Печінка — подавати часто.

7. Яйця і сир — принаймні три рази тижнево.

8. Вітаміна „Д" — діти, що ростуть, повинні одержувати щоденно принаймні 400 міжнародних одиниць цієї вітаміни.

„Канадійська Сцена"

В Москві розмовляють дві „товаришки".

— Снилось мені сьогодні вночі, що я їла правдивий, повний обід з м'ясом і десером — каже одна.

Друга ловить її за руку та неспокійно розглядається довруги.

— Тихше, товаришко, бо ще розстріляють вас за антиреволюційні сни!

ОТРУЙНИЙ ПЛЮЩ (ПОЙЗОН АЙВІ)

Якщо хтось хотів би змарнувати свої ферії, то одним з найкращих способів для цього є зіткнутися з отруйним плющем („пойзон айві"). Бо хоча наші ліси є повні таких звірят як вовки, ведмеді, олені, дикобрази й інші, то все таки ця невинного вигляду рослина далася взнаки далеко більше, як усі ці так звані „дикі звірята". Є кільканадцять різних родів рослин, які спричинюють подразнення шкіри, але найчастішим і найбільш дошкульним для більшости людей виявився приземний плющ, що виростає ледве на декілька інчів понад землю. Його розпізнаєте по його трьох листках, звичайно восковатого вигляду, гладкої або зазубленої форми. Деколи він має теж білі ягоди, подібні до ягід омели.

Отруйний плющ росте в лісах і на відкритому терені, здовж гарних стежок і плотів, здовж шляхів і на межах зрубів. Отже в дійсності — всюди. Він особливо небезпечний для дітей, які, бігаючи босоніж по лісі, можуть набавитися поважного подразнення шкіри. Якщо ви підозріваєте, що ви доторкнулися отруйного плюща, то негайно обмийте основно дане місце милом до прання, вживаючи багато води. Після цього змийте ще алькоголем. Якщо б не було під рукою мила, то покористуйтеся ґазоліною або нафтою, а потім водою.

Одежу треба випрати безпосередньо і цілковито, бо отруйний сік плюща зберігається в одежі довгі дні. Правда, деякі люди не є вразливі на цю отруту, для деяких вона тільки легко докучлива, одначе багато людей серйозно занедужує. Подразнення шкіри отруйним плющем проявляється тим, що на шкірі появляється червона або біла свербляча висипка. Чухання тільки ще збільшує свербіння і поцирює висипку. Здряпання шкіри може спричинити серйозну інфекцію. Буває, що появляються піхурці; тоді треба зробити перев'язку.

Хто є вразливий на діяння отруйного плюща, або має багато нагод зіткнутися з тією рослиною, повинен користуватися спеціяльною вакциною, щоб запобігти болючим наслідкам. Лікар дасть вам вказівки щодо цього.

ІНДІЯНСЬКИМ ЧОВНОМ ДОВКОЛА СВІТУ

Світовий рекорд судноплавства малим човном-вітрильником належав, правдоподібно, канадійцеві, капітанові Дж. Вос з Вікторії в Британській Колюмбії. Він переплив своїм човном, видовбаним у стовбурі канадійського кедра, 40,000 миль довкола світу: з Вікторії до Лондону в Англії. При цьому його човен — насправді довбане кену, що його вживали індіяни Нутка — мав уже 50 років, коли він купив його за 75 долярів. Індіянин, який продав Восові своє кену, подарував йому на додаток ще й кермове весло свого батька, який збудував той човен 38 стіп завдовжки.

Вос витратив багато часу і грошей на перебудову човна і добудування на ньому ще трьох щогол. 27 травня 1901 р. він вибрався в дорогу. Перший етап його подорожі довкола світу — з Вікторії до Сува на островах Фіджі — відбув він з товаришем. Не зважаючи на бурю, що заскочила їх на морі, обидва прибули щасливо до порту в Сува. Одначе його товариш волів відмовитися від дальших пригод. Інші сміливці прийшли теж до такого висновку. Нічого дивного, що Вос, поки доплив до Лондону, мав аж 9 партнерів на різних відтинках своєї плавби. Йому тоді було 40 років.

Щоб здобути грошові засоби на свої подорожі, Вос виставляв на показ свій славетний човен (він назвав його „Тілікум") в Австралії, Новій Зеляндії, Південній Америці та на деяких европейських островах. Плавба довкола світу забрала йому три роки, три місяці і 12 днів. Навіть після її завершення Вос не хотів розпрощатися з морем і 1913 р. заплянував нову подорож на 25-стоповому вітрильнику. Під час цієї подорожі він загинув безвісти.

„Канадійська Сцена"

Одною з головних подій в Америці в 1954-му році були вибори до Конґресу, що закінчились перемогою Демократичної партії. Безпосередньо перед виборами, президент Айзенгавер започаткував т. зв. ланцюгові заклики до виборців, викликаючи телефином десять „типових американців" та пригадуючи їм обов'язок голосування. Десять викликаних осіб мали закликати з черги в тій самій цілі по десять інших осім кожний, ті знову по десять, так, що десятий з черги заклик охоплював би уже десять більйонів людей. Несподівані виклики президента Айзенгавера заскакували викликаних ним осіб, як це видно по виразі обличчя п-ні Т. Р. Ример, вдови із Ст. Луіс, з якою президент власне говорить. Інші не вірили, що це справді їх викликав президент і в одному випадку, як телефон задзвонив і викликаний почув у слухавці, що „тут говорить президент З'єднинених Держав", він, думаючи, що це його „набирають", відповів: „а тут говорить Наполеон; як вам поводиться?"

„ЧОРТОВА МОГИЛА" НА МЕЛІТОПІЛЬЩИНІ

Написав В. Петрівський

Південна частина України (колишні Катеринославщина, Таврія й Одещина) надзвичайно багаті на пам'ятки старовини.

Чисельні етнічні хвилі (кімерійці, скити, сармати, ґоти, різні степові кочовики — половці, печеніги та інші), колонізація узбережжя Чорного та Озівського морів греками, а пізніше степове лицарство-запорожці — залишили на просторах степової України пам'ятки свого перебування тут у вигляді становищ старота новокам'яної доби, чисельних могил (в великій частині пограбованих) і руїн стародавніх міст (Ольвія).

З часів Запоріжжя збереглися Самарський монастир, Никопільський собор (здається, знищений під час останньої війни), могила отамана Івана Сірка, могила останнього кошового Гладкого (знищена большевиками) та могили запорожців біля м. Нікополю та в інших місцях.

Цілком відокремлене місце від згаданих пам'яток нашого минулого займає т. зв. „Чортова Могила", або „Чортова Гора".

На віддалі 13 кілометрів в північному напрямі від м. Мелітополя між селами Терпінням та Тамбовкою на березі річки Молочної подорожнього ще здалека вражає контрастуючий вигляд „Чортової Могили" на тлі безмежного, рівного Таврійського степу.

„Чортова Могила" не є штучний насип, подібно до інших могил. Вона являє собою високу купу величезних брил пісковика (частина яких має сліди вогню), винесених на поверхню землі невідомими тектонічними процесами ще в дуже давні часи. Різко обмежена площа „Чортової Могили" вказує на локальний процес дії цих сил. Брили пісковика, під впливом вітрів, дощів, зміни температури потріскались і частково знову обернулися в пісок. Цей пісок ,який засипав проходи між брилами, на здогад археологів, мав маскувати печери, в яких мусіли жити первісні люди, маючи тут надійний схоронок і захист, які були особливо цінні на тлі рівного степу. Привабливість „Чортової Молиги" для первісних аборигенів цих степів збільшувалась безпосередньою близькістю річки Молочної, яка за тих часів, як вказує широчінь її долини, була незрівняно ширшою і багатою на рибу.

Окремі випадкові знахідки у вигляді кам'яного знаряддя неолітичної доби підтверджували припущення науковців. Але тільки в 1937 чи 1938 році переведено розкопини, на які відпущено дуже малу суму грошей.

Я мав змогу відвідати цю могилу лише під час останньої війни.

Мешканці розповідали, що з приводу цих розкопин у газеті „Правда" опубліковано велику статтю. На жаль, я не мав змоги ознайомитися з цією статтею.

З розповідей осіб, які були присутні при розкопинах довідався, що у відкритих печерах знайдено багато знаряддя з каміння (вістря стріл, списів, ножі, гачки для рибальства), кісток різних тварин, та різні кухенні покидьки.

Але найцікавішим з усього того, що відкрито під час розкопин були зображення на стінах печер. Оглядаючи розкопані печери, я, між іншими чисельними малюнками і різьбою на камені, звернув увагу на малюнки червоною фарбою, що зображували сонце, риб та коней. Червона фарба, якою намальовано ці об'єкти, може вказувати на ритуальне значення їх, тим більше, що їх намальовано на стінах найбільшої печери.

Ці малюнки мають найбільшу цінність з усього знайденого в печерах цієї гори, бо, здається, вони є одинокими, виявленими на терені степової України.

КНИЖНІ ЗАПОВІДІ

Не читай книжок безвартних,
Без розбору, до утоми,
Як незнаного приблуду
Не приймаєш все до дому!

Читай вартісні лиш твори,
Котрі правді не перечать,
Бо життя минає скоро,
Щоб на марні тратить речі!

Читай вважно, у спокою,
Без байдужности й напруги,
Так, як слухаєш палкої
Мови мудрих, добрих другів!

Намагайся зрозуміти
Зміст докладно й цілковито!
Так читати треба вміти,
Щоби ум свій збагатити!

О. М.

СМІХ — ЦЕ ЗДОРОВ'Я

Непоправний.

Батько: Слухай, Олесю, ти мене тими своїми безконечними питаннями вженеш до гробу. Це гріх бути таким цікавим. Один песик був такий цікавий і заплатив свою цікавість життям. Розумієш?

Олесь: (після довгої надуми): А що питався, татуню, цей песик?

———o———

Най подумає.

— Хочете женитися з моєю дочкою? Добре, але чи ви маєте на удержання родини.

— Думаю, що вистане.

— Добре думайте, бо нас є семеро душ...

———o———

Для чого жінки чепуряться.

Звичайно говориться, що жінки прибираються гарно, щоб робити добре враження на чоловіків. Та Ольга Кнопф, славна віденська психіяторка, з тим не погоджується. Вона каже, що жінки прибираються гарно мабуть до великої міри для того, щоб притягати до себе мужчин, однак це не є головна ціль гарних убрань. Цією головною ціллю є, вона каже — щоб зробити добре враження на інших жінок і показати, що „я значу трохи більше ніж ти".

———o———

Цікавий синок.

Малий Данилко, побачивши на столі велике кільце ковбаси, питає:

Матусю, як називається ковбаса, коли вона ще жива?

———o———

Наші діти.

Учитель: Король це дуже високопоставлена і достойна особа, але все таки є ще щось вище над ним. Хто скаже, що то є?

Малий Данилко: Туз, прошу пана професора.

Малий Петрусь поправляє: Джокер!

———o———

З незалежних від нього причин.

Жінка професора повила синка. З того приводу професор не міг мати визначеної раніше лекції і тому на дверях залі помістив таку свою оповістку:

„З причин від мене незалежних — лекція не відбудеться".

———o———

На вулиці.

Нахабний панок зачіпає на вулиці самітну дівчину, що несе песика на руках:

— Ах, пані, якби я хотів бути на місці цього песика.

— Сумніваюся, — відповідає дівчина, — бо цього песика несу до ветеринаря, щоб обтяв йому вуха.

———o———

Злобний лікар.

Лікар: — Сенаторе, мусите стриматися цілий рік від усякої умової праці, як хочете уздоровити нерви.

Сенатор: — Я як з сенатом?

Лікар: — Е, в сенаті можете.

———o———

Відпишіть собі

— Цим разом ми передержали вас, на жаль, два тижні довше у в'язниці — каже управитель в'язниці до постійного гостя Ремінця.

— Дурниця, пане директоре, відпишете мені їх при найближчій нагоді.

Злобний.

— Я не люблю занадто мудрих жінок; моя жінка мусить бути дурніша від мене.

— В такому разі вам буде дуже тяжко одружитись.

———o———

Стара діва.

Лікар (записує): Сильна міґрена, жовчеві напади, болі горла... гм... А скільки маєте, пані, літ?

Стара діва: Двадцять чотири.

Лікар: О!.. (пише) і втрата пам'яти.

———o———

Циганська відповідь.

В суді питаються цигана, коли він вродився?

— Ой, паночку, — каже циган, — добре не знаю, але пам'ятаю, що мій небіщик тато казав, що я родився перед своїм хрещенням.

———o———

Пімста.

— Чому ти казав утяти своєму псові хвіст?

— Бо він завжди кивав радісно хвостом, як приходила до нас моя теща.

———o———

До банку приходить клієнт і каже до директора:

— А знаєте, що я ніколи не держав би касира з таким безличним обличчям.

— Це мій найстарший син, — відповідає директор.

———o———

Ощадний.

— Молодий чоловіче! То повинно бути для вас святим законом, ніколи не видавати цілої своєї платні.

— Алеж я так роблю. Видаю лише дві третини з платні!

— Ага, то решту певно заносите до щадниці.

— Ні, решту даю жінці на удержання хати.

———o———

Задоволений.

— Коханий, чи ти вдоволений, що оженився?

— Алеж розуміється, моя жіночко!

— Не жаль тобі парубоцьких часів?

— Алеж ні! Вір мені, так добре почуваюсь у подружжі, що якби завтра повдовів, то післязавтра знов оженився б...

———o———

— Мій чоловік електротехнік.

— Я собі це зараз подумав. Навуть губу має, як жаровка.

———o———

Вступ.

Професор: Я прийшов оглянути вашу збірку куріозів природи.

Збирач: Дозвольте, що я вам на вступі представлю мою жінку й дочки.

———o———

Добра приятелька

— Подумай, мойому нареченому не подобалася моя остання світлина.

— А ти ж на ній так добре вдалася!

Спостережена помилка:

Американська Велика П'ятниця („Гуд Фрайдей"), припадає 8-го квітня.

СЕСТРИЦТВО ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ,

ВІДДІЛ У. Н. СОЮЗУ Ч. 36, РАЧЕСТЕР, Н. Й.

Наше Сестрицтво було засноване 23-го січну 1916-го року. Організаторами були: Василь Пакуля і Василь Лучишин. Вони скликали жінок та виуснили їм цілі і значенну Українського Народного Союзу та заохотили жінок до зорганізування власного Віділу. Жінки зрозуміли їхні вияснення та взяли собі до серця їхню заохоту і рішили створити власне Сестрицтво в загальних організаційних рямках Українського Аародного Союзу. Вже на цих зборах вступило до Сестрицтва 28 жінок та вибрали свій перший Уряд в такому складі: Ева Попівна — предніднця, Ева Мурашко — секретарка і Олена Скробач — касирка. Свою відповідальну працю в новостворепому Відділі УНСоюзу вони виконували при допомозі чоловіків. Щойно в 1922-гому році самі жінки перебрали і повели всі справи Відділу. До Уряду Відділу в тому часі входили: Софія Галишка — предсідниця, Олена Скробач — касирка, і Софія Чернець, тепер Гунька, секретарка.

Відділ наш виконував сам і при співпраці з іншими озганізаціями чисельні громадські обов'язки, працюючи при Церкві Св. Йосафата та в різних громадських Комітетах і організаціях. Найбільше праці віддали ми харитативним і допомоговим потребам, складаючи і збираючи пожертви на допомогові і різні народні цілі та всісляко допомагаючи в будові і розбудові стану посідання нашої громади.

Багто років пройшло від заснування нашого Сестрицтва, багато корисноь праці виконано за той час, і хоч з роками могли зменшитись наші сили і наша енергія, але ми не опустили рук ще й тепер і нераз могли б послужити прикладом навіть для молодших. Вік не є для нас перешкодою в праці, прикладом чого може послужити п-ні Марія Ходак, ука впродовж 20 років була у нас секретаркою. Теперішній Уряд Відділу: Ева Геруля — предсідниця, Марія Шворц —— касирка і Софія Гунька — секретарка.

ТОВАРИСТВО ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА,

ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ 84 В САУТПОРТ, КОНН.,

зорганізоване дня 16. жовтня 1916 року, з теперішнім урядом: Олекса Куян — предсідник; Михайло Сендзік — касир; Петтро Дудко — секретар. Стоять вгорі (зліва до права): Михайло Гудзік (з американським прапроом), Іван Зепко, Варвара Зепко, Павло Клубчак, Іван Махно, Николай Гайда, Іван Кондуб, Осип Геррич, Стефан Пивціо, Іван Чаплинський, Марія Куун, Стефан Телеп, Анна Говера, Іван Сендзік, Анна Паздан, Юрій Ванат, Тома Паздан, Теклу Дзєцюб, Павло Дзєцюх, Федор Говера (з українським прапором). Сидять (зліва до права): Анна Дудко, Катерина Гудзік, Петро Дудко, Олекса Куян, Василь Куян, Михайло Сендзік, Олена Гайда, Текля Пивціо, Марія Клубчак, Анастазія Чаплинська. Діти: Іван Зепко, Оля Дзєцюх, Богдан Говера, Оля Куян, Тома Паздан, Ірина Дзєцюх, Вільям Зепко.

Знимка зроблена при вході до Українського нарродного Дому.

ТОВАРИСТВО ІМ. ПЛК. ЕВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ,

ВІДДІЛ 240 У. Н. СОЮЗУ В КЛІВЛЕНД, ОГАЙО

В цьому році Т-во вже має за собою 5 літ праці. Основане 27-го серпня 1950 року із участю 37 осіб, на 1-го листопада 1954 року охоплює 405 членів у тому 267 дорослих і 138 дітей.

Першою Управою Відділу були: Андрій Запаранюк (голова), Осипа Олінкевич (секретар) і Мабко Криськів (касієр). За вийнятком п. М. Криськова, що по році уступив, та ж сама Управа, поповнена п. Андрієм Стецяком,очолює Т-во без перерви й дотепер.

Сповнуючи своє основне завдання — братньої допомоги, — по кінець жовтня 1954 р. Відділ видав 27 допомог для хворих членів, на суму дол. 671.33. За той же час власний фонд Відділу становить дол. 624.39.

Т-во не стоїть осторонь і від громадських справ: є членом УКК, ЗУАДК і місцевих Українських Злучених Організацій. В цьому році закупило за дол. 36.00 англомовних книжок з українознавства та дало дол. 25.00 для місцевої Рідної Школи на Курси Українознавства. Попри це бере участь у національних імпрезах та влаштувало 2 забаві.

ТОВАРИСТВО „ЛЮБОВ",

370 ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ В НЮ ГЕЙВЕН, КОННЕКТИКАТ

Товариство було зорганізоване 2-го жовтня 1913 року. Першими урядниками Товариства були: Г. Турчиняк, предс.; М. Довгий, секб.; і М. Струганець, касієр.

Сьогодні Товариство складається із 265 членів, 211 дорослих а 64 з молодечого департаменту.

В продовж 41 років свого існування Товариство з бенефітової каси виплатило $14,385.21 допомоги для хворих членів і посмертних допомог для родин своїх членів. Крім цих виплат Товариство „Любов" видало зі своєї каси $1,385.00 на народні та допомогові цілі.

Вступайте в ряди членів Товариства і Українського Народного Союзу, бо лише через нього можна дати найбільший вклад в розвиток своєї громади — „спільними силами до спільної мети".

Товариство тепер відбуває свої збори в кожну третю неділю по першім. Урядниками Товариства є: К. Стасюк, предс.; В. Гіна, секр.; І. Куць, кас.; Р. Голубович, фін. секр.; і К. Марущак, І. Підлісний, і М. Хомета, контрольна комісія.

ЩИРИЙ ПРИВІТ

ГОЛОВНІЙ УПРАВІ

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

та всьому його членству з нагоди 60-ліття

УНС

— шле —

301 ВІДДІЛ УНС

ІМ. ДМИТРА ВІТОВСЬКОГО
В ШИКАҐО, ІЛЛ.
при 2250 West Cortez Street.

УПРАВА:

ВАСИЛЬ ІВАЩУК — голова
ПЕТРО ВРУБЛІВСЬКИЙ — заст. голови
ЯРОСЛАВ ЧЕРНЯВСЬКИЙ — рек. секретар
МИХАЙЛО КРИШТАЛЬ — фінанс. секретар
АННА ДОМАНЧУК — опікунка хворрих

Контррольна Комісія:

ПАВЛО ПІДЛІСНИЙ, МИХАЙЛО ГОРНИЙ, МИХАЙЛО ЛЯХІВ.

БРАТСТВО СВ. АРХИСТАРИГА МИХАЇЛА,
ВІДДІЛ 147 УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
В АЛЛЕНТАВН, ПА.,

отцим присвячує цю сторрінку всім своїм членам і членицям, які відійшли у вічність — у місце світла, місце квітуче; у місце спокою, там, де нема ні недуги, ні журби, ні зідхання, тільки радість безконечна.

Молимо, щоби їм Милосердний Бог простив усі провини та пирйняв їм в оселю вічної ррадости — до Царства Небесного.

Вічная їм Пам'ять!

З М І С Т

1. Іван Франко: З Новим Роком 3
2. Масєй Сядньов: Новий Рік 3
3. КАЛЕНДАР: українські свята, американські свята, укр. історичний календар, пригадки ..... IV-XV
4. Що таке календар? Роди календарів 16
5. Передсказування погоди 17
6. Поазбучний виказ слов'янських святих 18
7. З'єдинені Держави Америки: стейти, населення, воєнні втрати і т. п. 19
8. Порівняльні міри часу, ваги, довжини і т. п. 21
9. Вячеслав Лащенко: Слово (вірш) 22
10. Яким Вечер: На межі 22
11. І. Ш. Шуварська: Над Ніяґарою (вірш) 24
12. Історія України в найкоротшому огляді 25
13. Григорій Чупринка: Рідний Край (вірш) 31
14. Лісовик: Як ми викінчили ген. Свєрчевського 32
15. Володимир Дорошенко: Львів у діях України 33
16. Василь Мудрий: Нагробник Івана Франка: 36
17. Іван Франко: Вівере мементо 38
18. Анатоль Радванський: Незабутня мандрівка 39
19. Ірина Ш. Шуварська: До рідних лісів 42
20. Ольга Решетило: Забутий 43
21. А. Яковлів: Чигирин колись і тепер 44
22. Ярослав Курдидик: Осінь в Конотопі (вірш) 49
23. З. А.: „Батько Махно" 50
24. А. Височенко: „Всьо моґьом" 55
25. Степан Женецький: Лірник 58
26. Фронтовик: Чорт на грушці 59
27. Микола Понеділок: Великодній дзвін 60
28. Остап Вишня: „Печально-обурлива історія" 61
29. Зосим Дончук: Брат 62
30. Марта Гай: Розвідчик 65
31. Остап Тарнавський: Голос із чужини (вірш) 67
32. Лев Ясінчук: По золоте руно 68
33. о. Петро Понятишин: Спроба заснування українського банку 71
34. Лев Яцкевич: Юрій Вестинґгавз 84
35. О. Генрі: Про двох панів і День Подяки 85
36. Ікер: Вакаційні клопоти 87
37. Г. Маслівець: Зима в природі 89
38. Максим Булька: Різдвяна традиція 90
39. Максим Подорожний: „Коррідас" — криваве мистецтво Еспанії 91
40. Сліпий фармер у Саскачевані 93
41. Ярослав Гриневич: Перо і дратва 94
42. Іса: Найліпше одягнена жінка 96
43. Іван Манило: Кремінь і кресало (вірш) 96
44. М. Струтинська: Міська дівчина 97
45. Л. Бачинський: Пімста кишенькового злодія 101
46. К. С.: Лябораторії Конната 102
47. Д-р В. Помірко: Із гіґієни молока в Америці 103
48. К. С. Дитина потребує відповідного харчу 103
49. Отруйний плющ (пойзон айві) 104
50. В. Петрівський: Чортова могила на Мелітопільщині 105
51. О. М.: Книжні заповіді (вірш) 105
52. Сміх — це здоров'я 106

Оголошення

Зміст